

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Michael Richter

GELDİLER VE KALDILAR...

ALMANYA TÜRKLERİ'NİN YAŞAM ÖYKÜLERİ

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

MICHAEL RICHTER

Michael Richter 1961 yılında doğdu. Hamburg'da serbest yazar ve sinemacılık yapıyor. 2005 yılında yabancılar dairesi ile ilgili yapıtıyla belgesel dalında Alman CIVIS televizyon ödülüne layık görülmüştür.

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

MICHAEL RICHTER
GELDİLER VE KALDILAR...
ALMANYA TÜRKLERİ'NİN YAŞAM ÖYKÜLERİ
ÇEVİREN MUTLU ÇOMAK-ÖZBATIR

GEKOMMEN UND GEBLIEBEN
DEUTSCH-TÜRKISCHE LEBENSGESCHICHTEN
MICHAEL RICHTER

KÖRBER VAKFI'NIN KATKILARIYLA HAZIRLANMIŞTIR.

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI 113
GÖÇ ÇALIŞMALARI 4

ISBN 975-6176-31-8

1. BASKI | İSTANBUL, EKİM 2005

© BİLGİ İLETİŞİM GRUBU YAYINCILIK MÜZİK YAPIM VE HABER AJANSI LTD. ŞTİ.
YAZIŞMA ADRESİ: İNÖNÜ CADDESİ, NO: 28 KUŞTEPE ŞİŞLİ 34387 İSTANBUL
TELEFON: 0212 311 60 00 - 217 28 62 / FAKS: 0212 347 10 11

www.bilgiyay.com
E-POSTA yayin@bilgiyay.com
DAĞITIM dagitim@bilgiyay.com

YAYINA HAZIRLAYAN OGÜN DUMAN
TASARIM MEHMET ULUSEL
DİZGİ VE UYGULAMA MARATON DİZGİEVİ
DÜZELTİ SALT KIZILIRMAK
BASKI VE CİLT ŞEFİK MATBAASI
MARMARA SANAYİ SİTESİ M. BLOK NO: 291 İKİTELLİ İSTANBUL
TEL-FAKS: 0212 472 15 00 (3 HAT)

Istanbul Bilgi University Library Cataloging-in-Publication Data
Istanbul Bilgi Üniversitesi Kütüphanesi Kataloglama Bölümü tarafından kataloglanmıştır.

Richter, Michael, 1961-
Geldiler ve Kaldılar: Almanya Türkleri'nin Yaşam Öyküleri / Michael Richter;
çev. Mutlu Çomak Özbatır.
p. cm.
Includes bibliographical references and index.
ISBN 975-6176-31-8 (pbk.)

1. Turks—Germany—Biography. I. Title. II. Özbatır Çomak, Mutlu.
DD78.T87 R5319 2005

MICHAEL RICHTER

GELDİLER VE KALDILAR...
ALMANYA TÜRKLERİ'NİN YAŞAM ÖYKÜLERİ

İçindekiler

- 1** Öncüler Nesli
DİLEK ZAPTÇIOĞLU
- 17** Dinlemeye Değer
MICHAEL RICHTER - CENGİZ YAĞLI
- 23** “Ben Nasılsam Öyleyim...”
ÖĞRETMEN HADİYE AKIN
- 45** “Altona Benim Köyüm...”
KUAFÖR BEHÇET ALGAN
- 67** “Almanya Hakkında Anlatılanlar Hoşuma Gitmişti...”
İNŞAAT İŞÇİSİ KAZIM ARSLAN
- 87** “Uhlenhorst’ta Beni Herkes Tanır...”
İŞADAMI ERDEM DİLŞEN
- 109** “Almanya’da Adım Ayşe’ydi...”
BULAŞIKÇI BEDRİYE FURTİNA
- 129** “Caz Olmadan Yaşayamam...”
SANATÇI DEMİR GÖKGÖL
- 149** “Benim Başlangıç Numaram 311’di...”
KUMAŞ TEZGÂHTARI NERMİN ÖZDİL
- 171** “Kader Böyle İstedi...”
İŞÇİ CEMİLE SAMURKAŞ

- 189** “Biz Burada Kalıcıyız...”
CAMI KURUCUSU HAYRULLAH ŞENAY
- 209** “Ortak Noktaları Arıyorum...”
SOSYAL PEDAGOG CENGİZ YAĞLI
- 231** “Ben Pes Etmem...”
SENDİKACI HÜSEYİN YILMAZ
- 251** Gerçekten Çok İyi Almanca Konuşuyorsun
AYDAN ÖZOĞUZ

Öncüler Nesli

DİLEK ZAPTÇIOĞLU*

Hayatta, geçmişe göz atmak her zaman birtakım tereddütler içerir: Kararlarım doğru muydu? Farklı mı davranmalıyım? Zamanında o büyük adımı atmamış, oraya gitmemiş olsaydım, o zamana dek olduğu gibi yaşamayı sürdürseydim, acaba hayatım nasıl olurdu?

İnsanların büyük çoğunluğu için böylesi sorular hiç gündeme gelmez; daha çok, eğer geleneksel olana karşı durabilselerdi, yaşamlarındaki bir değişimi istemli olarak yönlendirebilselerdi, nelerin farklı olabileceği sorusu sözkonusu olur. Zira dünyamızda insanların çoğu, kendilerine sunulan yaşamı sürdürür. Doğdukları ve büyüdükları yerde kalırlar. Kendi kültürel bölgelerini terk etmeksizin, çapı birkaç yüz kilometreyi aşmayan bir alanda hareket ederler. Yabancı olan ancak kısa süreli turistik seyahat imgeleri ya da ulusal televizyonda görülen egzotik görüntüler silsilesidir. Büyükbabalarından, babalarından böyle görmüşlerdir. Bayrak yarışında bayrağı teslim alıp bir sonrakine aktarabilmek için aynı yollardan geçmek gerekir. Yeryüzünde hiçbir kül-

---

(*) 1959 doğumlu olan Dilek Zaptçioğlu, gazetecilik ve yazarlık yapıyor. Uzun yıllar Almanya'da ikâmet etmiş olan yazar, halen İstanbul'da yaşamakta.

tür insanlarına uzaklara, hiç bilinmeyen ülkelere gitmeyi ve orada sıfırdan yeni bir hayat kurmayı öğütlemeyiz.

Cesaret edenler bilinmeyene doğru yola çıkar. Geride kalanlar onu takdir etmekle beraber cezalandıracaktır da, zira cesareti ve enerjisiyle diğerlerinin korku ve sınırlarını da gözler önüne sermektedir. Eski memleketini ziyarete gelen bir göçmen yanında yalnızca yeni bir araba ve yeni bir takım elbise değil, aynı zamanda her şeyi farklı yapabilme, kendini ve böylece tüm çevresini yeni bir biçimde tasarlayıp sunma olanağını da getirir. Sürdüğü maceranın kötü yönlerini kasıtlı olarak saklar, yalnızca iyi yönlerini vurgular. Göçmen, gençlere kötü örnek olur, geleneklere getirdiği eleştirilerle yıkıcı bir izlenim yaratır. Uzun bir süredir başkalarıyla birlikte yaşamasına ve böylece kendisi de başka olmasına karşın, hâlâ “bizim” dilimizi konuşur, uzun süredir bizden biri olmamasına karşın bizim gibi görünmesi ve konuşmasıyla “bizi” yanıltır. O artık yabancılaşmıştır.

Öte yandan göçmen, gidip yerleştiği yeni yerinde de sevilmez. Burada da, aniden aralarına girdiği ve onları kendi dünyalarının göreceliği ile yüzleştirdiği diğer bir grup yerinden ayrılmayan insanla yüz yüzedir. Yabancı, bir turist, ülkede kalış süresi sınırlı bir konuk olduğu sürece, ona merakla ve açık görüşlü şekilde yaklaşılabilir, hatta ondan bir şeyler öğrenilebilir. Peki ya bu konuk gitmekten vazgeçerse? Ya “bizim” bir parçamız olmaksızın aramızda yaşamaya karar verirse? Bizim dilimizi konuşuyor, bizim ülkemizi kendininmişçesine benimsiyor, bizimle aynı hakları elde ediyor – tüm bunlara nasıl cüret eder, o “bizden” biri değil ki! Görünüşü farklı, tarihi, ataları, dini ve kültürü “bizimkinden” farklı – ancak kendinin de bizim kadar bu ülkenin sahibi olduğunu iddia ediyor. Öylece geldi ve kaldı. Oysa iyi, ahlâklı kişiler yurtlarına, ait oldukları insanlara sırtlarını dönüp çekip gitmezler, öyle değil mi? Yoksa bu görüş, yerinden ayrılmayan kişilerin kendi hayatlarını daha iyi göstermek için kullandıkları bir bahane mi? Kim yaşamını kendi kontrolü altına almayı, kendisine verilen rolü oynamak yerine kendini kanıtlamak üzere uzaklara gitmek istememiştir ki?

Almanya'daki Türkler ve onların öyküleri onlarca yıldır sayısız araştırma ve yayına konu olmuştur. Öyle ki, artık bu konuda henüz anlatılmamış, yeni herhangi bir şey kalmadığı düşünülebilir. Eski memleketleri, yani Türkiye binlerce Alman pedagog, sosyal hizmet uzmanı ya da yazar tarafından ziyaret ve tasvir edilmiştir. Göçmenler kendi içlerinde birçok farklı gruba ayrılarak dilleri, kültürleri ve dinleri araştırılmış, çocukları ve torunları gözlemlenmiş, derneklerinden giyim tarzlarına dek her şey ayrıntısıyla incelenmiştir. Tüm bunlara karşın, 2003 yılında, ilk resmi Türk işçilerinin Almanya'ya gelişinin 42. yılında hepimizi derinden etkileyen bu kitap yayınlandı.

Kitap bizleri, kahramanlarının açık yürekliliğiyle etkilemekte: Benim yaştlarım için ebeveynlerimizin neslinin temsilcileri kadın ve erkekler şaşırtıcı bir dürüstlikle anlatıyorlar öykülerini. Onları hiç bu şekilde dinlememiştik. Kitabı okudukça bu yaşam öyküleri Türklerin Almanya'ya göç tarihine, Türkiye'nin tarihine – bizim kendi tarihimize dönüşmekte. Bu öykülerde kendimizi buluyoruz. İşten eve döndüklerinde duydukları yorgunluğu anımsıyoruz, yazın “memlekette” birkaç hafta tatil yapabilmek uğruna yapılan ve Avrupa'nın yarısını kapsayan uzun otomobil yolculuklarını anımsıyoruz, sırtlarının neresinin ağrıdığını, romatizmalarının ne zaman azdığını biliyoruz. Sesleri hâlâ kulaklarımızda, kokuları, şikâyetleri, sitemleri ve okşayışları anılarımızda hâlâ taptaze. Belki de en güçlü anımsamalar onların eksikliğini hissetmemize dair olanlar.

Evet, daha konuşulacak çok şey olabilir. Ancak bunun ne anlamı olurdu? Kendimiz de birer anne ya da baba olmuş olan bizler, onların bizi asla tam olarak anlayamayacaklarını bildiğimiz halde, onlara karşı sonsuz bir anlayış duyuyoruz. Bu kitapta asıl dile getirmek istedikleri, şimdi, yani yaşlılık yıllarında bize her zamankinden fazla gereksinim duydukları. Bizlere öylesine çok şey verdiler ki, onları bir huzurevinde yapayalnız ölüme terk etmeye hakkımız yok. Üstelik Almanya'nın yeniden imarına yaptıkları katkı için kendilerine gereğince teşekkür edilmediği hissini taşıyorlarsa, bu durum toplumun her bireyine acı vermelidir. Yüz binlerce “konuk işçi”nin on yıllar boyunca en

ağır koşullarda ortaya koyduğu çalışma dikkate alındığında, bu insanlar Federal Almanya tarihinde onurlu bir yer hak ederler.

Bizler bugün aynı cesareti sergileyebilir miyiz? Aslında yalnızca Alman Konsolosluğu'na giden arkadaşına eşlik etmek niyetinde olan, ancak sonunda bir anda kendini Almanya'ya giden bir trende bulan Nermin Özdi'l'in cesaretini gösterebilir miydik? Gencecik bir kadın olarak tamamen yabancı bir ülkeye doğru yola koyulabilir ve yıllarca fabrikada bant başında vardiyalı işçi olarak çalışabilir miydik? Ya da genç bir erkek olarak, başka hiç kimsenin yapmak istemediği en ağır işleri yüklenir ve memlekette kimse, yaban ellerde tutunamadığımızı söyleyemesin diye on yıllar boyunca bu işe katlanır mıydık? Bir anda her şeyin, yemeklerin, kokuların, konuşulan dilin, hava koşullarının, dini inançların ve insanların düşünce biçiminin farklı olduğu yabancı bir ülkeye gitmek. Ve iş! Başka bir gezegenden gelmiş kadar yabancı bir "meister"ın, (usta) emrinde ağır işlerde çalışmak. İşini ve dolayısıyla oturma iznini kaybetme korkusuyla birçok lafı yutmak. Boyun eğmeye alışmak. Olabildiğince görünmez olmak. Mümkün olduğunca uyum sağlamak.

Bu kitaptaki yaşam öyküleri birçok yeni şey anlatmanın yanı sıra bilimsel araştırmaları da doğruluyor. İlk Türk yabancı işçiler geri kalmış kırsal alanlardan gelen cahil insanlar değildi. Çoğu Almanya'ya gelmeden önce bir yurtiçi göç deneyimi yaşamış, çocuk yaşta köylerinden ayrılıp yakındaki bir kasabaya ya da büyükşehire taşınmışlardı. Ya da kiminin ailesi yirmili yıllarda, Birinci Dünya Savaşı sonrasında eski Osmanlı topraklarından Türkiye'ye göç etmişti. Sanayileşmiş Batı ülkelerine Türk göçünün öncüleri, nesillerinin en cesur, en atik olan bireyleriydi. Alman İş Bulma Kurumu'nun Türkiye, İtalya, İspanya ve Portekiz'deki Alman şirketleri ile işbirliği içinde açtığı işe alma bürolarına ilk başvurular onlardı.

Burada, diğer kaynaklardan zaten bildiğimiz konulara yalnızca kısaca değiniliyor: Henüz kendi memleketlerindeyken Alman doktorlar tarafından uygulanan titiz sağlık muayeneleri, çırlıçıplak soyunmuş, çalışabilir durumda olup olmadıkları, dişlerine varıncaya dek "araştırı-

lan” erkekler; günümüzde bize 1940’lı yılları anımsatan sahneler. Almanya’ya varış. İstasyon peronlarında bekleyen, tercüman yardımıyla “kendi işçilerini” almaya gelen işyeri temsilcileri. Daha on beş yıl önce Polonya ya da Rusya’dan getirilen mecburi işçilerin barındırıldığı işçi yatakhanelerinin dar ve karanlık odaları. Hayrullah Şenay’ın dediği gibi birer “yalnızlık evi” olan ve işten sonra bir çay demleme olanağı dahi sunmayan binalar. Bilinmez sorunlarla dolu yeni bir yaşam, kadın ve erkeklerin birlikte yaşadığı ve onları gitgide birer suç ortağına, bir sonraki nesil olan bizleriyse diğer Almanlardan farklı bir tarihe sahip, başlı başına bir azınlık grubu haline getiren toplumsal tecrit.

Kuşkusuz, işçi olarak Almanya’ya gelmek bu kişilerin özgür kararıydı, aşkaları evlerinde kaldı. Üstelik bu kişiler yalnızca buraya gelmekle yetinmeyip burada kaldılar. Hiç kimse, memleketlerine dönmelerine engel olmadı. Mesele bu insanların girmiş oldukları bu maceranın başında, ortasında ya da sonunda özgürce mi yoksa baskı altında kalarak mı davrandıkları değil, mevcut koşullar altında verdikleri kararların mantıklı olup olmadığıdır. Ve evet, kararları mantıklıydı.

Başlangıçta, birden yaşamlarını daha iyiye doğru değiştirme şansı çıkmıştı karşılarına. Memleketlerinde asla elde edemeyecekleri türde bir gelecek, şimdi kendi güçleri ile ulaşabilecekleri bir yerde duruyordu. Yalnızca iki özelliğe ihtiyaçları vardı: Cesaret ve dirayet. Memleketten uzak, mahrumiyet içinde geçecek birkaç yıla katlanmak gerekiyordu. Başkaları başardığına göre, onlar neden başaramayacaktı? Hüseyin Yılmaz’ın yaşam öyküsünü anlatırken dile getirdiği “İnsan bir şeyi istediğinde, elde etmek için kendisi çaba göstermelidir.” cümlesi, tüm konuk işçilerin şiarı olmuştur. Yeterince para biriktirdiklerinde, Türkiye’de sınıf atlayacaklardı: Bir çiftlik, küçük bir araba tamirhanesi, kasabada bir dükkân ya da bir taksi durağı sahibi olmak mümkün olacaktı. Gençtiler ve geleceği biçimlendirmek kendi ellerindeydi!

Almanya’ya geldiklerinde, bir şok dönemini atlatmak zorunda kaldılar. Her şeyden önce, kendilerini ne tür bir işin beklediğinden haberdar değillerdi. Almanya’da karşılaştıkları türde bir disiplin ve çalış-

ma temposuna Türkiye’de alışmamışlardı. Çoğu; fabrika, kontrol saati ve üretim bandını yaşamlarında ilk kez görüyordu. Hamburg’luların yaşam öykülerinde karşılaşmadığımız bir noktayı Ruhr Bölgesi’ndeki ilk nesil Türk göçmenlerden dinliyoruz: Almanya’ya geldiklerinin hemen ertesi günü maden ocağına, onlara mezar gibi görünen o kapkara delikte yüz metreyi aşkın bir derinliğe inmek. Başlangıçta nasıl da korkutmuşlardı! Ama, seslerini çıkartmadılar ve Alman “mysterin” emirlerini yerine getirdiler. Ayak uyduramayanlar, geri gönderildi. Bu kitapta da defalarca vurgulandığı gibi, yıllar boyu “krank” yapmadılar, yani hastalandıklarında evde kalmadılar. Kendilerini ne denli sağlıklı hissetseler de, tam zamanında işlerinin başındaydılar. Polislin Yabancılar Dairesi’nde sabahın altısında sıraya girdiler. Yalnızca Alman ustabaşının azarlarına değil, kendilerine iyi bir iş bulması durumunda aylar boyunca maaşlarının yarısını teslim ettikleri Türk “tercümanların” sömürüsüne de katlandılar. Yalnızca burada kalabilmek ve memleketlerindeki hayallerini gerçekleştirmeye yetecek parayı kazanabilmek amacıyla her şeye göz yumdular.

Çalışmak için gelenlerin arasında erkekler çoğunlukta, kadınlar çok daha az sayıdaydı. Çalışma saatleri sona erdiğinde, yuva sıcaklığından uzak, uzun ve yalnız saatler yaşanmaktaydı. Hapishane koşullarına benzeyen dar yatakhane odalarında hep bir arada oturulur, yaşam öyküleri anlatılırdı. Kuşkusuz yaşamların yalnızca gerekli görüldüğü kadarı, zaman zaman küçük düzeltme ya da eklemeler de yapılarak. Sonuçta, gerçek olduğunu kim kontrol edecekti ki? Bu kitapta da betimlendiği gibi yaşanan, tıpkı bir gemi kazası ya da bir deprem sonrası gibi, olağandışı bir dönemdi. Nereden geldiği, ailesinin yoksul ya da zengin oluşu hiç fark etmeksizin, burada herkes eşitti. Bu dönemde kurulmuş dostlukların bugün bile çok özel bir değeri vardır – tıpkı “savaş yoldaşlığı” gibi.

Bu göçmen erkekler, ailenin en yüksek değer olarak görüldüğü, annelerin ardından eşlerin etkili olduğu, kadınlardan oluşan bir çevrenin eksikliğinin hiç hissedilmediği bir ülkeden gelmişlerdi. Diğer taraftan Almanya daha kısa süre önce korkunç bir savaştan çıkmıştı ve top-

lumda belirgin bir kadın nüfusu fazlalığı sözkonusuydu. Ancak Türkler, genç Alman kadınları tarafından pek tercih edilmiyorlar; beğeni sıralamasında, “makarnacı” hakaretine maruz kalsalar da birçok Alman’ın tatillerini İtalya’da geçirmiş olmaları nedeniyle kendilerine daha yakın buldukları İtalyanlardan sonra geliyordu. Oysa Türkiye’yi kim tanıyordu ki? Bununla beraber, zaman içinde bekar ya da evli ancak eşinden uzak yaşayan bu Türk erkekleri ile yalnız yaşayan, yaş ilerlemiş Alman kadınları arasında birçok duygusal ilişki gelişti. Bu “froyndin” [bayan arkadaş] aracılığıyla mesleki zanaat tezkereleri çıkarılmış, dükkânlar, evler kiralanmış ya da banka kredileri alınmıştır.

Akşamları iş saati sonrası ve hafta sonlarında Türk işçiler tren garı ya da çevresinde toplanırdı. Zaten başka nereye gidebilirlerdi ki? Almanların yaşadığı ve akşamları köpeklerini gezdiren ya da evine geç kalmış birkaç kişiden başka insanla karşılaşmanın mümkün olmadığı o nezih semtlere mi? Haklarında çok konuşulsa da, kendilerine tek kelime edilmeyen Alman barlarına mı? Ya da dükkânların kapanmasının ardından, evsizlerin bile dolaşmadığı alışveriş caddelerine mi? Daha ağırbaşlı, uslu olanlar yurttan ayrılmaz ya da erkenden yatağa girerken, diğerleri arkadaşları ile buluşmak, memleketten yeni haberler almak, İstanbul’dan gelecek yeni trenleri beklemek ya da yalnızca bir bardak bira içmek amacıyla tren garına giderdi. Tren garı çevresinin daima yabancılara sunabileceği bir şeyler vardı. Abartılı favorileri, renkli kravatı, tüy ile süslenmiş Bavyera şapkası ve üzerine tam oturmeyen takım elbisesiyle tren garının girişine oturup gelip geçen Alman kadınlarını taciz eden esmer ve pala bıyıklı Türk erkeği klişesi, “Türk konuk işçi” örneği olarak görülmeye başlanmıştı. Cepte taşınan bir bıçak, kırık dökük bir Almanca ve ağızda sarımsak kokusuysa bu klişeyi tamamlıyordu. 1960’ların ortalarında haftalık bir Alman dergisinde yayınlanan bir karikatür, sabahleyin eşini uyandırmaya çalışan bir adamı resmediyordu. Kadın ise yorganın altında geriniyordu: “Neden erken kalkmam gereksin? Nasıl olsa artık tüm işi konuk işçilerimiz yapıyor!” “Konuklar” için çok ağır koşullarda çalışmak uygun görülüşken, Alman toplumu boş zamanı, tatili, kişisel özgürlüğü keşfedi-

yordu. Sözüün kısası, çağdaş yaşam Almanya'ya yayılırken yabancı işçiler bunu ancak kıyısından seyredebiliyordu.

Ancak Türkler hakkındaki kötü izlenimler ve önyargılar Alman işverenlerin Almanya'ya her geçen gün yeni Türk işçiler getirmesine ya da mevcut anlaşmaları uzatmasına engel olmuyordu. Aynı zamanda, binlerce işçi geri dönüyordu. Kalanlar yıldan yıla bir yaşam sürdürmekteydiler: Tüm ailenin yaşamı “...olduğu zaman” sözleri çevresinde dönüyordu – “yeterince para biriktirdiğimiz zaman, ağabeyin onuncu sınıfı bitirdiği zaman, kız kardeşin anaokuluna başladığı zaman, Türkiye'deki evin inşası tamamlandığı zaman”, işte o zaman “mutlaka” geri dönecekti. Bu geçen sürede ise gömme dolabın çekmeceleri “günün birinde” kullanılacak olan, bu nedenle henüz paketi açılmayan ev eşyalarıyla dolmaktaydı. Poşetlerle yüklenmiş Türk ailesi de bir başka klişeydi. Aşırı hevesli tüketimleriyle yerel ekonominin kalkınmasına ne kadar katkıda bulundular? İlk nesil göçmenlerin tarihinde göz ardı edilmiş bir başka dipnot.

Almanlar hakkında neler anlatılıyordu? Ya da farklı bir ifade ile sormak gerekirse: Almanya'da olumsuz gördükleri nelerdi? Bu kitabın baş aktörleri bu konu hakkında fazla bilgi vermiyor. Ancak satır aralarını okuduğumuzda, genç işçilerin en çok Alman “ustabaşı”nın kaba ve amirane tavrından nefret ettiklerini görüyoruz. Bu durum şaşırtıcı değil. Zira onların meslektaşlarının zamanında birinci nesle nasıl davrandıklarını, onların haklarını nasıl yediklerini hatırlıyorlar. Bildiğimiz gibi Alman ve yabancı işçiler arasında işyeri dışında büyük bir arkadaşlık yoktu. Tüm anlatıcıların dile getirdiği üzere, en büyük engel dildi. Nitekim “tipik bir Alman” karşısındaki yabancından dilbilgisi yönünden kusursuz cümleler kurmasını, hatta zaman zaman yerel lehçeyi kullanmasını bekler. Almanya Türkleri, yoldan geçen bir Alman'a çat pat bir Almanca ile yol sorduklarında, bu kişinin ne söylemeye çalıştıklarını anlamak için en küçük bir çaba göstermediğini anlattılar uzun yıllar boyunca. Geçmişe dönüp baktığımızda bunun dönemin yerli halkının tutumuna dair bir örnek olduğunu görmekteyiz:

Karşısındaki kişi o dili ne kadar kötü konuşursa konuşsun, anlamak için çaba harcayan kişi, ona yaklaşmış olur. Bu yönde hiçbir çaba harcamayan kişi ise, elbette bir şey anlamaz.

Dil engelinin ötesinde, birbirinden tamamen farklı ve hatta bir ölçüde zıt iki zihniyet karşı karşıya gelmiştir. Türkler kapitalizm öncesi ilişkilerin hakim olduğu, onur, gurur, dostluk, sadakat, cömertlik ve fedakârlık gibi kavramların takdir edildiği bir ortamdan geliyorlardı. Oysa Alman toplumu bu değerleri paylaşmamakta ya da artık bunlara Türkler kadar çok değer vermemektedir. O dönemde gözlemlenen ve bugün bile varlığını sürdüren en derin uçurum, Türklerin güçlü aile bağlarıyla Almanların bireysel yaşam tarzı arasındadır.

Bu kitabın önemli bir başarısı, ilk nesil Türk göçmenlerinin büyük bir kısmının Alman toplumuna bireysel olarak ayak uydurmaya çalışmalarını sergilemesidir. Anlatılardan net olarak anlaşılmayan bir noktayı da biz kendi hafızamızda ekleyelim: 1970'lerin ilk yıllarında Hamburg'ta yaşayan Türkler arasında ana eğilim uyum sağlama yönündeydi. Dış görünüş itibarıyla Almanlara uyum sağlayarak, Türk imajını düzeltme çabası sözkonusuydu. Bu eğilim birçok alanı kapsamaktaydı: Oturma odasındaki büyük gömme dolaplar, bir düğmeye basarak yüksekliği ayarlanabilir koltuklar, serbest bölgelere yapılan alışveriş amaçlı tekne gezileri, Burda dergisi modellerinden elde dikilmiş şık kadın elbiseleri, yanında eşleri olmaksızın yapılan kaplıca ziyaretleri ya da sarıya boyanmış saçlar. Son derece küçük bir azınlık dışında, Türk emek göçünün öncülerinin çoğu fazla dindar değillerdi – aksi halde zaten bir Müslümanın ibadet edebileceği herhangi bir altyapının bulunmadığı, domuz eti yiyen kafirlerin ülkesine gelmeye hevesli olmazlardı.

Türkler, Mustafa Kemal Atatürk'ün ülkesinden geliyorlardı: Atatürk 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'ni kurarak din ile siyaseti birbirinden kesin şekilde ayıran bir yapı kurmuştu. Gerçi 1950'li yıllarda çok partili sisteme geçilmiş ve bu değişim dinin kamuda daha güçlü şekilde temsiline yol açmıştır, ancak aşırı dindarlık geçmiş zamanlardan bir kalıntı ve gerici bir olgu olarak görülüyordu. İlerleme-

ye ve insanların, dolayısıyla toplumların iyiye doğru bir değişim içinde olduklarına inanılıyordu. “Bilimsel” düşünce dini düşünce biçimlerini ortadan kaldıracaktı. “Batıl inançlar” geçmişte kalmalıydı. Başörtüsü kırsal alanda çok yaygın olmasına karşın, büyük şehirlerde modernlik hakimdi. İlerleme, kız çocuklarının artık başörtüsü takmamları, daha uzun süre eğitim almaları ve çocuklarını modern anlayışa göre yetiştirecek, aydınlanmış modern annelere dönüşmeleri anlamına geliyordu. Binlerce genç Türk kadınının işe alınması ve tek başlarına Almanya’ya gelmeleri, dönemin zihniyetini yansıtmaktadır. Almanya da, bu ilerleme düşüncesini teyit eder bir görüntü sergiliyordu. Çalışkanlık ve disiplin, bilgi ve teknoloji ülkeye refah getirmişti. Temiz caddeler, “saat gibi” işleyen kamu sistemleri, birkaç dakika içinde olay yerine ulaşan ambulanslar, kusursuz sağlık hizmetleri, tüm bunlar yeni vatanın olumlu, hayranlık uyandıran yönleriydi.

Bir başka klişeyi dile getirmek gerekirse, Almanya “soğuk vatan”dı. Ancak uyku saatleri yaklaştığında anne babaları eve gelen çocuklar, yuva sıcaklığının eksikliğini hissediyordu. Yaşı daha büyük olan çocuklar, küçük kardeşleriyle ilgilenmek zorundaydı. Güneş ışığının uzanamadığı ıssız arka avlularda kendi yaptıkları oyuncaklarla oynuyorlardı. Çocuklara çoğu kez bir “Alman büyükanne” bakardı, ki bu kişiler zamanında uyum konusunda en büyük yardımı yerine getirmişlerdir. Türkiye ile karşılaştırıldığında, Almanya’daki insanlar daha yalnız yaşamlar sürüyorlardı ve buraya yerleşen Türkler de bu konuda bir istisna olmayacaklardı. Memleketlerine geri dönebilmek amacıyla olabildiğince kısa sürede para biriktirme düşüncesi, ilk nesil işçilerin çoğunu, iş saati bitiminde kendisini bitkin bir halde yatağa atan ve değil çocukları ile ilgilenmek, yaşamak için bile zamanı ve enerjisi kalmamış birer iş makinesine dönüştürdü.

Göçmenlerin Almanya’da yerleşik düzene geçtikleri dönemde, Türkiye’de işler kötü gitmekteydi. 1960 yılında gerçekleşen askeri darbenin ardından on yıllık bir özgürlük dönemi yaşanmıştı. İlerici 1961 Anayasası sivil toplum örgütlerinin güçlenmesini sağlamıştı. Sendikalar güçlen-

miş, sol eğilim halk arasında daha fazla rağbet görmeye başlamıştır. Ancak bu durum 1970'lerde bir felakete neden olacaktı: O dönemde Türkiye "Komünizme karşı Batının cephe ülkesiydi". Sadece Türk sağ değil, NATO tarafından kurulmuş "Gladyo" yapıları da sola karşı el altından direniş örgütlemekteydi. 1970'lerin sonlarına gelindiğinde, Türkiye'de her gün onlarca siyasi cinayetin işlendiği iç savaş benzeri bir durum sözkonusuydu. İran'da yaşanan İslam Devrimi sonucunda ise Türkiye'nin komşu çevresinde bir şeriat devleti ortaya çıkmıştı. Köktendincilik siyasi sahneye adımını atmıştı. 12 Eylül 1980 tarihinde Türk Ordusu Ankara'da idareye el koydu ve bunu tüm cepheleri kapsayan bir tutuklama dalgası takip etti. Ülkede ekonomi durma noktasına gelmişti. Bu noktada sağduyu, "henüz" geri dönmek gerektiğini söylüyordu.

1980 yılında yaşanan darbenin ardından hiç beklenmedik bir şey gerçekleşti: Türkiye'den bir mülteci akını başladı. Solcular, sağcılar, Kürtler ya da bu gruplardan herhangi birisine ait olduğunu iddia edenler Kreuzberg ve Altona'daki kahvehaneleri doldurmaktaydı. Gündemdeki yeni slogan "iltica" idi. Yeni gelenler, memleket hakkında çok kötü şeyler anlatıyorlardı. Bu kez anlatılanlar yalnızca topluluk içinde kalmıyor, mahkemeler ve gazeteciler önünde de yineleniyordu. Bu durum Türkler arasında derin ayrılıklara neden oldu. Alman toplumu içindeki konumları ve itibarları için on yıllardır mücadele eden öncüler, emeklerinin sabote edildiğini hissediyordu. "Almanya'da yerleşik olanlar" ile "mülteciler" arasında adeta bir uçurum oluştu. Ülkede genel anlamda daha sert rüzgarlar esmeye başlamıştı: Sosyal-liberal koalisyonun düşmesi ve Amerikan Pershing füzelerinin Federal Almanya'da konuşlandırılması kararı sonucunda, siyasi olarak "Gastarbeiterlere" (yabancı işçilere) en yakın duran Alman solu kendisini yenilgiye uğramış hissediyordu. Karamsarlık hüküm sürmekteydi. Böylesi bir ortamda birçok Türk aile, Bonn hükümeti tarafından önerilen "geri dönüş ikramiyeleri"ni iyi bir fırsat olarak değerlendirdi. Binlerce kişi memleketlerine döndü. En büyük sorun olan çocukların Türkiye'ye uyum sağlamasıysa, geri dönen çocuklar için özel açılan Almanca eğitim veren liselerle çözülecekti.

1980’li yıllarla beraber her şey temelden değişecekti. Almanya’da bir kriz havası baş göstermekteydi. Dünya çapında borsacılığın yükselmesi ve *yuppi* neslinin başarıdan başarıya koşmasına karşın, Almanlar her geçen gün daha mutsuz ve güvensiz hale geliyordu. Gerçekten de şirketler rasyonelleşme sürecinde devamlı kadro daraltıyordu. Yeterli vasıflara sahip olmayan işçiler için gelecekte fazla iş bulunmayacağı, gitgide daha net şekilde belli oluyordu. Memnuniyetsizlik ve huzursuzluk ile eşzamanlı olarak yabancı düşmanlığı da artmakta ve en çok Türkiye’den gelen insanları hedef almaktaydı. Zira İtalyanlar, İspanyollar, Portekizliler ve Yunanlılar, yani tüm diğer klasik “Gastarbeiterler” artık Avrupa Topluluğu’nun eşit haklara sahip birer vatandaşları olmuştu. Geriye “Avrupa ailesine” ait olmayan Afrikalılar ve Asyalılarla, geçen süre zarfında Almanya’daki en büyük yabancı topluluğunu oluşturan Türkler kalmıştı. İlk nesil göçmenlerimiz tüm bu gelişmelere hazırlıklı değildi.

Çocuklarını ancak on, on iki yaşlarındayken Almanya’ya aldır-mışlardı ve şimdi onların okulda nasıl başarısız olduklarını çaresizce izlemek zorundaydılar. “Yabancılar sınıfına” sürülen ve Alman yaşıtlarının az çok uzak durduğu Türk çocukları kendi aralarında kaldı. Alman okullarında görevli yeni nesil alternatif pedagoglar, ataerkil bir düzenden gelen Türk veliler ile işbirliği kurmak için ne yeterli yetkinliğe ne de isteğe sahipti. Dil konusu temel engel olmayı sürdürüyordu. Bazı öğretmenler işin kolayını seçiyor ve sorunlu Türk öğrencileri, düşük zeka düzeyli çocuklar için kurulmuş özel okullara gönderiyorlardı. Bazı gençler suç işlemeye, kanun dışı davranışlarda bulunmaya başlamışlardı. Kimileri tamamen başıboş kalmışlardı, zira aileleri para kazanmak ile fazlasıyla meşgullerdi. Şüphesiz aileler, çocukları için en iyi olanı, günün birinde kendilerinden daha iyi bir yaşam sürebilmelerini, yüksek öğrenim görmelerini ve “büyük adam olmalarını” istiyordu, ancak bunu nasıl başarmaları gerektiği hakkında hiçbir fikirleri yoktu. Geçmişe dönüp baktığımızda, bu ailelerin bu konuda son derece yalnız bırakıldıklarını görüyoruz. Kuşkusuz, ilk nesil göçmenlere çocuklarının yetiştirilmesi konusunda yardımcı olmak, örneğin öğrenim-

lerinin ilk yıllarında verilecek yoğun Almanca kursları ile bu çocukları daha iyi bir gelecek için hazırlamak, her şeyden önce Alman devletin görevi olmalıydı. Türk devleti de daha donanımlı öğretmenler göndererek, Almanya'daki ne yapacağını bilemeyen Türk ailelere destek olabilirdi. Ayrıca, Müslümanlara inançlarına dair konularda yardımcı olacak modern ve geniş görüşlü din görevlileri de yoktu. Oysa, yurtdışında kalış süresi uzadıkça ve yaş ilerledikçe, dini konular daha fazla ön plana çıkmaya başlamıştı. Sonuçta, bu boşluk başkalarınınca dolduruldu: Köktendinci tarikat ve dernekler sahneye çıkıp bu dışlanmış insanları kendi etkileri altına aldılar. Her ne kadar bir milyonu aşkın Türk vatandaşı arasından yalnızca birkaç on bin tanesi bu tür birliklere üye olsa da uzun sakalları, kaftanları ve türbanlarıyla gazete sayfalarında hüküm süren bunlardı. Almanya'da yaşayan Türkiye kökenli vatandaşlar arasındaki köktendinciler Türkiye'de olası bir din devleti için para toplarken, Kürt milliyetçileri ise yeni kuracakları devletleri için silahlı militanlar kazanmaktaydı. Almanya'daki Türk topluluğu sayısız kampa bölünmüş, siyasi, dini ve milliyetçi anlamda rakip gruplar artık Alman şehirlerinde de mücadele eder hale gelmişti. İlk nesil göçmenlerin büyük çoğunluğu bu kavgaların dışında kalsa da ancak çocuklarının bu akıntıya kapılmalarını engelleyemedi.

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması ve bunu izleyen Almanya'nın yeniden birleşmesinin ardından her şey beklenmedik şekilde gelişti. Doğu Almanlar ile Batı Almanlar yeniden birlikte yaşamayı öğrenmek zorundaydılar. Henüz yeniden birleşme anlaşması imzalanmadan önce, Leipzig ya da Rostock'da yerleşik aşırı sağcı Almanlar, vatandaşlarını örgütlemeye başladılar. Türkler, otuz yıldan beri burada yaşamalarına ve herkesin refahına büyük ölçüde katkıda bulunmuş olmalarına karşın, ölümcül saldırılara hedef oldular. Mölln ve Solingen olayları herkes üzerinde tarifsiz bir şok etkisi yapmıştır. Türkler, ebeveyn, çocuk ve torunlar olmak üzere üç neslin tabutları içinde memleketlerine gönderilişini gerçek bir öfke ve tarifsiz bir acı içinde izlemek zorunda kaldılar. Almanya'da geçen bir ömür, onca emek, burada yaşanmış, verilmiş, umulmuş ve hayali kurulmuş her şey, her şey bir

hiçe dönüşmüştü. Bu insanlar diri diri yakılmışlardır. Doğal olarak bu olaylar, ülke çapında büyük tepkilere neden oldu ve öfkeli gençler sokaklara dökülerek artış gösteren zorba ırkçılığı protesto etti. Eşzamanlı olarak, saldırılara karşı gösteri yapan milyonlarca vatandaş ellerinde mumlar ile barış için insan zincirleri oluşturdu.

Geriye dönüp bakıldığında, kundakçıların amaçlarına ulaştığını, Almanlar ile göçmenler arasına bir uçurum açtıklarını görüyoruz. Kimi fikir yandaşları 1980'lerin ideali olan "çokkültürlü toplumun" tereddütsüzce ölümünü ilan etti. Türkler gittikçe daha fazla merccek altına alındı ve sanki daha yeni gelmişlercesine "Kim bu insanlar?" diye soruldu. Herhangi bir "Türk sorunu"nun dile getirilmediği tek bir gün geçmemektedir artık. İltica yasasının ağırlaştırılması da toplumdaki, yabancı istilacılar tarafından tehdit edilme duygusunu ortadan kaldırmaya yetmedi. Türklerin faydaları, Türk işverenlerin sağladığı istihdam ya da genç neslin başarılarına dair her bilginin karşısına, yabancılar arasında artan suç oranı ya da öğrenimini yarıda bırakmış, işsiz olan ve "Alman vergi mükelleflerinin sırtından geçinen" Türkler hakkında on ayrı örnek çıkarılıp boşa çıkartılıyordu. Türk göçmenler kendilerini yalnız bırakılmış, rahatsız ve saldırıya uğramış hissediyorlardı. Ancak göçmenlerin başka seçeneği yoktu: Şimdi yapılması gereken, emeklilik yaşına dek sabretmek ve böylece en azından emeklilik döneminde tam maaş alabilmektir. Çocuklar ve torunlar zaten artık "geri dönmek" istemiyorlardı. Yapılabilecek en iyi şey, bundan böyle yılın altı ayını Almanya'da, altı ayınıysa Türkiye'de geçirmek olacaktı. Sağlık hizmetleri de önemli bir konu haline gelmişti ve bu alandaki hizmetler Almanya'da daha iyi veriliyordu. Sonuna dek mantıklı kararlar almak gerekiyordu ve Türkler en makul olanı yaptılar: Kendilerini geri çekerek, fırtınanın dinmesini beklediler. Bu bekleyiş hâlâ sürüyor.

Göçmen, kendisini çevreleyen tekli kültüre karşı anlayış geliştirmek suretiyle hayatta kalır. Kültürler arasındaki yolculuğu, kendini yeniden keşfetmek ve yaşamını değiştirmek için harcadığı enerji ve azim, tüm bu unsurlar onu yalnız kılmaktadır. Karşılaştığı zorlu koşullar zaman-

la kişiliğini belirler. Bükülmeyi öğrenemezse, kırılacaktır. Hayatta kalma konusunda ustalaşır. Huzursuz yaşamı ve devamlı olarak bir mekândan diğerine taşınması, kalıcı dostluklar ve komşuluklar kurmasına izin vermez. Yaşanan sayısız veda ve ayrılık kişiyi hissizleştirir ya da yavaşça öldürür. Göçmen, geçen zamanın telafisi olmadığını fark etmeksizin yaşamını koşuşturmacayla geçirir.

Öte yandan göçmenlerin çocukları ve torunları uzun süredir yerleşik konumdadır. Doğdukları ve büyüdükları yerde kalacaklardır. Vedalardan ve ayrılıklardan nefret eden bu yeni nesillerin hayalleri de kendi akranlarının hayallerinden farklı değildir. Buradan ayrılıp gitmek istemiyorlar. Ellerinden tutulduğunda, yürümeyi çabuk öğreniyorlar. Yaşadıkları ortamın dili ve kültürüyle yetişmiş olduklarından, anne babalarının memleketi bir tatil mekânı haline gelir. Bu nesiller, tam anlamıyla kabul görmekten başka bir şey istemez.

Her şey onlarla, burada bizlere açık yüreklilikle yaşamlarını anlatan bu kadınlar ve erkekler ile başladı. Birbirinden son derece farklı öyküleri birleşerek tek bir büyük öyküyü, Almanya'daki Türklerin öyküsünü oluşturmakta. Bizim öykümüzü...

Dinlemeye Değer

MICHAEL RICHTER* - CENGİZ YAĞLI**

“**G**eldiler ve Kaldılar”, ilk nesil Türk göçmenlere duyduğumuz saygının bir ifadesidir. Henüz ellili yılların sonunda, yani Federal Almanya ile Türkiye Cumhuriyeti arasında 1961 yılında imzalanan işe alım anlaşmasından birkaç yıl önce, ilk girişken ve korkusuz Türk gençleri buraya gelmişlerdi. Bir kısmının yolu ekonomisi yükselmekte olan Batı Almanya’ya rastlantı sonucu düşmüş, bir kısmı ise bilinçli olarak işe alınmışlardı. Ancak geri dönmediler. Burada yalnızca birkaç yıl kalarak İstanbul, İzmir ya da Antalya’da yapılacak bir ev için gerekli parayı kazanmak isteyen, daha sonra ise tıpkı bu kitapta annesinin Almanya’daki yaşamı anlatılan Fatih Akın’ın, çektiği bir belgeselin adında ifade ettiği gibi, geri dönmeyi unutan göçmenlerin öyküleri hepimize tanıdık gelecektir.

Böylece bu insanlar burada kaldılar, çocuklarını büyüttüler, zaman geçtikçe yaşlanıp ansızın kendilerini ömürlerinin yarısını Almanya’da geçirmiş olarak buldular. Bugün, ilk nesil göçmenlerin çoğu çok-

---

(*) Michael Richter 1961 yılında doğdu. Hamburg’ta serbest yazar ve sinemacılık yapıyor.

(**) Cengiz Yağlı 1956 yılında doğdu. Sosyal hizmet görevlisi olarak çalışıyor. Sürdürdüğü görevler arasında Körber Vakfı’nın “Hous im Park” (Parktaki Ev) tesislerinde düzenlenen “Türk-Alman Çay Saati”nin idaresi yer alıyor.

tan emeklilik döneminde ve Türkiye'ye geri dönüp dönmeme sorusu, kimilerini hâlâ tıpkı otuz yıl önce kuzeydeki bu yabancı ülkeye ayak basmalarından birkaç ay sonra olduğu kadar huzursuz ediyor. Kimileri bu ikilemi iki ülke arasında devamlı gidip gelerek çözüyor. Bunlar yılın altı ayı Türkiye'deki güzel bahçeli evlerinde, altı ayı ise Almanya'da çocuklarının ve torunlarının yanında olmak üzere, yaşamlarının son dönemini huzurlu şekilde geçiriyor. Ancak herkesin böyle olanakları yok. Ayrıca çoğunun eski memleketleriyle bağı artık çok güçlü değil. Yaz tatillerinde Türkiye'de birkaç hafta geçirmekten hoşlanırlar, ancak iki ülke arasında devamlı gidip gelmeye ilgi göstermezler. Ya da kimilerinin memleketlerinde artık fazla akrabaları kalmamıştır ve geriye dönmek için herhangi bir neden görmezler.

Dilek Zaptçioğlu giriş yazısında, bir tarafta kendi biçimlendirecekleri maddi güvence altında bir yaşama duydukları arzu, diğer taraftaysa memleketlerindeki alışık oldukları çevrelere duydukları özlem arasında zaman zaman neredeyse parçalanan ilk nesil Türk göçmenlerin durumunu betimler. Korkularını, umutlarını ve dileklerini kime açabilirlerdi? Yanıt elbette Almanlar değildi ve bunun nedenleri arasında dil engeli yalnızca küçük bir paydaya sahipti. Almanlar, ülkelerine gelen insanlarla değil, iş gücüyle ilgileniyorlardı. Öte yandan, Türkiye'deki aileler, dost ve akrabalar da genelde giden insanlara yabancılaşmakta, özellikle memleketlerine ziyarete geldiklerinde bu insanları küçümsüyor, hatta onlara haset ediyordu. Yabancı bir ülkede yorucu bir hayat mücadelesi vererek, yaşama daha iyi bir noktadan başlama şansı vermeye çalıştıkları kendi çocuklarının bazıları da, kendilerini ihmal edilmiş hissettikleri gerekçesiyle ileride anne babalarını eleştiriyordu. En sık eleştiri, işin anne babalar için ilk sırada gelmiş olmasıydı. Yalnızca Almanya'daki yaşamın tekrar tekrar güvence altına alınması gereği değil, Türkiye'deki akrabaların da on yıllar boyunca desteklenmiş olması, çocuklar tarafından sıkça gözden kaçırılmış gerçeklerdi. Böylece, bu öncü neslin mensupları kendilerini her seferinde birçok sorumluluğun ortasında sıkışmış halde bulmaktaydılar. Görünen o ki, onlar için uygun görülen konum buydu.

Bu nesil bugün yine, daha önce kimsenin yaşamadığı bir du-

rumla karşı karşıya. Bir kısmı emekli olmuş, bir kısmı ise kısa süre içinde olmak üzere ve kimse bu konu hakkında fazlaca düşünmemiş. Çoğu Almancaya yeterince hakim olmayan bu insanların durumu ne olacak? Emeklilik ve sağlık sigortası kapsamındaki haklarını savunmak için onlara kim yardım edecek? Göç olgusu ile birlikte çoğu kez toplumsal yapıların da değişikliğe uğradığını ve bu insanların artık büyük aile birliğinin desteğine sahip olmadıklarını düşünen var mıdır?

Her zaman olduğu gibi bu nesil, mütemadiyen gerekli deneyimi olmaksızın yeni deneyimler yaşamak zorunda kalan o öncü rolünü oynamayı hâlâ sürdürmekte. Zira, tıpkı geçmişte kendilerinin ve çocuklarının Almanca öğrenmeleri için hemen hemen hiçbir olanak sunulmaması gibi, tıpkı ev bulup taşınabilmek için defalarca rüşvet vermek, dalkavukluk yapmak zorunda kalmaları gibi, artık yaşlanmış, yaşamlarının sonbaharını ikinci memleketleri Almanya'da geçirmek isteyen bu göçmenlere şimdi de hiçbir olanak sunulmaz. Hem Alman, hem Türk toplumları için bunca şey yapmış olmalarına karşın, yaşamları boyunca sevilmeyen bir azınlık olarak kaldılar. Birincisine, “ekonomik mucize”yi gerçekleştirmesi için yardımcı oldular ki diğer ülkelerden gelen çok sayıda enerjik işgücü olmaksızın bu başarının yaşam bulması olanaksızdı. Diğerine ise, milyarlar ile ifade edilecek paralar havale edilerek toplumsal dengenin korunması için destek verdiler.

Ancak bu nesil başının çaresine bakabilir. Sonuçta, bugüne dek daima kendi ayakları üzerinde durdu. “Bergedorf Türk Emekliler ve Yaşlılar Birliği” Almanya'daki yaşı ilerlemiş Türk vatandaşlarının çıkarları yönünde çalışan ilk örgüt olarak, 1990 yılından bu yana hizmet vermektedir. Birliğin sürekli programı, Körber Vakfı'na ait “Haus im Park” (Parktaki Ev) isimli buluşma merkezine yapılan aylık ziyaretleri de kapsar. Burada, Körber Vakfı'nın girişimi sonucu düzenlenen Türk-Alman Çay Saatinde Türk emekliler Alman yaşlılarıyla bir araya gelir. Almanya'da eşi olmayan bu proje, bu özelliği nedeniyle her zaman büyük ilgi çekmektedir. Tercüman ve deneyimli görevlilerin himayesi ve eşliğinde, çay saati katılımcıları gençlik anıları, aile öyküleri, alışkanlıkları, bayramları ile din ve siyaset konularında sohbet eder-

ler. Birkaç yıl önce, bu çay saati katılımcılarının bir arada gerçekleştirdikleri Türkiye seyahati ise sözkonusu projenin zirve noktalarından biri ve önemli bir ortak dayanak ve deneyim olmuştur.

Anlatılanlar katılımcıların Türk komşularının yaşam tarzları hakkında çok az bilgi sahibi olduklarını fark etmelerini sağladı. Çay Saati toplantıları, birçok Türk göçmenin, hem Almanlar hem de Türkler açısından etkileyici ve aydınlatıcı anılara sahip olduklarını gösterdi. Körber Vakfı Yayınevi yöneticisi Susanne Kutz'un önerisi üzerine Türk komşuların düşünce ve yaşam öykülerinin yazıya dökülmesi fikri ortaya atıldı. İlk fikirleri taslaklar takip etti ve zamanla bu kitap projesi şekillenmeye başladı. Araştırmanın başlangıç noktası, Bedriye Furtina, Cemile Samurkaş ve Kazım Arslan'ın da müdavimleri arasında yer aldığı Çay Saati toplantıları oldu. 1990'ların başından bu yana sosyal hizmet uzmanı olarak Hamburg Bergedorf'ta yaşayan Türk yaşlılara hizmet veren, Çay Saati'nin düzenleyicilerinden biri ve bu kitap projesinin yardımcı rehberi olan Cengiz Yağı da öyküsünü anlatanlar arasında yer aldı. Kitap projesinin amacı, Türk göçmenlerin yaşam öykülerini kamu bilincine sunmak ve böylece Almanya'daki Türklerin sadece konuk işçi olduklarına dair klişeyi ortadan kaldırmaktı ve hâlâ da öyle. Bu nedenle Hamburg'ta yaşayan ve birinci neslin çeşitliliğini temsil edecek iş adamından bulaşıkçıya, inşaat işçisinden öğretmene dek çok sayıda Türk kadın ve erkekleri aradık.

Elbette mülakat önerilerimize, salt merak nedeniyle kabul etmekten, "Benim yaşamımda, kitap yapılacak kadar ilginç ne olabilir ki?" şeklindeki şaşkınlık dolu ifadelerle dek farklı tepkiler aldık. Ancak konuşmalar sırasında daima açık bir ortam oluştu. Konuştuğumuz kişiler açık sözlü bir şekilde, çocukluklarını, göç öykülerini ve bunun sonucunda yaşadıkları güçlükleri anlattılar. Bu arada, yaşamı farklı algılamakta kaynaklı evlilik krizlerinden, çocuklarıyla yaşadıkları çatışmalara dek kendilerine acı veren kimi konuları da gizlemediler. Sanki hep bu soruların sorulmasını beklemiş gibiydiler. Bir yandan kendilerini ayrıcalıklı kılan, diğer yandan ise kimseyle paylaşmamaları nedeniyle bir yüke dönüşebilecek son derece özel bir yaşam deneyimine sahipler. Sonun-

da birisi gelip sorular sorduğundaysa, bu yükün paylaşılmasına yardımcı olmaktadır. Belli ki, ilk nesil göçmenlere ne Almanlar, ne memleketlerindeki hemşehrileri ne de kendi çocukları pek soru sormamıştı.

İlk neslin yaşadığı deneyimler çoğu zaman onur kırıcı olmalıydı, ancak buna karşın Almanlar ya da Almanlar ile olan ilişkileri hakkında yalnızca birkaç açık eleştiri yapıldı. Bu noktadaki kırınglıklarını fark edebilmek için satır aralarını okumak gerekir. Yalnızca gözü pek Nermin Özdi her şeyi adıyla sanıyla dile getirdi, eşyle kendinin yıllarca maruz kaldıkları sömürü yöntemlerini anlattı. İş yaşamının kumaş satıcısı olarak çalıştığı o en güzel döneminde dahi sık sık, yeterince hızlı bir hizmet almadıklarını düşünen Alman müşterilerin ıgneleyici sözlerini dinlemek zorunda kalmıştı. Bu öykülerde net şekilde ortaya çıkan bir gerçek var: Göçmenlerin büyük çoğunluğu için, Almanların dünyasıyla temas iş hayatı ile sınırlıydı, iş saati sona erdiğinde ise herkes kendi dünyasına geri dönüyordu.

Ayrıntılarındaki tüm farklılıklara karşın, yaşam öyküleri göç kavramının temel konularını yansıtır: İçinde büyüdükleri aileden kopmak, yabancı bir ülkede insanı bekleyen belirsizlikler, gitgide zayıflayan ve boşluğu Almanya'da kurulmuş herhangi bir muadil bağlantıyla doldurulamayacak olan memleket ilişkileri. Öte yandan olumlu gelişmeler de gözlenir: Arkadaşlar ile ilişkiler güçlenmiş, aileler her zamankinden daha sıkı kenetlenmiştir. Ve sonuç olarak, Almanya'da daha bireysel ve korunmasız, ancak aynı zamanda daha fazla meydan okuyan bir yaşamın içinde göçmen öz kimliğinin yeniden tanımlanması zorunluluğu doğmuştur.

Her biri dört saat ile iki gün arasında sürmüş mülakatlardan altı tanesi Almanca, beş tanesi ise Türkçe olarak gerçekleştirilmiştir. Bu kitap için hazırlanan metinler, ses kayıtlarının önemli derecede kısaltılması ve dil yönünden büyük ölçüde düzeltilmesi sonucu elde edilmiştir. Böylece, "sözlü tarih" ve "belgesel yazın" türlerinin kesişme alanında yer alan ve Türk göçmenlerin bakış açısından yaşanmış tarihi olabildiğince yakından ve bunun yanı sıra çok duygusal şekilde anlatan bir kitap ortaya çıktı. Kitaptaki metinlerin mülakat sahipleriyle

ayrıntılı olarak görüşülmüş ve birkaç aşamalı çalışma sırasında ortaya çıkabilecek tüm olası hataların düzeltilmiş olması, tasvir edilen olayların aslına uygun aktarılmasını teminat altına almaktadır. Bu noktada, elinizdeki kitaptaki metinlerin temelini oluşturan mülakatları gerçekleştiren Nadja Frenz, Recai Hallaç, Dr. Andreas Hieronymus ve Sigrun Matthiesen'e teşekkürlerimizi sunmak isteriz. Kitabın etkileyici fotoğrafları ise Ulrike Rustemeyer tarafından çekildi.

İkinci kuşağın kişisel görüşü de alınarak kitap toparlandı. Ailesi 1950'lerin sonlarında Almanya'ya yerleşmiş olan Hamburg'lu Aydan Özoğuz, ikinci neslin Alman toplumu ile bütünleşmesi ve özgüven sahibi olması taraftarı olan Türk kökenli Alman vatandaşlarından biri. Aydan Özoğuz, Körber Vakfı'nın yürüttüğü Türk-Alman Diyalogu programı yöneticisi olarak, Türk-Alman uzlaşması için on yıl emek harcadı. 2001 yılından bu yana Hamburg Eyalet Parlamentosu üyesi olan Özoğuz, siyasi uğraşları çerçevesinde kültürler arası aracılık görevini yerine getiriyor. Kitabın son bölümünü oluşturan kişisel anlatımında yer alan birçok örnekte açıkça görüldüğü gibi, Türk kökenli bir Hamburg'lu olan Aydan Özoğuz, hem Türkleri, hem de Almanları farklı bakış açılara ve deneyimlerin daha iyi anlaşılması için duyarlı hale getirebiliyor.

"Geldiler ve Kaldılar" projesi, Almanca konuşan bir kitleyi, en iyimser ifadeyle yok saymaya çalıştığı bir toplumsal azınlığa yakınlaştırmaya deneyi. Almanların yalnızca çok küçük bir bölümü, Almanya'ya kimlerin geldiğini ve yerleştiğini anlamak için çaba harcadı. Bu konudaki ruh hali, acıma ile açıkça reddediş arasında değişmekte, hatta ırkçılığa dek uzanıyordu. Bu durum, bugüne dek ancak son derece yavaş ve dereceli bir değişim gösterebilmiştir. Ne var ki Almanlar da geçen süre içinde birçoğu Alman vatandaşı olmuş olan Türklerin, bundan böyle bu ülkede kalacakları gerçeğini kabullenmek zorundalar. Hayrullah Şenay'ın sayesinde inşa edilen cami ya da Nermin Özdi'ın başörtüsü de bu gerçeğe işaret ediyor: Bu nesil burada olmaktan gurur duyuyor. Almanya'da çocuklarının yanında kalmak istiyorlar ve geri dönmeyecekler. İlk nesil, Almanya'daki katı ve mahrumiyetlerle dolu yaşama dayanacak kadar güçlüydü. Onları dinlemeye değer.

“Ben Nasılsam Öyleyim...”

ÖĞRETMEN HADİYE AKIN (1948)

Öğretmenlik yaptığı dönemden bahsederken, Hadiye Akın'ın gözleri parlamaya başlıyor. Kendisi birkaç yıl öncesine dek hayallerinin mesleğini icra ediyor ve Türk çocuklarına Almanya'daki yeni çevrelerine daha kolay uyum sağlamaları için yardımcı oluyordu. Henüz Türkiye'de olduğu dönemde öğretmenlik eğitimi alan Hadiye Akın, bu bilgi ve yeteneklerini ancak Almanya'da yaklaşık on yıl yaşadıkdan sonra kullanmaya başlayabildi. Hadiye Akın, seksenli yıllarda, geriye bakıldığında son derece modern bir görüntü sergileyen bir öğretim biçimiyle çalıştı. Bir sınıfın sorumluluğunu Alman bir meslektaş ile paylaşıyordu. İki öğretmen, Türk çocuklarının dil konusundaki eksikliklerini ve kültürel farklılıklarını aşma sorumluluğunu birlikte üstlenmişlerdi.

Tıpkı eşi gibi erken emekliliğe ayrılmış olan Hadiye Akın bugün Hamburg'un Altona semtinin merkezinde kiralık bir dairede yaşıyor. Burası memleketinden birçok insanın yaşadığı, herkesin birbirini yıllardır tanıdığı bir yer. Burada kendini güvende hissediyor. 57 yaşındaki Hadiye Akın yabancılarla görüştüğünde çok temkinli, hatta neredeyse ürkek bir tavır içinde. Ancak zaman geçtikçe açılıp çekingenliğini bir kenara bırakıyor. Bununla beraber, Almanya'ya gelmenin doğru bir karar

olup olmadığı konusundaki tereddüdünü, öğretmenlik yapma hayalini gerçekleştirdiğinde hissettiği coşkuyu ya da kendisine ağır bir hastalık teşhisi konulduğu zaman yaşadığı derin çöküntüyü son derece doğal şekilde anlatıyor.

Anlattıklarının merkezindeyse ailesi var. Hadiye Akın'ın eşi ve oğullarıyla ne kadar derinden ilgilendiğini ve çocuklarına, yaşamları boyunca nasıl eşlik ettiğini hissetmek mümkün. Narin, iyi giyimli bu kadın, çalışan bir anne olmanın beraberinde getirdiği tipik görevlere yıllar boyu büyük enerji harcamış. Öğretmenlik yaptığı okuldan eve döndüğünde üstesinden gelinmesi gereken ev işleri onu bekler, çocuklar da onlarla ilgilenilmesini isterlerdi. Bugün Hadiye Akın'ın her iki oğlu da kendi ayakları üzerinde duruyor. Cem Hamburg'taki Türk Başkonso-losluğu'nda çalışırken, Fatih başarılı bir film yönetmeni oldu.

1978 yılında, küçük oğlum Fatih beş yaşındayken, gazetede okul idaresinin Türk öğretmenler aradığını okumuştum. O an elektrik çarpmışçasına irkildim ve kendi kendime "Hemen Almancanı daha da ilerletmelisin!" diye düşündüm. Ancak daha iyi düzeyde bir Almanca bilgisiyle ders verebileceğimin farkındaydım zira. Almancayı en iyi, büyük oğlum Cem'in ödevlerine yardım ederken öğrenebiliyordum. Ve bir gün oğlumun okuduğu metni ilk kez hatasız yazmayı başardığımda, oğlum beni "Harika yazıyorsun!" diyerek övdü. Kısa süre sonra eşimin de onayını aldıktan sonra öğretmenlik sınavı için okul idaresine başvurdum. Sınavda dinleyip yazmam gereken metin zor gelmemiştir ama sözlüde pek başarılı değildim. Yalnızca otuz kişilik kadro olmasına rağmen çok fazla başvuru olması ve adayların çoğunun Almanca kurslarına gitmiş olması nedeniyle gergindim. Buna karşın sınavı geçtim.

Sınavdan eve döndüğümde eşim ve kayınbiraderim arabayı onarmakla meşguldü. "Sınavı geçtim" diye bağırdım onlara, "sonunda öğretmen oldum!". Her ikisi de şaşkınlıktan ellerindeki aletleri düşürdüler: "Hayır... mümkün değil!" dediler. "pekâlâ mümkün," diye

bağırdım. Eşim birden yılgın ve üzgün görünmeye başlamıştı. Bunu başarabileceğime inanmamıştı, zira ona göre Almanca çok zor bir dildi. Artık durumu değiştiremezdim ve eşime dönüp “Ben nasılsam öyleyim” dedim.

YÜKSEK ÖĞRENİM DÜŞÜ

1948 yılında, İstanbul’un Karadeniz kıyısındaki küçük balıkçı kasabası Şile’de dünyaya geldim. Orası zamanında ünlü bir plajdı. Büyük ve çok sıcak bir ailede, büyük bir sevgiyle büyütüldük. Babamın evimizin altında küçük bir dükkânı vardı, annem ise ev hanımıydı. Ben ailenin altı çocuğunun beşincisiydim ve çok aktiftim. Beş yıllık ilkokulu pekiyi ile tamamladım. İleride hukuk okumak istiyordum; ancak Türkiye koşullarında küçük çapta bir serbest girişimci olan babam için çocuklarının tahsil masraflarını karşılamak çok zordu. Annem bu konuda şüpheliydi. “Mümkün değil, bizim için çok büyük bir yük,” diyordu. Ama okula devam etme konusunda ısrarlıydım ve babam da beni yüreklendirdi: “Bir şekilde hallederiz.”

Böylece ortaokula başlayabildim. Altıncı sınıfta hem ilk dönem sonunda, hem de yıl sonunda takdirname aldım. Sınıfımı geçtiğim gün babam 52 yaşında vefat etti. Ölümünden kısa süre önce aniden hastalanmış ve bir daha hastaneden çıkamamıştı. Ben o zaman 12 yaşındaydım. Takdirnamemi bütün gün elimde gezdirmiş ve çok sevinmiştim. Ama diğerleri soğuk ve sessizlerdi. Sevincim matem havası tarafından boğulup gitmişti.

Tabii ki, hukuk tahsili şimdi daha da zora girmişti. Erkek kardeşim de üniversiteye gitmek istiyordu ancak son paramızı da babamın tedavisine harcamıştık. O dönemde Türkiye’de henüz kamu sağlık sigortası yoktu, tüm masrafları kendiniz karşılamak zorundaydınız. Bu nedenle, artık elimizde hiçbir şey kalmamıştı, sıfırı tüketmiştik. Halam çok zengindi ve biz çocuklara destek olacağını söylemişti ama sonra ondan da bir yardım gelmedi, sadece, annem İstanbul’a gittiğinde, biz çocuklar onun yanında kalabiliyorduk, hepsi o kadar. Şile, özel bir kumaştan yapılan bluz ve başörtüleriyle ünlüdür ve annemin elin-

den çok iyi dikiş gelirdi. Böylece annemle ben evde eliş bluz ve başörtüler dikmeye başladık. Annem bunları satmak için tanıdıklarla birlikte İstanbul'a gidiyordu. Kimi zamanlar yaklaşık bir ay evden uzakta kaldığı olurdu.

Ortaokulu bitirdiğimde okul müdürü beni ve erkek kardeşimi yanına çağırdı. "İkinizin birden üniversiteye gitmeniz muhtemelen mümkün olmayacak. Biriniz devlet meslek lisesine gitmelisiniz," dedi. Bunu duyan kardeşimle ağlamaya başladık, zira her ikimiz de mutlaka üniversiteye gitmek istiyorduk. Sonuç olarak önce birimiz daha sonra da diğeri Parasız Yatılı Devlet Öğretmen Okulu'na gittik. Neyse ki bu konuda bir sorun çıkmadı. Okulun yurdunda her şey ücretsizdi, hatta çocuklara yazlık ve kışlık olmak üzere yılda iki kez ayakkabı bile veriyorlardı.

Öte yandan o yaşlardaki kızlar —o sırada 15 ya da 16 yaşındaydım— doğal olarak iyi görünmek, şık giyinmek de ister. Annem sabırlı olmamı istiyordu: "Kızım, ileride bir gün istediğin her şeye sahip olacaksın." Haklı olduğunu, hem eğitim görüp hem de güzel giysilere sahip olamayacağımı biliyordum. Öğretmen olabilmek benim için daha önemliydi. Üç yıl boyunca sıkı çalıştım ve lise üçüncü sınıfın sonunda hedefime ulaştım. Lise ve üniversiteyi bir arada okumuş gibiydim. Kendimi tam anlamıyla tükenmiş hissediyordum ve okula biraz ara vermek istedim. Bir yıllığına öğretmen olarak Bursa'ya atanmak istedim, sonrasında yüksek öğrenime devam etmeyi planlıyordum.

Ancak yaz tatilinde, kız kardeşimi ziyaret ettiğim günlerde müstakbel eşimle tanıştım. Kendisi o dönemde Almanya'da işçiydi ve o da İstanbul'daki kız kardeşini ziyarete gelmişti. Onun kız kardeşi benimkinin üst katında oturuyordu ve müstak-

Türkiye'deki bir aile gezisi sırasında (sağdan ikinci).

bel eşimle apartmanın merdivenlerinde tanıştık. Ben son derece meraklıydım ve onu Almanya hakkında sorguya çekiyordum. Benim öğretmenlik eğitimi aldığım dönemde giderek daha çok sayıda insan çalılış para kazanmak için Almanya'ya gitmişti. Başlarında tuhaf şapkalar, radyoları ve çok paraları vardı – çoğu benim için birer gösteriş meraklısıydı. Ahlâklı bir Türk vatandaşı ve öğretmen olan bunu tahammül edilmez buluyordum.

Eşim o dönemde Almanya'da, oldukça zengin olduğunu sandığım bir Alman kadınla birlikte yaşıyordu. Ama ailesi, bu kadınla evlenmesini istemiyor, bu nedenle de ona uygun bir Türk kızı arıyordu. Eşim ve ben daha ilk andan itibaren, sanki birbirimizi bin yıldır tanıyormuş gibi hissetmiştik. Çok hararetli sohbetler yapardık. Sonra bir gün aniden benimle evlenmek istediğini, bana aşık olduğunu söyledi. Ben ise “Hayır, ben Almanya'ya gitmek istemiyorum. Orası bana göre değil,” diyerek bu teklifi geri çevirdim. İleride eşim olacak olan bu adamı çok sempatik bulmama karşın, yüksek öğrenimimi tamamlamadan önce evlenmeyi düşünmüyordum. Bu konuyu ona açıkladığımdaysa bana tahsilimi Almanya'da yapıp yapamayacağımı sordu.

Birdenbire önümde büyük bir soru işareti belirmişti. Bu durumu oturup iyice düşünmeliydim. İstanbul'daki kız kardeşim bana “Bu adam çok iyi ve modern bir aileden geliyor, evlensene onunla!” diye tavsiyede bulunuyordu. Başta ayak diresem de benim de ona karşı bir şeyler hissettiğimi fark ettim. Üstelik eşim o zamanlar, “Eğer bu kızla evlenmezsem, on yıl Türkiye'ye ayak basmam!” demişti. Sonuç olarak ansızın nişanlandık. Eşimle konuşup, öğretmen okulundaki erkek kardeşime eğitimi bitene dek destek olabilmem için bir yıl daha Türkiye'de kalıp öğretmenlik yapmam konusunda anlaştık. Bir sonraki yaz evlendik ve 1969 yılında Almanya'ya geldim.

KAPKARA VE TOZPEMBE

Almanya'ya geldiğimde çok üzgündüm. Herkes bunun ne büyük bir şans olduğuna, Almanya'da öğrenimime devam edip çok şey öğrenebileceğime inandırmaya çalışmıştı beni. Aslında buraya gelmeyi hiç is-

temiyordum, bu nedenle ilk zamanlar çok ağladım. Annem hep benim Türkiye’de çalışacağımı ve onun da bana ev işleri ve çocukların bakımında yardım edeceğini hayal ederdi. Aslında eşimle evlenmeyi ilk başta istemememin nedenlerinden birisi de buydu. Sonra ben Almanya’ya gelince annem en küçük erkek kardeşimle birlikte oturmak istedi, ancak bu da olmadı. Kardeşim çok genç yaşta, daha meslek lisesini bitirir bitirmez çocukluk aşkıyla evlendi, eşi de annemi yanlarına almak istemedi. Böylece annem evinde yapayalnız kaldı.

Ayrıca burada konuşulan dili bilmiyordum ve çok da genç, henüz 19, 20 yaşlarındaydım. O yaşlarda insana kimi zaman her şeyi kapkara görünür, sonra birden aşk her şeyi tozpembeye boyar. Ev işi sorumluluğunu taşıyan yeni kimliğim de beni rahatsız ediyordu. Ben yaşamım boyunca ya okula gitmiş ya da çalışmıştım. Şimdiyse birden ev kadını olmak zorundaydım ama bu işten hiç anlamıyordum. Yemek yapmayı bile bilmiyordum. Türk ve Alman komşularımızın yaptıklarına bakarak bir şeyler öğrenmeye başladım. Eşim de bana bazı şeyler öğretti. Kafamı kuma gömmedim ve ilk iş olarak Almanca öğrenmeye çabaladım.

Karl-Theodor-Straße Caddesi’nde, tek odalı bir dairede yaşıyorduk. Eşim beni önceden uyarış, “Hiçbir malımız yok. Evdeki mobilyalarımı sokaktan toplamıştım ve sahip olduğum tüm parayı da düğüne harcadım.” demişti. Beni hiçbir şeyin şok edemeyeceğini sanıyordum. Elbette zihnimde canlandırdığım Almanya bambaşkaydı: yepyeni ve zengin bir dünya! Sonuçta herkes Almanya’dan radyolar, şapkalar, elbiseler ve bol parayla geliyordu. Hayır, orada fakirlik söz konusu bile olamazdı. Almanya’da bizim evimiz gibi bir görüntü varolabileceğine asla inanmazdım: Bir yatak, bir yemek masası ve mutfakta bir çamaşır makinesi, hepsi de kullanılmış eşyalardı. Dairede ne banyo ne de tuvalet vardı; yalnızca bina koridorunda herkesin ortak kullandığı tek bir tuvalet. Kendi evimden alışık olduğum bir durum değildi bu, Türkiye’de herkesin evinde banyo ve tuvaleti vardır. Geceleri tuvalete nasıl gideceğimi bilemiyordum, bu beni adamakıllı korkutuyordu. Eşim kendisini benden sorumlu hissediyor ve yaşadığım bu ilk dönem zor-

lukları için üzülyordu. Öncelikle bu hayal kırıklıklarının üstesinden gelebilmem gerekiyordu. Eşimin Almanya’da bana her hafta yeni bir elbise hediye edeceğini düşünmüştüm. Neyse ki, en azından kendimi ze yeni tabak çanak alabilmiştik.

İlk zamanlar paramız hep kıttı. Eşim ayda 1200 mark kazanıyordu ve bunun içinden 50 markı anneme, 50 markı da kayınpederime yolluyorduk. Yeni mobilyalar almaya kalktığımızda parayı denkleştiremiyorduk. Bu nedenle en kısa zamanda çalışmaya başlamak istiyordum. Ama eşim bana: “Sen öğretmensin. Ama burada çalışmak istersen, ancak temizlikçi olabilirsin. Çünkü dil bilmiyorsun,” dedi. Benim yanıtlım ise, “O halde en kısa zamanda Almanca kursuna gitmem gerek,” oldu. Türk komşularımızın çocukları bana onlarla birlikte gitmemi teklif etmişlerdi. Eşim, yüksek öğrenim görme isteğini kendisine daha önce söylediğim halde, Almanca kursuna gitmemi istemiyordu. Almanya’ya geldiğimizden beri çok değişmişti ve çok kışkanç davranıyordu. Kötü bir durumdu. Sonraları bana kimi korkularını olduğunu itiraf edecekti. Oysa çok zeki biri ve iyi bir kimya laborantıydı.

Türkiye’ye geri dönme konusu zihnimi kurcalamaya başladı. Ancak bir kadın olarak tek başına geri dönmek de çok zor olurdu. Eğer babam hâlâ hayatta olsaydı hiç sorun yaşamaz, onun himayesine geri dönebilirdim. Ama ya şu durumda? Geri dönüşüm yalnızca dedikodulara neden olurdu. Annem, bir işçi eşi olarak Almanya’da yüksek öğrenim görmemin mümkün olmayacağını öngörmüş ve beni hep uyarmıştı. Ama onu dinlememiştim.

Çalışma ve Almanca öğrenme konuları, ilk zamanlarda aramızda sürüp giden sonsuz tartışmalara neden oluyordu. Sonuçta eşim bir miktar yumuşadı ve benim en azından haftada birkaç saat çalışmam noktasında anlaştık. Ne var ki bu konuda son derece sinirliydi, hatta bir keresinde bu nedenle neredeyse bir araba kazası yapacaktı. Sonunda kendi kendime, “Öyleyse ben de çocuk sahibi olurum!” dedim ve hamile kaldım. Hamileliğim sırasında, görümcem gibi temizlikçi olarak çalışmayı denedim, ancak bu iş benim için çok yorucuydu. Bir ya-

şına geldiğinde oğlum Cem'i yaz döneminde eşimin Türkiye'deki ailesine bıraktık ve ben de böylece birkaç ay için parfümeri mağazası Douglas'ın deposunda çalışma fırsatı buldum. Daha sonra Cem anaokuluna gittiğinde, ben de Montblanc fabrikasında çalışmaya başladım. Sonra yeniden hamile kaldım. İkinci oğlum Fatih'in doğumundan sonra fabrikaya dönmedim.

Sık sık saat dörtteki vardiya çıkışına gidip eşimi fabrikadan alırdım, birlikte alışverişe ya da vitrinlere bakmaya giderdik. Hemen hemen her hafta sonunda tiyatroya ya da Steindamm'daki Türk sinemasına giderdik. Kimi zaman dışarı yemeğe çıktık. Şehrin yakın çevresine, Pinneberg ya da Elmshorn'a geziler yapardık. İlk yıllarımızda en çok görümcem ve eşiyle görüşüyorduk. Bir de İzmirli hoş bir komşumuz vardı gidip geldiğimiz. Eşim beni, çoğu düzenli olarak bizi ziyarette gelen Alman iş arkadaşlarıyla da tanıştırmıştı.

Alman komşularımızla ilk zamanlar ancak el kol hareketleri aracılığıyla, kimi zaman da sözlük kullanarak anlaşabiliyordum. Cem ile Fatih'in yaşlarında iki oğulları olan Alman komşularımız vardı. Zamanla, birbirimizin çocuklarına dönüşümlü olarak bakmaya başladık. Kişisel işlerim için zamana ihtiyacım olduğunda çocuklar komşumuzla birlikte çocuk parkına gidiyordu. Daha sonra taşındığımız Duschweg'deki evimizdeyse sık sık çocuklarımıza bakan, ailemiz için bir büyükanne gibi olan bir komşumuz vardı.

BİR KOLTUKTA BİRÇOK KARPUZ:

İŞ, ÇOCUKLAR, EV İŞLERİ

Almancamı adım adım geliştiriyordum. Eşimse hâlâ bir Almanca kursuna gitmemi istemiyor, bir gün üniversiteye gidip öğretmen olarak çalışmamdan korkuyordu. Onu geçmemi istemiyordu. Ancak bir gün zamanı geldi ve öğretmenlik sınavını kazandım. Bunun ardından korkunç bir karmaşa dönemi başladı: Öğretmenlikten uzak kaldığım sekiz yıldan sonra, her gün yapılan mesleki gelişim kursuna devam etmem gerekiyordu. Eşim bana çok kızgındı. Aslında çok kibar bir adamdı ama şimdi o hali geride kalmıştı.

Meslektaşları ve öğrencileriyle beraber (gözlükçü).

Akşamları vaktimin büyük kısmı derse hazırlanmakla geçiyordu. Mesleğime karşı öylesine bir açlık içindeydim ki, her şeyi aynı anda yapmak istiyordum. Bu nedenle eşim sürekli keyifsizdi. Bir gün onu karşıma aldım ve çocukların bu ortam yüzünden yıpranmamaları gerektiğini, iyi bir anne olmanın benim için hâlâ birinci sırada geldiğini söyledim. Anlaşmazlıklarımızı olabildiğince çocuklardan saklamaya çalışıyorduk. Ama Cem bir şeylerin yolunda gitmediğini seziyordu ve bir dönem bunun sıkıntısını yaşadı. Zaten ailemi düşünerek asla tam zamanlı çalışmadım. Başlangıçta haftada 14 saatlik yarı zamanlı programla çalışıyordum, bir yıl sonraysa ders yükümü haftada 20 saate çıkardım.

O dönemde, Türkiye’den yeni gelen çocuklara yönelik “ulusal geçiş sınıfları” adlı bir eğitim programı veriyorduk. Çocukların burada mahcup olmadan, endişe duymadan Türkçe okumayı ve yazmayı

öğrenmelerini çok önemli buluyordum. Diğer derslerini Almanca olarak görüyorlardı, ancak biz Türk öğretmenler de herhangi bir güçlük çıktığında yardım edebilmek için yanlarında bulunuyorduk. Çocuklar bu ortamda epey özgüven kazanıyordu. Almancaya hakim olanlar normal sınıflara geçiş yapıyordu. Bu programa özel çaba harcıyor, ebeveynleri veli görüşmelerine şahsen davet ediyor, onları evlerinde ziyaret ediyorduk. Zira Türk ebeveynler dil sorunu nedeniyle genelde okullarla ilişki kurmaktan çekiniyorlardı.

1981 yılında Almancayı tam anlamıyla, yani doğru bir dilbilgisiyle öğrenebilmek amacıyla Goethe Enstitüsü'nde kursa başladım. Güzel zamanlardı. Ödevlerimizi hep beraber kontrol ederdik. Kursiyerlerin çoğu genç insanlardı ve ben de kendimi bir öğrenci gibi hissediyordum. Eşim yeniden asabileşmişti. Aslında her geçen yıl bütün bunlara daha alışıyor, zamanla daha yumuşamıştı. Ancak buna rağmen, ben sürekli kursa ya da seminere koştururken bana pek anlayış göstermiyordu. Yalnız kalmaktan hoşlanmıyor ve benden sürekli zamanında evde olmamı rica ediyordu. Öte yandan biz öğretmenler, herhangi bir veli görüşmesi sonrasında bir yere gidip kendi aramızda günü yeniden değerlendirmeyi severdik. Pedagojik Mesleki Eğitim Enstitüsü'nde psikoloji kurslarına katıldığım için eşimin içinde bulunduğu ruh halini anlıyordum. Onunla bu konuda konuşmayı da çok isterdim ama o konuşmayı pek sevmezdi ve konuyu her açışında, "Şimdi bunu konuşmak istemiyorum. Yarın sabah erkenden işe gitmem gerekiyor." yanıtını aldım.

Yerine getirmem gereken çok yoğun bir günlük programım vardı: İş, ev işleri, Goethe Enstitüsü'ndeki kurs, çocukların ev ödevlerine yardım etmek, veli görüşmeleri... O dönemde çok fazla çalışıyor, ayrıca tiyatro ve folklor kursları da veriyordum. Tüm bunlar beni mutlu ediyordu. Aynı dönemde ehliyetimi de aldım. Okul müdürümüz bu konuyu öğretmenler odasında, "Bakın, Hadiye Hanım'ın ehliyeti var artık. Tıpkı Alman bir öğretmen gibi," sözleriyle ilan ettiğinde öylesine gurur duydum ki, ayaklarım yerden kesildi, nerede olduğumu bile unuttum.

Ehliyetimi aldığımdan beri hep krem rengi bir Vosvos'um olsun istiyordum. Bir gün eşim beni pencerenin yanına çağırdı. Dışarıda hayallerimin arabası duruyordu. Eşim, "Böyle bir araba mı istiyorsun?" diye sordu; ben de, "Evet," dedim, "aynen böyle bir tane istiyorum." Eşim yalnızca "O senin araban," dedi. Her zaman beni mutlu edebilmek için çaba harcamıştır.

HASTALIK

Çok yoğun bir dönemdi ve yaşamımda birçok şey iyiye gidiyordu. Ancak ne yazık ki bu durum fazla uzun sürmedi. Bir gün arabamla folklor kursundan eve dönerken yüksek sesle şu sözleri şarkı gibi söylediğimi hatırlıyorum: "Çok mutluyum, annem kadar sağlıklıyım." Annemin son derece sağlam bir bünyesi vardır ve 76 yaşına dek ciddi bir hastalık yaşamamıştı. Aynı gün, evde duş yaparken göğsümde bir sertlik fark ettim. Çok huzursuz olmuştum, aklıma ilk gelen şey kanserdi. Hemen ertesi gün dostça bir ilişkim olan okul müdürümüze gittim. Eşinin göğüs kanseri olduğunu biliyordum. Müdür bey beni hemen doktora gönderdi.

Hiç zaman kaybetmeden doktora gittim. Orada beni sakinleştirmeye çalıştılar ama teşhis gerçekten de kanserdi. Aynı yıl, yani 1990'da kız kardeşim 33 yaşındayken iken meme kanserinden öldü. Harika bir kadındı, son derece modern, çok güzel ve yaşam doluydu. Öldüğünde ardında üç çocuk bıraktı. Teşhisin konulmasının ardından altı ay kadar her şeyden uzak durdum, hatta Goethe Enstitüsü'ndeki kursu bile bıraktım. Nasıl olsa öleceğim diye bedenimi çok fazla zorlamamak düşüncesindeydim. Ancak her şeyden vazgeçtiğimde çok mutsuz olmuştum, eşim ve çocuklar da aynı şekilde mutsuzdu. O dönemde Cem lise bitirme sınavlarına hazırlanıyordu, Fatih ise onuncu sınıftaydı. Sonunda eşim benim hastalığım yüzünden kalp krizi geçirdi. Zaten o dönemde değişmiş, çok daha yumuşak bir insan olmuştu. Tüm sorunlara karşın biz birbirimizi çok seviyorduk.

Hastalıkla başa çıkabilmek için psikoterapiye başladım ve bu terapi beni zamanla daha güçlü kıldı. Günün birinde eşime, "Karşıma

otur, beni dinlemek zorundasın,” diyebilecek gücü buldum kendimde. Ve konuşmaya başladık. Eskiden eşim benimle pek fazla konuşmazdı ama terapi sayesinde bu durum değişmişti. Artık bana, “Ben bunca yıl neyi yanlış yapmışım? Seninle böyle her konuda konuşmak ne güzelmiş. Özür dilerim,” diyordu. Bu değişim hastalık sayesinde olmuştu. Bu anlamda, hastalığın iyi yönleri de vardı diyebilirim.

Başlangıçta pes etmeyi düşündüm ancak eşim elimi tutup “Hayır, yaşamak zorundasın!” diyerek bana cesaret veriyordu. Eşim ne zaman bana olan sevgisini göstermek istese elimi tutar. Tıpkı terapi gibi, eşimin de bana çok yardımı oldu. İş arkadaşlarım da bana çok cesaret veriyorlardı. Böylece, yavaş yavaş şu his belirdi içimde: Bunu başara bilirsin! Ancak kesinlikle evde oturmamam gerektiğinin farkındaydım. Zira yalnız kaldığım zaman, hep kendi kendimi dinliyorum. Bu nedenle yeniden işe başlamayı istedim ama okul yönetimi bana erken emeklilik başvurusunda bulunmamı önerdi. Bu benim için dehşet verici bir düşünceydi: “Hayır, ben henüz gencim. Ancak çalışırsam yaşayabilirim ben, aksi takdirde hemen ölebilirim.” Gerçekten de yavaş yavaş yeniden ders vermeye başladım ve zaman içinde tekrar tam zamanlı ders programına ulaştım.

Görünen o ki, kanseri yendim. Ancak artık çalışamıyorum. Son yıllarda sağlığım başka yönden kötüleşti. Uzun yıllardır uyku bozukluğu çekiyorum ve şimdi üstüne bir de glokom hastalığı eklendi. Bu koşullar altında, mesleğime yapacak gücüm kalmıyor. Altı ay önce emekliye ayrıldım. İlk zamanlar çok üzgündüm, zira mesleğim için çok mücadele vermiştim. Sınıfta kendimi bir kelebek gibi hissederdim, sevgili çocuklarımla karşımda tiyatro oynardım. Ama tüm bunlar artık mümkün değil.

25 yıl boyunca hep Bahrenfelder Caddesi’ndeki okulda görev yaptım ve 30 yıl daha orada çalışmayı sürdürmek isterdim. Ama sonunda üzülmeye emekliye ayrılmak zorunda kaldım. Allah’a şükür, eşim de artık evde, o da altı aydır çalışmıyor. Ve şansımıza birçok ortak ilgi alanımız var: Spor yapmayı seviyoruz, sinemaya ya da kahve içmeye gidiyoruz. Eşimle artık çok uyumluyuz. Kısa süre önce bana,

“Yazık, şu an daha genç olmak isterdim. Aslında tüm bu yaptıklarımı zı çok daha önceden yaşamalıydık. Ne aptalmışım, hep benim kıskançlığım yüzünden oldu. Eşimin kariyer yapmasını kesinlikle istemiyordum,” dedi.

YABANCI BİR KÜLTÜRDE ÇOCUK YETİŞTİRMEK

Bir taraftan sanıyorum ki, çocuklarım kendilerini birer Alman olarak hissediyor. Ama 16 yaşındayken akşamları diskoya gitmeye başladıklarında, ilk kez Türk olduklarının bilincine varmışlardı. Çünkü orada, insanların yabancılarla birlikte olmayı pek istemediklerini duymuşlardı. Bu yaşadıklarını bana yıllar sonra anlattılar. O ana dek, çocuklarım için kendilerini Türk olarak mı yoksa Alman olarak mı hissettikleri sorusu hiç sözkonusu olmamıştı. Bizler anne baba olarak elbette kendi tarihimizi, kültürümüzü ve dinimizi onlara anlatıyorduk. Böylece çocuklarımız birer Türk gibi yetişti, öte yandan ise birer Alman gibi şekillendiler. Okul dönemindeyken Türk ya da diğer yabancı kökenli çocuklarla yakınlık kurmayı tercih ettiklerini hatırlıyorum. Örneğin Fatih’in lisedeyken çok iyi bir İspanyol arkadaşı vardı, hatta onun yüzünden ikinci yabancı dil olarak İspanyolcayı seçmişti.

Benim çocuklarımda her iki kültürün de unsurlarının büyük ölçüde bir araya geldiğini söyleyebilirim. Öğretmenlik yaptığım “ulusal geçiş sınıfları”nda böyle bir şeye pek tanık olmamıştım. Özellikle kız çocuk sahibi aileler çok korkak davranıyordu; örneğin kızlarının haftasonu bir kız arkadaşında kalma taleplerini hoş karşılamıyorlardı. Nedeni ister Alman yetiştirme ideallerinin bu ailelerin gözünde fazla serbest oluşu, isterse sadece Alman ailelerde domuz eti yenmesi olsun, sonuç değişmiyordu. Ama gözlemleyebildiğim kadarıyla, bu konuda da değişimler oluyor: Üçüncü nesil, Alman toplumuyla gerçekten bütünleşmek istiyor ve iyi bir eğitim almakla ilgileniyor. Bu noktada çoğunlukla din etmeni bütünleşme sürecine doğal bir sınır oluşturuyor. Ancak kendi kültürlerinden tamamen vazgeçen ve böylece Almanlarla aralarındaki farkların silikleştiği Türkler de var.

Biz aile olarak o kadar korkak davranmadık. Cem bir arkada-

şında yemeğe kalmak istediğinde ona yalnızca, domuz eti sevmediğini söylemesini anlattık. Eğer ne istediğinizi anlatabiliyorsanız, hiçbir şey sorun olmaz. Yani eğer iyi Almanca konuşursanız daha fazla kabul görür, sorunlarınızı daha kolay kendi başınıza çözebilirsiniz. Biz başlangıçta evde yalnız Türkçe konuşuyorduk. Benim Almancam yeterli değildi ve çocuklarıma da yanlış bir şey öğretmek istemiyordum. Çocuklar her gün çocuk programlarını seyrederdiler ve televizyondan çok şey öğreniyorlardı. Elbette sokakta diğer çocukların konuştukları sözleri kapıyorlardı. Oğlanların her ikisi de okula başladıktan sonra, evde kendi aralarında da Almanca konuşmaya başladılar. O zaman onlara Türkçelerini ihmal etmemelerini öğütledim. Ama zamanla Türkçeleri gerçekten bozuldu. Bu nedenle onları öğleden sonraları konsolosluk okulunda açılan Türkçe derslerine göndermeye başladım. Akşamları da evde her iki dilde, örneğin "İsim-Şehir" türü oyunlar oynuyorduk.

Oğullarım okulda hep çok başarılıydı, fakat hastalığım sırasında epey gerilediler. Daha sonra öğrendim ki, Cem o dönemde sık sık okula gitmemiş. Bu nedenle lise bitirme sınavlarında başarılı olamadı. Yazık oldu, zira on üçüncü sınıfa kadar çok iyi bir öğrenciydi. Yine de lise bitirme sınavındaki uzmanlık dersinden tam not aldı. Liseden sonra bir yabancı dil okuluna devam etti ve daha sonra da nakliye uzmanlığı eğitimi aldı. Şu anda Türk Başkonsolosluğu'nda çalışıyor. Tıpkı babası gibi o da siyasetten iyi anlar. Hep siyasetçi olacağını düşünürdüm. Fatih dokuzuncu, onuncu sınıflardayken ufak bir tökezleme yaşasa da sonra kendini yeniden topladı. Onuncu sınıftayken ilk filmi çekti, çok güzel bir kısa film. Şimdiye bir film yönetmeni! O ilk kısa filmde eşim de rol almıştı, bu konularda çok yeteneklidir.

Başka bir kültürel ortamda çocuk yetiştiriyorsanız, yalnızca dil sorunu değil, din konusu da çok önemlidir. Ben kendi ailem tarafından dini bütün yetiştirildim ve tüm dini kural ve gereklilikleri bilirim. İyi bir Müslümanın bilmesi gereken her şeyi öğrendim ve öğrenim hayatım boyunca da din dersi ve ahlâk bilgisini hep çok sevdim. Çocuklarım henüz küçükken Ramazan'da hep beraber oruç tutar ve birlikte namaz kılardık. Yaz tatili için Türkiye'ye gittiğimizde onları Kuran kursuna da

Sınıfta.

yollardım. Bir hafta boyunca her gün bir saatliğine kursa gidiyorlardı. Ben öğretmen olarak çalışmaya başladığım ilk dönemde dahi günde beş vakit namaz kılmaya zaman bulabiliyordum. Eşim gençken sadece Cuma namazına gider ve Ramazan'da oruç tutardı. 45 yaşından beri ise günde beş vakit namazını kılıyor. Eşim Hacca da gitti, ben okulun tatil dönemine denk gelmediği

için ona eşlik edemedim. Ama bir gün ben de Hacca gitmek istiyorum. Çocuklarıma gelince, onlar Allah'a inanıyorlar ama dinlerini bizim gibi yaşamıyorlar. Yani günde beş vakit namaz kılmıyorlar, gençken biz de böyleydik. Ancak Cem de Fatih de Ramazan ayında bizimle birlikte 30 gün oruç tutarlar ve akşamları iftara bize gelirler. Fatih, orucun onun için bir çeşit meditasyon olduğunu söylüyor. Geçen sene iftar yemeklerimize gelinlerimiz de katıldı.

Din, aile içinde yeni kuşaklara mutlaka aktarılması gereken kültürel değerler arasında yer alır. Tıpkı benim çok önemseydiğim, yaşlıların ziyareti ya da yardımlaşma gelenekleri gibi. Bunlar mutlaka korunması gereken Türk gelenekleridir. Bunlara yalan söylememek ve aile içindeki muhtaç durumda olanlara yardım etmek de dahil. Ben her zaman oğullarıma "Ben öldükten sonra, her zaman birbirinize destek olmalısınız," derim.

Başlangıçta oğullarımızın Alman kızlarıyla evlenmelerini pek istemiyorduk. Almanlara karşı değil kesinlikle, bizim için tüm insanlar eşittir, Türk, Yunan ya da Alman olması fark etmez. Ama arkadaş çevremizde hem Türk hem Alman kültürlerinin doğrularını alıp kendisinde birleştirmiş çok hoş ve zarif genç kızlar var. Oğullarımız Türk kızlarıyla evlenirlerse din ya da kültür konularında sorun yaşamazlar

diye düşünmüştük. Ama çocuklar kendi duygularına göre karar verip bizden farklı düşündüklerinde, elbette ki onlara saygı duyarız. Fatih Meksika asıllı bir Almanla, Cem ise Almanya’da doğup büyümüş bir Türk kızıyla evlendi. Türk gelinimiz modern, zeki ve aynı zamanda inançlı bir Müslüman. Gelinlerimizden çok memnunuz, her ikisini de kendi kızımız gibi seviyoruz. Zaten en önemlisi, karşılıklı gösterilen saygıdır, yoksa kendi ülkenizden biriyle bile mutlu olamazsınız.

İKİ AYRI DÜNYADA YAŞAMAK

Benim Almanlarla yaşadığım deneyimler, ister komşuluk ilişkilerinde, isterse öğretmen odasında ya da resmi dairelerde olsun genelde iyidir. Alman resmi makamlarıyla hiçbir olumsuz olay yaşamadım, her zaman yardıma hazır davrandılar. Okul idaresini asla unutamam: İşe alınmam kesinleşince bana çocuklarımın küçük olduğu ve muhtemelen sürücü ehliyetimin de olmadığını söylemiş ve bu yüzden beni evime çok yakın bir okula atamışlardı – bunun için onlara gerçekten minnettardım.

Almanlar, haklarındaki klişenin de söylediği gibi, gerçekten de dakik ve düzenli insanlar. Öte yandan örneğin benim eşim tipik bir Türk, ama “buna rağmen” çok düzenlidir. Her gün mesai saatinden yarım saat önce işe giderdi. 35 yıl boyunca aynı firmada çalıştı ve sonunda bir teşekkür dahi almadı. Son yıllarda ileri aşamada bir şeker hastası olarak sağlık sorunları yaşadığı halde işini hiç aksatmadı. Bir gün şefi gelip artık yaşlandığını ve çok fazla çalışamayacağını söylemiş. Eşim o anda 57 yaşındaydı ve bu sözler onu çok incitmişti. Yine de ona “Pekâlâ, anlıyorum. Madem yaşlıyım, o zaman artık çalışmayacağım,” yanıtını verdi. Eşim ilkelerine çok bağlı bir insandır ve bu yönüyle hepimiz için iyi bir örnektir.

Elbette çok dakik ve çok düzenli olan Türkler de var ama belki oranı çok yüksek değildir. Muhtemelen bizim ebeveynlerimiz bizi yetiştirirken bu konuyu pek de ciddiye almamışlar. Bir öğretmen olarak benden her zaman dakik olmam beklense de, kesinlikle öyle değildir. Ama her zaman derslerime zamanında yetişmiş ve hatta ders süre-

lerini sık sık aşmışımdır. Ben dakikliği, özellikle çocuk yetiştirilmesi söz konusu olduğunda çok önemsiyorum. Ne yazık ki Fatih pek dakik değildir. Son derece disiplinlidir ve çok çalışır ancak kimi zaman geç kaldığı olur. Bir film yönetmeni olarak o da birlikte çalıştığı insanlar için bir örnek teşkil eder, bir öğretmen gibidir. Bu nedenle Fatih artık dakik bir insan olabilmek için ciddi anlamda çaba gösteriyor.

Başlangıçta eşim Almanya'da yalnızca üç yıl kalmayı planlamıştı. Birkaç yıl Almanya'da çalışmak ve sonra kazandığı parayla Türkiye'de bir ev almak istiyordu. Ancak sonra çocuklar doğdu. Ve çocuklarınız okula başladıkları gün, ülkenize kesin dönüş yapmayı unuttun gitsin. Eğer burada iyi bir işim varsa geri dönmeyi düşünmem; öyle ya, neden düşüneyim ki? Bu şekilde 30 yıl geçti. Burada mesleğimi yapmaya başladığımdan beri artık Türkiye'ye hasret hissetmiyorum. Benim için Hamburg'ta, İstanbul'da ya da Bursa'da çalışmak arasında bir fark yok. Hepsi de Şile'ye bir günlük yolculuk mesafesinde. Hamburg bana hep İstanbul'u anımsatmıştır. Altona belediye binasından Elbe'ye baktığımda "İşte İstanbul!" diye düşündüm. Blankenese'de İstanbul Boğazı'nın havası vardır. Ben de deniz kenarında yetiştim ve Elbe'yi seviyorum. Eşimle sık sık sahilde yürüyüş yapıyoruz. Ayrıca Hamburg'ta, her istediğimde sinemaya ya da tiyatroya gidebilmenin şehir çekiciliğine büyük değer veriyorum.

Bir taraftan kendimi doğup büyüdüğüm ilçe Şile'de ve genel anlamda Türkiye'de hâlâ çok iyi hissediyorum. Orada kız kardeşlerim ve ayrıca birçok arkadaşımız ve tanıdığımız var. Türkiye'deki evime gitmekten çok mutlu oluyorum, bana çocukluğumu anımsatıyor ve bu tıpkı bir meditasyon gibi geliyor bana. Annem hayatta olduğu sürece ben her yaz tatilini onun yanında Şile'de geçirdim. Hatta bu nedenle annem Hamburg'a bizi ziyarete hiç gelmemiştir. Ama Türkiye'de altı hafta kaldığımda Hamburg'u özledim. Zaman zaman eşim, Türkiye'de yaşamak istediğini ya da en azından yılın altı ayını orada geçirmekten mutluluk duyacağını söylüyor. Ama ben şu anda bunu düşünmüyorum bile. Kim bilir, belki ileride gidebilirim ama henüz değil. Çocuklarım burada yaşıyor ve ben onları her hafta görebilmek istiyorum.

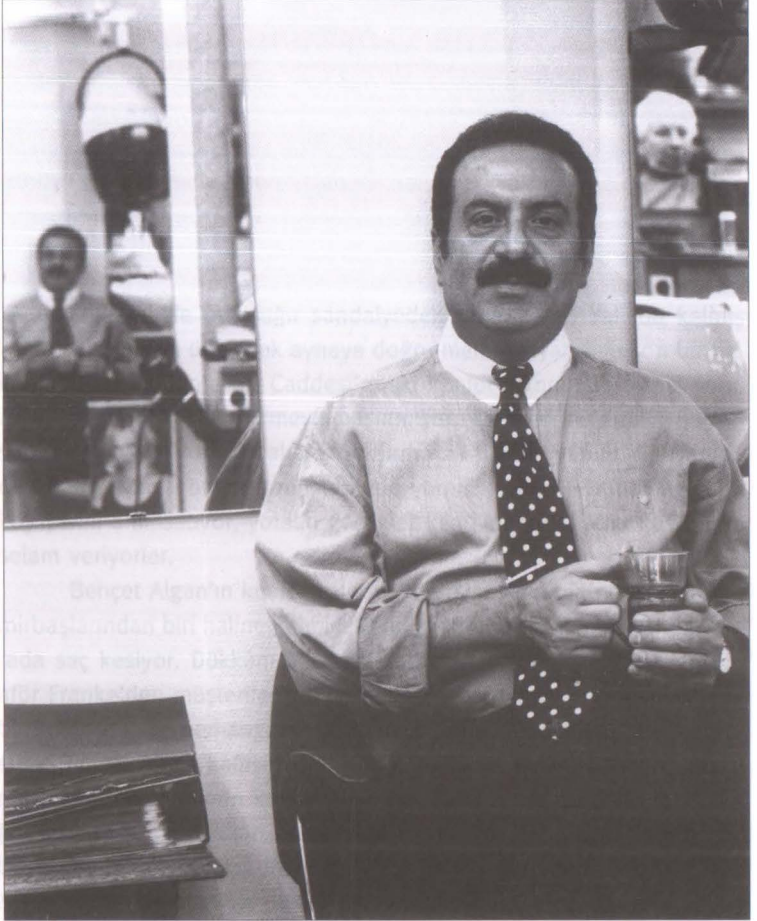
rum. Ayrıca buradaki dostlarımı ve iş arkadaşlarımı seviyorum. Bugün Türkiye'ye dönmek, o zamanlar Almanya'ya ilk gelişim gibi olur: Kendimi biraz yabancı hissedirim. Hastalansam, hangi doktora gitmem gerektiğini bile bilemem. Ne yazık ki insan bu yaşlarda artık sık sık yardıma ihtiyaç duyuyor. Bunu temiz hava ve suyla telafi etmek mümkün değil.

Burada yaşıyorum ve çocuklarım burada olduğu için de burada kalacağım. Oğullarım beni hiç yalnız bırakmaz, her gün telefon ederler. Hafta sonları bizi ziyarete gelirler, büyük bir sofraya oturup sohbet ederiz. Özellikle Fatih işinden bahsetmeyi sever ve yaptıklarını bizimle paylaşır. Biz ona eleştirilerimizi, neyi beğenip neyi beğenmediğimizi söyleriz ve o da bunları dikkatle dinler. Almanya'ya gelme kararımın birçok iyi yönü oldu. Bir öğretmen olarak birçok insana yardım etme ve iyi bir yeni nesil yetiştirme fırsatım oldu. Ayrıca iyi bir anne olduğuma ve ailemi bir arada tutabildiğime inanıyorum. Öte yandan eğer Türkiye'de kalsaydım, belki öğrenimimi daha fazla ilerletme ve bilimsel alanda çalışma, eğitim üzerine kitaplar yazma yani daha serbestçe çalışma fırsatım olabilirdi. Artık tek dileğim, bir gün kendi hayat hikâyemi yazmak.

“Altona Benim Köyüm...”

KUAFÖR BEHÇET ALGAN (1953)

Son müşteri de oturduğu sandalyeden doğruluyor. Yakada kalmış küçük bir saç üfleyerek aynaya doğru memnuniyet dolu son bir bakış fırlatılır. Bahrenfelder Caddesi'ndeki kuaför salonunda mesai sonu rehaveti kendini hissettirmeye başlamıştır. Kalfalar yerlerdeki saçları süpürür, cep telefonları çalar ve akşam için planlar yapılır. Çalışanlardan ikisi kapının önünde müşterilerle yarenlik eder. Görüntü tıpkı bir köy yerini anımsatıyor, yoldan geçenler kendilerine laf atan kuaförlere selam veriyorlar.

Behçet Algan'ın kuaför salonu Ottensen semtinin neredeyse demirbaşlarından biri haline gelmiş. Kendisi yirmi yılı aşkın bir süredir burada saç kesiyor. Dükkânı daha önce on yıllar boyu işletmiş olan kuaför Franke'den müşterileri de sorunsuzca devralmış. O zamanlar Türk bir kuaföre karşı herhangi bir kıskançlık ya da sakınım var mıydı sorusuna Behçet Algan kafasını sallayarak şu yanıtı veriyor: "Hayır, başka mesleklerdeki Türklerin karşılaştığından daha az ya da daha fazla değil. Elbette ki üç dükkân öteye yeni bir kuaför daha açıldığı için çok büyük mutluluk duymaz insanlar. Ama benim durumum farklıydı, ben zaten işlemekte olan bir dükkânı devraldım."

Behçet Algan günlük hasılatın sayıldığı kasaya doğru denetleyici bir bakış attıktan sonra odayı bölen perdenin ardına geçti. İçeride bir semaverin fokurdadığı duyuluyor, masadaki tabak ve çay bardaklarıysa doğaçlama hazırlanan öğünün habercisi. Behçet Algan uzun bir iş gününün sonunda bile iki dirhem bir çekirdek görünüyor. Dkknına gelen müşterilerin karşısına takım elbise ve kravat dışında bir kılıkla asla çıkmaz.

Ellili yaşlarını sürmekte olan Behçet Algan istese yaşamı sakın akışına bırakabilirdi, ancak o elindekilere dayanarak kendini rahata alıştıracak türde biri değil. Birkaç ay önce, ondan büyük özveri isteyen yeni bir dükkân açtı. Bunun ötesinde yakın zamandan bu yana Hamburg'taki Galatasaray Taraftarları Derneği'nin başkanlığını da yürütmekte. Buna karşın, torunlarına, zamanında çocuklarına ayırdığından daha fazla zaman ayırmak konusunda kararlı: "O zamanlar iş hep öncelikliydi, zira yalnızca kendimizi değil, ailelerimizi de geçindirmek zorundaydık." Behçet Algan, önümüzdeki yıl her şeyin daha bir düzene gireceğini umuyor.

Yetmişli yıllarda Türkiye’de hem benim gibi sosyal demokratlar, hem de sisteme eleştiri getiren diğer kesimler, zorbaca baskı görüyordu. Eğer etkinseniz ve ağzınızı kapalı tutmuyorsanız, eninde sonunda birileri rahatsız olurdu. O zamanlar kendime örnek aldığım kişi *Milliyet* gazetesi köşe yazarlarından Abdi İpekçi’ydi. Kendisi sol görüşlü, sosyal demokrat bir gazeteciydi. Dükkânımda her gün *Milliyet* gazetesi okur, ilk önceliği de hep İpekçi’nin köşesine verirdim. Abdi İpekçi’nin çoğunlukla Türkiye’de dönemin siyasi iktidarını eleştiren makaleleri inanılmaz yankı uyandırırdu. Günün birinde kendi gazetesinden öldüğünü öğrendim. Öldürülmüştü ve katili de açıkça biliniyordu: Milliyetçi siyasi hareket Bozkurtlar’dan Mehmet Ali Ağca. Bu olay benim için bir işaret oldu ve kendi kendime “Artık Türkiye’yi sevmem imkânsız. En kısa sürede buradan çekip gitmeliyim,” dedim. O andan sonraki yaşamımı Türkiye dışında sürdürmek zorunda olduğumu anlamıştım.

Çok kısa süre içinde ailemle birlikte Almanya’ya Hamburg’a gittim. Yaklaşık altı aydır orada yaşıyordum ki, başıma şu inanılmaz olay geldi: Holsenstrasse tren istasyonunda bir bankta oturmuş, *Milli-*

yet gazetesi okuyordum. Gazete o dönemde, başyazarlarının katili olan Mehmet Ali Ağca'nın yakalanmasını kendine görev edinmişti. Gazetemi okurken birden başımı kaldırdığımda, sonradan Hamburg'ta yaşadığını öğrendiğim Mehmet Ali Ağca'yı tam yanımda gördüm. Gözlerimin içine bakıyordu. Üstelik yalnız da değildi, yanında yedi kişi daha vardı. O an hissettiğim korkuyu anlatacak sözcük bulamıyorum. Ben bu adam yüzünden Türkiye'den ayrılmıştım ve şimdi aniden o burada, üç metre ötemde duruyordu. Bu adam bir katildi ve burada Almanya'da yalnız değildi. Bir dakika kadar gözlerime baktı ve sonra istasyonu terk edip gitti.

Hemen *Milliyet* gazetesinin Frankfurt bürosunu aradım ve az önce kimi gördüğümü haber verdim. Telefondaki adam bana, "Nereye gittiğine bak," dedi. "Yapamam" dediğimi hatırlıyorum, "korkuyorum." Bir yıl sonra Mehmet Ali Ağca Papa'yı öldürmeye teşebbüs etti ve bu olaydan beri de hapisshanede yatıyor.

SADECE ÇALIŞMAK VE UYUMAK

Almanya'ya 1976 yılında geldim. O zaman iki iş arkadaşım ile birlikte arabayla gelmiştik. Arkadaşlardan biri Almanya'da yaşıyor ve Türkiye'deki tatilinden geri dönüyordu. Diğerinin ise Adana'da fotoğrafçı dükkânı vardı ve Almanya'dan satın alacağı bir renkli fotoğraf baskı makinesine ihtiyacı vardı. Bense o dönemde Hamburg'ta yaşayan eşimi ziyaret etmek istiyordum. Almanya'da sürekli kalma olasılığını düşünüyordum. Bu yüzden vize aldık. O zamanlar bu vizeyi almak oldukça kolaydı, bugünle karşılaştırıldığında çok daha kolay. Siyasetimiz açısından utanç verici bir durum değil mi bu? Arabayla buraya gelmek neredeyse sekiz günümüzü aldı. Bulgaristan'dan geçip bir gün orada kaldık, daha sonra Yugoslavya ve Avusturya'dan geçtik. Sonunda Almanya'ya girdiğimizde ise ben, "Durun, madem şu anda Almanya'dayız, ben mutlaka Münih Olimpiyat Stadı'nı görmek istiyorum!" dedim. Franz Beckenbauer'in top koşturduğu çimlere mutlaka ayak basmak istiyordum. Nitekim bu dileğimi gerçekleştirdikten sonra Hamburg'a doğru yolumuza devam ettik.

O gelişimde Almanya'da yaklaşık altı ay kaldım. Ancak kısa sürede, burada kendimi rahat hissetmediğimi fark ettim. Her şey öylesine tutuk, öylesine önceden belirliydi ki, buradaki insanların çalışmakla uyumaktan başka bir şey yapmadıkları izlenimini edindim, sanki yaşamayı tamamen unutmuşlardı. Böyle bir durumda memleketimde yaşamayı tercih ederdim. Eşimle konuştum, birlikte geri döndük ve Türkiye'de bir kuaför açtık, zira bu öğrendiğim meslekti.

1976 yılı sonu 1977 başları gibi Türkiye'ye geri döndük. Tarihe biraz ilgisi olan herkesin bildiği gibi, o dönem siyasi anlamda zor bir dönemdi ve Türkiye'de gerçek anlamda terör hüküm sürmekteydi. Tıpkı burada olduğum gibi, siyasetin içindeydim ve bu

nedenle birçok zorluk yaşadım. Türkiye'de siyasi anlamda etkindim ve burada Hamburg'taki Türk Sosyal Demokratları'nın başkanıyım. Dolayısıyla kısa sürede kendimizi çok zor bir konumda bulduk. Rejimin bizi rahat bırakmayacağından emindim. O dönemde, biri kız biri erkek olan ilk iki çocuğumuz henüz çok küçüklerdi ve bu da benim gerginliğimi artırıyordu. Ancak bir iki yıl boyunca hiçbir şey olmadı.

Derken, bahsettiğim gazetecinin öldürülmesi olayı oldu. Bu benim, Almanya'da yaşamayı bir kez daha denemeye karar verdiğim andı. Böylece 1979 yılı ortalarında eşim yeniden Almanya'ya gitti ve aynı yılın sonunda ben de çocuklarla birlikte onu takip ederek Hamburg'a geldim. Ailem çok üzülmüştü. Annemin ve babamın beni kollarına alıp ağlayarak şu sözleri söyledikleri anı hiç unutamam: "Kendine iyi bak. Almanya'da yaşamak da hiç kolay değil." Onlar hâlâ

Düğün fotoğrafı 1975.

Hitler'i düşünüyordlardı. Havaalanında kulağıma "Kendine iyi bak ve sakın dikkatsizlik etme. Eğer herhangi bir tehlikeli durum fark edersen, ilk uçağı atla ve geri dön," diye fısıldamışlardı.

İlk seferinde Almanya'ya arabayla gelmiştim, şimdi 1979'da ise uçakla. Uçak Fuhlsbüttel'deki havaalanına indiğinde, "Şu anda yeni bir yaşam başlıyor, korku dolu günler sona erdi," diye düşündüm. Daha sakın ve mutluydum ama elbette aynı zamanda şüphelerim de vardı. Almanya'ya vardığımda işte bu iki ruh hali arasında gidip gelmekteydim. Neyse ki, yine de belli bir güvencem vardı, zira Türkiye'deki kuaförü kapatmamıştım, çalışanlar dükkânı işletmeyi sürdürüyorlardı.

Elbette, ilk zamanlar hiç kolay olmadı. İlk evimiz Stresemannstrasse Sokağı'nda, eşimin ailesinin bulduğu bir daireydi. Yani ben başlangıçtan beri hep Altona'da oturdum, gerçek bir Altona'lıyım diyebilirim. Bu semti seviyorum, gerçek anlamda çok kültürlü bir yer. Altona'nın ve Hamburg'un özelliğı de bu zaten: Limanı sayesinde Hamburg dünyaya açılan bir kapı. Bu özellik en çok Altona'da gösterir kendini. Burada tüm dünyadan insanlar yaşar. Sanırım tüm Almanya'da bunun bir eşi benzeri daha yoktur.

Hamburg'a geldim, çünkü eşimin ailesi burada yaşıyordu, yani yolumun Hamburg'a düşmesi bir tesadüftü diyebilirim. Eğer onlar Münih'te yaşıyor olsalardı, biz de Münih'e yerleşirdik. Bu bizim için bir şanstı bence. Almanya'nın hemen hemen her yerine gitmişimdir ama yalnızca Hamburg memleketim olan Adana'ya benziyor. Tüm Hamburg'u seviyorum ama Altona'nın dışına çıktığımda sanki yabancı bir şehirdeymişim hissine kapılıyorum. Yalnızca yabancı bir semt değil, yabancı bir şehir gibi. Altona ise benim köyüm.

Almanya'ya geldiğimde, o dönem yürürlükte olan tuhaf bir kanun, oturma izni alabileceğimizi ancak çalışma izni alamayacağımızı söylüyordu. Bu durum benim için çok zordu, zira o sıralar 26, 27 yaşlarındaydım ve bir şeyler yapabileceğimi kanıtlamak, çalışmak istiyordum. Benim gibi etkin olmak isteyen birisinin işsiz olması, ruhsal olarak yıkıcı bir durum. Her şeyi denedim, hatta dönemin Belediye Başkanı Uli Klose'ye bir mektup bile yazdım ancak bu konuda hiçbir şan-

sım yoktu. Belediye Başkanı bana yazılı bir yanıt vermiş ve durumumu gayet iyi anladığını, ancak kanunlar üzerinde herhangi bir etkisi olmadığını ifade etmişti. Benim için çok zor bir dönemdi. Ama yine de o dönemde ufak bir yol bulmuştum: Sabahları 5 ile 7 ve akşamları 18 ile 20 arasında temizlikçi olarak çalışıyordum. Yaklaşık beş yıl boyunca bu işi yaptım ve arada da evde ya da tanıdıkların yanında saç kesiyordum. Bugüne dek hep gurur duyduğum bir nokta var: Her zaman kendimi geçindirdim ve asla, hatta bu en zor zamanlarımızda dahi sosyal yardım parası almadım.

KUAFÖR SALONU

1982 yılı sonlarında, yaşlı bir bey olan Bay Franke'ye ait bu kuaför dükkânını fark ettim. Ne yazık ki hâlâ Almanca konuşmıyordum, zira ben burada okula gitmedim ve eğer Almanlarla da çalışmıyorsanız, dili fazla öğrenemiyorsunuz. Benimse bu dönemde yalnızca aile içi ve arkadaş çevremizden insanlarla ilişkim vardı. Sonunda bir tercümanla birlikte dükkâna gittim ve "Ben burada çalışmak istiyorum," dedim. O zamanlar 64 yaşında olan Bay Franke gözlüğünün altından bana baktı ve "Dışarı çıkın, benim size verecek işim yok. Çırak istemiyorum," dedi. Son derece bozulmuş halde dükkânından çıktım. Ama pes etmedim.

Tekrar geri döndüm ve tercümanıma, ona dükkânını satmak isteyip istemeyeceğini sormasını söyledim. Ardından sordum: "Niye beni öylece dışarı atıyorsunuz? Sonuçta biz meslektaşız." Bunun üzerine gülüp benden özür diledi. Bay Franke, yanında çalışacak birini aramıyordu ama ilerleyen yaşı nedeniyle gerçekten de işini devretmeyi düşünüyordu. Bana ne kadar ödeyebileceğimi sordu ancak ben "Bunu söyleyemem," diyerek soruyu geri çevirdim. O zaman o bana bir fiyat söyledi, kabul ettim ve el sıkışarak anlaşmamızı mühürledik. Tercümanımınla birlikte kuaför dükkânını terk ederken, kendi kendime düşündüm: "İyi de bu sayede çalışma izni alabilmiş değilim ki!" Ortada bir iş vardı, ben de yorulmaksızın çalışmaya hazırdım. Para bile sorun değildi, gerekli miktarı bankadan ya da eşimin ailesinden bulabilirdim. Ama çalışma iznim yoktu!

Bay Franke'yle birbirimize telefon numaralarımızı vermiştik. İki gün sonra beni aradı ve hasta olduğunu ancak işi kapatmak istemediğini söyleyerek birkaç gün onun yanında çalışıp çalışamayacağımı sordu. Zevkle çalışırdım, bu teklif benim için piyangodan çıkmış ödül gibiydi. Bana ilk kez anahtarı teslim etti ve böylece onun yanında çalışmaya başladım. Önceleri haftada iki gün çalışıyordum ama çalışkan olduğumu görünce bana haftada üç gün çalışmamı önerdi: "Bu durumu da İş Bulma Kurumuna yazalım. Eğer sana çalışma izni verirlerse, işi sana devredeceğim." dedi. İşten gerçekten anlayıp anlamadığımı sınamak istemişti. Yıllar sonra bir gün Bay Franke'yi davet ettim ve o zor ilk günler hakkında konuştuk. Tıpkı bir baba ile oğlun oturup geçmiş günlerden bahsetmeleri gibiydi. Dükkânımda anı olarak hâlâ Bay Franke'nin döneminden kalma bir yazı asılı: "Memnuniyetinizi herkeşe, şikâyetinizi bana söyleyin." Bu ilke hâlâ geçerli. Eğer bir müşteri memnun kalırsa, bizim için sözlü propaganda yapmasını isteriz ama eğer kalmazsa, konuşmamasını tercih ederiz.

Bay Franke o dönemde bana para veriyordu, ancak asgari düzeyde. Örneğin eğer kasaya 60 Mark girmiş ise, bunun 15 Markını bana veriyordu. Ama benim için asıl önemli olan, yeniden kendi mesleğimi yapabilmemdi. Para ikinci sırada geliyordu, bu konuyu ileride de konuşabiliriz diye düşünüyordum. Ayrıca zaten onun kasasında da çok fazla para yoktu, ondan daha ne talep edebilirdim ki? Her gün sabah 09:00 ile akşam 17:30 arası çalışıyordum ve 15 Mark kazanıyordum. Bu para ancak benim yemek masrafımı karşılıyordu. Çalışma izni konusunu bir avukatla konuştum. Aslında bunun için beş yılı doldurmak gerekiyordu ve bu sürenin dolmasına iki buçuk yıl vardı. Ama Bay Franke artık işten elini eteğini çekmeyi arzuluyordu. Üstelik burada o kadar çok Türk vardı ki, hepsi de benim işi devralmamı bekleyen potansiyel müşterilerdi. Sonuçta İş Bulma Kurumu yumuşadı ve bana öncelikle bir özel izin verdi. Bununla artık işe koyulabilirdim.

Almanca bilmenin mesleki anlamda önemi yoktu. Gerektiğinde, Bay Franke'yle el kol hareketleriyle anlaşabiliyorduk. Alman müşteri-

lerle ise her şeyi Bay Franke konuşuyordu. Modelli kesim, kısa ya da sakal tıraşı gibi kavramların Almancasını bir kâğıda yazıp kısa sürede ezberledim. Ayrıca o dönemlerde kuaför salonlarında birçok saç modeli katalogu vardı. Müşteriler herhangi bir modeli seçip gösterdiklerinde ben de ne yapmam gerektiğini anlıyordum. Bu durumda çok iyi düzeyde Almanca bilmek gerekmez. Bugünse durum çok farklı, artık sürekli müşterilerle sohbet ediyorum. Ama o zamanlar müşteriler yalnızca saçları hakkında konuşmak istemiyor, “Çocuğun var mı?” gibi meraklı sorular da soruyorlardı. Bu soruyu anca anlayıp “Evet,” diyordum. “Kaç tane?” sorusunaysa önceleri iki, sonraları üç parmağımla göstererek yanıt verdim.

Bugün artık rutin şekilde yürüse de, ben işimi hâlâ her gün aynı zevkle yapıyorum. Normal bir işgünü saat dokuz civarında başlar ama ben yarım saat önce gelirim. Öncelikle her şeyi hazırlamak, çay ve kahve pişirmek zorundayız. Ayrıca ihtiyaç duyulan şeylerin temin edilmesi ve çamaşır makinelerinin çalıştırılması söz konusu. Dükkân erkenden dolmaya başlar. Sabahları hep Türk ve Alman tanıdıklarımız gelirler. Çayımızı kahvemizi içer, sohbet ederiz. Saat ilerledikçe genel de yoğunluk ve stres başlar.

Kuaför salonum tüm dünyanın buluştuğu bir mekândır; Fransızlar, Amerikalılar, Kanadalılar, Avustralyalılar, Araplar ya da Afrikalılar görebilirsiniz burada. Bunun benim için anlamı çok ama çok büyük. Tüm bu insanlarla ilişkim var. Örneğin buradaki ilk zamanlarımda sık sık gelen bir Rus vardı. Geçmişte bize Rusların çok farklı insanlar olduğu öğretilmişti. Adam biraz Almanca konuşabiliyordu ve ben ona nereli olduğunu sormuştum. “Rusya” diye yanıtladı. Önce gözlerine baktım ve ardından ağızından gerçekten de istemsiz şekilde, kendiliğinden şu sözler döküldü: “Efendim? Rusya mı?”

Türkler ve Yunanların karşılaşmaları da benzer bir durumdu. Bu konuyu kafamda hep daha farklı canlandırmıştım. Ama sonraları, Yunanlarla birlikte futbol oynadık, hatta birlikte eğlenceler düzenledik. Artık Türklerin ve Yunanların birbirlerine çok benzediklerini biliyorum. Yemek konusunda damak tatlarımız da çok benzeşiyor ve ta-

bii genel mizaçlar da öyle: Yunanların olaylara verdikleri tepkiler Türklerinkiyle yüzde yüz örtüşüyor. Eskiden Yunanlar hakkında daha farklı konuşurduk ve tabii aynı şey onlar için de sözkonusuydu. Öte yandan şimdi Yunanlar da bizi daha iyi tanıyorlar.

Pazartesiden cumartesiye kadar çalışırım, çalışmadığım zamanlardaysa spor yapar, futbol seyrederek ya da yürüyüşe çıkarım. Elbe kıyısında yürüyüş yapmak benim için rüya gibidir. Orada yürüdüğüm zaman sakinleşir, rahatlarım. Zamanım olduğunda gezmek için başka yerlere de giderim ama son zamanlarda buna pek fırsatım olmuyor. Kısa süre önce Borgweg'de bir dükkân daha açtım ve o şu sıralar çok zamanımı alıyor.

SIRADAN BİR KÖYDEN GELİYORUM

1953 yılında, ailemin ikinci çocuğu olarak Adana'nın bir köyünde dünyaya geldim ve askere gidene dek orada yaşadım. Aslında yüksek öğrenim görmek ve avukat ya da çocuk doktoru olmak istiyordum ancak biz tam yedi kardeşlik ve ailemin yeterli parası yoktu. Babam yirmi, otuz hektarlık bir arazi kiralamış, burada yetiştirdiği meyve ve sebzeleri satıyordu. İlkokuldan sonra altı ay ortaokula devam ettim ve bu dönemde babamın bana, kardeşlerime, anneme ve yaşlı kayınvalidesine nasıl tek başına bakmaya çalıştığını gördüm. Eğitim çok masraflı olacaktı ve ben babamın bunu tek başına başaramayacağını farkındaydım. Üstüne üstlük yiyecek ve doktor masraflarını bizim karşıladığımız hasta bir halam vardı. Annem ve babam okuma yazma bilmiyorlardı ama her ikisi de iki dil konuşabiliyordu, zira evde kendi aramızda Arapça konuşuyorduk.

Adana'da değişik işler denedim. O zamanlar henüz bilgisayar yoktu. İlk olarak bir araba tamircisinin yanında çalıştım ama bu iş hoşuma gitmedi. Terzi olmak da istemiyordum. Bir kuaförün yanında geçen iki haftalık bir çıraklık döneminden sonra, ne olmak istediğime karar verdim. Tüm gün boyunca değişik insanlarla ilişki halinde olmak bana ilginç ve farklı gelmişti. Eğer avukat ya da çocuk doktoru olamıyorsam, o zaman kuaför olmalıydım. O günlerde doğru karar

vermişim. Mesleğimi bugün hâlâ çok seviyorum. Mesleğim olmasa sudan çıkmış balığa dönerdim.

Köyümüz dönemin sıradan köylerinden biriydi, herkes herkesi tanıyordu. Bir gün birisi ablamla evlenmek istemiş ve evimize gelecek ablamın hoşuna gittiğini söylemişti. Sanırım o zaman on altı yaşındaydım. Nor-

1980'lerde kayınvaldesiyle beraber Altına Gan'nda.

malde bu tür konulara aileler karar verirdi. Ama babam, "Bundan böyle bütün sorunları önce evin en büyük çocuğu olan Behçet'in dinlemesine karar verdim. Bana ancak ondan sonra gelebilirsiniz," dedi. Gerçekten de öyle oldu. Görüşülmesi gereken bir konu olduğunda kardeşlerim öncelikle benimle konuşuyorlardı, ondan sonra ise son kararı verecek olan babama gidiyorduk. Böylece, henüz genç yaşta çok deneyim kazandım. Erkek kardeşim evlenmek istediğinde babam "Dur bakalım, önce ağabeyinle konuş. Ben öncelikle onun bu konudaki fikrini duymak istiyorum," demişti. Bu noktada hep hatasız görünmek ve diplomatik davranmak zorundaydım. Çoğunlukla düşünmek için bir miktar zamana gereksinim duyuyordum. Kız kardeşim bir şey istediğinde ona, "Bana önce bir hafta zaman ver," derdim. O dönem için, bir babanın en büyük oğlunu aile kararlarına bu kadar somut şekilde dahil etmesi pek alışılmış bir durum değildi. Sanırım babam bana inanıyor, bu sorumluluğun altında kalkacağıma güveniyordu.

Annem ve babam benim için her zaman çok önemli olmuşlardır. Elimden geldiğince sık Türkiye'ye onları ziyarete gidiyordum, yılda en az üç kez. Haftada üç kez telefonla arar, en azından kısaca hatırlarını sorar, iyi olduklarını duymak isterdim. Anne babalarıyla bağlantısını kesen çocukları hiç anlayamıyorum. Bir gün müşterilerimden biri annemle yaptığım bir telefon konuşmasına tanık olmuş ve çok hü-

zünlenmişti. Bana, tam beş yıldır oğluyla hiç konuşmadığını anlattı. Önce yanlış anladığımı sandım ve “Beş gündür mü dediniz?” diye sordum. “Hayır,” diye yanıtladı, “beş yıldır...” Burada tanık olduğum bu tür olaylar her seferinde tüylerimi ürpertiyor.

Babam ne yazık ki artık hayatta değil, annemse 82 yaşında. Ne zaman üç, dört günlük bir zaman bulsam, valizimi alıp Türkiye’ye annemi ziyarete gidiyorum. Sürekli İtalya, Tunus ya da Fransa gibi gidip görmek istediğim yerlere dair tatil planları yaparım. Ancak tatil zamanı geldiğinde, annemin beni nasıl kucakladığını hayal ederim ve sonuçta hemen hemen her seferinde Türkiye’ye gideriz. Annem hayatta olduğu sürece, muhtemelen bu durum böyle sürecektir. Belki daha sonra, dünyanın geri kalan kısmına sıra gelir.

1984 yılından beri her yıl bizi ziyaret etmeleri için ailemi davet ediyordum: “Lütfen, en azından bir kez olsun Hamburg’a gelin ve burada nasıl yaşadığımı ve çalıştığımı görün.” Ama hayır, gelmeyi istemiyorlardı. “Zaman buldukça sen buraya gel ama biz Almanya’ya gelmek istemiyoruz,” diyorlardı. Sonunda 1998 yılında onlara, “Eğer kısa süreliğine de olsa Almanya’ya gelmezseniz, iki yıl boyunca Türkiye’ye adımımı atmayacağım!” şeklinde bir ultiatom verdim. Bunu ciddiye aldılar. Konsolosluktan vize alabilmeleri için onlara davetiye mektubu gönderdim. Almanya’nın vize politikası gerçekten utanç verici. Almanya’daki akraba ya da dostlarınızı ziyaret edebilmemiz için yazılı bir davetiyemiz olması şart. Sonra bu belgeyle vize alana dek, annem babam gibi yaşlı insanlar iki gün boyunca Ankara’da Alman Konsoloslğunun önünde yağmurda, soğukta beklemek zorunda kalıyor. Annem ve babam sonunda Almanya’ya geldiler. Daha birinci haftanın sonunda babam bana, “Oğlum lütfen beni geri gönder, ben burada kalmak istemiyorum,” dedi. Donakaldım. “Neden baba?” diye sordum. Üzüntülü bir şekilde yanıt verdi: “Köyümden uzak yaşayamıyorum ben.” Uzun uzun konuştuktan sonra onu ikna edebildim ve sonuçta toplam üç hafta yanımda kaldı.

Türkiye’deki köyüme gittiğimde, her şeyin hâlâ eskisi gibi olduğunu görüyorum. Orada çok candan dostlarım var, gittiğimde herkes-

le selamlaşmam bile üç günümü alıyor. Orası yemyeşil, havası da yüzde yüz temiz. Köyüm Adana’ya arabayla on beş dakika mesafede ve akraba ve tanıdıklarımın hepsi orada yaşıyor. Ailemden ufak bir ev miraskaldı. Babam bu evi benim için kendi elleriyle yapmıştı, benim için çok değerli ve ben onu satmayı asla düşünmüyorum. Evin ne olacağına ileride benim çocuklarım karar verecek. Çocuklar da Türkiye’ye gitmeyi seviyor. Şu an kızım iki aylığına orada. Köyde olmayı seviyor, zira orası sakın, yeşillikler içinde ve her yerde taze sebze var. Bizim köyümüzden yüzün üzerinde aile Almanya’ya göç etmişti. Çoğu Mönchengladbach çevresinde çalışıyor, burada kuzeyde yaşayan yalnızca iki üç aile var. İlk kuşaktakilerin çoğu şimdi artık yılın yarısını Türkiye’de geçiriyor, yalnızca çok azı kesin dönüş yaptı.

Eşimi memleketim olan köyden tanıyorum. Köyümüzde aynı küçük sokak üzerindeki, birbirinden yalnızca birkaç ev uzaklıktaki evlerde otururduk. Oyun oynarken sık sık karşılaşırdık. 1968 yılında onun ailesi işçi olarak Almanya’ya gitti. Ondan sonra üç yıl boyunca onu hiç görmedim. Çocuklarda alışıldık olduğu üzere aradan geçen süre içinde onu unutmuştum bile. Daha sonra tekrar karşılaştığımızda ise “İşte benim tipim,” dedim. O andan sonra yeniden temasa geçtik ve kısa sürede de bir ilişkiye dönüştü aramızdaki şey. Düğünümüzden sonra Hamburg’a geldiğimizde eşim kısa sürede, tükenmez kalem fabrikası Rotring’de iş buldu. O dönemlerde iş bulmak biraz daha kolaydı.

HER AN OKULA GİDEN BİR ÇOCUK VARDI

Burada yalnızca beş altı yıl kalmayı planlamıştık aslında. Hatta bu nedenle Türkiye’deki kuaför dükkânımı da kapatmamıştım. Ama sonra çocuklar burada okula başladı; onları öylece okuldan almak zor olacaktı. Böylece çocuklar okula devam ettiği sürece burada kalmaya karar verdik. Ama eğer üç çocuğunuz varsa, bir şekilde her an biri okula gidiyor demektir. Zaman geçip gittikçe Türkiye de gitgide bizden uzaklaşıyordu. Eski dostlar da adım adım uzaklaşıyor, yabancılaşıyorlardı; yollarımız ayrılmaktaydı. Burada ise her şey farklıydı elbette. Al-

tona'yı gitgide daha fazla kendi köyümüz olarak benimsedik. Açık konuşmak gerekirse, bugün benim memleketim yüzde 51 oranda Almanya, yüzde 49 oranda Türkiye'dir.

İşlerimizin yoğunluğu nedeniyle çocuklarımıza da birbirimize de çok az zaman ayırabildik. Kimi zaman düşünüyorum da, ne zaman huzur içinde televizyon karşısında koltuğuma oturup biramı yudumlayabildim? Belki yılda bir kez, zira her an bir sorun vardı. Örneğin oğlum uzun bir süre okulda sorun yaşadı: Oğlum yüksek liseye geçmişti ama öğretmenlerinden biri onu meslek okuluna geri göndermekte ısrar ediyordu. İki üç arkadaşıyla birlikte gidip öğretmenle konuştum ve ona "Çocuğumun kapasitesi mi bu okul için yeterli değil, yoksa başka bir neden var mı?" diye sordum. Öğretmen sert bir kişiydi. "Oğlunuz tüm okulu huzursuz ediyor" yanıtını verdi bana. "Nasıl, ne demek istiyorsunuz?" diye sorduğumdaysa, "Sınıfa bir soru sorduğumda, hep el kaldırıyor," diye yanıtladı. "Ona daha önce de her defasında ortaya atılmamasını söyledim ama o yine de bunu yapmaya devam ediyor. Oğlunuz bu okuldan gitmeli." Bu sözler karşısında kendisine kibarca, bu durumun bir çocuğu okuldan almak için mantıklı bir gerekçe olmadığını anlatmaya çalıştım. Belli ki oğlum kafaca yüzde yüz o okula aitti, ama yine de öğretmen bu tutumunda ısrarlı davranıyordu. Ama sonuçta ben istediğimi elde ettim. Oğlum yüksek lisede kaldı ve bitirme sınavlarından 2,4 alarak mezun oldu.* Bu başarısı nedeniyle, mezuniyet töreninde okul müdürü oğlumu övdü, bu vesileyle de yaşadığı olaylar diğer velilere anlatılabildi. Oğlum şimdi hukuk öğrenimi görüyor. Onun yaşadığı sorunlarla ne yazık ki birçok başka yabancı aile de yüz yüze kalmıştır. Mücadele edenler kazandı, edemeyenlerin çocuklarıysa meslek okuluna gönderildi.

Çocuklarımızın en küçüğü bugün yirmi yaşında, iki tane de torunumuz var. Geçmişte çocuklarıma daha fazla zaman ayırabilmiş olmayı çok isterdim. Ancak o günlerde bir seçim yapmak durumunday-

---

(*) Almanya not sisteminde en yüksek not 1, en düşük not ise 6 olmak üzere düzenlenmiş bir barrem kullanılır - ç.n.

dık: Ya çalışıp çocuklarımıza bir şeyler sunacak ya da onlarla birlikte evde oturacaktık. Ben tercihim birinci seçenektir. Ben kullandım. Belki de bugün torunlarımızla özellikle daha fazla ilgilenmek istememizin altında yatan neden budur. Önümüzdeki yıldan itibaren eşim torunlarımızı bir iki gün yanına almak istiyor, bir gün de ben alacağım. Çocuklarım ve torunlarımla gurur duyuyorum. Hepsisi de son derece düzgün ve akli başında insanlar. Benim için çocukların yanlış yola girmemeleri çok önemliydi. Büyük oğlum bugün futbol oynuyor ve hukuk öğrenimi görüyor. Bir anlamda benim hayalimi gerçekleştiriyor, ama bunu kendisi de istiyordu. Kızım emlakçı oldu. Küçük oğlumsa okulu bitirdi ve şu sıralar kendisine bir staj yeri arıyor. Biz Atatürk'ü örnek alan modern bir aileyiz. İkinci örnek aldığım kişiye Willy Brandt'dır. Ramazan türü geleneklere hiçbir zaman bağlı olmamışım ve bu yaştan sonra da alışacağımı düşünmüyorum. Eğer bir yerlerde bir günah defteri tutuluyorsa, benimki çoktan dolmuş olmalı. Ama yine de ben kendimce Tanrıya inanıyorum. Geçmişte daha geleneksel biriydim, o zamanlar dinim benim için en önemli ve en iyi din idi. Ama burada Afrikalı, Rus ya da Amerikalı bunca insanı tanıdıktan sonra benim için bazı şeyler değişti. Kendi kendime dedim ki: ister Hristiyan olsun, ister Budist ya da Müslüman, ister siyah derili olsun ister beyaz, benim için hiç fark etmez. Belki de bu konudaki görüşlerimi Hamburg şekillendirdi. İşte bu nedenle, buraya gelmiş olmaktan dolayı özellikle memnunum, zira ben burada dünyayı tanıdım.

DİL BİLMİYORSAN HIÇ ŞANSIN YOK

Elbette Almanca konuşurken Türkçeye oranla daha fazla sorun yaşıyorum. Kendimi Almanca ifade edebiliyorum gerçi ama sonuçta Türkçe konuşmak benim için daha kolay. Eğer Almancayı Türkçe kadar iyi konuşabilseydim, siyasi anlamda daha etkili olabilirdim. Benim için burada başlıca sorun dil, zaten tüm ilk kuşak işçilerin sorunu bu. O ilk zamanlarda bütün işçileri buraya getirmişler, sonra da doğrudan fabrikalara göndermişlerdi. İşçiler fabrikada günde on, on iki saatlik mesailerde çalışıyor, bu arada tek kelime bile Almanca konuşmuyorlardı.

Oysa, en azından başlangıçta üç aylık bir kursa gidebilirlerdi, bu belki de onlara bir adım daha ileri gidebilmeyi sağlayabilirdi.

Ben Almanca bilgimin sınırlarının farkındayım, ne çok anlaşılır şekilde ne de tamamen hatasız konuşabiliyorum. Ne söylemek istediğimi biliyorum, ancak bunu doğru olarak ifade edemiyorum. Bir dil kursuna gitmeksiniz, ancak sokaklarda öğrendiğim kadarıyla konuşabiliyorum. Bu duruma ben de gülüyorum, kimi zaman bu durum beni rahatsız ediyor, ancak okula gitmezsen hiç şansın yok demektir. Oysa aslında üç dil konuşuyorum. Anadilim Arapça, okulda Türkçe öğrenmiştim, şimdi bir de Almanca eklendi, bunun hiç de kolay olmadığını söyleyebilirim. Çocuklarımla genellikle Türkçe konuşuyorum, en azından dili unutmamaları için; ama ne zaman Almanca konuşacak olsam, sürekli beni düzeltiyorlar. Bir süre sonra bundan bunalıp, “Beni rahat bırakın,” diyorum.

Burada elbette başka birçok şey daha öğrendim. Örneğin Alman disiplin anlayışı, ki bunun bana iş yaşamımda çok getirisi olmuştur. Türkiye’de müşteriler telefon edip örneğin öğleden önce geleceklerini haber verirler, ancak tam olarak ne zaman geleceklerini bilmek imkânsızdır. Şimdi Türkiye’ye gittiğimde soruyorum: “Ne zaman geleceksin Ahmet?” Bunun üzerine örneğin, “Öğleden sonra,” yanıtını alıyorum. Bunun üzerine, “Tamam da öğleden sonra ne zaman? Bir saat ver bana,” dediğimdeyse aldığım yanıt, “Sen artık Alman olmuşsun,” oluyor. Ancak ben bu konuda kimi Almanlar kadar titiz de değilim. Üç hafta önce, öğleden önce saat on birde bir randevum vardı. Saat on bir yirmi kala yola çıktım, ancak trafik öyle yoğunlu ki, gideceğim yere ancak saat on biri çeyrek geçe ulaşabildim. Vardığımda bana söylenen şeydi: “Sayın Algan, tam on beş dakika geç geldiniz, artık sizinle görüşemeyeceğiz.” Bence bu gerçekten çok abartılı bir tutum. Elbette dakik varabilsem daha iyi olurdu ama nasıl gidebilirdim ki? Sonuçta uçamazdım, değil mi?

Yirmi yıl önce Almanya, ne yasal anlamda ne de çoğunluğun zihniyeti açısından göçmenlerle uzlaşmaya hazır değildi. Bu durum bazı alanlar için bugün hâlâ geçerli. Biz Almanya’da –Alman vatandaşı

olduğumuza göre artık bunu söyleyebilirim–, Avrupa’nın kalanıyla karşılaştırıldığında siyasi anlamda geride kaldık. Bu beni rahatsız ediyor. Birincisi: Hollanda’da beş yıllık bir yasal ikametın ardından belediye seçimlerinde oy kullanma hakkı elde ediliyor. İkincisi: Burada dünyaya gelen bir çocuğun, doğar doğmaz Alman pasaportu alabilmesi gerektiğini düşünüyorum. Gerçi yeni vatandaşlık yasası bazı konularda kolaylık getirdi ama bu yeterli değil. Beş ya da sekiz yıldır burada yaşayan bir kişinin en azından belediye seçimlerine bir Almanla eşit düzeyde katılım hakkı olması gerekir. Sonuçta o da vergisini ödüyor.

Bu durumun zararı da görülüyor. Bu nedenle radikal sağ burada hep gündemde. Çünkü bireylerin burada seçme ve seçilme hakkı olduğunda, bir şeyler de değişecektir. Hiçbir hakkı olmayan birisine herkes vurabilir. Bir atasözü vardır: Gücsüz olana herkes vurur. İşte bu nedenle buradaki yabancılar hep yabancı olarak kalıyor. Oysa bu dünya tüm insanlara aittir. Temiz kaldığı ve işini iyi yaptığı sürece herkes nerede yaşamak istediğine kendisi karar verebilmelidir. Bu şekilde düşünerssek, dünyanın her yerinde bir arada yaşamayı başarabiliriz ve bunu öğrenmeliyiz. Willy Brandt ve Helmut Schmidt gibi insanlar sayesinde, henüz Türkiye’de yaşadığım dönemde bile Almanya benim aklımdaydı ve siyasi anlamda ikinci vatanım gibiydi. Willy Brandt nedeniyle hep Almanların bizim akrabalarımız olduğunu düşünmüştümdür. Spor, yani futbol alanındaysa aynı düşünce Franz Beckenbauer ya da Gerd Müller sayesinde oluşmuştur. Türkiye’de futbol izlerken hep Almanya’yı tutardık.

Türkiye Cumhuriyeti pasaportunu iade etmek birçok insan için hiç de kolay değil. Çoğu geri vermek istemiyor. Bu tür durumda ne mi oluyor? Evde anne babalar çok sert davrandığında ne olursa, aynısı: Çocuklar yalana başvuruyor. Alman devleti sert bir tavır takınıp Türk pasaportlarımızı teslim etmemizi talep ettiğinde, tüm Türk halkı yalan söylüyor. Herkes bu durumun farkında, hatta belki ilgili resmi merciler bile. Geçmişte çoğu kişi pasaportunu teslim etmezdi. Sonra bu konudaki kanunlar sertleşti ve Türk Konsoloslugu, Alman vatandaşlığına geçen Türklerin ellerinden Türkiye Cumhuriyeti pasaportunu zor-

1990'larda eşi ve dört çırağıyla beraber.

la almak durumunda kaldı. Ama insanlar her zaman kanunlarda bir açık bulur, bir başka deyişle demokrasilerde çare tükenmez. Bu durumda kalan kişiye, "Ne yazık ki, pasaportumu kaybettim," demek zor gelmez. Oysa pasaportları evde, çekmecededir. Bu nedenle bize, son 16 yıl boyunca göreve gelen tüm hükümetlerden daha fazla hak

tanımış olan Schröder kabinesi çifte vatandaşlık hakkını da tanımalı. Eğer bu hak gerçekleşmez verilmezse, şuraya yazıyorum, insanlar yalan söylemeye devam edecek. Bu yalanın sorumluluğu da Alman devletine ait olacak. Bu nedenle bu konudaki yasal düzenlemeleri bir an önce gerçekleştirmeliyiz.

ARTIK TÜRKİYE'DE KENDİMİ ÇOK YABANCI HİSSEDİYORUM

Solingen ve Mölln saldırılarından sonra, eğer şimdi Alman halkı tepki göstermezse, biz Türkler nasıl davranmalıyız diye kendi kendime sormuştum. Ama Allah'a şükür ki hepimiz, bir arada ve el ele anında tepkimizi gösterdik ve Almanya'da bir daha asla böylesi olayların meydana gelmemesi gerektiğini açıkça dile getirdik. İlk şok anında, kısa bir süre için buradan gitmemiz gerektiğini düşünmüştük. Ama ben Almanya'da kalmak istiyorum. Geçen zaman içinde kendimi, sürekli Türkiye'de yaşayamayacak kadar yabancı hisseder oldum. Yılda iki, üç ay orada olmaktan mutlu oluyorum ama sonra yeniden çocuklarımla ve torunlarımla yanına, buraya dönmek istiyorum. Belki de ölünceye dek burada kalırım.

Hâlâ Türkiye'deki insanların gerçekten çok cana yakın olduklarını düşünüyorum. Belki bu düşüncem çocukluk anılarıma dayanı-

yordur. Ailemizde her şey paylaşıldı. Evimizde fazla yer olmadığı için iki odayı yedi kardeş paylaştık. Yemek yerken tüm aile tek bir tabağa kaşık çalardı. Burada Almanya’da herkesin ayrı tabağı olmasına karşın hâlâ payına yeterince düşmeyeceği endişesi var. İnsanlar çok daha egoist oldular. Bu durum burada yetişen benim çocuklarım için de geçerli. Geçmişte bizim evde tüm kardeşler için yalnızca iki oyuncak bebeğimiz vardı, oysa bugün çocukların yirmişer tane oyuncak bebeği olsa da, yine de memnun değiller. Şimdi oğlumun da bir çocuğu var ve geçenlerde bana şöyle dedi: “Almanya’da çocuğu olan herkes mutlaka bir de çocuk odası hazırlıyor. Çocuk ister üç günlük ister iki aylık olsun.” Benim çocukluğumda durum çok farklıydı. Küçük kardeşlerim annemle babamın arasında uyurdu. Sanırım, burada eksik olan da işte bu sıcaklık. Geçmişte size verilen sıcaklığı, gün gelir siz de karşınızdakine verirsiniz. Bu anlamda burada, Avrupa’da bazı şeylerin değişmesi gerek, aksi takdirde otuz yıl içinde gerçek bir sorunla karşı karşıya kalacağız. Herkesin evinde bir bilgisayar olacak ve insanlar da onlarla evli olacaklar. Bu noktada ben hâlâ Türk zihniyetine sahibim ve yaşadığım sürece de öyle kalmak istiyorum.

Birçok Alman arkadaşım var ancak onlarla arkadaşlıklarım Türk arkadaşlarımla olandan farklı. Örnek olarak şunu verebilirim: Bir Alman arkadaşım akşam saat onda telefon etsem, bana onu neden bu kadar geç bir saatte aradığımı sorar. Bizde ise böyle bir şey olmaz, önemli bir durum söz konusu ise gece saat üçte ya da dörtte bile birini arayabilirsin. Sistemler farklı, bireylerin herhangi bir suçu yok. Ne yazık ki, bizim insanlarımız da yavaş yavaş değişiyor ve Alman alışkanlıklarına ayak uyduruyorlar. Gitgide daha fazla soğukluk yaygınlaşmakta ve insanların eski sıcaklığını yok etmekte.

Burada Almanya’da insanlar daha fazla gülseler, diğer insanları oldukları gibi kabullenseler, ne güzel olurdu. İnsanların saç ya da göz renklerinin bu kadar önemli bir oynamaması gerektiğini düşünüyorum. Her iki toplum da bir arada yaşamayı öğrenmeli ve birbirini daha iyi tanımalı. Bireyler, taşıdıkları ulusal kimlikten bağımsız, salt insan olarak muamele görmelidir. Bu benim hayalim. Elbette bu durum

tek yönlü olmaz: Yabancılar da bir adım atmalı, toplumsal yaşama katılım göstermeli, Almancayı öğrenmeliler, o zaman iletişim kendiliğinden sağlanacaktır. İnsanlar bir arada yaşamayı öğrenebilirler. Ancak eğer ortak konuştukları bir dil yoksa, birbirlerini anlamaları da mümkün olmayacaktır. Böylece her iki grup arasında bir duvar oluşur, bizim de bu duvarı yıkmamız gerekir.

“Almanya Hakkında Anlatılanlar Hoşuma Gitmişti...”

İNŞAAT İŞÇİSİ KÂZİM ARSLAN (1934)

SAGA Konut Blokları baştan aşağı yapı iskeleleriyle kaplı. İnşaat gü-rültüsü binanın tuğla cephesinin dışına taşıyor. Merdiven boşluğun-da işçiler üst katlara çimento çuvalları taşıyor. Sık sık yükselen matkap gürültüsü diğer tüm sesleri bastırıyor. Ellilerden kalan binanın bu ge-nel yenilemesi için binada boşaltılmayan yalnızca iki daire kalmış. İkin-ci kattaki dairede yaşayan Kâzım Arslan şöyle diyor: "Yenileme inşaatı sırasında gidebileceğim bir yer yoktu. Bu nedenle burada kaldım." Emekli Kâzım Arslan bizi oturma odasına götürüyor ve eski kanepesi-nin ucuna oturup beklemeye başlıyor.

Küçük oda eski ve basit eşyalarla düzenlenmiş. İki kanepe ve ortalarında üzerinde meyve desenli plastik bir örtü olan küçük bir ma-sa. Geyik boynuzundan bir çerçevenin içinde bir fotoğraf. Televizyonun üzerinde hâlâ 45 euroluk etiket duruyor. Bir de eski gazyağı sobası. Kâzım Arslan raftan bir fotoğraf albümü alıyor. Eski albüme, belli ki uzun zamandır el değmemiş. Dikkatli davranmak gerekiyor, zira albüm her an dağılacakmış gibi görünüyor. Fotoğrafların yalnızca bir ya da iki tanesinde ailesi var. Kimi fotoğraflar, Türkiye'deki tatillerde çekilmiş manzara görüntülerine ait. En çok ikinci oğlu Birol'un resmi var.

Kâzım Arslan'ın ömrü boyunca yaşadığı tüm güçlükler arasında, muhtemelen en zor olanı oğlu Birol'la ilişkisi: “Artık onunla hiç görüşmüyorum, hem de yıllardır. Gelip benden bir şey istese, ona selam bile vermem!” Yaşlı adamın gözlerinde hayal kırıklığı ve acı okunuyor. Ancak fotoğraflar, geçmişte baba ile oğul arasında büyük bir yakınlık olduğunun kanıtı. Belli ki, Kâzım Arslan diğer çocuklarının hiçbirine ikinci çocuğı kadar yakın hissetmemiş kendini.

Birol henüz çocukken gelmişti Almanya'ya. Gençlik yıllarında yanlış çevrelere girmiş, çok geçmeden de ilk suçunu işlemiş. Yanlış çevrelere girmek ne demek? Kâzım Arslan çaresizce omuzlarını silkiyor, aslında o da bunu tam olarak açıklayamıyor. Yaşamı hakkında düşünme alışkanlığı geliştirmemiş hiç. Her zaman, yaşamın önüne çıkardığı duruma göre davranmış. Kimi zaman bir çıkış yolu bulmuş, kimi zamanlarsa zorluklara katlanmak zorunda kalmış.

15 Eylül 1978 günü Osnabrück yakınlarında yaşadığım o kazayı asla unutamam. Bir hafta komada kalmışım. Eğer Türkiye’de olsaydım, beni doğrudan mezarlığa götürürlerdi. Beni doğru dürüst muayene bile etmeyeceklerine yemin edebilirim. Motosikletle çimento fabrikasına giderken bir kamyon solumdan bana çarptı. Bugün bile, aradan yaklaşık otuz yıl geçmiş olmasına karşın hâlâ otururken sol tarafım ağrır. Kamyonun neresinin kolumu kestiğini bugüne kadar anlayabilmiş değilim.

Hastanede komadan uyandığımda ilk gördüğüm sol kolumdaki sargılardı. Ardından, yatağımın yanında duran hemşireyi fark ettim. İlk başta benimle konuşmadı, muhtemelen yatağımın başında yazan “Arslan” ismi nedeniyle Almanca konuşamadığımı düşünmüş olmalı. Ama ben onu iyi kötü de olsa anlayabiliyordum. Hemşire bana bir ayna getirdi. Aynaya baktığımda tam bir şok yaşadım, zira kazada ağır yaralanan tek organım kolum değildi. Gözlerimden de ameliyat geçirmiştım. Yüzümün sol yarısı tamamen ezilmiş görünüyordu. Üstelik sonradan yüzümdeki sinirlerin de zedelenmiş olduğu ortaya çıktı.

Bana türlü türlü serum ve ilaçlar veriyorlardı. Sıvıların renklerine bakarak bana farklı farklı maddeler pompaladıklarını anlayabiliyordum. Dört hafta boyunca hastanede yatmak zorunda kaldım; nörologlar beni yeniden ameliyat etmek istediler. Ancak aile doktorum buna karşı çıktı ve böylece evime dönmeme izin verdiler. Doktorum daha sonra bana yeni bir ameliyatta felç olasılığının çok yüksek olduğunu söyledi. Böylece kurtulmuş, felç de olmamıştım.

Ancak bu kaza yüzünden çok uzun yıllar baş ağrıları çektim. Sanırım bunun nedeni yüzümdeki sinirlerin zedelenmiş olmasıydı. Doktorların hiçbiri bana bu konuda yardım edemedi, bu yüzden ben de bana iyi gelen bir egzersiz keşfettim: İki sandalyeyi, araya başım girecek kadar aralıklı olarak yan yana yerleştirip üzerlerine iki yastık koyuyorum. Sonra başımı aradan sarkıtıp omuzlarımın üzerinde duruyorum. Herkese öneririm.

AİLEVİ İLİŞKİLER

17 Ekim 1934 tarihinde doğdum. Zengin bir çiftçi olan babam, doğumundan kısa süre sonra vefat etmişti, yani ben babamı hiç tanımadım. İkisi erkek, dördü kız olmak üzere altı kardeşim daha vardı, ben en küçükleriyim. Ağabeylerimden biri 1933 yılında, yani henüz ben dünyaya gelmeden, söylendiğine göre muhtarla arasında çıkan bir anlaşmazlık yüzünden vurulmuş. Ben doğunca bana onun adını vermişler. En büyük ağabeyim ve dört ablam da uzun süre önce bu dünyadan ayrıldılar. Yani geriye bir tek ben kaldım.

Yalnızca üç yıl okula gidebildim. O zamanlar köyümüzde okul yoktu, yalnızca çocuklara ders veren bir öğretmen vardı. Gerçek bir öğretmen değildi, yalnızca okuma yazma bilen, ders vermesi karşılığı devletten bir miktar para alan bir genç adamdı. Her “ders”, o an için müsait olan evlerin birinde yapılırdı. Evin en büyük odasına doluşan yirmi ile otuz çocuk oturup birkaç harf öğrenmeye çalışırdı.

Bu üç yılın sonunda gerçek bir okula devam edebilmemin tek yolu, okulu olan, bizimkinden daha büyük diğer köyde, ailemin benim için kalacak bir yer kiralamasıydı. Ama bunu da büyük ağabeyim en-

gel istemedi. Ancak yıllar sonra, evden kaçtıktan sonra Ankara'da iki yıl daha okula devam edip böylece ilkokul diploması alabildim.

En büyük ağabeyim ailemizi felakete sürükledi. Neyimiz var, neyimiz yoksa kumarda kaybetti. Sonunda köyün yaşlıları kapımıza gelip anneme: "Hanım, kocandan kalan şu otuz beş kat yün yatağı sököl bakalım!" dediler. Bu bir anlamda, dönemin geçerli para birimi gibiydi. Bir ailenin yün yatakları ne kadar kalınsa, aile o derece zengin sayılırdı. Böylece yavaş yavaş annem her şeyimizi vermek zorunda kaldı. Ağabeyim, elimizde tek bir yatak kalmayana dek kumara devam etti.

Ağabeyim, hem ailemizi felakete sürüklüyor, hem de bana çok kötü davranıyordu. Sonunda ondan kaçarak Ankara'ya gittim. Sanırım o sıralar on dört yaşında olmalıydım, tam emin değilim, zira o dönemde köyümüzde saat ve takvim yoktu. Beni öyle kötü döverdi ki, bir gün öldüreceğinden korkardım. Bu nedenle yaz geceleri dışarıda, kağının üzerinde uyurdum. Bir gün bir amcam bana 10 lira yolculuk parası verdi ve böylece Ankara'ya gitmeyi başardım. Anneme nerede olduğumu söyleyemezdim, çünkü o zaman ağabeyim de öğrenirdi. İlk önce en yakın köye kaçtım, oradan da 2,5 lira vererek bir araçla Ankara'ya ulaştım. Akrabalarım sonraları bana, benim kaçışımın ardından evimizde korkunç sahneler yaşandığını anlatmışlardı. Benim kaçtığımı fark eden annem ağabeyimi suçlamış ve ona, "Seni işe yaramaz! Oğlumun kaçması hep senin suçun!" diye bağırmış. Annem ona tüm komşuların önünde bağırıldığı için ağabeyim korkunç sinirlenmiş, annemin boğazına çökmüş, onu yere savurmuş.

Ne bir daha köyüme geri döndüm, ne de annemi görebildim. Vefat ettiğini de bana epey zaman sonra haber verdiler. Ağabeyimle de bir daha hiç konuşmadım. Bana eziyet etmiş ve kötülükler yapmıştı. Ancak yine de bana yaptıkları, anneme yaptıklarıyla kıyaslandığında hafif kalır.

ANKARA'DA HAYATTA KALMAK

Yolculuk paramı vermiş olan amcam bana Ankara'da da yardımcı oldu. Bana yatacak bir yer bulup beni "Amele Kahvesine" götürdü. Bu-

rası ustaların gelip kendilerine yevmiyeli işçi seçtikleri bir yerdi. Ben inşaatlarda harç karıyordum. Elbette her gün iş olmuyordu. Çoğu günler kahveye gider, akşam olunca da elimiz boş evimize dönerdik. Tahtadan bir gecekonduda kalıyorduk. Doğru dürüst bir çatısı yoktu, sadece üzerine ince bir sac konmuştu. Kışın kar bütün gün evin içine yağırdı. Yaşamımın bu döneminde çok acılar, yoksulluk, işsizlik ve açlık çektim.

Bunlar ellili yıllarda, yani Adnan Menderes'in Başbakan olduğu dönemde oluyordu. Günün birinde şansımı denemek için oturup Adnan Menderes'e bir mektup yazdım. Tıpkı şimdi burada anlattığım gibi, mektubumda da ona durumumu anlattım ve ondan yanıt aldım. Allah'a şükür! Menderes bana iyilik yaptı ve yardımcı oldu. Böylece, Amerikan üssü İncirlik'in inşa eden şirkette iş buldum. O günlerde Ankara'daki inşaatlarda günlük yevmiye dört ile altı lira arasındaydı. İncirlik'teyse saat başına kazancımız iki liraydı, yani sekiz saatlik bir çalışmayla günde 16 lira kazanıyordum!

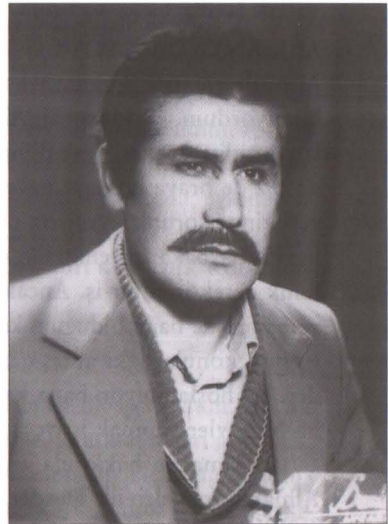
Askere gitmem vaktim gelene dek orada birkaç yıl çalıştım. 1956 ile 1958 yılları arasında Eskişehir'de iki yıllık askerlik görevimi yerine getirdim. Acemilik döneminden sonra beni subay orduvinde görevlendirdiler. Orada subaylara hizmet eden yedi garson emrim altında çalışıyordu. Orduvinde üst düzey subayların, generallerin ve onların çocuklarının düğünleri yapıyordu. 1958 yılında yeniden Ankara'ya geldim ve bir süre Makine Kimya fabrikasında çalıştım. 1961 yılında bekçi oldum ve 1969 yılında Almanya'ya gelene dek bu görevimi sürdürdüm. Bekçiler, gece nöbeti tutan, bir tür yardımcı polis gücüydü.

Aklıma o döneme ait kötü bir olay geldi: Bir yaz akşamı, saat akşam dokuz sularıydı, vardiyam henüz başlamıştı. Kızılay'da, Ankara'nın tam merkezinde görevliydim. Sanırım yıl 1962 ya da 1963'tü. Bir otobüs durağında duruyordum, karşımda radyo vb. satılan bir mağaza vardı. Birden, dükkândan dumanlar çıktığını fark ettik. Dükkân yanıyordu! Nöbet arkadaşım ile birlikte yangını söndürmeye çalıştık. Ben vitrin camını tekmeyle kırarak içeriye girmeyi denedim ancak cam çok kalındı, parmaktan bile kalın. Arkadaşım da bana yardıma geldi

ve ikimizin tekmesiyle camı kırmayı başardık. Ancak o sırada bir cam parçası derin şekilde bacağımı kesti, yara izi bugün bile hâlâ duruyor. Çok kan kaybediyordum. Hemen bir taksi çağırdık ve beni Türkiye'nin en eski hastanesi olan Gülhane Askeri Tıp Akademisi'ne götürdüler. Doktor geldi ve hiçbir uyuşturucu kullanmadan yarayı dikti. Bittiğinde de bana alaycı bir sesle, "Haydi bakalım, evine!" dedi. Ben de ona, "Doktor bey, bu haldeyken eve nasıl gidebilirim? Yürüyemiyorum bile! Bir adım attığım anda yara yeniden kanamaya başlar," dedim. Daha az önce bana camın neredeyse bacaktaki sinirleri keseceğini, kesğin o denli derin olduğunu söyleyen kendisiydi. Buna karşın yalnızca omuzlarını silkmekle yetindi ve hastaneden yürüyerek çıkmak zorunda kaldım.

KIZ KAÇIRMA

1962 ya da 1963 yılında evlendim. O günlerde henüz 18 yaşında bile olmayan eşimi, Ankara'daki amcamın oğlu aracılığıyla tanımıştım. Benim için bir eş bulmak zordu, çünkü evliliğe ön ayak olabilecek bir ailem yoktu. Yani müstakbel eşimi istemeye gidecek kimsem yoktu. Gerçekten de ailesi evlenmemize karşı çıktı. Buna karşın gizlice nişanlandık. Nişanlılık döneminde aramızda hiçbir şey yaşanmadı ve bu nedenle neredeyse fikrimi değiştirecektim. Ama eşim, babasının ölümcül hastalığı nedeniyle mutlaka biran önce evlenmek istiyor, bunun için ısrar ediyordu. Sonunda kaçtık. Ailesinin Çankaya'daki evinden, Yenidoğan mahallesinde oturan teyzesinin evine yerleştik. Annesi bizi polise şikâyet etti; bu durumu kesinlikle kabullenemiyordu.

1969'da Almanya'ya gitmeden
kısa süre önce.

Böylece Ankara'daki eski adliyede mahkeme süreci başladı. Sorun, kaçtığımız tarihte kızın henüz reşit olmamasıydı. Ben ise o günlerde 26, 27 yaşlarındaydım. Mahkemede yargıç kızın ailesinin yanına dönmesi gerektiğine hükmetti. Mahkeme salonundan çıkışta ben karımı istedim: "Bana karımı verin! Mahkeme salonunda ne söyledikleri umurumda değil, bu benim hakkım, karımı istiyorum!" Ailesi direniyordu ama ben de vazgeçmedim. Sonunda, eve dönüş yolunun yarısına geldiğimizde rahmetli kayınpederim şöyle dedi: "İşte oğlum, al eşini ve kendi yoluna git." Rahmetli çok iyi bir insandı. Eğer kayınvalideme kalsaydı, eşimle asla birleşemezdik.

İlk eşimden altı çocuğum oldu. En büyükleri Bilal, 1964 yılında doğdu. Sınır dışı edilen Birol ise 1967 yılında. Büyük kızım Döndü 1970, küçüğü Nazifer ise 1976 yılında doğdu. 1980 yılında da Bülent. En küçükleri Gürol dışında bütün çocuklarım Türkiye'de doğdu; Gürol ise 1984 yılında Hamburg'ta. 1980 yılında tüm ailemi Hamburg'a yanıma almıştım.

ALMANYA'DA KAÇAK İŞÇİLİK

Altmışlı yıllarda Almanya hakkında hiçbir şey bilmiyorduk, ben de bilmiyordum. O dönemde, Almanya'dan izne gelen Türkler, "Kravatla işe gidip, kravatla eve dönüyoruz," diyorlardı. Bunu duyduğumuzda biz de oraya gitmeye heveslenmiştik. Zaten o dönemde polis kuvvetlerinde sorunlar yaşıyor, oradan ayrılmak istiyordum. Yıllarca dönemin Başbakanı Demirel'in evinin önünde nöbet tutmuştum, sorumluluk gerektiren bir iş. Ancak daha sonra, bu nöbetten sorumlu olan ve benim de bağlı olduğum karakolda bazı fikir ayrılıkları ortaya çıktı, dini konulardaki anlaşmazlıklardı bunlar. Amirlerimden biri benden hiç hoşlanmıyor, bana kara çalmaya çalışıyordu. Bu nedenle başka bir şeyler yapmak istiyordum.

Almanya hakkında anlatılanlar hoşuma gitmişti. Ne yazık ki, Almanya'ya gelen ilk Türkler, Almanya'daki koşullar hakkında birçok yalan söylemişler. Çoğu palavracıydı, Almanya'da para içinde yüzdüklerini iddia ediyorlardı. Oysa borçlanıp kendilerine birer Mercedes alı-

yor, sonra bunlarla Türkiye’de hava atıyorlarmış. Bütün bunlar çok uzun zaman sonra ortaya çıktı.

Açık konuşmak gerekirse, ben Almanya’ya 1969 yılında kanunsuz yoldan, turist gibi geldim. İlk durağım Stuttgart oldu, zira orada yaşayan tanıdık ve akrabalarım vardı. Polis kuvvetlerinde çalışmış olduğum için, Almanya’ya gidişin yasal ve resmi olmayan yolları da olduğunu biliyordum. Örneğin “Bosfor Turizm” isimli otobüs şirketinin Kızılay Meydanı’nın yakınında bir irtibat bürosu vardı. Bu şirketin otobüsleriyle normal bir turist olarak Almanya’ya girip geri dönmeyebiliyordunuz. Bu şekilde Münih’e geldik. Tüm kontroller ve gerekli belgelerle otobüs şoförü ilgilenmişti. Sonuç olarak otobüsümüz bir kez bile aranmadı, ben de sorunsuzca Almanya’ya gelmiş oldum.

Stuttgart yakınlarında küçük bir köydeki çimento fabrikasında kaçak işçi olarak çalışmaya başladım. Ben ve arkadaşlarım bir işçi yatakhanesine yerleştirilmiştik. Burası Türk, Portekizli ve her kökenden yabancının bir arada yaşadığı bir yerdi. Dört kişi bir odada kalıyorduk ve her şeyimiz, hatta banyoyla mutfağımız bile vardı.

1972 yılının mart ayında kaçak işçiler için af kanunu çıkana dek kaçak çalıştım. Sözkonusu af sadece Almanya’da bir adres gösterebilen kişiler için geçerliydi. Bunu bir tanıdığımdan öğrendim. Frankfurt yakınlarında bir kasapta çalışan bu memleketlimin yardımıyla, ben de af için başvurabildim. Bir faturanın yağlı kâğıdında, evinde kalıp yanında çalıştığımı teyit eden kasabın adı yazıyordu – başvuru için de bu kadarı yeterdi. Kâğıdı elime alıp Frankfurt’taki Türk Konsolosluğu’na gittim.

HIZLI BİR TÜCCAR OLMA HAYALI

Dolayısıyla ancak 1972 yılında burada resmen bir işçi oldum. Ancak bu durum aynı zamanda yeniden Türkiye’ye, İstanbul’a geri gönderilmemiz anlamına geliyordu, zira resmen işçi olabilmek için sağlık kontrolünden geçmek gerekiyordu. Yeterince sağlıklı bulunmayanlar Türkiye’de kalacaktı. Diğerleriyse yeniden Almanya’ya dönebilecekti. Ben, çimento fabrikasına dönmek yerine bu kez Frankfurt’taki bir beton

fabrikasında işe başladım. Orada üç yıl kadar çalıştım, sonra petrol krizi nedeniyle işten çıkartıldım. Hemen ardından Osnabrück yakınlarındaki Karmann otomobil fabrikasında bir iş buldum. Fabrika içine birçok yeni bina inşa ediliyordu, benim işim de yeni fırınlanmış tuğlaları paletlerin üzerine yerleştirmektir. Zor işti, zira tuğlalar hâlâ sıcaktı. Eldiven giysek bile ellerimizi yakıyordu.

Böyle bir iş yapacağımı asla hayal etmemiştim. Aslında bir mobilet alıp tüm Almanya'yı gezmek, ticaret yapmak istiyordum. Bu yüzden Almanya'ya geldiğimde Türkiye'deki evimi sattım ve kendime bir mobilet aldım. Niyetim çalışmak, para kazanmak ve kendime Türkiye'de yeniden ev almaktı; bu kez daha büyük ve daha güzel bir ev. O günlerden bu yana uzun yıllar geçti. İlk başlarda eşim ve çocuklar Türkiye'de kalmışlardı. Ben de geri dönecektim ve Almanya'da kazandığım parayla yeni bir hayata başlayacaktık.

Ama evdeki hesap çarşıya uymadı. Peşpeşe çocuklarımız oldu, ihtiyaçlarımız her geçen gün arttı. Yaptığım planların hiçbirisi gerçekleşmedi. Üstelik Almanya'nın yaşam koşulları ve temizliği Türkiye'den daha iyi olduğu için geri dönmek istemediğimizi de itiraf etmeliyim. 1969 ile 1980 yılları arasında Almanya'da yalnız yaşadım. Bu süre boyunca işçi yatakhanelerinde kalıyordum ve Bergedorf'ta bir serada çalıştığım sırada geçirdiğim kazanın ardından da amirimin evindeki bir odaya yerleştim.

O dönemlerde Maria adında çok iyi bir Alman hanım arkadaşım vardı. Benim buradaki özel hayatım buydu. Onunla Frankfurt'ta tanışmıştık. Hafta sonlarını onun yanında geçiriyordum. Bana tavuk pişirir ve elinden gelen her konuda yardımcı olurdu. Bana bir Almanmışım gibi davranırdı, bir nesneymişim gibi değil. Hatta onu ziyaret etmem için gerekli yol parasını bile karşılardı. 1978 yılında kaza geçirdiğimde, Frankfurt'tan kalkıp gelmiş ve beni hastanede ziyaret etti. Emeklilik ve tazminat duruşmalarında dava sırasında tercümanlığımı yaptı. Eşimle karşılaştırdığımda, Maria altın değerindeydi. O dönem evli olduğum eşimin ve çocuklarımla beraberlerinde bunca sorun getireceklerini bilseydim, onları kesinlikle Almanya'ya getirmezdim.

Bunun karşılığında çok şey "kaçırdım". Maria'nın kendisine ait üç katlı bir evi vardı. Tüm parasını bir kasada saklıyordu. Uzun yıllar boyunca bir antikacı dükkânında eski mobilyalar sattı. Kazandığı parayı tek çocuğu olan kızına bile vermiyordu. Kızı parayı görüp annesine bununla ne yapacağını sorduğunda Maria şu yanıtı vermişti: "Bu para Kâzım'a ait." İşte böyle hanımefendi bir kadındı. Buna karşın, çocuklarımı Almanya'ya aldırduğimde Maria'dan ayrıldım. Daha sonraları onu aradım ancak izini bulamadım. Tek öğrenebildiğim bir huzurevine yerleştirildiği oldu. Benden birkaç yaş büyüktü.

Osnabrück yakınlarında yaşadığım o kazayı, mobilet üzerinden kamyonun bana nasıl çarptığını daha önce anlatmıştım. O günlerde hayatımın en büyük hatalarından birini yaptım. Hastaneden taburcu olduktan sonra Hamburg'a taşınıp Bergedorf'da bir serada bahçıvan olarak işe başladım. Bu yaptığım çok aptalcaydı, zira iş görmezlik belgesi almak için başvurmuştum ve bana emekli maaşının bağlanmasını umuyordum. Ne hastanedeki doktorların ne de aile doktorumuzun çalıştığımdan haberi olmadığını sandım. Ancak Almanya'da hiçbir iş Türkiye'deki gibi yürümüyor. Türkiye'de olsaydım, hiç kimenin çalıştığımdan haberi olmazdı. Oysa, burada herkes biliyordu. Birkaç ay sonra, mahkemeden emeklilik davamın görüşüleceği tarihi bildiren resmi bir yazı geldi. Daha mahkeme salonuna girdiğim anda, içerideki insanlar bana gülmeye başladılar. Belli ki, herkes benim çalıştığımı biliyordu. Bedensel özre dayalı tazminat alabilirdim, ancak mahkeme, "Anlaşılan çalışmak için hiçbir engeliniz yok, o halde size nasıl emekli maaşı bağlayabiliriz?" dedi. Böylece sigorta ve emeklilik haklarımı Alman devletine ve kamyon şoförünün sigorta şirketine bağışlamış oldum.

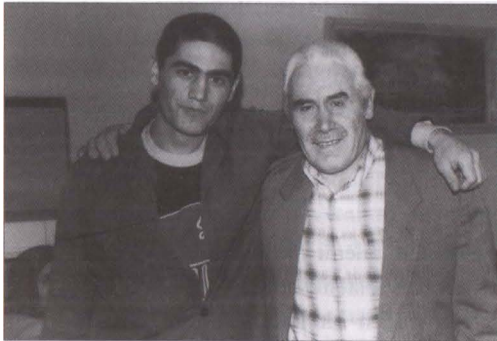
BİROL YANLIŞ YOLA SAPIYOR

Kazadan iki yıl sonra, yani 1980 yılında, ailemi yanıma aldım. Çocuklarımın iyi eğitim almalarını istiyordum. Üstelik buradaki yaşam Türkiye'dekinden daha iyiydi. Böylece aniden bir kadın ve altı çocukla birlikte yaşamaya başlamıştım. Ancak çocuklarla başa çıkamıyorduk.

Özellikle Birol, yani ikinci oğlum çok zor bir çocuktur. Ne zaman onu eleştirsem, annesiyle sorun yaşıyorduk. Annesi okuma yazma bilmiyordu, ben en azından biraz okuyabiliyorum. Karım her zaman oğlundan yana tavır alırdı. Benim siyah dediğime, beyaz demeyi alışkanlık edinmişti. Zaten 1985 yılında çocuklar yüzünden ayrıldık.

Birol yasadışı işler yapan kişilerle görüşmeye başlamıştı. Alman kanunlarını biraz bildiğim için ona, bu şekilde devam ettiği takdirde, sınır dışı edileceğini söyledim. Gerçekten de öyle oldu. Eğer bir kez suçlu damgası yerseniz, Almanya'da ya da Türkiye'de olmanız hiç fark etmez, o damga bir ömür boyu polisteki sicilinizde kalır. Birol okula gitmiyor, açık konuşmak gerekirse bütün gün kaçaklarla ve işsizlerle sürtüyordu. Onu arkadaşlarından uzak tutmayı denedim, zira bu insanların onun için iyi olmadığını görüyordum. Ama beni hiç dinlemedi. O zaman, çocuklarımla yakın bir ilişki kuramadığımı fark ettim. Doğrusu onları yalnızca yaz tatillerinde ailemin yanında geçirdiğim birkaç haftalık ziyaretlerden tanıyordum.

Almanya'ya geldiğinde Birol 13 yaşındaydı. Kısa zamanda hırsızlığa başladı. Birçok hırsızlık olayına karıştı. Ayrıca eroin, kokain gibi her tür uyuşturucu madde satıcılığı yapıyordu. Bir süre cezaevine giriyor, cezasını çektikten sonra yeniden dışarı çıkıyordu. Henüz çok genç olduğu için, ki sanırım 14-15 yaşlarındaydı, aldığı cezalar çok ağır değildi. Ancak gün geldi, artık eve hiç uğramaz oldu. Yine de, ha-

1980'lerin ilk yarısında oğlu Birol ile birlikte.

kimler her seferinde ona yeni bir şans tanımak istiyorlardı. "Topluma kazandırma" amaçlı bir iş bile önerdiler! Ancak Birol bu öneriyi geri çevirdi ve onun yerine yeni suçlar işledi. Sonunda, 17 yaşına geldiğinde çetesiyle birlikte tüm Almanya'yı dolaşmaya ve silah çalıp satmaya başladı. Üstelik

polis onu tutuklamaya çalıştığı anda bir memura ateş etmiş ve böylece kaçmış. Aynı gün özel bir polis timi evimin altını üstüne getirdi ama Birol başka bir yerde saklanmıştı. Elbette sonunda onu yakaladılar.

Kızı Nazife'nin düğünü 1990'lı yılların sonu.

Birol on sekiz yaşına bastığı 1985 yılında sınır dışı edilip Türkiye'ye gönderildi. Bu konuda polisin doğru davrandığını düşünüyorum. Oğlum benim sözümü dinlemedi ve cezasını hak etti. Yakalandığı zaman, Türkiye'de kötü muameleye hatta işkenceye uğradığını anlattı. Ama hiç kimse buna inanmadı. Avukatı oğlumun sınır dışı edilmesi hakkında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurdu, ancak bu girişimden bir sonuç alamadı. Birol'un bir daha Almanya'ya giriş yapması kesinlikle yasak. Ben de artık onunla görüşmüyorum. Tek bildiğim, Ankara'da, ikinci eşime aldığım evde oturduğu. Günün birinde gelip kadını evinden dışarı atmış ve eve yerleşmiş. İlişkimiz tam bir felaket. Ona vereceğime bir köpeğe para vermeyi yeğlerim.

En büyük oğlum Bilal ise yanlış bir yola sapmadı. Bugün bir Alman kızıyla evli. Kızım Döndü de bir Almanla evlendi, diğer kızım Nazifer ise bir Türkle hayatını birleştirdi ve Bremen'de yaşıyor. Gürol'un evli mi bekâr mı olduğunu bilmiyorum, çünkü uzun zamandır görüşüp haberleşmiyoruz. Bu da kızım Döndü'nün suçu. Eşimden ayrıldıktan sonra beni çocuklarım arasında en çok Döndü ziyaret etti. Kimi zaman, hafta sonlarında bütün çocuklarım birlikte ziyarete gelirdi. Bir defasında bir tatil günü pazartesiye rastlamıştı, ben de çocukların o günü de yanımda geçirmelerini istemiştim. Ama Döndü polisi aramış. Çocukları zorla alıkoyacağımı düşünmüş olmalı. Aniden üç polis memuru kapıma dayandı. Tam bir şok yaşadım. Polis beni çocukları ge-

ri vermemekle suçladı. Bu olaydan sonra çocuklar benimle ilişkilerini kesti. 1991 yılıydı. Durumu fark ettiğimde ne yapacağımı bilemedim, umutsuzca oturup ne yapmam gerektiğini düşündüm.

Geçen süre zarfında çocuklarımla bağlantımın kesildiği gerçeğine alıştım. Asla çocuklarımla ayağına gidip, beni ziyaret etmeleri için onlara yalvarmadığım için de ilişkimiz tamamen koptu. Bir süre boyunca, benim de bilmediğim bir nedenle, belki de acıma duygusuyla, ilk eşim beni arada sırada aradı. Artık tartışmıyorduk, ben de ona kızgın değildim. Çocukların ne yaptığına, kimin evlenip kimin çocuk sahibi olduğuna dair haberleri ondan alıyordum. Ama birkaç yıldır artık o da beni aramıyor. Zaman zaman telefon çalıyor, açtığımda hiç ses gelmiyor ama telefon kapatılmıyor da. Arayanın ilk eşim olduğunu tahmin ediyorum; hâlâ yaşayıp yaşamadığını merak ediyorum.

İkinci eşim bana karşı daha saygılıydı, böylece ilk eşimi unutmam zor olmadı. 1962 ile 1985 yılları arasında ilk eşimle birlikteydim ama tüm bu süre içinde beni hiç dinlememişti. İkinci eşimse çok farklıydı. Onunla Türkiye’de tanıştık. Bana saygı duyduğunu hissettiğimde, ilk eşime olan hislerim soğudu gitti. Tanıştığımız zaman ikinci eşimin beş çocuğu vardı ve ilk eşi vefat etmişti. Her iki evliliğimden olan çocukların sayısını topladığımda, 11 kişilik bir futbol takımı kurabilirim. Torunlardan hiç bahsetmiyorum bile, zaten sayılarını da bilmiyorum. Ancak 1999 yılında ikinci eşimden de ayrıldım.

GEÇİMİMİ SAĞLAYABİLİYORUM

1995 yılından bu yana ufak bir emekli maaşım var. Tek başıma, eski bir SAGA apartman dairesinde yaşıyorum; burası lüks bir daire sayılmaz, ona da benim gücüm yetmezdi zaten. Daire genelde soğuk oluyor ama en azından çok büyük bir kömür sobası var. Sobada odun ve kömür yakıyorum, tıpkı Türkiye’de yaptığım gibi. Bu koşullarda yaşamamın nedenlerinden biri de, emekli maaşımın bir kısmını ilk eşime vermek zorunda olmam, zira onun geliri çok daha düşük ve bu durumda kanunlar nafaka ödememi mecbur kılıyor.

Bergedorf'da çok güzel gezi, yürüyüş ve koşu yolları var; hafta-da bir kez orada yürüyüşe çıkıyorum. Eğer her hafta yürüyüşe çıkmam, kendimi rahatsız hissediyorum. Yaşlılık kendi kusurlarını da beraberinde getiriyor. Örneğin düzenli yürümeyince sindirim sistemim de çalışmıyor. Oysa yürüyüşten döndüğümde kendimi yirmilik delikanlı gibi hissediyorum. Ertesi gün uyandığımda daha sağlıklı ve daha aktif hissediyorum kendimi.

Şimdi bol bol zamanım var ve din hakkında geçmişe göre daha fazla düşünüyorum. Yaşam deneyimlerim bana dinin sömürdüğüünü gösterdi. Bugünkü nesiller için böyle bir durum kabul edilebilir değil. Önce radyo girdi hayatımıza, ardından televizyon. Gerici dindarlar başından beri bunların şeytanın işi olduğunu söylüyorlardı. Neden böyle bir şeye inanıyorlar? Ben dine karşı değilim, yalnızca Kur'an'ın ilerici bir yorumu olmasını istiyorum. Almanya'daki Türkler arasında kimin iyi bir Müslüman olduğu konusu sürekli tartışılıyor, bu konuda Türkiye ve Almanya arasında karşılaştırmalar yapılıyor. Bergedorf'daki derneğimizde elli civarında farklı dünya görüşlerine sahip yaşlı insan bir aradayız. Aramızda son derece muhafazakâr olanlar olduğu gibi, solcular da var.

Yaşlıların çoğu Almanya'nın iyi olmadığını öne sürüyor. Kendi aramızda sohbet ederken, Türkiye'den iyisi yok. O zaman onlara şöyle diyorum: "Oğlum, seni buraya zincirle mi bağladılar? Madem öyle, geri dön, Allah Allah!" Bu kişiler hâlâ o modernlik karşıtı görüşlerin etkisindeler. Derneğimizde Erbakan yandaşları bile var; biliyorsunuz, seçim kampanyalarında "Camiye giden Müslümandır, gitmeyen Müslüman değildir," sloganını kullanmıştı. Böyle sözlerle biz Müslümanları bölüyor ve bu bölünmenin vebalini üstlenmiş oluyor. Oysa bizim derneğimizde Kürtler, Aleviler, Çerkezler ve Arnavutlar yani çeşitli kökenlerden insanlar var ve hepsi dindar da değil. Buna karşın biz kendi aramızda gayet iyi geçiniyoruz.

Aslında derneğimiz Almanya ve Türkiye'deki işçiler için çok iyi bir örnek. Namaz kılmak isteyen, namazını kılabilmeli. Bir diğeri bambaşka bir dünya görüşüne ait bir toplantıya mı katılmak istiyor,

gidebilmeli! Gerçek şu ki, Almanya'da birçok sol örgüt de var ve herkes kendi görüşünün en iyisi olduğunu iddia eder. Almanya'da herkes düşündüğünü açıklamakta özgür ve bu durum Türkler için de geçerli. Dürüst olmak gerekirse, aramızda Türklere Almanya'da kötü davranıldığını iddia edenler varsa, yalan söylüyor demektir.

İnsan yaşlandıkça, nerede gömülmek istediğini düşünmeye başlıyor. Türklerin çoğu memleketlerinde gömülmek istiyorlar. Bildiğim kadarıyla Hamburg'ta bir Türk mezarlığı yok. Yazık, zira benim için burada ya da Türkiye'de gömülmek arasında bir fark yok. Ben böyle düşünüyorum. Fakat buradaki bazı dazlak grupların Yahudilerin mezar taşlarını parçaladığını görüyoruz televizyonlarda. Benim açımdan, burada gömülmek istememenin tek nedeni bu olabilir. Öte yandan, henüz bu konuyla ilgilenip kendime gömülecek bir yer almış da değilim. Yabancılar için bir mezarlık olsaydı, ben burada kalırdım. Ahrette her yer aynıdır, ayırım yoktur. Cennet ve cehennem her yeredir. Cennet Almanlar ve yabancılar için ikiye ayrılmış değil ki. Kimi Müslümanlar, sırf Müslümanların cennete gidebileceğini düşünür ama ben bunun doğru olduğuna inanmıyorum. Eminim Kuran'da da böyle bir şey yazmıyordu.

Almanya'da doğup büyüyen genç nesle, kişisel deneyimlerime dayanarak verebileceğim acizane öğüt şudur: Türklerin dışlanmasında yalnızca Almanlar değil, aynı şekilde Türkler de suçludur. Neden böyle düşündüğümü açıklayayım. Bergedorf'da ve Hamburg'un başka

semtlerinde Türk gençlerinin Alman gençleriyle tartıştıkları ve kız arkadaşlarını ellerinden aldıkları olaylara defalarca tanık oldum. Benim oğlum da karışmıştı böyle işlere. Roller değişse ve aynı olay Türkiye'de gerçekleşse, orada da kimse böyle bir durumu kabullenmezdi.

Kâzım Arslan'ın ilk eşi, kızları ve torunlarıyla.

Hemen baştan Almanları eleştirmeden önce, Türklerin neler yaptığına, nelere neden olduklarına bakmak gerek. Özellikle de yasadışı yollar-
dan ya da siyasi nedenlerle buraya gelmiş olanların yaptıklarına. Gençlerimiz, Almanya'da birer yabancı olduklarını anlamak zorunda-
lar. Şu an Türkiye'de olan oğlum, burada taşıdığı yabancılık konumu-
nu kabullenmek istemedi. Burada suç işleyen kişiler, işte bu yabancılı-
ğını kabullenmeyenlerdir. Yoldan çıktıkları, mafyaya karışıp uyuşturu-
cu ticareti yaptıkları için sonları hapishane oluyor.

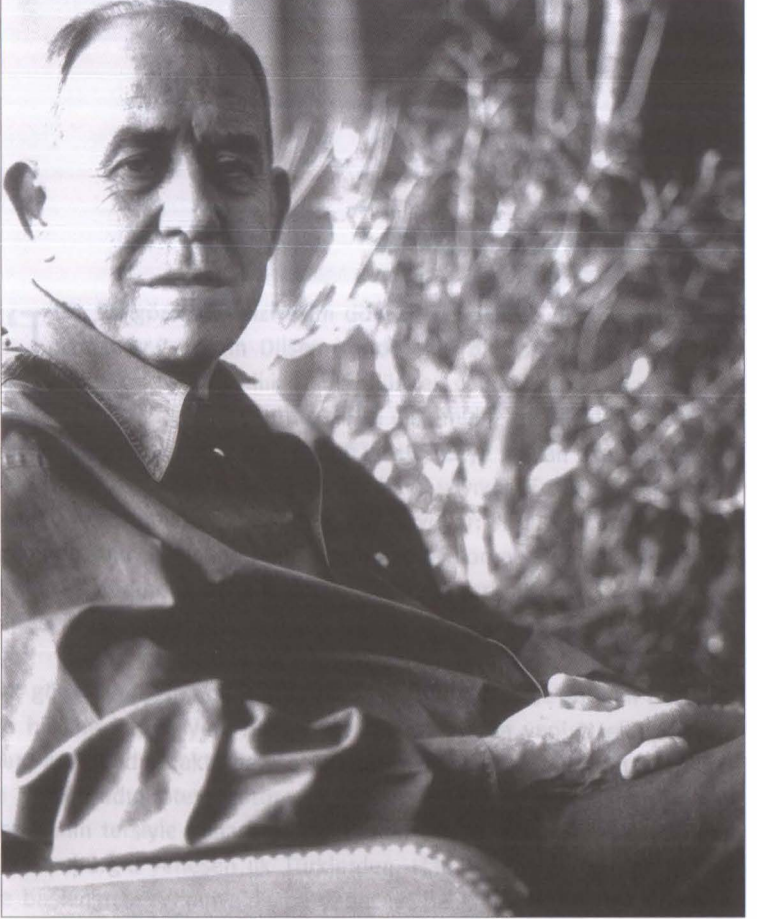
Düzenli olarak Türkiye'ye giderim, bu durum geçen yıllar için-
de hiç değişmedi. Türkiye'de, çoğu Ankara'da yaşayan arkadaşlarımı,
akrabalarımı ve eski komşularımı ziyaret ediyorum. Birlikte hoş za-
man geçiriyoruz ama yine de oradaki hayat gençlik yıllarımda olduğu
kadar eğlenceli değil artık. Yaşam çok yorucu bir hal almış ve açıkça-
sı Almanya'ya geri dönerken hiç üzülüyorum.

Almanya'daki koşulların Türkiye'den biraz daha iyi olduğunun
farkındayım. Buna en iyi örnek geçirdiğim kazadır: Türkiye'de kaza-
dan sonra asla Almanya'daki kadar iyi muamele göremezdim. Türki-
ye'deki hastaneleri ve hemşireleri biliyorum. Buradaki hemşirelerin
sunduğu bakım Türkiye'deki ile karşılaştırıldığında çok daha iyi. Ge-
çirdiğim kazadan sonra dört ay boyunca yataktan kalkamadım. Ama
hiç sorun yaşamadım, zira hemşireler dört ay boyunca tüm günlük ge-
reksinimlerimi yerine getirdiler. Türkiye'de süslü bir hemşire, her şeyi
temizlemezdi. Akşamları ertesi günün siparişlerini veriyor, ertesi sabah
hepsini yatağımın başucunda buluyordum. Kısacası, ben Almanya'da
yaşamaktan memnunum.

“Uhlenhorst'ta Beni Herkes Tanır...”

İŞADAMI ERDEM DİLŞEN (1931)

“Tüm bu gördüklerinizi eşim döşedi, kendisi bu alanda gerçek bir uzmandır.” Erdem Dilşen koridordaki bir sandığı işaret ediyor: “Bu, yaklaşık iki yüzyıl yıllık ve Endülüs’ten gelme bir parçadır. Çok güzel ve çok da değerli.” Oturma odası eski İngiliz mobilyalarıyla döşenmiş. Mobilyalar, Fransız cam sanatı ve 19. yüzyıl İtalyan resimleriyle birlikte burjuva sınıfına has sağlam bir hava yayıyor. Erdem Dilşen, sahip olduğu Acem halısıyla özellikle gurur duyuyor: “Bunu serbest bölge limanında satın almıştım. Ben aldıktan iki ay sonra satıcı gelip halıyı geri almak istedi, çok daha kıymetli olduğunu fark etmişti. Elbette böyle bir şeyin lafını bile ettirmedim.”

Bugün 72 yaşında olan Erdem Dilşen bu ortamda son derece rahat görünüyor. Yine de insan, gerçekten de gönlünde yatanın bu olduğu hissine kapılmıyor. Tıpkı yıllardır Almanya’da yaptığı gibi, ortama hem ayak uydurmakta hem de bir tür alaycı mesafeyi korumakta: “Beni hep bir adım öteye götürecek şeyleri seçtim. Hoşuma gitmeyenleriyse, elimin tersiyle kenara ittim.” Erdem Dilşen, savaş sonrası dönemde Hamburg’a yerleşen ilk Türklerden. Hamburg’a aşk uğruna gelmiş ve başlangıçta Almanya’da ne yapacağı hakkında hiçbir fikri yokmuş.

O zamanlar 26 yaşında olan Dilşen fazla tereddüt etmeksizin ticarete atılarak şansını denemeye karar vermiş ve bu cesaretinin ödölünü de almış. İyi işleyen bir ithalat ihracat şirketi kuran Dilşen, kısa zaman işe-risinde Hamburg'taki Türk "cemiyyetinin" önemli şahsiyetleri arasındaki yerini almış.

Erdem Dilşen Hamburg'ta bir iş adamı olarak şalışmayı sürdü-rüyor. Başarılı olabilmek için yaptıklarını küçümsemeyecek kadar çok mücadele vermiş. İkinci bir şansı olsa, yaşamında her şeyi yine böyle mi yapardı sorusuna şu yanıtı veriyor: "Ellili yılların sonu, altmışların başı gerçeekten de heyecan verici bir dönemdi. Ben, Hamburg'taki tek Türk işadamıydım. Böylesi bir şans insanın eline yalnız bir kez geçer." Erdem Dilşen'in yaşam öyküsünün Almanya'daki konuk işçiler hakkındaki yer-leşik klişelerle hiçbir ortaklığı yok. Almanlar, başarılı bir işadamı olarak kariyer yapmış onun gibi insanları uzun süre gözardı etti. Bu süreç için-deyse Erdem Dilşen kendi konforlu köşesini kurmayı başardı.

Elili yıllarda, şehir merkezindeki Kaufhof'un arkasında bir sürü sevimsiz iş hanı vardı; bunlardan birinin on üçüncü katında Ticaret Odası bulunuyordu. Ben henüz birkaç haftadır Almanya'daydım ve her ne kadar Fransızca ve İngilizce konuşabiliyor olsam da, tek kelime Almanca bilmiyordum. Büroya adımımı atar atmaz, genç ve kibar bir bayan memur benimle ilgilendi, zira eşim önceden telefonla arayarak hakkımda bilgi vermişti. Memur hanım formumu hazırlamıştı bile: "Erdem Dilşen, İthâlât ve İhracat, Hamburg." Bana bir şeyler açıklamaya çalıştı ama tabii ki ben tek kelime bile anlamadım. Onu anlamadığımı bile ifade edemiyordum. Sonuç olarak, bir kâğıda 7,50 rakamlarını yazdı. Bunu anlamıştım: Benden bu miktarda bir ödeme yapmamı istiyordu. Eşim daha sonra bana, bu paranın harç pulu için gerektiğini açıkladı. Bütün işlem kırk beş dakika sürdü, ardından bir işadamıydım.

Demek ki işadamı kimliğini almak zor değildi, asıl karmaşık olan gerçek anlamda işadamı olabilmektir. Hemen oturma iznini aldım; ama hiç sermayem yoktu. Üstelik iş hakkında da hiçbir şey bilmiyordum. Eşimin de bu konuda bir fikri yoktu ama en azından o Al-

mandı. Bugün artık Almanya’da yaşayan çok sayıda Türk var, uçak bileti ya da benzeri ürünler satmak mümkün. O zamanlar, yani 1959’da Hamburg’ta yaşayan Türk sayısı yirmi civarındaydı, bunların haricinde Konsolosluk çalışanları, iş adamı olan ben ve bir de, üniversitede görevli iki profesör vardı. Benim dışındaki serbest girişimci Türklerin hiçbiri burada yaşamıyordu. Bu nedenle büyük saygı görüyordum. Benim için, “Bu adam bir işadamı!” diyorlardı. Elbette cebimde tek fenik olmadığını kimse bilmiyordu.

Her hafta biri devlete, biriye özel sektöre ait olmak üzere iki Türk yük gemisinin Anvers ve Rotterdam üzerinden Hamburg’a geldiğini duymuştum. Aynı gemiler, Hamburg’tan hareketle yine Rotterdam ve Anvers üzerinden İstanbul’a dönüyordu. Bunun belki kendimi tanıtmak için iyi bir fırsat olabileceğini düşündüm. O zamanlar henüz arabam yoktu, tramvaya binip limana, Veddel’deki 74 numaralı hangara gittim. Orada Türkiye’den gelen gemiyi sordum ve sonunda Türk bayrağını ve içinden birçok Türk denizcisinin indiği gemiyi buldum. Denizcilere Türkçe olarak “Hoş geldiniz!” diye bağırdım. Bu sözüm olumlu karşılık buldu. Denizciler bana “Sen Türk müsün? Burada ne işin var?” diye sordular. “Ben işadamıyım!” diye yanıt verdim. Bunun üzerine aralarından biri, “Bize perlon gömlek bulabilir misin?” diye sordu. O zamanlar Türkiye’de bu gömlekler çok modaydı. Soruyu anında yanıtladım: “Elbette!” Eğer bana bir Cadillac bulup bulamayacağımı sormuş olsaydı, ona da evet derdim. Sonuçta başka seçeneğim yoktu, biraz yüksekten atmak zorundaydım. Bir başka denizci de birkaç gömlek isteyince 150 parçalık ilk sipariş almıştım. Ne var ki gömlekleri satın alacak param yoktu.

Birkaç yere telefon ettikten sonra Seidensticker adlı gömlek firmasının Hamburg’ta, bugün tren garının yanındaki Kaufhof’un olduğu yerde bir sevkıyat deposu olduğunu öğrendim. Depoya yalnız gittim. Eşim o dönemde Dammtor’da bir tekstil şirketinde çalışıyordu – öyle ya evde birinin para kazanması lazımdı. Seidensticker’deki satış müdürü fazla param olmadığını hemen fark etti, gerçekten de gerekli paranın yaklaşık üçte biri elimdeydi. Sonuçta bunun karşılığında bir

çanta dolusu gömlek aldım. Adedine 2,50 mark ödediğim malın üzerine kendim de iki mark ekledim. Gemi limana girdiğinde denizciler heyecanlanmıştı. Bir anda 300 mark kazanmıştım ki, o dönemde benim için çok büyük paraydı. Bir paket sigaranın 70, bir litre benzininse 20 fenik olduğu bir dönemdi. Yani gerçekten iyi bir kazanç elde etmiştim.

Denizcilerle bir sonraki hafta yeniden görüşmek üzere sözleştik. Bu kez benden pikap istiyorlardı. Mutlaka Grundig marka olmalıydı. Her hafta yeni bir sipariş geliyor, böylece işim adım adım büyüyordu. Sonunda kaptanın ve gemi mühendisinin de ilgisini çekmiştim. Yaklaşık 50 yaşlarındaki mühendis bir gün, "Delikanlı, bir sorunumuz olursa seni Rotterdam'dan arayabilir miyiz?" diye sordu. O zamanlar henüz faks yoktu, ben de henüz teleks almamıştım. Elbette arayabileceklerini söyledim. Nihayet beni aradılar; benden gemi motoru için AEG marka bir yedek parça temin etmemi istiyorlardı. Böylece bir anda gemi donanımı işine girmiş oldum. Her hafta başka parçalar sipariş ediyordum. Cirom ciddi anlamda yükselmışti, zira bu parçaların fiyatı 15 bin mark civarındaydı. Artık işim için sağlam bir temel atmıştım, ama hâlâ tek kelime Almanca konuşamıyordum. Telefon görüşmelerimi eşim hallediyordu. Elbette işlerimi yürütebilmek için iyi düzeyde Almanca bilmem gerektiğinin farkındaydım. Bu nedenle Iserlohn'daki Goethe Enstitüsü'nde yapılan hızlandırılmış Almanca kurslarına gitmeye karar verdim.

BABAM ZEYTİNLİK SAHİBİYDİ

Bursa'da 1 Nisan 1931 tarihinde, şehrin varlıklı ailelerinden birinin çocuğu olarak dünyaya geldim. Babam aslen Selanikliydi. Yunanistan'da yaşayan birçok Türk gibi Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Türkiye'ye göç etmiş. Annem de Yunanistan'ın İyonya bölgesinden gelse de aslen Arnavut kökenliydi. Babamın, mahsulleri bize iyi bir yaşam sağlayan zeytinlikleri vardı. Annem, ben henüz çok küçükken ölmüş, bu nedenle babam beni ve kız kardeşimi tek başına yetiştirmek zorunda kalmıştı. Ailemizde bir de, 1938 yılında, savaşın baş-

lamasından kısa süre önce Türkiye'ye gelmiş Fransız Yahudisi bir dadımız vardı.

O zamanlar Türkiye zengin ve yoksul diye ikiye ayrılmıştı. Ailem iyi durumda olan katmana dahildi. Örneğın on, on iki yaşlarındayken babamın bana bir bisiklet hediye ettiğini hatırlıyorum. Tam savaş dönemiydi ve o günler için bisiklet gerçekten çok özel bir şeydi. Çevremizde bisikleti olan tek çocuk bendim. Sementin bütün çocukları gelip bisikletimi okşarlardı. Buna karşın ben bisiklet kullanmasını bilmiyordum bile. O zamanlar İstanbul'da yatılı okuldaydım. Üç aylık yaz tatillerimi geçirmek için Bursa'ya, ailemin yanına geliyordum. Tatillerde hep diğerk çocuklarla futbol oynardım. Topumuz olmadığından çorapları iç içe sokarak yaptığımız bir kumaş topla oynardık. Ayakkabısı olan bir tek ben vardım, arkadaşlarım hep çıplak ayakla oynardı. Elbette o zaman ben de ayakkabılarımı çıkarır, eve ayaklarım yara bere içinde dönerdim. Bu yüzden dadımdan çok azar işitmişimdir.

Liseyi bitirdikten sonra Amerika'ya gitmeyi hayal ediyordum. Clark Gable'a hayrandım ve "Casablanca" ve "Rüzgar Gibi Geçti" filmlerini seyretmiştim. Ne var ki bizzat İstanbul'a gidip oradaki başkonsolosla görüşmeme karşın ABD vizesi alamadım. Bunun üzerine, Fransızca bildiğim için Fransa'ya gitmeye karar verdim. 1949 yılı sonbaharında Sorbonne Üniversitesinde hukuk öğrenimi görmek üzere Paris'e gittim. Paris'te sekiz yıl kaldım ancak hukuk öğrenimimi tamamlamadım. Babam Fransa'da yaşamam için 1000 dolar karşılığı bir başlangıç sermayesi vermişti. Öncelikle parayı dövize çevirmem gerekiyordu ve o dönemde bu hiç de kolay değildi; döviz ticareti tamamen devlet kontrolü altında, resmi masraflar da çok yüksekti. Türklerin sonradan toplu halde trenlerle Münih'e doğru yola çıktıkları Sirkeci'ye gittim ve orada bana kanunsuz yoldan döviz satacak bir karaborsacı buldum. Bir binanın beşinci katındaki, sadece küçük bir masa lambasıyla aydınlatılan ufak ve karanlık bir ofiste karşıladı beni. Parayı masanın üzerine koydum, o da bana Zürih'te döviz alacağıım adresi verdi. Daha önce hiç karaborsacıyla iş yapmamıştım, dolayısıyla hiçbir deneyimim yoktu. Bu yüzden ona, verdiğim para karşılığında makbuz

alıp alamayacağımı sordum. Ayağa kalkıp beni, dolandırıcılıkta makbuz alınmayacağına dair azarladıktan sonra dışarı attı. Birkaç gün sonra Zürich'te bana verilen adrese gittiğimde, karaborsacının, işin İsviçre ayağından sorumlu olan oğlu gerçekten de 1000 dolarımı hazırlamıştı. Tüm yolculuk süresince gerginlikten kan ter içinde kalmış, paramı aldığım da o oranda rahatlamıştım.

Paris'te ilk olarak Quartier Latin semtinde, daha sonra ise uzun süre St. Germain du Prés'de yaşadım. 1954 yılına dek her bulduğum işte çalıştım, garsonluk yaptım, bir öğrencinin ayakta kalabilmesi için gerekli her şeyi denedim. Herhangi bir bursum yoktu ve öğrenim giderlerimi karşılayabilmek için bir şeyler yapmalıydım. Bir gün oturduğum sokakta Neumünster'li bir kızla tanıştım. Birbirimize o an aşık olduk. Paris'te bir dil okuluna devam ediyor, sonrasında da orada yüksek öğrenim görmeyi planlıyordu. İlişkimiz yavaş yavaş ciddileştiğinde, ailesi, kızlarının arkadaşlık ettiği bu delikanlıyı tanımak istedi. Ben de kabul ettim ve birlikte trene binip Paris'ten Neumünster'e doğru yola çıktık.

O günlerde Almanya hakkında hiçbir fikrim yoktu, Hamburg'un nerede olduğunu bile bilmiyordum. Saarbrücken'de aktarma yapıp Fransız treninden Alman trenine binmemiz gerekiyordu. Peronda otururken kız arkadaşımın gittikçe huzursuz olduğunu fark ettim. Sonunda bana açıldı: "Biliyorsun ailem muhafazakârdır. Üstelik şimdi eve yanımda bir yabancıyla gidiyorum..." Ona, "Ne demek istiyorsun?" diye sordum. Hâlâ çok iyi anlaşılmadığımızdan konuşmamız zor oluyordu. Kısa bir suskunluğun ardından ona, "Eğer nişanlanmamız gerektiğini düşünüyorsan, hemen nişanlanalım!" dedim. Belli ki yüreğine su serpmişti.

Hemen kent merkezine koştuk ve izbe bir kuyumcudan 35 mark karşılığında bir çift yüzük aldık. Ardından 1,80'e bir şişe de şarap aldık ve bir bankın üzerine oturup nişanımızı kutladık.

Müstakbel eşim ailesini neredeyse bir yıldan beri görmemişti. Üstelik şimdi eve benimle birlikte gidiyordu. Sabah saat yedi sularında Neumünster tren istasyonuna vardık. İstasyonla ev arasındaki kısa

yolu taksiyle gittik. Zili çaldık ve kapı açıldı. Kayınvalidem kapıda görünmesiyle, “Nihayet buradasın, Gerda!” dedi. Dehşete düşmüştüm. Kızlarını dokuz ay boyunca görmemişlerdi ama sanki sabah ekmek almaya gitmiş de, geri döndüğünde anahtarını unuttuğu için kapının zili ni çalmış gibi davranıyorlardı. Benden hoşlanmadıkları kuruntusuna kapıldım. Elbette bu hisse kapılmamın nedeni, Türkiye’deki farklı muamele, çünkü orada nişanlıni ailenle tanıştırmaya getirdiğinde sıcak bir karşılama yaşanır, herkes birbirine sarılır ve birlikte kutlama yapılır. Bizim yaşadığımızısa bunun tam tersiydi. Bu da Kuzey Alman tarzıydı; başlangıçta duygularınızı göstermezsiniz.

KUZEY ALMANYA USULÜ DÜĞÜN

Birkaç hafta sonra evlendik. Düğünden önce müstakbel eşime, “Biliyorsun ben tek kelime Almanca konuşamıyorum. Yani bu benim için çok sıkıcı bir ortam, hatta düğün sırasında sıkıntıdan uyuyabilirim. Rica ediyorum, bana her şeyi tercüme et ki, uyumayayım,” dedim. Üstelik nişanlımın ailesi Kuzey Almanya şivesi, Silezya ağızıyla konuşuyordu ve tek kelimesini bile anlamıyordum. Düğüne onun ailesinden 35 kişi geldi, bense tek başıyaydım. Müstakbel eşim beni bir konuda uyardı: “Hazırlıklı ol: Büyükanнем düğün hediyesi olarak para verir, çünkü çok torunu var. Bunu bir çeşit başlangıç sermayesi olarak gör. Hediye olarak para aldığında şok olma lütfen.” Az sonra büyükanne gerçek-

ten de el çantasıyla yanıma geldi. Beni bir kenara çekip erkekler tuvaletine doğru yönlendirdi. Çantasının içinde para dolu bir zarf vardı. Zarfı alıp kibarlığımdan hemen cebime koymak istedim ancak yaşlı kadın beni engelledi: “Hayır, önce say parayı!” Bunu doğru bulmasam da saydım. Zarfta tam 1800 mark vardı.

1950’lerin sonunda Gerhof Sokağı’ndaki ikinci bürosunda.

O dönemde Neumünster küçük, yarısı harabe halinde, can sıkıcı bir kasabaydı. Bir grup kadın hâlâ enkaz kaldırmakla meşguldü. Yabancı olarak orada yaşayamayacağımı hissediyordum. Bu nedenle en yakın büyük şehrin nerede olduğunu araştırdım ve Kiel'in 30, Hamburg'unsa 60 kilometre ötede olduğunu öğrendim. Hamburg daha büyüktü, oraya gitmemizin temel gerekçesi de buydu. Büyükkannenin verdiği parayla kendimize bir ev aramaya başladık ve sonunda Klaus-Groth-Straße Caddesi, 32 numarada kiralık bir oda bulduk. Evinde altı ay kadar oturduğumuz ev sahibemiz, ünlü gazeteci Peggy Parnass'tı. Daha sonra yıllarca kendisiyle temas halinde kaldım.

Ev bulmuştuk ama henüz işim yoktu. Yabancılar polisine gittim, orada bana şöyle bir açıklama yaptılar: "Oturma iznini istediğiniz zaman alabilirsiniz, yalnız öncelikle bir iş bulmalısınız. Bir yerde çalışmanız ya da serbest meslek sahibi olmanız gerek." Yani ya İş Bulma Kurumu'na başvurup bir iş arayacaktım ya da Ticaret Odası'ndan serbest meslek belgesi temin edecektim. İş adamı olacağım, diye düşündüm. Ama önce bunun ne anlama geldiğini öğrenmeliydim.

Daha önce bahsettiğim ilk girişimlerin ardından, işler yavaşladı. Gün geçtikçe deneyim kazanıyordum, ancak işlerimin kapsamı hâlâ sınırlıydı. Yaşamak, uyumak ve büro işlerinin tümünü Peggy Parnass'dan kiraladığımız odada yürütüyorduk. Mekânın kısa sürede dar gelmesine şaşmamak gerek. Üstelik iş yaptığım insanları davet edip görüşebileceğim bir yere de sahip değildim. Normal bir ofis kiralamak benim için çok masraflı olacaktı, ben de bir odasını ofise dönüştürebileceğim, daha büyük bir ev aramaya başladım. Neuen Wall 9 numarada, Schrader adlı kuyumcуда işimizi görecektir bir yer bulduk. Bugün orada moda yaratıcısı Joop'un mağazaları var. Bulduğumuz yer 180 metrekare, kirasıysa 225 marktı. İçinde sadece su tesisatı vardı, ne banyo ne de mutfak. Her şeyi zamanla kendimiz yaptık. İlk bir buçuk yıl boyunca banyomu Altona'daki Bismarck yüzme havuzunda yaptım. O dönemde Neuen Wall'de henüz mesken yoktu. Bizim binada yalnızca kapıcı ve biz yaşıyorduk. Binadaki

ofislerde avukatlar, muhasebeciler ve beş parası olmayan ben vardık. Benim ofisim tam 90 basamakla çıkılan dördüncü kattaydı. Zaman zaman mektuplarımı bina girişinde merdiven başında yığılmış halde bulurdum, çünkü postacılar o kadar merdiveni tırmanmamakta direnirdi.

Oğlum 1962 yılında bu odalarda dünyaya geldi – o andan itibaren kendi evimin hayalini kurmaya başladım. Kimi zaman düşünüyorum da, Türkler aynı Suebyalılar* gibi: “Çalışayım çalışayım, kendime bir ev yapayım!” düsturuyla yaşıyorlar. Çevremizi araştırmaya başlayıp sonunda Niendorf semtinde henüz fazla ev olmadığını tespit ettik. Bölgedeki sokaklara verilen Mundurenweg ya da Teutonenweg gibi eski Cermen isimleri hoşuma gidiyordu, böylece biz de bu semtte bir ev inşa ettik. Fakat bu dönemde evliliğimiz çatırdamaya başlamıştı. Hata bendeydi, fazla alıngan davranıyordum. Aslında kırk beş yıldır Hamburg’da yaşamama karşın bu alınganlığım hâlâ sürmekte. Kabul etmeliyim ki, bu konuda biraz kompleksliyim.

Sanıyorum bu kompleks sıfırdan, hatta sıfırın altında bir noktadan başlamış ve uzun yıllar içerisinde bir şeyler elde etmiş olmamla ilgili. Ama eşim bunu hiç anlamıyordu. Her seferinde ondan, “Almanya’da yaşıyoruz ve sen buradaki yaşamdan hiçbir şey anlamıyorsun!” sözlerini işitiyordum. Benim yanıtlım da hep aynı olurdu: “Pekâlâ, Almanya’da yaşıyoruz ve ben bir yabancıyım ama her şeyi tek başıma başardım. Sen benim sekreterim ve muhasebecimsin ama sonuçta her şeyi başaran benim. Buradaki yaşantıyı anlamadığımı da nereden çıkarıyorsun? Belki başlangıçta öyleydi ama bugün değil.” Kısacası buhran dolu günler yaşadık. Yine de evimizi inşa ettik ve Neuen Wall’dan taşındık. Ardından Gerhof Caddesi köşesinde 150 metrekarelik bir de büro kiraladım. Artık Hamburg’taki en büyük Türk işadamları olarak anılıyordum. Oğlumuz doğduktan sonra eşim çalışmayı bırakıp evde oturmaya başladı.

(*) Güneybatı Almanya’da Suebya bölgesinde yaşayanlar.

"CAFÉ BOSPORUS"

Bir kez daha maceralı bir dönem başlamıştı. Altmışlı yılların başından itibaren Hamburg'a yavaş yavaş konuk işçiler geliyordu. Türk üniversite öğrencilerine de daha sık rastlanır olmuştu. Karşılaştığımızda beni saygı dolu bir tavırla selamlarlardı. O dönemde henüz döner büfeleri yoktu; kimi öğrenciler Hamburg'ta mutlaka bir Türk restoranı olması gerektiği düşüncesindeydi. Üstelik bu işi benim yapmam gerektiğini düşünüyorlardı. Ama böyle bir işe girmeye hiç niyetim yoktu: "Bu konudan hiç anlamam, ayrıca benim tüm zamanımı alan bir işim, iyi yürüyen bir şirketim var. Bir sürü araba satıyorum. Uçakla Amerika'ya gidiyor, orada kullanılmış arabalar satın alıyorum; bir seferde yaklaşık yüz arabayı, kiraladığım bir gemiyle Almanya'ya getirip bu işten iyi para kazanıyorum. Neden bir de restoranla uğraşayım?" Fakat onlar daha inatçı çıktı: "Erdem Ağabey, böyle bir işin maliyetini karşılayabilecek tek kişi sensin." Bu sözlerle benim Türklere özgü gurur damarına basmışlardı.

Caffamacherreihe Bulvarı'nda Axel-Springer-Haus'un hemen bitişiğinde uygun bir yer bulduk, şimdi orada Springer-Haus'un ek binaları var. Restorana "Café Bosphorus" ismini verdim. Mükemmeliyetçi bir kişiliğim var, daima özel şeyler yapmaya çabalarım. Bu nedenle biraz araştırdım ve sonunda Londra Hilton Otelinde Bolulu bir aşçının çalıştığını öğrendim. Uçakla Londra'ya gidip bu aşçıyla görüştüm ve Hamburg'a gelmeyi kabul ettirdim. Müşteri portföyümüz çok iyiydi. "Café Bosphorus", Alman garsonların çalıştığı ve içinde barı da olan lüks bir restorandı. Tam karşısındaki Flinsch-Ha-

1960'ların başında kendine alt
"Bosphorus" adlı restoranın barında (en solda).

us binasında Tchibo firmasının merkez yönetimi vardı. Günün birinde aşçımız bana menüye kıymalı bir Türk yemeği eklememizi önerdi. Elimizde sözlük, yemeğin ismini Almancaya çevirip menüye ekledik: “Damenschenkel frikadelle” yani “Kadınbudu köfte”. Hemen ertesi gün olabilecek en iyi reklamı sağlamıştık, zira yerel basın tüm Hamburg’luları nerede kadınbudu köfte yiyebilecekleri konusunda bilgilendirmişti... Restoran iki yıl boyunca gayet iyi çalıştı; ama sonunda sıkıldığımı hissedip işi devrettim.

Hamburg’a gelen onca genç Türk erkek elbette akşamları işten sonra sohbet etmek için bir araya geliyorlardı. Bazıları Sternschanzenpark’a gidip futbol oynardı. 1963 yılında ofisime gelen bir tanıdığım bana, “Bir futbol takımı kuruyoruz, senin de kulüp başkanı olmanı istiyoruz,” dedi. Ona başkan yardımcısına da ihtiyaçları olup olmadığını sordum, ardından Ermeni bir arkadaşımı arayarak, “Ben başkan oluyorum, sen de başkan yardımcısı!” dedim. Pazar günü takımın Sternschanzenpark’da maçı vardı. Takım oyuncuları bana şöyle dedi: “Kulüp başkanı olarak senin de gelmen gerek. Gelirken çocuklara ve oyunculara portakal getirir misin?” Başkan yardımcısı yaptığım dostumla birlikte beşer kilo portakal alarak maçı seyretmeye gittik. Sanırım maçı kazandık da. Maçtan sonra hep beraber oturup sohbet ediyorduk. Neden başkan olarak beni seçtiklerini sordum. “Hamburg’ta on kilo portakal getirecek başka kimse yok da ondan.”

Böylece, Hamburg’taki ilk Türk futbol kulübünün başkanı oldum. Bugün Hamburg’ta 30 ayrı takım var.

OĞLUMU YALNIZ BIRAKMAK İSTEMEDİM

Ancak yaşantımın hüzünlü bir yönü de oldu. Boşandım ve eski eşim Neumünster’e, ailesinin yanına geri döndü. Oğlum da okula orada devam etti. O günlerde Türkiye’ye geri dönmeyi düşündüm. Bursa’da çok iyi bir hayat sürebilirdim, Almanya’da mücadele etmeyi ne diye sürdürecektim ki? Ama oğlumun babasız büyümesini istemiyordum. Zor bir dönemdi ama bugün verdiğim bu karardan dolayı çok mutluyum. Boşanmanın ardından mahkeme bana ayda bir gün görüşme hakkı vermiş-

ti. Cumartesi günü oğlumu alıyor, pazar günüyse geri götürüyordum.

Görüşme günlerini bir kez bile aksatmadım. O dönemde işim gereği sık sık Karlsruhe'ye gidiyordum. Gece boyunca araba kullanır, arabada uyurdum; ama saat 13 olduğunda mutlaka Neumünster'de kapının önünde olurdum. Eski eşim her an bir hata yapmamı bekliyordu. Beş dakika erken gitsem bile, oğlumu tam saatinden önce vermezdi bana. Saat bire çeyrek kala kapının önünde olduğum, oğlumun pencereden bana baktığı ve on beş dakika boyunca kapı önünde beklediğim zamanları bilirim. İşte bu Alman titizliğiydi. Boşanmamızdan iki yıl sonra şu anlamlı olay oldu: İlk kez oğlumu okuldan almak için annesinden izni alabilmiştim. Zira bunu yapmam kesin olarak yasaklanmıştı. Oğlum okul çıkışı beni gördüğünde şöyle bağırmaya başladı: "Baba, baba, baba! Gördünüz mü, benim de babam var! İşte bu benim babam!" Kendisi hariç bütün çocukların okuldan anne ve babaları tarafından alınması onu çok üzmüştü.

Yasal olarak oğlumu yetiştirme olanağım yoktu, ancak maddi anlamda yükümlülüklerimi fazlasıyla yerine getirdim. Her şeyin ötesinde ona baba sevgisi verdim. Oğlum şimdi 40 yaşında ve on yıldır Milano'da yaşıyor. Sanırım benim maceracı ruhum ona da geçmiş. Yüksek öğrenimini bitirdikten sonra İtalya'ya taşındı ve orada evlendi. Şimdi büyük bir şirkette yönetici olarak çalışıyor.

Oğlumun ilk okul gününde,
Neumünster, 1968.

RÜZGÂR YÖN DEĞİŞTİRİYOR

Almanya'ya ilk geldiğim zamanlar Almanlarla Türkler arasındaki ilişki daha farklıydı, Türkler hoş karşılanıyor, itibar görüyorlardı. Ancak

bu durum zamanla değişti; bugünse çok daha kötü muamele görüyoruz. Daha yetmişli yıllarda rüzgar bizim için tersten esmeye başlamıştı. Size o günlere ait bir anımı anlatayım: Akşam saat on ile on bir arasında iş için gittiğim Düsseldorf'tan evime dönecektim. Kıştı, hava soğuk, yerler buzluymdu. B1 karayolunda önümde bir tramvay ilerliyordu. Arabayı yavaş kullanıyordum ve aniden fren yapmak zorunda kaldım. O anda arkamdan gelen araba, şu Fransız Döşava'lardan biri bana çarptı. Benim BMW'ne fazla bir zarar gelmemişti, ancak diğeri arabanın durumu kötüydü. Aracın sürücüsü bana, "Üzgünüm, bu benim hatamdı, bir an dalmışım, bu nedenle de frene basamadım," dedi. Karşı kaldırımında bir eczane vardı, oradan polisi arattırdım, ne de olsa henüz cep telefonu yoktu.

Polis gelince arabamı yolun kenarına aldım. Diğeri araç hareket edecek durumda değildi, bu nedenle onu kenara itmek zorunda kaldık. Daha sonra hep beraber polis minibüsüne bindik. Bana çarpan aracın sürücüsü hemen kartvizitini çıkarttı, adını ve mesleğini söyledi. Aachen Teknik Yüksekokulu'nda görevliydi. Polis bana da belgelerimi sordu ve ben de ehliyetimi uzattım. Ehliyetimde doğum yeri olarak "Bursa / Türkiye" yazıyor. Açıkğöz genç polis bunu hemen fark etti. Öncelikle diğeri sürücüye, "Lütfen buyurun, şöyle oturun profesör bey!" dedi. Hemen ardından, hâlâ aracın alçak tavanı yüzünden iki büklüm şekilde ayakta duran beni payladı: "Sen biliyorsun, burası Almanya! Değil Türkiye, farklı. Bütün suç sende!" Kendimi savundum: "Beni iyi dinleyin!" Artık gayet iyi Almanca konuşabiliyordum. "Sizi arayan ve çağırın benim, diğeri sürücü değil. Ayrıca benim arabama çarpıldı, onunkine değil." Oysa polis istifini hiç bozmadı ve "Mutlaka siz tehlikeli sürmüşsünüzdür. Kesin önce sola sapmak istediniz, ardından da yabancı olduğunuz için yanlış yöne gittiğinizi fark ettiniz." Benimle aynen böyle bir tarzda konuşmuştu. Olaydan iki ay sonra 400 mark tutarında bir ceza bildirisi aldım. Büyük paraydı, 21 yıl önce olduğu düşünülünce. Bu cezayı kabullenmek niyetinde değildim ve bir avukatla anlaşıp mahkemeye başvurdum. Sonuç olarak haklı olduğum kanıtlandı, ancak avukat masraflarını ödemek zorunda kaldım.

1963'te demek başkanırken (açık renk mantosuyla).

PARLAK İŞLER

1966 ile 1976 yılları arasında krallar gibi bir hayat sürdürdüm; Sierich Caddesi'nde güzel bir dairem vardı, işlerim çok iyi gidiyordu. Ama yalnızdım. Sonunda bir Türk kadınla evlenmeye karar verdim. Neden mi Türkle? Bir yabancıyla evli olduğunda insan öfkesini dilediğince yaşayamıyor. Öfkelendiğimde söylediğim cümle doğru mu, dilbilgisi kurallarına uygun mu bilemiyorum. Eğer bunları düşünerek konuşacak olursam, bu sefer de öfkem geçiyor..

İç mimar olan ikinci eşimle 27 yıldır birlikte yaşıyorum. Onunla Türkiye'de avukatlık yapan yeğenim sayesinde tanıştık. İkisi aynı öğrenci grubundaydı. Bugün ben 72 yaşındayım, eşimse 57, yani aramızda on beş yaş fark var. Bana sonradan anlattığına göre, ilk tanıştığımızda gruptaki arkadaşlarına benim hakkımda şöyle demiş: "Erdem tam bir Avrupalı olmuş. Hava atıyor ve ülkesi hakkında bir şey hissetmiyor."

Oysa bu doğru değil. Tüm bu yıllar boyunca Türkiye'yle bağlantım hep oldu. Örneğin kız kardeşimin doğum günü için İstanbul'a gidiyorum. Kayınbiraderimi de Hamburg'a aldırdım, bir Türk kıızıyla evlendi, şimdi ikisi de burada yaşıyorlar. İş hayatımda da Türkiye'yle hep temasım oldu. Yirmi beş yıl deri ticareti yaptım. Yeni Zelanda, Avustralya ve Rusya'dan işlenmemiş deri alıp Türkiye'deki tabakhanelere sattım. İyi kr getiren bir olmuştur bu. Kendimi daima memleketime bağlı hissettim.

İş hayatında sezgilerim çoğunlukla iyi sonuç verdi: Gemi donanımı ve araba ticaretinden çok iyi para kazandım, ardından uluslar arası deri alım satımında başarılı oldum. Elbette yanlış hesap yaptığım işler de oldu. Yetmişli yıllarda konserve ticareti ilgimi çekmişti. Oturup hesap yaptım ve şu sonuca vardım: Harcadığım emeğe değmesi için en az 40 bin kutu konserve ithal etmem gerekiyordu. Böylece 40 bin kutu yaprak sarması, barbunya ve diğer yiyecekler içeren konserve-
veler ithal ettim. Ancak tüm mal elimde kaldı, zira kimse yaprak sarması ya da barbunya istemiyordu. Bu yemeklerin Almanya için tamamen yabancı lezzetler olduğunu, dolayısıyla kimsenin bunlara ilgi göstermeyeceğini hesaba katmamıştım. Malları komisyonla aldığımдан ücretini mallar satıldıktan sonra deyecektim. Ancak ne kadar krediniz olsa da, bir gün ödeme yapmak zorundasınız. Adamlarım malları satmayı başaramıyordu. Durum kritik bir hal aldığında, onlara her tür malın satılabileceğini kanıtlama kararıyla kendim yola koyuldum.

Günün birinde, sabah saat yedide ek sınırındaki Cham kentinin bir köyünde buldum kendimi. Otobsm tümüyle konserve doluydu. Kravatım ve numune antamla tam bir satış temsilcisi grnmndeydim. Köyün tek spermarketine girdiğimde, dkkndaki kadın beni kuşkucu bakışlarla szd ve arabama göz atıp Hamburg plakamı gördü. Elbette yabancı olduğumu hemen fark etmiş ve bu durumu konserve-
lerimden daha ilgi çekici bulmuştu. Aslen nereli olduğumu öğrenmek için elinden geleni yaptı. Bense kaçamak konuşmayı tercih ettim ve Hamburg'tan geldiğimi söyledim ancak sonunda açıklamak durumunda kaldım: "Aslen Türkiyeliyim ve yirmi yıldır Hamburg'ta

yaşıyorum." Bunu duyan kadın, arkadaki depoya doğru bağırmaya başladı: "Hey Karl, hemen buraya gel. Hamburg'tan gelen bir Türk, Çek sınırında barbunya konservesi satmaya çalışıyor. Ben yirmi karton alıyorum." O günlerde sattığım en büyük parti buydu. Konserveler büyük olasılıkla hâlâ o depoda duruyordu.

İlk kez iflâs ettim. Daha sonraları ikinci bir iflâs daha yaşadım. Ama her iki seferde de çalışıp yeniden toparlanmayı başardım ve emeklilik yaşıma gelene dek iş adamı olarak etkinliği sürdürdüm. Bir gün yeniden avucum kaşınırsa diye, şirketimi resmen kapatmadım. Aslına bakılırsa emekliliğin keyfini sürüyorum. Emekli olalı yedi yıl oldu ama hiç boş zamanım yok, çok aktif bir insanım. Her sabah on kilometre yürüyorum, Uhlenhorst'tan Wandbeker Markt'a kadar gidip geri dönüyorum. Çok seyahat ederim. Bu yıl Türkiye, İspanya ve Norveç'e gittim; elbette oğlumun yanına İtalya'ya gitmeyi unutmadım. Ayrıca beni ilgilendiren konulardaki konferanslara da gidiyorum. Türkiye'de çok iyi bağlantılarım ve Boğaziçi Üniversitesi yakınlarında boğaz manzaralı bir evim var.

KAYITSIZ ŞARTSIZ BİR ARADA YAŞAMAK

Bugün Uhlenhorst'ta yaşıyorum ve burada herkes beni isimle tanır. Sabahları gazetemi almaya tam zamanında gitmesem gazete satıcısı meraklanır, hasta olup olmadığını düşünmeye başlar. Çevremdekiler ne zaman oğlumun yanına gidip ne zaman geri döneceğimi bilir. Bence bu durum Almanlarla Türklerin içtenlikle bir arada yaşayabileceklerinin bir göstergesidir. Günümüzde Almanlar ve Türkler arasında yaşanan yabancılığın tek sorumlusu Almanlar değil, bunda Türklerin de suçu var. Ben yarım yamalak Almanca ile bile hep insanlarla ilişki kurdum. Yürüyüşe çıktığımda sokaktaki çocuklarla da konuşurum, anneleri de bundan memnun olur. İnsanlarla ilişki kurarsanız, karşılıklı anlayış da gelişir.

İnsan yaşlandıkça nerede gömülmek istediği hakkında düşünmeye de başlıyor. Gerçi arkadaşlarım bana, "Sen daha gençsin, bunu düşünmene gerek yok," diyorlar ama 72 yaşında olduğuma göre ben

artık yaşlı sayılırım. On beş yıldır Alman vatandaşı olmama karşın, Tşrkiye’de gşmşlmek istiyorum, hatta Tşrkiye’de bir mezar satın aldım bile. Kşln’de Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı bir cenaze işleri kurumu var. Öldşğşm zaman İşlami kurallara uygun şekilde, bir refakatçiyle birlikte İstanbul’daki mezarıma gştşrşlmeyi şimdiden ayarladım. Yani o gşn geldiğinde Tşrkiye’ye, annemle babamın yanına dşnmek istiyorum. Oğlum Tşrkiye’de gşmşlmek istemiyor. Dine inanmıyor, ne Katolik ne de Mşslşman olmayı seçti. Ben de bu konuda onu hiç zorlamadım.

Bir Tşrk olarak hayalim, bundan bşyle aramızda kin olmaması. Birinci nesil şok şeyler yaptı. Gerçi şoğu iyi dşzeyde Almanca konuşamasa da ikinci nesil için şok yatırım yaptılar. Bugşn Almanya’da 20 binin şzerinde Tşrk işveren var ve yaklaşık 80 bin Alman bu Tşrk şirketlerinde şalışıyor. Kısa sşre şnce Aurich’de bir Tşrk kadın hakim gşreve başladı. Bugşne dek şok sayıda Tşrk kşkenli avukat vardı, ancak hakim ya da parlamento şyesi hiç olmamıştı. Kırk yıl şnce hepimizin planı Almanya’ya gelmek, bir miktar para kazanmak ve bir şeyler satın alıp geri dşnmekti. Bugşnse bşyle dşşşnen kimse kalmadı.

Almanlardan sşrekli gelen eleştiri Tşrklerin daha iyi Almanca şğrenmeleri gerektiği yşnşnde. Birinci nesil açısından bu mantıksız şneri, zira 60 yaşlarındaki birinden dil şğrenmesi beklenmez artık. İkinci ve şşşncş nesilse zaten kusursuz Almanca konuşuyor. Sohbet edip gşlşşşrken birkaç Tşrkçe sřzcřęř de araya sıkıştırırılar. Bakalım yetişmekte olan dşrdşncş nesil hiç Tşrkçe konuşabilecek mi? Almanlar bu nesilleri yabancı olarak gşrmemeli, bu insanlar kendilerini şncelikle Alman olarak hissediyor. Ancak Tşrk kşkenli olduklarını da unutmuyorlar, bu tutumları da sayęı gşrmeli. Yirmi ile otuz yıl içinde Almanya’nın Tşrk kşkenli bir başbakanı da olacak.

Genę nesiller buradaki toplumla bştşnleştikleri oranda Tşrkiye’ye yabancılaşıyor. Gitgide daha fazla Almanlara benziyorlar. Eskiden Antalya’dan, Bodrum’dan ev alırlardı. Artık bu duruma şok sık rastlanmıyor. Bugşn birisi “İstanbul’da bir daire ya da ev almak istiyorum!” dediğinde arkadaşları, “Deli misin sen? Pinneberg’de al daha

iyi," diyor. Anlayışlar da bu şekilde değişiyor. Bence bu sevindirici bir durum. Bu arada aklıma yaptığım Pennsylvania seyahati geliyor Oroya 150 yıl önce İrlandalılar göç etmiş. Bir *puba* girdiğimde kendimi Belfast ya da Dublin'de sanmıştım. Buna karşın insanlar Amerikalı yurtseverler. Amerika için canlarını verirler, ama yiyecek ve içecek konusunda İrlandalı gibi davranırlar.

BURADA HER ŞEYİM VARDI

Zaman zaman şüpheler yaşamış olsam da, Almanya'ya gelip buraya yerleşmek iyi bir karardı. Kalmamın asıl nedeni oğlumdu ama aynı zamanda burada maddi anlamda hep rahat etmiş olmamın da etkisi vardı elbette. Gerçi kimi iş krizleri ve mali sorunlar yaşadım, ancak her seferinde bir şekilde kurtulmayı başardım. Ayrıca her zaman istemek olmaz, gerektiğinde hayata yeniden başlayabilmeliyiz. Ne demişler, yelle gelen, selle gider.

Geçmişte en mükemmel arabaları kullanırdım ama bu benim için artık hiç de önemli değil. Şimdi son derece normal bir Volkswagen Golf kullanıyorum da arkadaşlarım şaşırıyor: "Erdem Ağabey, neden Golf'e biniyorsun?" diye soruyorlar. Omuz silkiyorum. "Ben 45 yıl önce Porsche kullanmış adamım," diyorum onlara. Oysa geçmişte daha farklıydım. Eskiden bir arkadaşım bana, "Erdem Ağabey, senin video cihazın yok," dediğinde, Erdem Ağabey olduğuma göre bir video satın almam gerektiğini düşünürdüm. Oysa videoyu hiç kullanmam. Sırf, "Erdem Ağabey'in videosu var," diyebilmeliydim. Atatürk'ün yol arkadaşı İsmet İnönü'nün bir sözü vardır: "Senin geleceğin benim geçmişimdir." İnsanların kendileri için diledikleri ne varsa, ben geçmişimde sahip oldum, bundan dolayı da hiçbir pişmanlık taşımıyorum.

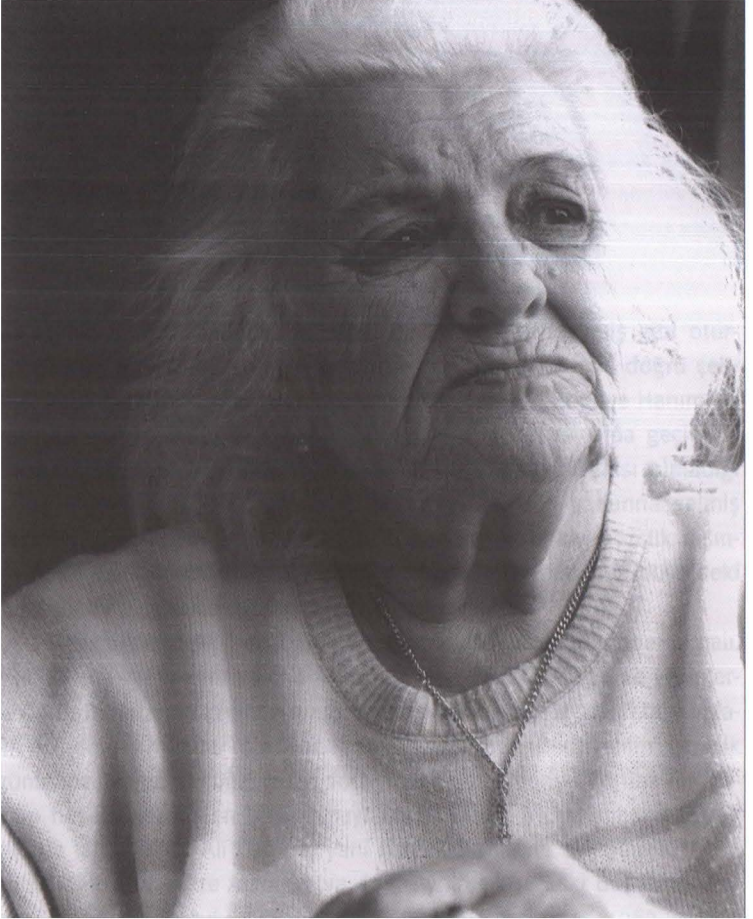
Benim neslim artık devrini doldurdu, televizyon karşısında zaman geçiriyor. Buna da saygı duymak gerek. Şimdi artık ikinci, üçüncü, dördüncü nesiller var sırada. Bu insanlar artık tam birer Alman. Kuzey Ren Vestfalya eyaletinde Patschowski, Kowalski gibi Polonya isimlerine sık rastlanır. Bu insanların ataları bu topraklara göç edeli yüz yıldan fazla olmuştur; ancak hiç kimse bu insanların Polonyalı ol-

duğunu iddia etmez, onlar artık birer Almandır. Bu gün aynı süreç bizim insanlarımız için de geçerli.

Böylelikle ortak yaşamayı öğreneceğiz, zaten başka seçenek de yok. Avrupa herkese açık olmalı. Bir defasında İtalya'ya oğlumu ziyaret ettiğimde birlikte bir dağ lokantasına gitmiştik. Aramızda Almanca sohbet ediyorduk. Garson, İngilizce ve Fransızca eğitimi gören geen bir kadındı. Onunla Fransızca konuşmaya başladığımda bana, "ok iyi Fransızca konuşuyorsunuz," dedi. Ardından oğluma dönerek, "Siz de bir İtalyan'a göre kusursuz bir Almancaya sahipsiniz," dedi. Bunun zerine oğlum, "Yoo, ben Almanım, İtalya'da yaşıyorum ve baba tarafından Türküm," şeklinde açıklama yaptı. İtalya'da yaşayan bir Alman, babasıysa Almanca ve Fransızca konuşabilen bir Türk. İşte gelecek bu. Birkaç yıl sonra Kreuzberg ya da Altona gibi Türk nüfusun yoğunlukta olduğu bölgeler ortadan kalkacak ve yalnızca tarihi anlam taşıyan bölgelere dönüşeceklerdir.

“Almanya’da Adım Ayşe’ydi...”

BULAŞIKÇI BEDRİYE FURTİNA (1920)

Bedriye Furtina koltuğunda sanki bir kalenin içindeymiş gibi oturmakta. Bir yastığı kendini korumak istercesine karnına doğru çekmiş, kahverengi, dikkatli gözleri beklentiyle bakıyor. Bedriye Hanım 82 yaşında ve yaşamının kırk yılı aşkın bir kısmını Almanya'da geçirmiş. Buna karşın tıpkı ellerinde bir çanta ya da valizden fazlası olmadığı halde Münih, Wuppertal ya da Hamburg-Altona tren garlarına gelmiş neslinin diğer kadın temsilcileri gibi o da tek tük birkaç sözcük dışında Almanca konuşmıyor. Eşi yirmi yıl önce vefat etmiş, Türkiye'deki akrabalarla ilişkisiye uzun zaman önce kesilmiş.

Huzurevindeki odası on altı metrekare büyüklüğünde olmalı. Mutfak altmışlı yılların tarzına sahip, duvarlarsa ufak dolap ve vitrinlerle dolu. Bibloların üzerinde rengi solmuş yapma çiçekler, kristal kapların içindeyse mumlar duruyor. Yatağın üzerinde Bedriye'nin gençlik günlerine, eşine ve oğluna ait fotoğraflar var. Bedriye Furtina'nın zaman hesabı geçmişten birkaç olayı temel alarak biçimlenmekte. 1957 yılında İstanbul'da Ali Osman, yani müteveffa eşiyle evlenmesi. İki yıl sonra oğluyla birlikte Almanya'ya doğru yola çıkışı. Eski Başbakan Adnan Menderes'in tutuklanıp askeri yönetim tarafından 1962 yılında

idam edilmesi. Almanya’da geçirilen kırk yılı aşkın süreyse tuhaf şekilde bulanık.

Ailesini bir daha asla göremeyeceğinden habersiz, Almanya’da ki eşinin yanına gelmişti Bedriye. Anılarında ne ilginç bir ülke canlanmakta. Alman bürokrasisiyle ilk karşılaşması, Almanların yeme alışkanlıklarına inanamaması. Ama aynı zamanda kritik anlarda işvereninden, iş arkadaşlarından görmüş olduğu desteğe duyduğu minnet. Aslında başta Almanya yolculuğu birkaç yılın ardından yeniden Türkiye’ye geri dönüşle sona erecekti, ancak hâlâ bitmiş değil. Bedriye Furtina büyüdüğü İstanbul sokaklarında bugün yolunu kaybeder. Memleketi yabancılaşmış artık ona. Bedriye Furtina şimdi Hamburg, Bergedorftaki bir huzurevinde yaşıyor ve bekliyor: Nadiren ziyarete gelen oğlunu, yan odada kalan komşusuyla küçük bir sohbeti, televizyon programının sona ermesiyle yatağına gitmeyi.

Eşim bana, her şeyi olduğu gibi bırakmamı, mal mülkün satabildiğim kadarını satıp çocuğu da alarak Almanya’ya gelmemi istediği haberi aldığımda oğlan henüz çok küçük, hatta daha bebektir. İstanbul, Sirkeci’den trene bindim, Hamburg, Altona tren garında indim. Tam bir haftalık yolculuk sonunda. Beni eşim karşıladı ve ilk anda şoka girmiş halde kalakaldım. Her şey öylesine yabancıydı; konuşulan dili bile anlamıyordum. Eşim, Blohm & Voss şirketinde çalışıyordu ve bana her şeyi, caddeleri, alışveriş merkezlerini gösterdi. Karstadt mağazasını hâlâ anımsıyorum.

“Ben aptal mıymışım?” diye soruyorum bugün kendime. “Neden buralara geldim?” O güzelim denizi bırakıp talihsizliğin tam ortasına düşmüştüm. Yeniden Türkiye’ye gidebilmek, eski anılarımı tazelemek isterim ama bu imkânsız. Artık ancak burada, pencerenin yanında ya da televizyonun karşısında oturuyorum. Almanya’ya gelirken, ne olacağını pek de düşünmemiştim. Gerçi Almanya’nın adını duymuştum; ama Türkiye gibi bir yer olduğunu sanmıştım. Sonra geldim ve domates almak istedim ama domates bulamadım. Yiyecek bir şeyler almak istiyordum ancak burada memleketimden tanıdığım, bil-

diğim hiçbir şey yoktu. Her yerde yalnızca et vardı, ne sebze ne meyve pek bulunmuyordu. Rahmetli Karstadt'dan dondurulmuş tavuk ya da hindi alırdı. Bunların dışındaki etler korkunçtu, o kadar yağ insanı rahatsız ediyordu. Daha sonra bunun domuz eti olduğunu öğrendim.

ARNAVUTLUK'TAN GÖÇ

Ailem Arnavutluk kökenlidir, ben de 80 küsur yıl önce orada doğmuşum. Dört yaşındayken, küçük kız kardeşimi kaybettim. İkimiz dere kenarında oynuyorken, at üzerinde iri yarı bir adam geldi. Belki de ben çok küçük olduğum için bana o kadar iri gelmişti, bilemiyorum. Adam kız kardeşimin yanında durdu, aşağı eğildi, kardeşimi atın üzerine çekti ve dörtnala uzaklaştı. Kardeşimin adı Hüsniye'ydi. Evde kardeşime bakamadığım için dayak yedim. Bu olaydan kısa bir süre sonra Türkiye'ye göç ettik, zira yirmili yıllarda Arnavutluk'ta Türkler için güvenli bir yer değildi. Trenle Selanik'e gittik, orada aktarma yapmamız gerekiyordu. Tren garında kalın bir sütun duruyordu. Beklediğimiz süre boyunca sütunun etrafında dönerek oynadım. Bunu yaparken bütün yolcuların bagajlarının tek tek nasıl arandığına tanık oldum. Çok mutluydum, çünkü çok istediğim kırmızı cekete sonunda kavuşmuştum. Ceketimin çok güzel altın rengi düğmeleri vardı. Niha yet trene binmemize izin verdiler.

Tren yola çıktıktan kısa süre sonra ablam beni çimdiklemeye başladı. Öylesine canımı yakmıştı ki, sonunda yüksek sesle ağlamaya başladım. Kompartımandaki diğer kişiler, "Bu çocuk neden ağlıyor böyle?" diye sordular. Ablam, "Hasta da ondan!" dedi. "Hayır, hasta falan değilim," diye itiraz ettim. Ablam kolumdan çekistirerek beni tuvalete götürdü, kapıyı kilitledi ve ceketimin düğmelerini teker teker koparmaya başladı. Sonradan öğrendiğim üzere, paltomun düğmeleri gerçek altındanmış. Annem sahip olduğumuz tüm altını düğme olarak benim ceketime dikmişti, böylece onları Türkiye'ye yanımızda götürebiliştik.

İstanbul yakınlarında bir yere yerleşmemizden kısa bir süre sonra annem vefat etti. İkinci sınıfa geçtiğimde ağabeyim karar verdi: "Bedriye'nin okula gitmesine gerek yok artık. Çiftlikte bize yardım et-

sin daha iyi." Ailem çift-
çiydi, babam toprağımızda
sebze yetiştiriyordu. Böyle-
ce okuma yazmayı bile he-
nüz tam sökmemişken
okulu bırakmak zorunda
kaldım. İleride kardeşleri-
min hepsi evden ayrıldığın-
da bile babamın yanında
bir tek ben kaldım. Babam
vefat ettiğindeyse İstan-
bul'da yaşayan teyzemin

Türkiye'de 1950'li yıllarda deniz kenarında bir gezinti
(soldan ikinci).

yanına taşındım. Teyzem aile bütçesine katkıda bulunduğumu biliyor-
du ve evine pek de uzak olmayan Hilton otelinde bana ütücü olarak iş
buldu. Otelde bütün gün ütü yapıyor, kimi zaman saatte 60 gömlek
ütülüyordum.

O günlerde, çoktan otuzumu geçmiştim, ileride eşim olacak olan
Ali Osman'la tanıştım. Ortak tanıdıklarımız aracı olmuştu. Bir kez evi-
me çay içmeye geldi, ardından bizi tanıştıran arkadaşımızla birlikte yü-
rüyüşe gittik. Kısa bir süre sonra da evlendik, 1957 yılında. Eşim Ali
Osman çalışmamı istemiyordu, bu nedenle Hilton'daki işimden ayrıl-
dım. Kısa süre sonra eşim gazetede Almanya'da çalışacak elektrik tek-
nisyenleri arandığına dair bir ilan gördü. İkinci Dünya Savaşı sırasında
Viyana'da Lufthansa şirketinde çalışmış. Almanya'ya bir başvuru mek-
tubu gönderdi ve kısa süre içerisinde yanıt aldı. "Ben Almanya'ya gidi-
yorum, seni de üç ay içinde yanıma aldıracağım," dedi bana.

UZUN SÜRE EV BULAMADIK

1959 yılı sonlarında, o sırada bir buçuk yaşındaki oğlumla birlikte Al-
manya'ya geldim. Türkiye'de Adnan Menderes'in hâlâ başbakan oldu-
ğu yıllardı. O dönemde Hamburg'ta hemen hemen hiç Türk yaşamıyor-
du, biz ilk gelenler arasındaydık. Uzun süre ev bulamadık. Bir kiralık da-
ire buluyor, gittiğimizde reddediliyor, hatta kapı dışarı ediliyorduk. Baş-

ka bir daire görüyor, oradan da geri çevriliyor, bir üçüncüsüne gidiyor, yine kapı dışarı ediliyorduk. Bu oyun böylece sürdü gitti. Almanlar bizi istemiyorlardı, yabancılara kapıları kapalıydı. Şimdi kaldığım huzurevinin hemen karşısında iki odalı küçük bir ev var. Orada da bir süre oturduk. İki ya da üç yıllık kira kontratı imzalamıştık. Eşim kendi elleriyle eve kat kaloriferi bile yapıyordu. Tesisat biter bitmez, kontratımızda sorun olduğu gerekçesiyle evden atıldık. Sonunda birileri bize savaş sırasında askerlerin kaldığı bir ev gösterdi. Evde duvar kâğıdı yoktu, duvarlara boya üstüne boya sürülmüştü. Rahmetli eşim hepsini temizledi ve yeni duvar kâğıtları döşedi. Önceleri hep beraber, ayrıldıktan sonraysa eşim yalnız olmak üzere tam 24 yıl burada yaşadık. Oğlum burada büyüdü, eşim burada öldü, kısaca her şeyi o evde yaşadık.

Almanya'ya ilk geldiğimiz dönemde yaşam çok zordu, özellikle de yemeklerin bu kadar farklı olması nedeniyle. Bir seferinde, o da henüz kısa süredir Almanya'da yaşayan Yunan bir tanıdığımızın yumurta alması gerekmişti. Rahmetli Ali Osman şöyle dedi: "Alışverişe birlikte gidin, hem yolu da öğrenmiş olursunuz." Otobüse binmek istedik ancak bilet ücretini bilmiyorduk; hatta madeni paraları bile tam olarak tanımiyorduk. Ne var ki sora sora yolumuzu bulduk ve bir şekilde pazara ulaşmayı başardık. Pazarda yumurta aramaya başladık ama tek gördüğümüz şey karton kutulardı, elbette içlerinde yumurta olduğunu bilmiyorduk. Yunanlı tanıdığımız, "Augu, augu," yani kendi dilinde yumurta diyordu; ben de Türkçe adını söyleyerek tüm pazarı taramadık ama yumurta bulamadık. Nihayetinde geri dönmeye karar vermiştik ki, açıkta duran yumurtalar gördüm! Parmağımla onları işaret ettim, satıcı kadın da onları bir karton kutuya yerleştirdi. "Aman Allah'ım," diye düşündüm, aradığımız yumurtalar onca saattir gördüğümüz kutuların içindeymiş!

İlk zamanlar sebze bulunmuyordu burada. Bir süre sonra bildiğimiz ıspanak geldi önce. Ardından patlıcan, biber ve diğer sebze çeşitleri de Almanya'da bulunur oldu. O zamanlar Almanlar sebze yemeği yapmayı öğrensinler diye pazarcılar sebzelerle birlikte, "Patlıcan şu şekilde pişirilir, kabak şöyle hazırlanır," gibi pişirme tariflerini de veri-

yordu. Eğer sarımsak yediyseniz, Allah yardımcınız olsun, Almanlar neredeyse yüzünüze tükürürdü. Bugünse bizden çok sarımsak yiyorlar. İşte ben burada tüm bu zamanları yaşadım.

EVDE OTURMAK YASAK

Bir süre sonra sonunda bir ev bulmuştuk ki, bir gün kapıda bir adam belirdi ve elindeki kâğıdı uzatıp bir solukta Almanca bir şeyler anlattı. Söylediklerinden tek sözcük bile anlamamıştım elbette. "Bu adam ne diyor anne?" diye soran oğluma, "Ben de anlamıyorum oğlum," diye yanıt verdim. "Babanın gelmesini bekleyelim. Kâğıdı veririz ona, okur ve böylece konunun ne olduğunu anlarız."

Akşam Ali Osman kâğıtta yazanları okudu. Notta, evde oturma'nın yasak olduğu yazıyordu. Kâğıdı bırakan adam, Reinbek İş Bulma Kurumu'ndan beni çalışmaya göndermek amacıyla gelmişti. Ali Osman kâğıda bir şeyler yazdı. "O adam geldiğinde, bu notu ver okusun. Ben senin çalışmana izin vermiyorum," dedi bana. Ertesi gün adam yeniden geldiğinde ona, "Eşim evde değil, işe gitti," diyerek eşimin bıraktığı notu verdim. Adam bana, "Hayır hayır, mecbur, mecbur!" dedi ama ben yine adamın bana ne dediğini anlamadım. Akşam olduğunda olayı eşime anlattım, tepkisi yine "Hayır, kesinlikle çalışmana izin vermiyorum. Sen burada, evde oturacaksın." şeklinde oldu.

Aradan bir hafta kadar geçmişti ki, o adam yeniden kapımıza geldi. "Haydi, işe!" diye baskı yaptı. Eşim o gün izinliydi ve hemen İş Bulma Kurumu'na gitti. Döndüğünde bana, "Senin çalışmanı istiyorlar. Onları ikna edemedim. Ama sen ne iş yapabilirsin ki? Almanca bilmiyorsun. Bunu onlara da açıkladım ama sana Almanca da öğreteceklerini söylediler," dedi.

O güne dek hep evde yanımda olan oğlum için

1960'ların başında Almanya'da eşli ve oğluyla

anaokulunda bir yer bulundu. Hauni adlı bir firmada çalışacaktım. Sanırım lamba imal ediyorlardı, en azından sürekli metalle çalışılıyordu. Makine başındaydım, yaklaşık bir ay kadar gittim işe, iyi de para kazanıyordum. Ama oğlan anaokuluna gitmek istemiyordu. Her sabah ağlıyor, boğazı yırtılırcasına bağıyordu. Sonunda eşimle ben oğlumuzla birlikte anaokuluna gittik. Çocuk bana sımsıkı sarılmış, bırakmıyor ve “Ben burada kalmam!” diye bağıyordu. O sırada üç ya da dört yaşındaydı ve bana “Eğer beni burada bırakırsan, kendimi pencereden aşağı atarım!” dedi.

Bu sözü duyan eşim bana, “Çocuğa ne yaptıklarını görmek için buraya bir yere saklanalım,” dedi. Ağlayan oğlandan ayrıldık ve bir köşeye saklanıp neler olacağını beklemeye başladık. Daha birkaç dakika geçmişti ki, oğlanın haykırdığını duyduk ve çocuk dışarı koştu. Eşim hemen saklandığı yerden ortaya çıktı: “Çocuğa ne yaptınız?” diye sordu. Oğlum bağırdı: “Anne, beni ıslak bezle dövdüler.” Rahmetli Ali Osman çocuğu benim yanımda bırakıp hemen anaokulu müdiresiyle konuşmaya gitti. Oğlumuzu döven öğretmen daha sonra işten atıldı, ancak çocuk yine de bir daha anaokuluna gitmemek için direniyordu. Bu durum eşimin de işine gelmişti: “Bundan sonra çalışmana kesinlikle izin vermiyorum, evde oturman ve çocukla ilgilenmen daha doğru,” dedi.

BEDRİYE’NİN ADI ARTIK AYŞE

Ali Osman uzun bir süre dışarı çıkmamı istemedi, benim evde oturmamı tercih ediyordu. Ama akşamları eve geldiğinde keyfimiz yerine gelirdi. Ali Osman dans eder, bize oyunlar yapardı. Ama içki de içerdi. Kapıdan girdiğinde, “Ben geldim,” derdi, ben de “İyi, gelmişsin. Ne olmuş?” diye yanıt verirdim. Bunun üzerine, “Ama bir ufak da geldi,” diye yanıtlardı. Ufak rakı geldiğinde ben de Ali Osman’a eşlik ederdim. Masaya iki bardak koyardık, ben peynir, domates, bal, meze hazırlardım ve birlikte kutlardık. Yer, içer, keyif yapardık. Dışarı çıkmaktan konu açtıgımdaysa bana hep boş vermemi söylerdi.

Ali Osman çok içerdi. Dışarıda değil de en azından evde içmesi için ona rakı alırdım. Meğer o da alıp şişeleri divanın altında saklar-

miş. Ben de sürekli kendime sorardım, nasıl oluyor da bu rakı bir türlü boşalmıyor diye. Günün birinde eksilen rakıyı gizlice kendi sakladığı şişeden tamamladığını fark ettim. Bunun üzerine ben de bu yaptığını yanına bırakmadım ve boş bir rakı şişesi sakladım. Ali Osman ne zaman sofradan kalkıp tualete gitse, bardağındaki rakıyı boş şişeye boşaltıp yerine su dolduruyordum. Ali Osman, "Tuhaf, o kadar içiyorum, içiyorum, bir şey olmuyor," derdi. Zamanla tam kırk şişe rakı biriktirdim ve bu şişeleri yatak odamızdaki elbise dolabının arkasına sakladım.

Hastanede olduğum bir gün Ali Osman'ın bir arkadaşı bize gelmiş. Canları içki istese de ne paraları varmış, ne de rakıları. Böylece bütün evi aramaya başlamışlar, ta ki sonunda arkadaşının aklına bizim elbise dolabının arkasına bakmak aklına düşmüş. Kırk şişe rakı bulduklarında öyle güçlü sevinç çığlıkları atmışlar ki, komşular yukarıda ne oluyor diye meraklanmış. İki gün içinde o kırk şişe rakıyı içmişler, Ali Osman bu yüzden neredeyse ölüyordu. Hastanede olmasam içmelerine asla izin vermezdim.

Yıllar sonra bu içki alışkanlığı yüzünden kalp krizi geçirip sokak ortasında yığıldı kaldı. Ancak o zaman, "Artık belki çalışıp en azından ev kirasını kazanabilirsin. Senin çalışmanı hiç istemiyordum ama görüyorsun ki artık güçten düştüm," dedi. "Seve seve," dedim, "madem sen istiyorsun." Bu konuşmanın ardından dokuz yıl çalıştım. Kahve dükkânı Tchibo'da, saatte 2 mark karşılığında günde üç, dört saat boyunca boşalan fincanları topluyor, yıkıyordum. Çalışmaya başladığımda adım da Ayşe oldu. Tchibo'dakiler, Bedriye ismini telaffuz etmenin zor olduğunu ifade etmiş, bana Ayşe diye hitap edip edemeyeceklerini sormuşlardı. Artık Türk tanıdıklar bile bana Ayşe der.

Eşimin izniyle çalıştığım halde, evde bu yüzden sorunlar çıkardı. Sık sık tartışırdık ve eşim beni dövmeye kalkıştırdı. Bir olayı çok net hatırlıyorum. Eşim beni işten almaya geldiğinde saat daha dört bile değildi. Yılbaşı arifesi olduğundan işler çok yoğundu. Dolayısıyla dükkânda kalmam gerekiyordu. Ona, "Sen eve git, ben daha sonra gelirim!" dedim. Sinirlendi ama arkasını dönüp gitti. Sonunda paydos sa-

ati gelmişti. Dükkânı temizlemekle meşgulken, aniden bir taş vitrin camını büyük bir şangırtıyla tuzla buz etti. Şefim beni korumak için arka odaya götürdü. Ali Osman kapının önünde durmuş, artık eve gelmemi emrediyordu. Şefim polisi aradı ve gelen memurlar Ali Osman'ı alıp götürdüler. Ancak polis onu hemen serbest bırakmıştı ve eve döndüğümde, benden önce eve varan Ali Osman bana kapıyı açmadı. İçeride oturmuş rakısını içiyordu. “Nereden geldiyse, oraya git” diye bağırdı. “Beni sinirlendirme, Osman. Aç şu kapıyı!” dedim ama o bana “Açmayacağım” yanıtını verdi. Öfkeyle yere tükürdüm: “Buraya kadar! Bir daha yüzümü göremeyeceksin.”

SAKLANARAK YAŞAMAK

İşyerime geri döndüm. Şefim cebime 50 mark koydu ve beni bir taksiye bindirip geceyi geçirebileceğim, şirkete ait bir eve gönderdi. Çok korkuyordum, ancak artık eve geri dönmek de istemiyordum. Daha sonra kafenin üst katındaki odayı benim için boşalttılar, böylece geceleri orada kalmaya başladım. Yukarıda uyuyor, aşağıda çalışıyor, yemeğimi de kafenin mutfağında yiyordum. Eşimin beni bulmasından korktuğumdan, nerede kaldığımı kimse öğrenmemeliydi. Bir yıl boyunca bu şekilde saklanarak yaşadım, neyse ki herkes bana destek oldu. Nerede yaşadığımı oğlumun bile bilmesini istemiyordum, zira babasına söyleyebilirdi.

Bir yıl sonra kaldığım odanın kiraya verileceği, kendime başka bir yer bulmam gerektiği söylendi. “Nasıl isterseniz,” demekten başka seçeneğim yoktu. Diğer tezgâhtar arkadaşla beraber gelen tüm müşterilere bildikleri boş bir oda olup olmadığını soruyorduk. Günün birinde, Adem adında, Bergedorf'ta taksi şoförlüğü yapan bir tanıdığımız dükkâna uğradı. Bana boş bir kiralık oda teklif ediyordu. “Buradan uzakta, Aumühle'de. Ama iş çıkışı seni götürürüm, odayı görürsün.” Oda bomboştu, içinde tek bir eşya bile olmayan bir buçuk odalı evin kirası ayda 250 marktı. İşyerimdeki yöneticilerim bana “Odayı tut,” dedi ve ilk gece kullanmam için bana şilte, yastık, bir de yorgan verdiler. Hemen ertesi gün firma bana bir buzdolabı, bir çamaşır makinesi,

bir radyo ve bir halı, kısacası ev için gerekli tüm mobilyayı yolladı. Artık her şeyin düzelebileceğini hissediyordum. Firma yetkilileri bana çok yardımcı olmuş, hep yanımda olmuşlardı. Öl, deseler, ölürdüm. Böylece bir yıl geçti. Evimin küçük bir bahçesi, yakında alışveriş edebileceğim yerler vardı ve halimden memnundum.

Bir gece, sabaha karşı üç buçuk sularında penceremde "pıt, pıt," diye seslerle uykumdan sıçradım. Uyku sersemliği içinde önce duyduğumun yağmur damlaları olup olmadığını sordum kendime. Hayır, bu sesler küçük çakıllardan geliyor olmalıydı. Dışarıdan görünmek endişesiyle, camın yanına gitmeye korkuyordum. Sonunda dayanamayıp aşağıya baktım, ancak hiç kimseyi göremedim. Elimde küçük bir sopayla, "Kim var orada?" diye bağırdım. "Benim, anne." – "Sen kimsin?" – "Benim Wego, oğlun." – "Yanında başka kim var?" – "Kimse yok. Anne, aç kapıyı." – "Kimsin sen? Seni tanımıyorum!" – "Anne, benim Wego, oğlun. Yoksa beni unuttun mu?" – "Burada olduğumu nereden biliyorsun?" – "Birileri söyledi bana" – "Kim söyledi?" (Bu konuşmalar sürerken kapı hâlâ kapalıydı. Belki babası da yanındadır diye kapıyı açmıyordum.) "Anne, lütfen aç şu kapıyı."

Dikkatli bir şekilde, sopa hâlâ elimde kapıyı açtım. Eğer o herif gelmişse, bu sopayla kafasına vuracaktım. Wego içeri girdi ve bana, "Sokakta kaldım anne. Babam beni dövdü ve evden attı. Üstelik karım da aç" dedi. Hemen ona köfte yaptım. "Bir daha o eve dönmeyeceğim," dedi. "Burada senin için bir yatak bile yok," dedim. "Sorun değil, yerde yatarım. Seninle kalacağım." diye yanıt verdi. On dört, on beş yaşlarındaydı. Yirmisine kadar ona ben baktım. Şimdi bir annesi olduğunu hatırlıyor bile.

Sonra o evi de boşaltmam gerekti ve şimdi yine

Eşi Ali iş arkadaşlarıyla.

Türkiye'ye dönmüş bazı arkadaşların yanında kaldım bir süre. Eşim, onlarda kaldığımı bir şekilde öğrenmiş, kapılarına dayandı. Yanında kaldığım evin beyi Necati kapıyı açtığı anda Ali Osman bağırdı: “Onun burada olduğunu biliyorum! Neden saklıyorsun o kadını?” Sonra çekip gitti. Buna karşın yanlarında kaldığım aile bizi yeniden bir araya getirmeyi denedi. Evin hanımı Tülin, Ali Osman’ın telefon numarasını verdi. “Ali Osman çok hasta, ne parası ne de yiyecek yemeği var. Ararsan belki barışırsınız,” dedi. Ali Osman uzun bir süredir çalışmıyordu, kalp krizinden sonra zaten erken emekli olmuştu, şimdi evde tek yaptığı içki içmektir. “Pekâlâ, arayalım ve bakalım nasılmış” diyerek bu öneriyi kabul ettim. Ancak telefon ettiğimde, bana yalnızca bağırdı. İki gün sonra da vefat etti.

O gün benim yaş günümdü. Arkadaşlarım gelmiş, birlikte kutlama yapıyorduk. Telefon çaldığında ben masayı kuruyordum. Telefonu açan Tülin birden, “Aman Allah’ım! Ben şimdi ne yapacağım? Ona ne diyeceğim?” dedi. Ahizeyi yerin koyduğunda, ne olduğunu sordum. “Bunu söylemeye dilim varmıyor,” diye yanıtladı Tülin. Ölüm aklımın ucundan geçmiyordu. “Oğlum birileriyle kavga mı etmiş?” dedim. “Ali Osman Hak’ın rahmetine kavuşmuş,” dedi Tülin. İçime bir ateş düşmüştü, ağzımdan tek kelime çıkmadı. Ne olursa olsun, sonuçta Ali Osman benim eşimdi.

BERGEDORF MEZARLIĞI

Ne kefenimiz, ne bir yardımcımız vardı. Hocamız yoktu, kimse yoktu, hiçbir yardım alamadık. Ali Osman hastanede, bir tabutun içinde öylece yatıyordu. Kefen bulmaya çalıştık, sonunda Tülin’in kızı kumaş satan bir aileye gitti. Oğlum Wego’yla buluşup dükkâna gittikler. Saat neredeyse gece yarısıydı. “Babam öldü” demişti Wego, “Kefene ihtiyacımız var.” Satıcı on beş metre kumaş kesip arabasıyla hem çocukları hem de bu dev paketi Tülin’in evine kadar getirmişti.

Ertesi sabah hastaneye gittik. Malum, cenazenin yıkanması gerekiyordu ama kim yıkayacaktı? Sonunda Hamburg’un başka bir bölgesinden tanımadığımız bir hoca bulup getirdiler. Oğlum suyu döktü

ve hoca da cenazeyi yıkadı. Biz kadınlar, yani ben ve arkadaşım Tülin dışarıda bekliyorduk. İşlem bitince cenazeyi aldık ve mezarlığa götürdük. Aslında eşim burada gömülmek istemiyor, İstanbul'da defnedilmeyi tercih ederdi. Öte yandan bununla ilgili herhangi bir girişimde bulunacak gücü de yoktu. Balkona çıkıp tevekkül içinde, "Buraya gömüleceğim," deyişi zaman zaman gözümün önüne gelir. Şimdi burada, yaşadığım huzurevinin birkaç adım ötesinde yatıyor.

Ali'nin ölümünden sonra düzenli olarak mezarlığı ziyaret etmeye alıştım. Çoğu kez iki iş arkadaşım da bana eşlik ederdi. Biri oğlunu, diğeryse eşini kaybetmişti. Üç kadın kolkola girip mezarlığa giderdik ve herkes kendi mevtasını ziyaret ederdi. Bir gün, tam dönecekken arkadaşlarımdan ayrıldım, onlara tek bir söz etmeden mezarın başına geri döndüm. "Osman seni affediyorum, rahat uyu," dedim. Mezarın başında sanki felç olmuşçasına dikilip kalmıştım. Bir süre sonra kendime geldiğimde düşündüm. Gerçekten o sözleri söylemiş miydim? Beni oraya Allah göndermiş olmalı, mezarın başına geri dönüşümü başka türlü açıklayamıyorum.

1970'lerin başında oğlu Wego'yla.

ÖNÜMÜZDEKİ YIL TÜRKİYE'YE GİDİYORUZ!

Genç bir kadın olarak Almanya'ya gelirken, mantomu ve çocuğumu almış, evimin kapısını öylece kapatıp çıkmıştım. Sonrasındaysa yirmi, yirmi beş yıl Türkiye'ye gidemedim. Çocuk henüz küçüktü; her sene, gelecek yıl gideriz, olmadı bir yıl sonra çocuk okula başlayınca gideriz diyerek seyahatimizi ertelemiştik. Ancak eşimin ölümünün ardından, uzun yıllar sonra tanıdıklarımla Türkiye'ye gittim. İstanbul'a, Emirgan semtine gittik. Akrabalarımın hepsi geçen zaman içinde baş-

ka yerlere taşındılar. Şimdi de her biri sırayla ölüyor; geçen yıl da ablam vefat etti.

Bu ablamın kızlarından biri evlenip İstanbul'a yerleşmişti, ancak nerede yaşadığını bilmiyordum. Bu nedenle İstanbul'da hiç kimseyle görüşmeden bir otelde kaldım. Yeğenlerimden birinin İzmir'de yaşadığını biliyordum, ona telefon ettim. Telefonu karısı açtı. "Bunca zaman arayıp sormadın. Şimdi miras için mi arıyorsun?" dedi. Hiçbir şeyden haberim yoktu, kimin ölüp kimin kaldığını bilmiyordum. Yanıt vermeden telefonu kapattım. Tanıdıklarım İzmir'e gidip gitmeyeceğimi sordu. İstanbul'da kalmaya karar vermiştim.

Türkiye'ye yaptığım bu tek ziyaretin üzerinden en az on yıl geçmiştir. Şimdi beni İstanbul'da tek başıma bıraksanız, nereye gideceğimi bile bilemem. Zaman zaman televizyonda Eminönü'nü görüyorum. Orada da sağa mı sola mı gideceğimi bilemem herhalde. İstanbul'a yeniden gitmeyi çok isterdim ama ne yazık ki artık buna cesaret edemiyorum. Zaten kimin yanına gideceğim ki? Artık burada da yalnızım, tüm tanıdıklarım zamanla Türkiye'ye geri döndü.

Ayda bir kez "Haus im Park"ta (Parktaki Ev") Alman ve Türk yaşlıların buluştuğu çay saati düzenlenir. Zamanla daha ziyade Almanlar gelmeye başladı. Her nedense Türklerin sayısı gitgide azalmakta. Tatilde oldukları, geri gelecekleri söyleniyor. Ama her çay saati yapılacağı duyurulduğunda, Almanların hepsi mutlaka katılır. Bu toplantılarda sohbet eder, bolca da güleriz. Almanlar bana karşı çok dostça davranıyor. Yılbaşı ya da benzeri özel günlerde beni hiç yalnız bırakmazlar. Yılbaşı gecesi partilerine katılan tek Türk benim. Yürümekte zorluk çektiğim için, beni almak üzere bir araba bile gönderiyorlar. "Haus im Park"ta geçmişten bahsediyoruz. Yaşlılar geçmiş yaşamlarını anlatır. Anımsayabildiğim kadarıyla, savaş döneminde burada yiyecek hiçbir şey bulamadıklarını anlatmışlardı. O zamanlar kurumuş ekmekleri toplayıp, şekerli suya batırıp yerlermiş. O zamanlar yalnızca patates varmış, patates, lahana ve pırasa. Geçmişlerini anlatmaktan hoşlanıyorlar ve bugün artık yaşamlarının farklı olmasından dolayı mutlular.

Ancak burada, yani yaşadığım huzurevindeki insanlar hiç öyle güler yüzlü, arkadaş canlısı değil. Kapının önünde yabancı ayakkabılar görmeleriyle beraber hemen dedikoduya başlıyorlar. Onlarla hiç ilişkim yok. Zaten huzurevi sakinlerinin büyük çoğunluğu burada uzun süre kalmıyor. Geliyorlar ve üç ay içinde bir ev bulup buradan ayrılıyorlar. Ya da akrabaları gelip onları alıyor. Ama ben yedi yıldan beri buradayım. Ayda bir kez sosyal odada kahve içmek için buluşulur. Herkes birbiriyle sohbet eder ama ben içeri girdiğimde hepsi köşelerine çekilir. Beni kendi çevrelerine almak istemedikleri açıkça belli. Çoğu Nazi döneminde yetişmiş insanlar. Hatta eski bina görevlisi açıkça Türk düşmanıydı. Artık hayatta değil, karısı ile adam kısa aralıklarla vefat ettiler.

Son yıllarda ciddi mali sorunlar yaşıyorum. T chibo firmasından emekli maaşı olarak aylık 200 mark, dul maaşı olarak da 300 mark alıyorum. Tüm gelirim bu ve kesinlikle yetmiyor. Federal Sosyal Hizmetler Dairesi neredeyse hiçbir yardımda bulunmuyor. Bir örnek vereyim: Yeni dişlere gereksinim duyduğum için diş doktoruna gitmiştim. Müdahalenin faturası 2 bin mark tuttu. Bu miktarı ödeyemedim, bu nedenle yarısını taksitle ödemeyi, diğer yarısınıysa Sosyal Hizmetler’in ödemesini talep ettim. Ancak Sosyal Hizmetler ödememekte direndi. Ben de taksitlerimi ödedikten sonra, kalan 1000 mark hakkında görüşmek üzere yeniden diş doktoruna gittim. Gittiğimde sözkonusu miktarın ödendiğini öğrendim. Sosyal Hizmetler’in nihayetinde masrafın yarısını üstlenmeye karar vermesine epey şaşırmıştım.

Sevinmekte acele etmişim meğer. Diş doktorundan sonra para çekmek için bankaya gittim, zira yeni bir çift ayakkabı almam gerekiyordu. Tam paramı elime almıştım ki, genç bankacı hanım müdahale etti: “Bir dakika, ne yazık ki hesabınızda hiç para yok, bu durumda para çekemezsiniz.” Parayı iade etmek istediğimde, “O para sizde kalsın, bir dahaki sefere hesaplaşırız,” dedi. “Peki, nasıl olur da hesapta para olmaz?” – “Çünkü birisi tüm parayı çekmiş.” – “Kim çekmiş? Ben çekmedim!” – “Bilemiyorum hanımefendi,” dedi hanım. Sonradan öğrendim ki, Sosyal Hizmetler banka hesabımdan 1000

mark çekip parayı dış doktoruna vermiş. Benim elim yok mu, kendi paramı çekecek?

SİZİ HUZUREVİNE GÖTÜRECEĞİZ!

Oğlum yıllardır elektrik teknisyeni olarak çalışmasına karşın hâlâ benimle birlikte yaşıyordu. Günün birinde, “Senin yatak odan çok büyük, o odayı bana ver,” dedi. Kabul ettim. Sonuçta ben o odayı tek başıma kullanıyordum, yalnızdım, oysa oğlumun ziyarete gelen arkadaşları vardı. Sanırım, arkadaşları bir şekilde onu benden uzaklaştırmayı başardı. Sık sık eve gelmediği oluyordu. Bir gün, “Bu duvar kâğıtlarını değiştireceğim,” dedi. Oysa duvar kâğıtları iyi durumdaydı. “Sevmiyorum bunları, yenilerini alacağım,” diyerek bir kâğıdı söktü ve duvara bir delik açtı. “Neden duvarı deliyorsun?” diye merakla sorduğumda bana yanıt verdi: “Buraya boru döşeyip ısıtma sistemi kuracağım.” İki hafta sonra aklına yeni bir fikir gelmişti: “Bu zemini hiç sevmiyorum, buraya tahta kaplayacağım.” İtiraz ettim: “Aman oğlum, burası bizim kendi evimiz değil. Ya bizi bu evden çıkarırlarsa, ne olacak?” – “Ev sahibinin konudan haberi var, masrafı da o üstlenecek” diye iddia etti. Böylece aradan bir yıl, bir yıl daha geçti; ama duvardaki delikler hâlâ öylece duruyordu. Çünkü oğlum başladığı hiçbir işi sonuna kadar götürmezdi. Böylece yaşadığımız ev şantiyeye benzedi.

Bir sabah kahvemi hazırlıyordum ki, kapı çaldı; oğlum henüz uyanmamış, divanda yatıyordu. İki Alman hanım içeri girip, “Bayan Furtina, sizi huzurevine yerleştirmek istiyoruz,” dediler. “Ne? Asla!” dedim, “ben bir huzurevinde yaşayamam.” Oğlum sakince oturmuş, olanları izliyordu. “Oğlum, ne demek oluyor bu?” diye sordum. “Ben de bilmiyorum.” dedi. – “Bilmiyorum da ne demek? Nereden geliyor bu insanlar?” – “Bu hanımlar senin yaşlı olduğunu ve seni götürmeye geldiklerini söylüyorlar.” Bugüne dek hâlâ o kadınları kimin gönderdiğini öğrenemedim. Onları neredeyse dışarı atacaktım. Kadınlar, “Bu ev ne zaman onarılacak?” diye sordu. Ben de parmağımla oğlumu göstererek “Her şeyi yıkan o, aynı şekilde de o düzelterek,” dedim, “ona sorun.”

Aradan üç ay geçti. Alt kat komşumla birlikte bahçede kahve içiyorduk. Komşumun kızı yanımıza geldi ve "Kapıya iki kişi geldi, biri erkek, diğeri kadın. Galiba Almanlar." dedi. Gelenler yine resmi görevlilerdi: "Sizi huzurevine götürmeye geldik," dediler. "Huzurevine gitmeyeceğimi daha önce söylemiştim" dedim. "Birkaç hafta sonra yine geleceğiz. Bu ev hâlâ eskisi gibi, hiçbir şey düzelmemiş." Bu sözleri söyledikten sonra çekip gittiler.

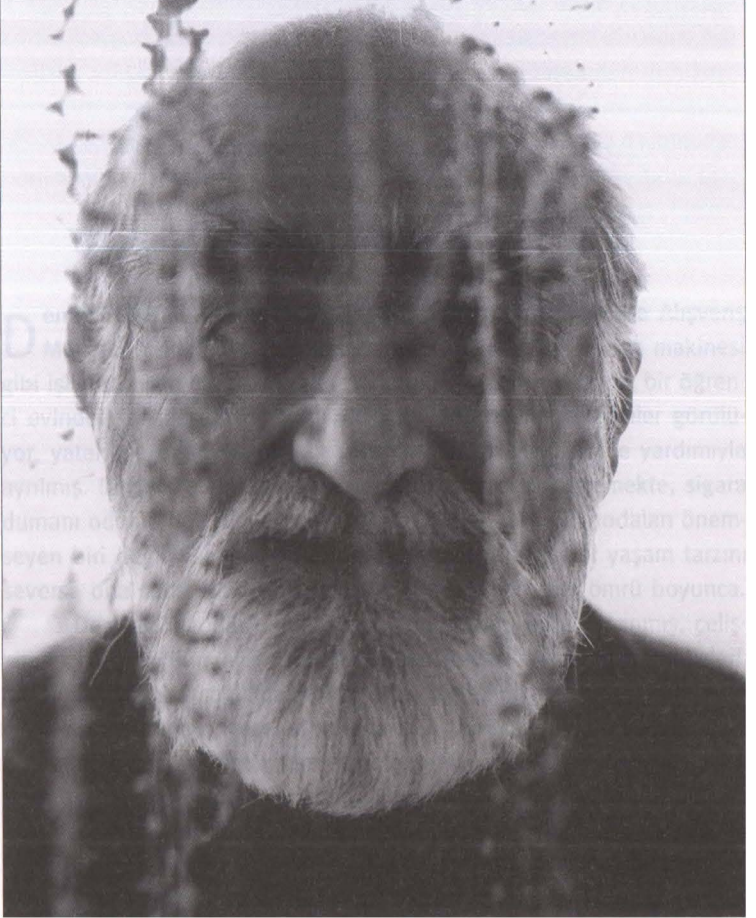
İki hafta sonra yeniden geldiklerinde net bir şekilde, "Bu akşam artık bu evde kalmayacaksınız," dediler. Aynı akşam beni buraya, huzurevine getirdiler. Giriş katında bir oda gösterdiler bana. Siyah halı kaplı, karanlık ve boğucu odayı gördüğümde bağırarak dışarı kaçtım. Bunun üzerine bana şu anda yaşadığım odamı gösterdiler. Sosyal Hizmet görevlileri, "Artık burada kalacaksınız," dedi.

Ertesi gün eşyalarımı almak üzere eve gittim. Mobilyalarımı yanıma almam olanaksızdı elbette ama en azından kedim benimle gelmeliydi. Geçmişte, yiyecek bir şeyimin olmadığı, aç karnına uyumak zorunda kaldığım günlerde bile kedimin karnını doyurmuştum. O gün eşyalarımı toplarken hayvan pençeleriyle bana sıkı sıkı yapışmış, bırakmak istemiyordu. Hayvanlar olacakları önceden hissederler. Sosyal Hizmet görevlisi adam benden yirmi mark istedi; kediye mama almak için, dedi. Sonradan parayı, hayvanı uyutmak için aldığını anladım. Kedimin benimle birlikte huzurevinde yaşaması yasakmış. Bu yüzden, şimdi burada böyle yapayalnızım.

“Caz Olmadan Yaşayamam...”

SANATÇI DEMİR GÖKGÖL (1937)

Demir Gökgöl'ün, hayat arkadaşıyla birlikte yaşadığı Elbe Alışveriş Merkezi yanındaki tek odalı apartman dairesi, bir zaman makinesi gibi işliyor: İnsan elinde olmaksızın kendini yetmişli yıllarda, bir öğrenci evinde gibi hissediyor. Yerlerde halı yerine kenevir kilimler görülüyor, yatak ise odanın geri kalan kısmından bir elyaf perde yardımıyla ayrılmış. Değişik etkinliklere ait posterler duvarları süslemekte, sigara dumanı odanın havasını ağırlaştırmakta. Demir Gökgöl modaları önemseyen biri değil. Bir müzik türünü, bir sanatçı ya da bir yaşam tarzını severse ona sadık kaldığını söylüyor. Kimi zaman tüm ömrü boyunca.

Demir Gökgöl'ün renkli anlatılarında dolu dolu yaşanmış, çelişkili ve ikiye bölünmüş bir yaşamı gözler önüne sermekte. Gündüzleri, ailesinin geçimini sağlamakla yükümlü bir teknik memurun orta sınıf yaşantısını sürerken, geceleri tutkularının, yani caz, tiyatro ve sigara ve bir kadeh şarap eşliğinde saatlerce süren sanat sohbetlerinin peşinden koşmuş. Belli ki uykuya fazla zaman ayırmamış, ancak bu durum ona pek de zarar vermiş gibi görünmüyor. Gözleri dikkatli bir yoğunluğu barındıran Gökgöl, çevresine büyük bir yaşama sevinci yaymakta.

Demir Gökgöl'ün derin ve güçlü sesi bizi etkisi altına alıyor. En

sevdiği şair olan Nazım Hikmet'in şiirlerinden oluşan iki CD doldurmuş olmasına şaşmamalı. Ancak Demir Gökgöl bu CD'leri, ünlü şairin yüzüncü doğum yılı nedeniyle yaşanan Nazım Hikmet patlamasından çok önce doldurmuş olduğunu da gururla vurguluyor. Çok sayıda planı var: "Çalışmıyor olmak öyle harika bir şey ki, bu sayede tüm günümü kendime ayırabiliyorum. Çok kültürlü bir kitabevi açmayı çok istiyorum. Hamburg'ta böyle bir şey yok." Demir Gökgöl herhangi bir projenin ticari anlamda başarısız olmasını hiç umursamıyor, hatta böylesi bir başarısızlığı neredeyse projenin kalitesine dair bir kanıt olarak görüyor. Onun için asıl önemli olan, kendine has tarzıyla sanat ve kültürle uğraşabilmesi ve bu konuda hiçbir taviz vermek zorunda olmaması. Zira orta sınıf vatandaş olarak yaşadığı günlük yaşamında yeterince taviz vermek zorunda kaldığını düşünüyor.

Üniversite yıllarımda tiyatro yoluyla insanların değiştirilebileceğine inanırdım; ancak artık bunun olanaksız olduğunu biliyorum. O günlerde, 1966 yılında, Türkiye İşçi Partisi için Jean-Paul Sartre'ın "Mezarsız Ölümler" adlı eserini sahneye koyuyordum. Amatörlerle çalışıyorduk, oyuncularımın tümü işçilerden oluşuyordu ve oyunun tüm geliri de partiye gidiyordu. Türkiye İşçi Partisi seçimlere katılmış ve 13 milletvekiliyle meclise girmeyi başarmıştı. Ancak bu çiçeği burnunda milletvekilleri meclisteki diğer kimi milletvekilleri tarafından tartaklanmıştı, gerçekten de korkunç bir olaydı.

O dönemde İstanbul Radyosu'nda spiker olarak çalışıyor, ayrıca birçok radyo tiyatrosunda da yer alıyordum. O günlerde radyoda, daha sonraları çok ünlü olacak olan Cüneyt Sermet adında bir program yapımcısı vardı. Cuma akşamları caz programları sunuyordu. Cüneyt benden yaklaşık on yaş büyüktür, sanırım şimdi Amerika'da yaşıyor. Tanıştığımızda ondan çok etkilenmiştim. Aynı kafadan birine rastladığımı hissediyordum. Her zaman göze batıyorduk, farklı olduğumuz kesindi, pasifist ve nükleer silah karşıydık ve bu görüşlerimizi açıkça dile getiriyorduk. Üstelik ben daha o dönemde saçlarımı ve

sakalımı uzatmaya başlamıştım ki, bu görünümüm alışılmışın dışındaydı.

Bizler anarşisttik, Jean-Paul Sartre'ın varoluşçuluk felsefesinden etkilenmiş genç insanlardık. Juliette Greco, Boris Vian ve benzeri sanatçıların plaklarına sahiptik. Bu insanlar bizim yaşama karşı hislerimizi vücuda getirirken biz de Paris'teki yaşamı taklit ederdik. Fransa'ya ya da Almanya'ya gitmenin ve oradaki kültürel dokuyla ilgilenmenin hayalini kurardık. İyi olana karşı son derece büyük bir özlem vardı içimizde. Bu dönemde İstanbul Radyosu'nda ve tiyatrodaki birçok dostum vardı, hepsi de harika insanlardı. Ne yazık ki çoğu artık hayatta değil, ama her Türkiye'ye gittiğimde biz hayatta kalanlar hâlâ buluşup görüşürüz.

RUS DEVRİMİNDEN KAÇIŞ

Soyadımız Gökgöl, yani "göğün gölü". Aynı zamanda da ailemin köklerinin dayandığı Azerbaycan'da bir yerin adı. Ailem Rus Devrimi'nden sonra yurtdışına kaçmak zorunda kalmış. Azerbaycan'dan kaçan babam ilk olarak Berlin'e gelmiş ve orada yüksek öğrenim görmüş. Arjantin'e göç etme planları yaptığı sırada, Berlin'de dönemin Türk Ulaştırma Bakanı Muhlis Ete ile tanışmış. Aynı zamanda Hamburg'ta yaşayan ve çok tanınmış bir psikolog olan Dr. Etem Ete'nin de babası olan Muhlis Bey, babamı Türkiye'ye gitmesi yönünde ikna etmiş. Sonuçta Azerbaycan ve Türkiye, Türkçenin konuşulan ülkeler. Babam burada Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını almış ve kısa süre sonra da annemle tanışmış. Annem de Rusya'dan geliyordu, Kırım kökenli, yarı Kırım Tatarı yarı Azeridir. Annemin babası Nasip Yusufbeyli, Azerbaycan'ın, Rus işgalinden önceki son başbakanı, annesi Şefika Hanım ise Kırım'ın ilk kadın hakları savunucusu, yerel mecliste milletvekili ve gazete yayımcısıymış.

Yalnızca babam değil, tüm ailem Ruslardan nefret ederdi. Babamın annesi, babası ve tüm kardeşlerinin Ruslar tarafından linç edilerek öldürüldüğü düşünülürse bu nefrete şaşmamak gerek. Annemin babası, yani Azerbaycan Cumhuriyeti'nin son başbakanı, yine Ruslar

tarafından kurşuna dizilmişti. Tüm bunlara karşın, anneannem annemle hep Rusça konuşurdu. Elbette babam aynı ortamda olmadığı sürece. Babam geldiğindeyse hemen Türkçe konuşmaya başlardı. Babam Rusça kelime bile duymak istemiyordu. Bir defasında ofisine Rus bilim adamları gelmişti ve babam sırf bu dili ağzına almak istemediği için bir tercüman çağırmıştı. Görüşmeden önce tercümana da şu açıklamayı yapmıştı: "Bu adamların sözlerini bana çevirmene gerek yok, ben onları gayet iyi anlıyorum. İstersen onların sözlerini çeviriyormuş edasında bana kendi yaşam öykünü bile anlatabilirsin. Ama benim sözlerimi onlara çevirmen gerek." Babam Rusça konuşmayı reddediyordu.

Tüm yaşamım boyunca babamı böyle tanıdım. Öte yandan ben Rusçayı oldukça sevmek buluyordum. Sanırım yaptığım, tüm ailenin fikir birliğine ulaştığı bir konuda muhalif, inatçı bir duruş sergilemekti. Derken İstanbul'da ailemin evinde yaşadığımız o akşam geldi. Yetmişli yıllar olmalı. Oturmuş rakı içiyor, ama sigara yakmıyorduk, zira ne ben ne de erkek kardeşim asla babamın yanında sigara içmemişizdir. Bir tür saygı ifadesiydi, yaşımız ilerlediğinde de bu tutumumuz değişmedi. Rakısını içen babam bana, "Demir, sanırım sen Ruslardan hoşlanıyorsun, değil mi? Puşkin'i tanır mısın?" diye sordu. Ardından Puşkin'i baştan sona ezbere anlattı. Buna inanamıyordum. Babam Ruslara tahammül edemiyor, ancak tıpkı benim gibi o da Puşkin'i çok takdir ediyordu. Babamın o gece alıntı yaptığı Eugen Onegin dizelerini o anda aklıma yazmıştım ve bugün dahi ezbere okuyabilirim. Birkaç yıl sonra babam vefat etti.

Annem ve babam göçmendiler ama her şeyi çabuk öğrenirlerdi. Babamın iddialı bir tarzı vardı ve Türkçeyi İstanbullular gibi konuşabilmek için büyük çaba harcardı. Yalnızca söverken kendine hakim olamaz, Azerice ya da Rusça söverdi. Azerice ile Türkçe arasındaki fark, İsviçre Almancası ile Almanca arasındakine benzer. Azericede, Arapça, Farsça ve Rusça etkileri daha belirgindir, yani bu anlamda Osmanlıca'ya daha yakındır. Ben Azerice öğrenmedim, ancak merakımdan Azeri dilinde yazılmış, üstelik Kiril alfabesiyle basılmış bazı kitap-

lar okudum. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Azerbaycan'da, tuhaf bulduğum yarı Latin bir alfabe kullanılmaya başlandı.

Babam ziraat mühendisiydi. Otuzlu yıllarda, tohum geliştirmekle görevli Tarım Araştırmaları Enstitüsü'nü kurdu. Türkiye farklı iklim bölgelerinden meydana gelir. Enstitüde Türkiye'nin kuzeyi ve Karadeniz Bölgesi için belli bazı tahıl türleri geliştirmeyi hedefliyorlardı, zira bu bölgelerin iklimi, Ankara yöresi ya da Anadolu'nun yüksek düzlüklerindekiyle önemli ölçüde farklılık gösterir. Babam ömrü hayatı boyunca bu tür sorunlarla uğraştı.

Ailem, özellikle de babam üst sınıf kökenliydi. Yaygın olarak görülen ataerkil yapının yerine evimizde daha liberal bir ortam vardı. Babam anneme hep "siz" diye hitap ederdi, bu konuşma tarzı bizim aile için tipik bir özellikti. Tıpkı, babamın evde asla pijamayla dolaştığını görmemiş olmam gibi. Babam her zaman takım elbise giyerdi. Üç erkek ve bir kız çocuk olarak çok rahat yetiştirildik. Ailenin en küçük er-

kek çocuğu olan ben, 1937 yılında İstanbul'un Yeşilköy semtinde dünyaya gelmişim. Benim bir büyüğüm olan ağabeyim ne yazık ki artık hayatta değil. En büyük ağabeyim ve kız kardeşimse benim gibi Almanya'ya göç etti.

Bizler birbirimizden çok farklıyızdır; ama anne babamız bu farklılıkları hep saygıyla karşıladı. Böylece aile içinde son derece bireyci bir iklim oluştu. Her çocuğun evde ayrı odası olmasının da bunda etkisi vardı elbette. Bu koşullar o dönem için Türkiye'de alışıldık değildi. Babamın kapımı çalmadan odama girdiğini de anımsamıyorum. Evde herkesin kendine ait küçük bir krallığı vardı. Öte yandan, evimizdeki bu yapılanmanın sonucu olarak, birçok

Stockholm'de arkadaş ziyaretinde, 1961.

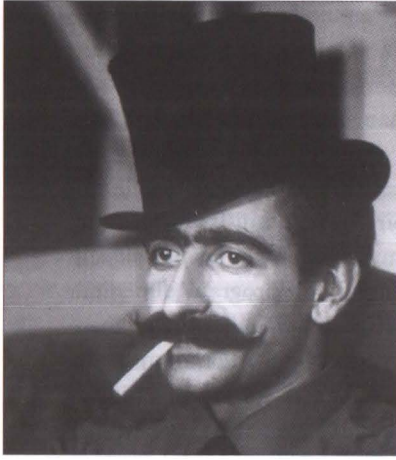
Türkün sahip olduğu geleneksel aile kavramına maalesef bende rastlanmıyor. Annem ve babam Müslümandı, ancak din kavramı bizim ailemizde asla önemli bir rol oynamamıştır. Nedir din? Bunu bile tam olarak bilmiyorum. Annem hiçbir zaman başını örtmemiştir; ailem modern ve açık fikirliydi.

Cazla nasıl tanıştığımı anlatmak istiyorum. Yaklaşık on bir yaşındayken bir akşam annemle babam bir davete gitmişlerdi. Oturma odamızda büyük bir radyo dururdu. Onu odama aldım ve her akşam yayımlanan “Music USA – the Jazz hour” isimli program dinledim. Program sunucusu Willis Canover, Fas’ın Tanca kentinden yayımlanan programı gece yarısından ikiye dek yapıyordu. Cazla tanışmam böyle oldu. Bir gece odama gelen babam, beni hâlâ açık radyonun yanında uyuyakalmış halde bulmuştu. Cazdan hiç hoşlanmadığından, bu durumdan pek memnun olmamıştı. Sinemalarda “The Story of George Gershwin” adlı filmi gösteriyorlardı. Film tam on kez seyrettim.

Aynı dönemde okumaya da başlamıştım. O dönemde Türkiye’de çevirisi yapılan tüm eserleri okumaya çalışıyordum. Balzac, Dostoyevski, Gorki, Hemingway, elime ne geçerse okuyordum. Arkadaşlarım da benim gibiydi. Bu dönemde babam bana kızıp benden adam olmayacağını söylüyordu, ki bu konuda ne yazık ki haklıydı. Birkaç yıl sonra yani 16 ya da 17 yaşındayken, arkadaşlarımla ortak bir gramafon aldık. Caruso, Beethoven, Bach ve Puccini’nin taş plaklarını alır, birlikte oturup bu muhteşem müzikleri dinlerken, en ucuz, en kötü şarapları içerdik. Arkadaşlarımdan biri daha sonra kendi yayınevini kurdu. Kullandığı kâğıt son derece kalitesiz, gazete kâğıdı gibi olsa da Freud’dan Herbert Marcuse’ye, Erich Fried’den Eisenstein’ın film tarihçesine kadar her türlü eserin Türkçeye çevrilmesini sağladı.

BACH VE HÄNDEL NEDENİYLE AVRUPA’YA GİDİŞ

Liseden sonra İstanbul’da iki yıl sosyoloji öğrenimi gördüm. Neden bu konuyu tercih ettiğimi şu an ben de bilmiyorum, belki de kanımda vardı. Ancak sosyolojiden fazla zevk almadım ve Viyana’ya gitmeye karar verdim. Viyana’ya gelişimi, her çarşamba öğleden sonra Stephansdom

Viyana, 1962.

Katedrali'ne gidip Bach dinleyişimi hâlâ hatırlıyorum. Türkiye'de böyle bir olanağı asla bulamazdım. Bach ancak radyoda ya da plakta dinlenebilirdi. Noel zamanında da Händel'in Orator-yosu İngilizce olarak çalınmıştı. Matta ve Yuhanna Pasyonlarını da bu şekilde tanıdım. Beni Avrupa'ya çeken buydu, böyle deneyimler yaşamak.

Viyana'da dört buçuk yıl boyunca tiyatro bilimleri öğrenimi gördüm ve tüm öğrenciler gibi, benim de asla yeterli param olmadı. Ne var ki o zamanlar yurtdışında bazı işler için çok iyi paralar ödenirdi. Konuk işçi-

ler değil üniversite öğrencileri tercih ediliyordu. Üniversitenin panolarında "Finlandiya'da çalışacak orman işçileri aranıyor" ya da "Fransa'da bağbozumu" gibi ilanlar asılı olurdu. Bir gün bir arkadaşım "Bildiğim harika bir iş var: Cam temizliği. Bir hafta içinde öğrenmek ve işin uzmanı olmak mümkün," diye iyi bir fikir attı ortaya. Gerçekten becerebildiğim tek meslek de budur. Yetişmiş bir cam temizleyicisiyim. Başka mesleklerde başarılı olamam ama cam temizliğini hâlâ yapabili-
lirim.

Ne yazık ki yüksek öğrenimimi tamamlamadım. Bunun nedenlerinden biri, askerlik hizmetimi yerine getirmek için Türkiye'ye geri dönmem gerekmesiydi. Askerliğim iki yıl sürdü ve benim için korkunçtu; askerlikle ilgili hiçbir güzel anım yok. Ama hiç değilse İstanbul'da yaşıyordum ve tiyatro yapıp radyoda çalışma olanağına kavuşmuş-
tum. Daha önce de bahsettiğim gibi altmışlı yılların ortalarıydı.

Askerliğim sona erdiğinde, üniversiteye devam etmek istemediğime karar vermiştim. Peki, ne yapacaktım? Tam bu günlerde, Messerschmitt Bölkow Blohm (MBB) şirketinde etkili bir görevde bulunan ağabeyim Almanya'da çalışmamı önerince ben de hemen kabul ettim.

Ne yapmak istediğime dair hiçbir fikrim olmadığına göre Almanya'ya gitmemi engelleyecek bir şey yoktu. Üstelik ileride eşim olacak olan kız arkadaşım da hamileydi ve artık para kazanmayı düşünmem gerekiyordu. Sirkeci'den Almanya'ya uzanan yolculuğum sırasında Viyana'da bir mola verdim. Viyana'ya veda edişim, aslında özgürlüğümle vedalaşmak anlamına geliyordu. Arkadaşlarımla, hep gittiğimiz şarap mahzenine uğrayıp eski anıları yad ettik.

BEN AYRICALIKLIYDIM

Almanya'ya gelişimin hemen ertesi günü çalışmaya başladım. Ağabeyim her şeyi önceden ayarlamıştı. Elini kolunu sallayarak Almanya'ya gelmek kolay değildi. Oysa başkalarına kıyasla benim işim ağabeyim nedeniyle kolaydı, ben ayrıcalıklıydim. Ağabeyim 1953 yılında makine mühendisliği öğrenimi görmek için Darmstadt'a gelmiş, burada yüksek mühendis olmuştu. MBB'de çalışmaya 1961 yılında başlamıştı. Almanya'ya geldikten sonra kendime ayıracak hiç zamanım kalmamıştı, çünkü çalışmak ve ailemin geçimini sağlamak zorundaydım. Bebeğimiz yolda olduğu için kız arkadaşım ve ben evlenmiştik fakat ben bu evliliği aslında hiç istememiştim. Eşim birkaç ay sonra bebekle birlikte Hamburg'a geldi. Böylece tiyatroya ayıracak hiç zamanım kalmadı. Güzel yaşıntım ve özgürlüğüm ellerimden uçup gitmişti.

Yapacak bir şey yoktu, ben de kendimi işe verdim. 1968 yılı başlarında MBB'de, ağabeyimin başında olduğu departmanda, her işe bakan adam olarak çalışmaya başladım. Okul yıllarımda İngilizce ve Fransızca öğrenmiştim. Başlangıçta, şirketin teleks ve diğer yazışmalarını tercüme ediyordum, zira o dönemde yazışmalar hâlâ Fransızcaydı. Daha sonra teknik uzman olarak yetiştirildim. Bilgisayar çağı öncesinde bu çok yaygın bir meslekti. Tam 34 yıl bu görevi sürdürüp emeğimi kazandım ve ailemin geçimini sağladım.

Evli olmama karşın on yedi, on sekiz yıl boyunca yapayalnız bir hayat sürdüm. Çalışma saatlerim dışında kitap okuyor ya da caz konserlerine gidiyordum. Ancak bu dönem içerisinde sanatsal anlamda hiçbir etkinliğim yoktu. Eşim de Türktü. İyi bir insandı, onunla hiçbir

sorunum yoktu, ne var ki, Almanya'ya uyum sağlayamadı, bu da benim gelişimimi geciktirdi. Gündemdeki tek konu eşim, oğlum ve kendim için para kazanmam gerektiği idi. O zamanlar benim için yalnızca iki seçenek sözkonusuydu: Ya ailem için çalışmayı sürdüreceğim ya da her şeyi bırakıp kaçacaktım. Kaçmayı asla başaramadığım için yıllar boyu başkaları için yaşadım. On yılı aşkın bir süre önce boşandığımızdaysa yeniden doğduğumu hissettim. Eşim boşanmamızın ardından İstanbul'a döndü, oğlumsa Hamburg'ta benimle birlikte kaldı. Artık o da yetişkin bir insan ve kendi hayatını yaşıyor.

Şirkette işin yanı sıra caz tarihi hakkında bir kitap yazmaya başlamıştım. Bütün gün yalnızca teknik çizim yapmaya dayanamıyordum. Amirim iş dışında bir şeylerle ilgilendiğimi bilse de buna göz yumuyordu, çünkü önce yapılacak işleri hallediyordum. Sorumluluklarımı yerine getirdikten sonra masamın çekmecesini açıyor, oradan örneğin bir İngiliz caz plağının kabını çıkarıyordum. Sonra Türkçe notlar almaya başlıyordum. Bu çalışma 1986 yılındaki büyük sele dek, yıllarca bu şekilde sürdü. Elbe kıyısında bir binada yerleşmiştik ve selde bina su altında kaldı. Tüm ofisimi su basmıştı. Caz kitabıma ait sayfaları tek tek toplayarak geriye kalan ne varsa kurtarmaya çalıştım. Ne yazık ki, her şey mahvolmuş, zarar görmeyen yalnızca birkaç sayfa kalmıştı. Bu sayfaları hâlâ saklıyorum. Bu felaket nedeniyle kitabım asla yayınlanamadı.

EN İYİ MÜZİSYENLER “CIRCLE”DAYDI

Öte yandan tek meşguliyetim kitap değildi. Sel kitabımı elimden aldığı dönem Hamburg'ta “Circle” adında çok iyi bir caz kulübünün işletmeciliğini yapıyordum. 1985 yılında NDR-Big-Band'in* şefi Profesör Dieter Glawischnig'le birlikte bu çılgınca işe girişmiştik. “Circle”, Hamburg tren garının yakınlarında, olağanüstü güzel bir caz kulübüydü. Ancak iki yıl sonra tepe taklak olmuş, modern caz yaptığımız için iflas etmiştik.

(*) Kuzey Almanya Televizyon ve Radyosu Caz Orkestrası – ç.n.

“Circle” bar türü bir mekân değildi, burada öncelikli olan müzikti. Müzisyenler akşam saat dokuz sularında çalmaya başlıyordu. İnsanlar müzik dinlemek için kulübe geliyor, ancak konserin ardından kalan pek olmuyordu. Kimi zaman bir bira bile satamıyorduk. Kulüpte çok iyi müzisyenler vardı, çoğu NDR-Big-Band solistleri. Bu müzisyenler cumartesi akşamları çalışıp paralarını kazanıyor, pazar ya da pazartesi akşamları da neredeyse ücretsiz olarak kulübümüzde çıkıyorlardı. Dünya çapında isimler vardı burada: Albert Mangelsdorf, Demokratik Almanya’dan Günter Baby Sommer, Gunter Hampel, Peter Brötzmann ve Heinz Sauer. Ayrıca Chet Baker, Sonny Sharrock, Anthony Braxton, John Surman, Andrew Cyrille ve Perry Robinson gibi Amerikalı sanatçılar da “Circle”da çaldılar. Yani, gerçekten kaliteli sanatçıları düzenli olarak konuk etmiş olmamıza karşın iflas ettik. Ne yazık ki, yaptıklarımız yeterli olmadı, zira bir caz barı ayakta tutabilmenin tek yolu alkol satmaktır.

Elbette “Circle” yüzünden MBB’deki işimi bırakmam söz konusu olamazdı. Böylece tüm gün şirkette çalışıyor, akşam saat yedi sularında kulübe gidiyordum. Drakula gibiydim, kimi günler yalnızca üç saat uyudum. Müzisyenleri idare ettim, her işe koştum, hatta tezgâhta bile durdum. Ama bunlardan asla pişman değilim ve olmayacağım. Aynı şeyler yine başıma gelse, aynı şekilde davranırdım.

Benim için caz, uluslararası bir anlayışı temsil ediyor. Buna kendi kulübümde tanıklık ettim: Bir Japon, bir Türk ve bir Yunan birlikte sahneye çıkar, kısa bir prova sonrasında ortak bir şeyler çalmaya başlarlar, birbirlerini anlarlar. Ortaya bir melodi çıkar, aralarından biri bunu alır, ona kendi düşüncelerini kattıktan sonra diğerine ak-

1980’lerde “Jazztaurant” adlı caz barda.

tarır. Bu olağanüstü bir şey, uluslararası bir dil. Türkiye'nin güneyinde bir Kürt, bir Türk, bir Rum ve bir Ermeni'den oluşan bir orkestranın çaldığını hayal ettim bir defasında. Birinde saksofon, diğerinde keman, üçüncüsünde trombon olacak, diğeriyse orkestrayı yönetecek. Antalya yakınlarında bir antik Yunan kalıntısı olan Aspendos Tiyatrosu böylesi bir konser için harika bir mekân olurdu.

Caz aracılığıyla oluşabilecek böylesi bir kardeşlik hayali, her zaman özlemimi duyduğum şeyi yansıtıyor. Cazın belli bir ritmi yoktur, özgürdür. Her seferinde farklı şekilde gelişir. Bilinen bir esere, her çalınışında yeni bir unsur eklenir. Dinleyiciler ritimle dans etmez, düşünür. 1960 yılında tango ve Arjantin'deki tango kafeleri üzerine hazırlanmış bir belgesel izlemiştim. Bir kaide üzerinde bandoneon akordeonu çalan yaşlı bir adam, bir piyanist ve bir kemancı müzik yapıyordu. Yaşlı dinleyicilerse kapalı gözlerle, neredeyse esrik halde tango müziği dinliyordu. Bu görüntü beni çok heyecanlandırmıştı, bu da bir tür cazdı. Bence insanların bunlara ihtiyacı var.

Ben sanattan, kültürel etkinliklerden uzak yaşayamam. Caz tarini kitabı ve işlettiğim kulüp bu alanda yaptığım işlerin tamamı değil. Hermann Hesse, Rilke, Erich Fried ya da Bertolt Brecht gibi sanatçıların şiirlerini Türkçe ve Almanca olarak okuyorum. Bunlar benim en beğendiğim şairler. Türkçedeyse Nazım Hikmet üzerine uzmanlaştım, onun şiirlerinden oluşan iki CD doldurdum. Nazım Hikmet'i her Türk okuyucu tanır. Ömrünün on yedi yılını hapisshanede geçirmiş bu büyük şairin kitapları uzun yıllar boyunca Türkiye'de yasaklıydı. 1963 yılında sürgünde olduğu Moskova'da hayata veda etti. Türkiye'de kitapları 1960 yılından bu yana artık basılabiliyor, yani ölmeden önce bunu görebildi. Günümüzde Nazım Hikmet çok popüler, bu yıl yüzüncü doğum günü kutlamaları dolayısıyla hakkında çok sayıda etkinlik düzenleniyor. Bunlara pek ilgi göstermiyorum, zira bence insanlar durumu biraz abarttı, artık neredeyse herkes Nazım Hikmet gecesi düzenliyor. Ben şair değilim, kendime ait şiirlerim yok. Yorumcuyum ben, bu işte deneyimliyim.

HEP HOCA ROLÜNÜ OYNADIM

Rol aldığım ilk film *40 Metrekare Almanya*'ydı ve filmde şarlatan bir imamı canlandırıyordum. Alman filmlerinde, örneğin "Tatort" benzeri polisliyelerde de oynadım. Bunlarda da çoğunlukla hocayı, Anadolu lu yaşlı adamı canlandırırdım. İranlı harikulade yönetmen Mansour Ghadarkha'nın yönettiği, Renan Demirkan'la başrolü paylaştığımız filmi de hatırlıyorum. Film "Göze Göz" adını taşıyordu ama ne yazık ki, seyirci tarafından pek beğenilmedi. Son derece eleştirel, özellikle de İran'daki molla rejimini hedef alan bir film di. Filmin son sahnesinde Hamburg'ta mültecilerin kaldığı bir yurttan molotof kokteyli saldırısına uğruyorduk. Film Mölln olaylarından önce çekilmişti. Rol aldığım Alman filmleri arasında övündüğüm tek çalışma budur.

Dört, beş yıl boyunca amatör tiyatro yönetmenliği de yaptım. Fakat artık yaşımla ilerledi, 65'imi geçtim ve yorgunum. Amatör tiyatroya karşı değilim, ama bu gençlerin yapabileceği bir iş. Benim kalbimde Türkçe tiyatro yapmak vardı. Burada doğru dürüst Türkçe konuşamayan birçok Türk genci yaşıyor artık. Ama bu proje çok emek ister, bu nedenle şimdilik askıya aldım.

Hamburg'ta tek bir Türk kitabevinin bile kalmamış olması korkunç. Schanzenstrasse Sokakındaki "Yol" Kitabevi de kapandı. Kitaplarımı hep oradan alırdım; bu kitabevinin ayakta kalamamış olması beni son derece sinirlendiriyor. İnsanlar bunun yerine video dükkânlarına koşuyor ya da saçını sarıya boyamış bir Türk şarkıcının konseri için 50 euro harcıyor. Genç bir meslektaşım bir gün yanıma gelip bir kitabevi açmak istediğini söyledi. "Yapma, batarsın!" diyerek onu uyurdum. Omzunu silkti. "Batar-

Gott der Weisteit adlı filmin çekimlerinde.

sam batarım!” dedi. Bunun üzerine söyleyebileceğim tek şey, “O zaman ben de varım!” oldu. Belki birlikte bu işi başarabiliriz. Uzun süredir bir kafe-kitabevi açmayı hayal ediyordum, sadece Türk kitapların satıldığı bir yer değil. Klasik müzikten folklora kadar sanatın her türünü içinde barındıran bir mekân. Bir de piyanomuz var; ama her canı isteyen tıngırdatmasın, yalnızca bilenler çalsın diye anahtarı bende.

Eskisi gibi müzikle ve şiirle genç insanların kalbine ulaşabileceğine inanıyorum. Birkaç yıl önce bir Türk televizyon ekibi Hamburg’a gelmişti. Saz çalıp dans etmekten şiir okumaya dek geniş bir yelpazede sanatla ilgilenen kişiler arıyorlardı. “40 Metrekare Almanya” filminin yönetmeni Tefik Başer’in evinde yapılan çekim sırasında ben de Orhan Veli’nin bir şiirini okudum. Bu arada Türk folklörü ve Türkçe diskonun karıştırıldığı, araya da benim naçizane katkımın yerleştirildiği bu programın hoşuma gitmediğini söylemeliyim. Üç ay sonra bir gün alış-veriş yaparken tesettürlü, son derece güzel bir Türk kız yanıma geldi.

“Amca, bana şiirlerini satar mısın?” dedi.

Ona karşılık verdim: “Ben şair değilim!”

Israr etti: “Hayır, sen şairsin. Televizyonda şiir okuduğunu gördüm. İşte onları almak istiyorum!”

“O şiirler bana ait değil, Orhan Veli’nin,” diye durumu açıklamaya çalıştım.

“Fark etmez,” dedi.

Onu memnun etmek için, “Pekâlâ,” dedim. “Bana adresini ver, sana hediye olarak bir şiir CD’si göndereyim.”

Ancak genç kız bunu istemedi. “Hayır hayır, bana değil, arkadaşımın adresine gönder lütfen, çünkü ailem görecekt olursa beni öldürür!”

Bana verdiği adrese CD’yi gönderdim. Üç hafta sonra üzerinde isimsiz bir teşekkür notu olan bir çiçek aldım. Çok duygulanmıştım. Şiirlerimle onu etkileyebilmiş olmak beni çok gururlandırmıştı. O güzeller güzeli genç kızın başı örtülüydü ve büyük olasılıkla Kur’an kursuna gidiyordu.

Almanya hakkında konuşurken, çoğu kişi hâlâ Hitler’den bahseder. Oysa beni bir ülkenin sanatçıları, şairleri, düşünürleri ilgilendi-

rir. Dünya siyaseti siyasetini ancak bu insanlar sayesinde anlayabiliriz. Almanya'daki sanatçılar, şair ve düşünürler zaten hep yalnızdı. Beethoven sağırdı, Schumann akıl hastanesinde kalıyordu, Mozart'ın mezarının yeri bile belli değil. Kurt Tucholsky ve Stefan Zweig intihar ettiler. Sanatçıların kaderleri böyledir. Birçok kişi Fransızları sömürgecilikle suçluyor. Peki ya Türkler neydi? Türkler de yüzyıllar boyunca sömürgeci politikalar izlemiş, tüm dünyayı egemenlikleri altına almak istemişlerdi. Kimsenin kimseyi itham etmeye hakkı yok bence. Dünyanın her yerinde iyi insanlar da var, kötü insanlar da.

KAYIP CENNET İSTANBUL

Annem ve babam hayattayken, düzenli olarak Türkiye'ye gidiyordum; iki üç yılda bir. Gittiğim zaman oturur, yer içer, sonra geri dönerdim. Her defasında Türkiye'nin, özellikle de İstanbul'un daha kötüye gittiği dikkatimi çekti. Gençliğimde, ellili yıllarda İstanbul cennet gibi bir şehirdi. Nüfusu yalnızca 900 bindi. Çok güzel kahvehaneler ve gece kulüpleri vardı, her yerde açık fikirli insanlar, şairler görebilirdiniz; Rumlar, Ermeniler, Ruslar... İstanbul olağanüstü bir şehirdi. Bu durum, altmışlı yılların başında yavaş yavaş değişmeye başlamıştı.

Bugünse İstanbul korkunç durumda. Kitabevleri ve müzik dükânları dev hoparlörlerini sokağa yerleştirmiş, güm güm güm müzik çalıyor, hemen karşısında başka bir tanesi başka bir şey çalmakta. Sokaklarda tinerci çocuklar. Öylesine bir keşmekeş, öylesine bir insan yığını. Öte yandan, Hamburg'ta bile benzerini bulamayacağınız olağanüstü kulüpler de var burada; kapısında bekleyen güvenlik görevlileri takım elbise giyer, kravat takar. Bir defasında bu kulüplerden birine davet edilmiştim, böyle bir yeri o güne dek ancak filmlerde görmüştüm. Boğaz kenarında, son derece şık ve güzel insanlarla dolu rüya gibi bir restoran. Domuz etinden en kaliteli Fransız kırmızı şarabına dek aklınıza gelecek her şeyi bulabiliyorsunuz burada. Oysa hemen dışarıda yoksulluk kol geziyor.

İnsan eğer zenginse, kendini güvende hissedebilmek için ancak bir şoför ve iki özel koruma görevlisiyle yaşayabilir İstanbul'da... O

da nasıl yaşamaksa! Zenginle yoksul arasındaki uçurum çocukluğum zamanında da vardı mutlaka ama bugünkü kadar abartılı düzeyde değil. Büyüdüğüm semt Yeşilköy'ü düşünüyorum da, imamlar Katolik rahip karşılıklı tavla oynarlardı. Ne ilerici günlermiş. Bugünse bir Ermeni lokantasının yanında bir Rum dükkânını düşünmek bile mümkün değil. Elbette o zamanlar da Rum takımlarıyla Türk takımları arasında yapılan futbol maçlarında kavgalar olurdu ama her şeye karşın İstanbul çok kültürlü bir şehirdi. Bu güzellikler artık yok oldu.

Öte yandan, Türkiye'de müthiş entelektüel gençler de var. Kimi tiyatrocularım ya da öğrencileriyle konuştuğumda bana şunu sorular: "Hamburg'ta mı yaşıyorsun? Filanca oyunu seyrettin mi?" Bu gibi durumlarda itiraf etmek zorunda kalıyordum: "Hayır ne yazık ki seyredemedim. Ama sizin bu oyundan nasıl haberiniz oldu?" Konuştuğum gençler, Almanya'da nelerin oynandığını ayrıntılarıyla öğrenmek istiyorlardı. Kimi zaman konuşurken konuyu değiştiriyordum, çünkü sorularını yanıtlayamadığımdan utanç hissediyordum. Bana Almanca bilmedikleri halde "Theater heute" gibi dergiler aldıklarını anlattılar. Dergideki yazıları kendilerine tercüme edecek birini bir şekilde buluyorlarmış. İşte böyle gençler var Türkiye'de. Çoğu yabancı dil biliyor. Dolayısıyla ilgi yeniden büyüyor; ama bu gençlerin bir geleceği var mı acaba?

İstanbul'da ailemden kimse kalmadı. Annem dört yıl önce, babamsa 1982 yılında vefat etti. En büyük ağabeyim de artık hayatta değil. Dolayısıyla Türkiye'de yaşayan kimsem yok artık. Gittiğimde görüştüğüm birkaç arkadaşım var ama onlar da birer birer hayata gözlerini yumuyor. İnsan yaşlandıkça, çevresindeki ölümlerin sayısı artıyor. Gittikçe yalnızlaşıyorsunuz, korkunç bir şey ve hâlâ yaşadığınız için utanıyorsunuz. Hamburg'ta yaşayan kardeşlerimle ara sıra görüşüyorum. Herkes kendi hayatını yaşıyor. Zaman zaman telefonlaşıyoruz elbette ama sıkı aile bağlarımız olmadığı da bir gerçek.

BURADA ÖZGÜRÜM

Hamburg'a gelmenin iyi bir karar olduğunu düşünüyorum. Türkiye'de kalsaydım sonum kötü olurdu. Sanırım siyasetin içinde olur ve tahammül edemediğim haksızlıklara duyduğum öfke yüzünden hastalanıp ölürdüm. Almanya'da her şeyden uzaktaydım, kendimi olayların dışında tuttum. Bundan pişman değilim, çünkü yapmak istediğim buydu. Burada özgürüm, ne başkaları beni rahatsız ediyor ne de ben başkalarını. Az sayıda ama çok iyi dostlarım var. Kimi hafta sonları buluşup birkaç şişe kırmızı şarap içer, sohbetlerimizde dünyayı kurtarır, daha güzel bir gelecek ve tüm insanların kardeşçe yaşadığı bir dünyanın hayallerini kurarız.

Canım istemediğinde kapımı açmıyorum. Bu harika bir şey. Tiyatroya ve konserlere gidiyorum. Hastalandığımda endişe etmeme gerek yok, çünkü sağlık sigortam benim yerime gerekli ödemeyi yapıyor. Türkiye'de bunu bulmak olanaksız. Bendeki hastalıklarla Türkiye'de bu kadar uzun yaşayamazdım. Bu anlamda da Almanya'da yaşamak daha elverişli. İki yıldır emekliyim. Kendime birçok kitap aldım ve her sabah hitabet denemeleri yapıyorum. Önce Almanca, daha sonraysa Türkçe okuyorum. Örneğin şu anda Almanca olarak sunacağım Brecht gecesinin hazırlıkları yapıyorum. Sadece okuma yapacağım, cazcı bir arkadaşımın çaldığı piyano eşliğinde. Çok başarılı savaş karşıtı şiirler seçtim. Uzun yıllar önce tanışmış olduğum eşim de bana yardımcı oluyor. Benim öğretmenliğimi yapıp hatalarımı anında düzeltiyor. Elbette Türk olduğum için bana daha anlayışlı davranılıyor. Ayrıca Nazım Hikmet geceleri de düzenliyorum. Bunun için Kiel'e, Recklinghausen ve Hamburg'a davet edildim.

Yaşamım boyunca asla korkmadım, yalnızca zaman zaman sıkıldım. İşim, yani yaşamımın para kazanma dönemi, tut-

Kardeşleriyle birlikte Hamburg'ta.

saklık dönemi gibi gelmişti bana. Ama kendi kendime hep şunu söyledim: “Saat altıda kalkmak, işe gitmek ve işini yapmak zorundasın. Ondan sonrası, gecelerse sana ait.” Meslek hayatımın son iki, üç yılında, sigara içtiğim için, ayrı bir ofiste çalıştım; olağanüstü güzellikte bir Elbe manzaram vardı. Burada kendime ait birçok kitabım vardı. Sonunda yaşlandığım için şirket benden kurtulmak istedi. Maaşımı geçmişe yönelik olarak arttırdı, alçakgönüllü gereksinimlerime fazla bile gelen bir maaş. Ben de 63 yaşında emekli oldum. Tenerife ya da Mallorca’ya gitmem, kalabalıklardan hoşlanmıyorum. Yani fazla paraya gereksinimim yok. Artık Türk pasaportu taşıyan bir “Hamburg’luyum”. İstanbul’a değil, buraya gömülmek istiyorum. Ancak ruhum ebediyen İstanbul’da olacak, ölmüş ve hayattaki tüm dostlarımla birlikte. Arkadaşım Erhun Kandemir, burada gömülmek istemişti. Yine kendi isteği doğrultusunda şapeldeki cenazesinde bir arkadaşı saksofon çaldı, “I remember Clifford” ve benzeri ezgiler. Ben de caz müziği eşliğinde gömülmek istiyorum.

“Benim Başlangıç Numaram 311’di...”

KUMAŞ TEZGÂHTARI NERMIN ÖZDİL (1943)

Nermin Özdil, üç yıl önceki Hac ziyaretinden bu yana başını örtüyor. "Ben her zaman dindar bir insan olmuşumdur. Ancak yine de, gerek evimde gerekse iş hayatımda başım hep açıktı. Kimi Müslümanlar bu konuda beni anlamıyorlardı. Onlara göre, başını örtmemek, dindar olmamak anlamına geliyor. Bu bakış açısı zaman zaman bende hayal kırıklığına neden oldu." Ancak Nermin Özdil bu tür tepkilere dayanabilen, kolay kolay yıkılmayacak bir kadın. Kendisi için doğru olan yolu bir kez buldu mu azimle o yolda yürüyor. Uzun yıllar inancını dışarıya yansıtmamış. Öte yandan her gün beş vakit namazını kılmayı, Ramazanda oruç tutmayı da ihmal etmemiş. "Almanlar bunlarla fazla ilgilenmediler," diyor.

Nermin Özdil artık işsiz. İşverenin, yirmi yıl boyunca çalıştığı şubeyi kapatma kararı almasıyla, Nermin Özdil'in emekli olacağı güne dek burada çalışma planı da suya düşmüştü. Bugün 62 yaşında olan Nermin Özdil'in bir şeyler yapmak için hâlâ ne denli hevesli olduğu hemen fark ediliyor. İşe gitmeyi, insanlarla konuşmayı, onlara önerilerde bulunmayı ve kumaş kesmeyi çok özlüyor. Yaşamında ilk kez işsizlik sigortasından para alıyor. Buna hakkı olduğunun bilincinde, ne de ol-

sa on yıllar boyunca prim ödemişti. Tüm yaşamı boyunca kendi ayakları üzerinde durmuş olmaktan gurur duyuyor. “Dört çocuklu bir aile olarak, ayda net 860 markla yaşadık. Daha o zamanlar neresinden baksanız yetmiyordu para. Ama Sosyal Hizmetler Dairesi’ne gitmektense, çocuklarımla saçlarını kendim kesmeyi, elbiselerini kendim dikmeyi tercih ettim.”

Eşi yanındaki koltukta oturmuş başını onaylarcasına sallıyor. Az önce balkonda gazetesini okumuş, akşamüstü güneşinin keyfini sürmüştü. Artık çalışmıyor, zira onlarca yıl fabrikada ağır işlerde çalıştıktan sonra, artık kalbine dikkat etmesi gerekmekte. Bay Özdil, önemli konularda karar alma yükünü üstlendiği için eşine minnettar görünüyor. Nermin Özdil, yaşam öyküsünü anlatırken, o da sakince çayını yudumluyor.

Münih'te bizi büyük bir odaya aldılar. Hepimize birer başlangıç numarası verilmiş, bana 311 düşmüştü; ardından ellerimize, üzerinde nereye gideceğimiz yazan birer kâğıt tutuşturuldu. Diğer Türkler dört ya da beş kişilik gruplar halindeydi, yalnız olan tek kişi bendim. Bana verilen kâğıtta "Uelzen" yazıyordu. Beni kalkmak üzere olan Hamburg trenine bindirdiler. Kompartımanımda bir tarife buldum ve karıştırmaya başladım. "Uelzen" ismini arıyordum, zira anladığım tek şey buydu: Ben Uelzen'de çalışacaktım. Tarifede "Uelzen: Saat 09:00" ibaresini buldum ve beklemeye başladım. İstasyonu kaçıracağım kokusuyla uyuyamıyordum da. Pencereden dışarıya bakıyor, sık sık saati kontrol ediyordum. Trenin saat 09:00'da durduğu istasyonda treni indim. Uelzen'e böyle geldim.

Bana bir amortisör fabrikasında çalışacağım söylenmişti. Gözümün önünde büyük bir işletme canlandırmıştım ama sonunda kendimi küçük, pis bir araba tamirhanesinde buldum. Burada yalnızca siyah renkli giysiler giyilebilirdi. Allaha şükür yanıma pantolon ve kazak almıştım. İstanbul'daki işe alma bürosunda bize, "Yanınıza giysi almanıza gerek yok, tüm gereksinimlerinizi Almanya'dan alabilirsiniz.

Niye o kadar çok şey götürüyorsun, pantolon götürmene ne gerek var, sanki evde pantolon mu giyiyorsun?” gibi sözler söylenmişti. Neyse ki onların sözünü dinlememiştim. Dolayısıyla yanımda, çalışırken giyebileceğim bir pantolonla, uzun bir kazak vardı. Giysilerimizin üzerine yağlı, kolsuz bir cepken giymemiz gerekiyordu. İş ayakkabısı, eldiven yoktu. Yalnızca erkek işçiler iş ayakkabısı giyiyordu, onlar da bunların parasını kendileri ödemek zorundaydı.

İlk zamanlar işletmenin yakınlarındaki bir köyde, iki genç kızla paylaştığım küçük bir odada yaşıyordum. Oradaki tek Türk kadınlar bizdik. Kızlardan biri benimle aynı şehirden, diğeryse Samsun’dan gelmişti. Vardiyalı çalışıyorduk. Birimiz sabah erkenden, birimiz öğle saatlerinde, birimizse gece yarısında fabrikaya gidiyorduk. Hep birlikte işe gitmemiz ya da eve gelmemiz asla mümkün olmadı. Elbette farklı bir düzenleme yapılabilirdi, ancak durumumuz şirket yönetiminin umurunda bile değildi. Bu durumda en azından bir arada yemek yapmamız mümkün olurdu. Gerçi fırınımız da çalışmıyordu ya! “Aman Allahım, bu bozuk ocakla ne yapabiliriz ki?” dediğimi hatırlıyorum. Evimizde çay demleme imkânımız dahi yoktu.

Başta yalnızca bir yıl kalmak niyetindeydim. Amacım yeni yerler tanımak, biraz da para kazanmaktı. Ne de olsa dönemde ben üç çocuk annesi bir kadındım ve onları yalnız bıraktığım için sık sık ağlıyordum. Kayınvalidem bana haber gönderiyordu: “Geri dön, sen hayatında kaybolmadan yol bulmuş insan değilsin. Ne biçim bir kadınsın sen, üç tane küçük çocuğun var!” İlk yılın ardından neden mi geri dönmedim? Kendi kendime dedim ki: Eğer başkaları bunu başarıyorsa, sen de başarabilirsin. Kimse arkamdan, başarısız olup kaçtığımı söyleyememeliydi!

YEMEK YAPMAK, EV İDARE ETMEK, ÇOCUK YETİŞTİRMEK

1943 yılında Adana’nın Ceyhan ilçesinde dünyaya geldim. Ben altı yaşına gelene dek orada yaşadık, ardından İskenderun’a taşındık. Ailem eskiden çiftçiydi. Ailenin bir tarafı Kırım Tatarı, diğeryse İstanbul kö-

kenliydi. Beş kardeş-
tik; benden bir yaş bü-
yük bir ağabeyim,
benden küçük bir kız
kardeşle iki erkek kar-
deşim var. Kız karde-
şim hayatta değil. Ba-
ba ocağından uzakla-
şan tek kişi benim, di-
ğer kardeşlerin hepsi
kaldı ve birer meslek
sahibi oldular. Aslında

Okul fotoğrafı (soldan üçüncü, ayakta duruyor).

ben de çalışabiliyordum ama eşim izin vermedi. Bana, evde çocukların ya-
nında kalmamın daha doğru olduğunu söylediler.

Okulu bitirdikten sonra iki yıl kasiyer ve tezgâhtar olarak çalış-
tım. Ardından öğrenime devam etmek isteyip bir tür ev ekonomisi
okuluna devam ettim. Okulda dikiş, örgü gibi modern bir kadına ge-
rekli her şeyi öğreniyorduk. İç çamaşırından gömleğe kadar her şeyi el-
de dikmeyi öğrendik burada. Müfredatta ayrıca yemek pişirmek, ev iş-
leri ve çocuk bakımı konuları da vardı. 18 yaşına gelene dek üç yıl bu
okula devam ettim. Ardından öğrenimimi sürdürmek istedim ama ne
yazık ki bu mümkün olmadı, zira o dönemde eşimle tanışmıştım.
Eşim, öğrendiklerimin benim için yeterli olduğunu söyledi. Bunun üze-
rine ders vermek, başka genç kızlara dikiş makinesi kullanmayı öğret-
mek istediğime karar verdim. Ancak bu kez de annem engel oldu ba-
na: "Bunun için tek başına başka yere gideceksin. Bir kıza yakışır mı
hiç! Evinde otur!"

Almanya'daki iş olanaklarından ilk olarak, eşimin eski bir iş ar-
kadaşı Berlin'den döndüğünde haberim olmuştu. Berlin'de bir metal
ya da inşaat şirketinde çalışıyor ve saatte 15 mark para kazanıyordu.
Altı ay çalışıp geri dönmüş, kendisine toprak almış, bir ev yapıp evlen-
mişti. O dönemde evlenirken kadınlar için başlık parası da ödeniyor-
du. Eşim çok şaşkındı: "Bu adam da tıpkı benim gibi sıradan bir me-

Kendi diktiği elbiseyle komşunun kızıyla Türkiye'deyken.

murdu. Altı ayda bu kadar çok para kazanmayı nasıl başarmış?" Eski iş arkadaşı daha sonra yeniden Berlin'e döndü; giderken de eşime kendisiyle gelmesini önerdi. Ancak eşim gitmek istemedi, çünkü Türkiye'de işi vardı.

Eşim çalışmama izin verseydi, çok mutlu olurum, çünkü bankacılıkta ya da öğretmen olarak başarılı olabileceğimi düşünmüşümdür; ama çalışmıyordum, evde oturmam gerekiyordu. Günün birinde okuryazar olmayan bir komşum bana geldi. Almanya'ya gitmek istiyordu ve bana İskenderun'daki işe alma bürosuna kadar kendisine eşlik edip edemeyeceğimi sordu. Büroya vardığımızda Almanya'ya gitmesinin imkânsız olduğunu, Almanların artık okuma yazma bilmeyenleri kabul etmediğini öğrendik. Bu arada bana han-

gi okula gittiğimi sordular. "Ben terziyim, meslek yüksek okuluna gittim," dedim. "Peki sen neden başvurmuyorsun?" diye sordular. "Adını söyle, terzi olarak kaydını yapalım."

Üç gün sonra postacı Almanya'dan bir iş teklifi getirdi. Ne ben ne de eşim buna inanamamıştık. Üç küçük çocuğumuz vardı, ne yapacaktık? Eşime döndüm: "Hemen anneni ara, gelip bir ay çocukların yanında kalsın. Sonra da ben dönene dek çocukları benim annemin yanına göndeririz." Sonuçta kısa bir zaman diliminden bahsediyorduk.

DAR, GÜRÜLTÜLÜ VE PİS

Eşim, Alman İş Bulma Kurumu'nun İstanbul'daki işlem bürosuna kadar bana eşlik etti. Orada bize, terzi aramadıklarını ancak hastane ve otellerde aşçı ve çamaşırcı olarak çalışacak kişilere ihtiyaç olduğunu söylediler. Aylık yaklaşık 400, 450 mark ödenecekti ki, bu o zamanlar

Türkiye’de büyük paraydı. Teklif edilen farklı bir iş olmasına karşın, işi kabul ettim. Nedense o noktadan sonra geri dönmek istememiştim.

İstanbul’dan Münih’e uçtuk. 1973 yılı martıydı, o zamanlar 30 yaşındaydım. Münih’e vardığımda hastanede değil, bambaşka bir işte çalıştırılmak istendiğimi öğrendim. Uelzen’deki bir amortisör fabrikasında görev alacaktım. Başta ürkmüştüm; ama madem buraya kadar gelmişim, devam etmeliydim. Nitekim Uelzen’e giden trene bindim.

Firmada neredeyse yalnızca Türkler çalışıyordu. Ortam Türkiye gibiydi, dar gürültülü ve pis. Her yanda üzerinde metal parçaların kesildiği ya da delindiği küçük tezgâhlar vardı. Otomobiller için amortisör üretiyorduk. Zor bir işti, yani bizim için zor. Almanların oturup ufak tefek işleri yapmalarına izin vardı, biz Türklerse ağır işleri yapmak zorundaydık. Alman ustabaşları bütün gün içerdi. Henüz sabahın erken saatlerinde çantalarından içki şişelerini çıkarırlardı. Yüzleri gözleri öylesine kızarırdı ki, zaman zaman onlardan korkardım. Bütün gün boyunca içmeyi nasıl başarıyorlardı bilemiyorum. Ben ufak bir kadeh içki içsem hemen uyumaya başlarım.

Daha baştan söylemişim: “Ben bir kadınıym, bu ağır işleri yapmam.” Ancak seçeneğim yoktu, yapmak zorundaydım. Zamana karşı parça başı çalışılıyordu. Bir makinenin başında metal halkalar çıkarmam, ardından bir kapağı kaldırıp metal parçayı bunun altına koyduktan sonra üzerine basmam gerekiyordu. Sonra yeni baştan kaldır, indir ve yeniden kaldır, indir. Her tezgâhta birbirinden farklı işler yapılıyordu. Birisi parçaları torna ediyor, biri deliyor, biri kesiyor, bir diğeriye pürüzlerini gideriyordu. İşyerinin koyduğu kotaya göre, 15 dakikada 100 parça yapmamız gerekiyordu. Başlangıçta bunu başarma şansım hiç yoktu, zira öncelikle işi öğrenmeliydim. Tek kelime Almanca bilmiyordum, üstelik ne bir eğitim verilmiş ne de açıklama yapılmıştı. Tek bir söz söyleniyordu: “Bunu yap!” İşte bize böyle keyfi davrandılar.

Saat ücretimiz en iyi durumda 4,50 marktı, ancak parça başı kotasını dolduramadığımızı, falanı filanı da hesapladıktan sonra elimize ancak 2,50 mark geçiyordu. Bu şekilde aldatılıyorduk. Kota için verilen süre o kadar kısaydı ki, kimsenin bunu başarması mümkün de-

ğildi. Başımızdaki ustabaşı, “Kendi suçunuz. Biz size yeterli zamanı veriyoruz,” diyordu sadece. Kimse bu duruma itiraz edemiyordu, diğerleri bir türlü cesaretlerini toplayamadı ama sonunda tepemin taşı attı. Ustabaşına gidip şöyle dedim: “Elinize bir saat alıp yanıma gelin ve beni izleyin. Elimden geldiğince hızlı yapacağım. 100 parçayı ancak 30 dakikada tamamlayabiliyorum, daha fazlası imkânsız. Dişinizi sıkmanız da, kaba etinizi sıkmanız da, daha hızlı yapmak mümkün değil.” Ustabaşının bana verdiği yanıt, “O zaman sen de ekmeğini katıksız yersin, ne yapalım,” oldu.

MASANIN ALTINDA DOĞUR!

Firmada bana, “Eşini de Almanya’ya aldırırsana, o da burada çalışır,” diyorlardı. Ancak eşim muhasebeciydi ve ofiste çalışıyordu. “Görüyorsunuz, buradaki iş pis bir iş, ofis işi değil. Muhasebecilik yapabilmesi için de çok iyi düzeyde Almanca bilmesi gerek, aksi takdirde imkânsız,” diye yanıtlıyordum onları.

Buna karşın, beni daha fazla yalnız bırakmak istemeyen eşim yanıma geldi. 1973 yılında o da Uelzen’e yerleşti. Onun için zor bir durumdu. İşe, ofise gidiyormuşçasına takım elbiseyle geliyor, orada giysilerini değiştiriyordu. Diğer çalışanlar: “Olacak şey değil. Bu adam nereden geliyor böyle, yaş günü partisinden mi? Böyle beyaz gömlek giymek de ne oluyor? Hiç buradaki yağ ve pisliğe uygun değil!” diyorlardı. “Hayır, bakın o her zaman böyle giyinir. Farklı bir giysiye alışık değil,” diye onlara yanıt veriyordum. Eşim kesinlikle Almanya’da kalmak istemiyordu. “Burada kalmayacağız, buraya dayanamıyorum. Önümüzdeki yıl geri dönelim.” Ama ben inatçıydım, bir süre daha denemek konusunda ısrar ediyordum. Eşimin gelmesinden birkaç ay sonra, Adana’daki ailemin yanında kalmış olan çocuklarımızı da yanımıza aldık.

Çocukların yanımıza gelişinden kısa bir süre sonra yeniden hamile kaldım. Başlangıçta her şey yolundaydı, ancak bir süre sonra işyerinde bana yeni bir görev verdiler. Amortisör parçalarını asit havuzuna batırmam gerekiyordu ve havuz çok kötü kokuyordu. Midem

bulanıyor, başım dönüyordu. Parçaları batırdığımda insanın genzini yakan bir buhar soluyordum. Çocuğumu düşürdüğümü sanmama neden olacak kadar şiddetli ağrılarım vardı. Doktora gitmek istedim, Almanca bilen Türk iş arkadaşlarımdan bana yardım etmelerini rica ettim. Çekindiler, “Hayır, böyle sürekli doktora gidemezsin,” dediler bana. İsrar ettim. Hamileydim ve gerçekten de korkuyordum. Kendimi korumaya çalıştım ve iş kanunlarını araştırmaya başladım. Ama her seferinde karşıma duvarlar çıkıyordu. Benden beklenen yalnızca çalışmamdı, kimse bana hak ve sorumluluklarımı söylemeye yanaşmıyordu. Şirkette işçi temsilcisi dahi yoktu.

İşler, ustabaşı tarafından dağıtılırdı, tek söz hakkı onundu. Bu adam benimle hep alay ederdi. Yanına gidip hamile olduğumu, bu kadar ağır işlerde çalışmamam gerektiğini söylediğimdeyse bana inanmazdı bile. Günde altı saat boyunca, dev boyutlu, neredeyse 50 kg ağırlığında amortisörleri yirmi metre öteye çektiirdi, üstelik yedi ay, yani tüm hamileliğim boyunca. Bu ağır iş yüzünden kim bilir kaç kez hastaneye gitmişimdir. İşyerinde bana köpek muamelesi yapıyorlar, çocuğumu masanın altında doğurmam gerektiğini söyleyerek bana gülyüyorlardı.

Sonra çocuğumuz dünyaya geldi. Yakınlarımızda yaşayan herhangi bir akrabamız olmaması nedeniyle, bebek için bir bakıcı aile bulmamız gerekiyordu. Ancak yaşadığımız köy çok küçüktü. Ayda 400 mark kazanıyordum ve bunun 350 markını bakıcı aileye ödemem gerekiyordu. Nasıl olacaktı? Üstelik aldığım 50 marklık çocuk yardımını da bakıcı aileye vermeliydim. Neyse ki, Türkiye’den annem gelip birkaç hafta sonra geri dönerken kızımı yanında götürdü. Böylece kızım, dört buçuk yaşına gelene dek annemin yanında kaldı, sonra yeniden Almanya’ya bizim yanımıza döndü.

YAĞMURDAN KAÇARKEN DOLUYA TUTULMAK

Almanya’ya gelişimden iki buçuk yıl sonra Uelzen’den Hamburg’a taşındık. Amortisör fabrikasından ayrılmış, daha sonra bir terzihanede ve son olarak bir konserve fabrikasında çalışmışım. O zamanlar Uel-

zen’de iş olanakları kısıtlıydı. 1975 yılı kasım ayında Hamburg’a geldik. İlk işyerim Altona’da bir balık fabrikasıydı. Orada yalnızca birkaç hafta çalıştıktan sonra, Ochsenzoll’de kot pantolon üreten bir şirkette pantolon katladım. Eşim de yine aynı firmada çalışıyordu.

Pantolonlar önümüze yıkanmış ve ütölenmiş olarak geliyordu, bizim görevimiz fiyat etiketlerini takmaktı. Ustabaşı şüpheci biriydi, bir gün yanıma gelip ne yaptığımı sordu. Cevap verdim: “Ne yapacağım, pantolonları hazırlıyorum. Etiketleri bulup pantolona zımbalıyorum.” Bunun üzerine bana, “Doğru yapıyor musun bari?” diye sordu. Elbette doğru yapıyordum. Okuma yazma biliyordum, yapmam gereken tek şey dikkatli olmak ve örneğin bir Wrangler etiketini bir Levi’s pantolona zımbalamamaktı. Bu arada bedenlerine de dikkat ediyordum.

İş arkadaşım olan genç İtalyan adamın 100 adet pantolona etiket zımbaladığı sürede ben 300 adet yapıyordum. Buna karşın o saat başına 10,50 mark alırken, ben sadece 8,50 mark alıyordum. Kısacası genç İtalyan benden saat başına 2 mark daha fazla para kazanıyordu. “Neden böyle?” diye sorduğumda ustabaşı omuz silkerek, “Kanunlar böyle, erkeklerin maaşı daha yüksek,” dedi. Üstelik benim erkeklerden daha üretken olduğumun farkındaydı, zaten bu yüzden sürekli fazla mesai yapmamı, daha uzun süre çalışmamı istiyordu. Ama ben bunu yapmak istemiyordum. Başkalarından daha az kazanırken neden daha fazla çalışacaktım ki? Siz bunun nedenini anlıyor musunuz? Şahsen ben asla anlayamadım.

Bu firmada on ay çalıştık. Burada da yine çok kötü muamele gördük. Eşim tam altı dişini birden çektirmiş, buna rağmen o gün hastalık izni almamıştı. Elbette çok ağrısı vardı, hem müdahale, hem de uyuşturucu iğne yüzünden. Üstelik tam da o gün, hazır kot pantolonlarla dolu kutuların yükleneceği kamyonlar geldi. Her birinde yirmi pantolon olan bu kutular gerçekten çok ağırdı. Bunun için çömelmek, kutuyu altından tutup bu şekilde kaldırmak gerekiyordu. Ağrılar içinde eşimin bunu yapması olanaksızdı. Ağzını açıp tek kelime etmese de ben ustabaşının yanına gidip eşimin bu işi yapmasının mümkün olmadığını söyledim.

Bunu duyan ustabaşı bana bağırmaya başladı: "Eşin hastaysa, evine gitsin! Burada ne işi var!" Onunla son derece kibar şekilde kokuştum: "Normalde yalnızca pantolon ütüler. Bugün de bu işi yapmak için geldi." Ustabaşı ısrar etti: "Hayır! Yükleme yapmak zorunda!" Altan almadım: "Eşim yükleme yapmayacak. Burada bunca genç, yirmi yaşlarında erkek var. Afganlar, İtalyanlar, Endonezyalılar, Pakistanlılar, bunca genç adam var, yüklemeyi onlar yapabilir." Otuzlu yaşların başlarında olan ben ve eşim, gerçekten de çalışanlar arasında en yaşlı olanlardık. Ustabaşı çok ama çok sinirlendi. "Gidip evinizde oturabilirsiniz!" dedi, "haftaya işten çıkarılma ihbarını alırsınız." Gerçekten ikimizi de kovmuştu.

Böyle bir hakareti yutacak değildim. Yeniden ustabaşının yanına gittim ve bizi neden işten attığını sordum. Omuz silkti sadece: "Burada bunca mülteci, Afgan falan var, yani size artık ihtiyacımız yok." Üstelik olay bununla da kalmadı, firma bize ne izin paralarımızı, ne de

Almanya'ya gitmeden önce arkadaşlarıyla beraber İstanbul'da, 1973.

bir önceki ay çalışmış olduğumuz iki günlük ücretimizi ödemedi. Muhasebeden kişisel belgelerimi almaya gittiğim zaman, oradaki genç bir Endonezyalı, gelir beyan belgelerimizde çocuklarımızın kayıtlı olmadığını fark etti. Büyük bir öfkeyle bir kez daha ustabaşına gittim: “Dört çocuğumuz olduğunu gayet iyi biliyordunuz. Pazar günleri çalışmaya geldiğimizde çocuklarımızı yanımızda getirirdik, bahçede oynasınlar diye. Kantinde hep beraber yemek yerken de gördünüz bizi.” Ama söylediklerim, bu insanların umurunda bile değildi. Büroda çalışan firma sahibinin karısı, maliyeye giderek çocukları üzerimize kaydettirmek zorunda olduğumuzu söyledi. Böylece sekiz ay boyunca dört çocuk için almamız gereken çocuk yardımı parasını kaybettik; o zamanlar bizim için büyük paraydı.

Öte yandan bizi desteklemeye çalışan iyi niyetli Almanlar da tanıdık. Örneğin Uelzen’de yaşlı bir komşumuz vardı. Günün birinde içinde bir şişe köpüklü şarap, kahve, bir kase dolusu çilek ve çikolata olan bir sepetle çıkageldi. “Çocukların çok uslu, kesinlikle çilek ya da kiraz çalmıyorlar. Diğer bütün çocuklar hırsızlık yapıyor ama seninkiler asla. Çilekler senin, şarap eşin için ve çikolatalar da çocuklara. Siz çok hoş bir ailesiniz.” Adamın bu davranışını çok nazik bulmuştum, ancak en küçük oğlum paniğe kapılmıştı: “Anne, o adam kesin bizi zehirlemek istiyor!” Henüz dört yaşındaydı ama öylesine korkmuştu ki, çilekleri yemeyi reddetti. “Belki de Almanlar bizi sevmiyor ve ölmemizi istiyorlardır,” diyordu. “Hayır, Ömer. Bu dede çok nazik ve hırsızlık yapmadığınız için bunları size hediye olarak getirdiğini söyledi,” diye karşılık verdim. Oğlan yine de çileklere elini sürmedi.

Bir de yıllar sonra Altona’da yan dairesinde oturduğumuz komşu kadın vardı. Masa başı işi vardı. Bir gün bana karşılıklı iş yardımlaşması önerdi: “Bayan Özdi, sen bizim dikiş işlerimizi yaparsın, ben de sizin yazışmalarınızı hallederim, ne dersin?” Kaufhof’daki işimi bana bulan da bu kadındır. Gazetedeki ilanı okumuş. “Bu iş tam sana göre, hem eve de çok yakın. Her gün ta Barmbek’e kadar gideceğine, çocuklarına daha fazla zaman ayırırsın.” Oraya benim adıma telefon etti, her şeyle ilgilendi ve gerçekten büyük yardımı dokundu. Ama iş görüşme-

sine yalnız gittim. Şef çok sempatik görünüyordu. "Burada birçok Türk müşterimiz var, bize yardımın dokunacağına eminim," dedi. Sonrasında, tam 21 yıl boyunca Kaufhof mağazasının kumaş reyonunda tezgâhtar olarak çalıştım. Başlangıçta bana, et reyonu, araba parçaları reyonu ve peynir reyonu gibi farklı bölümlerde iş teklif etmişlerdi. Ama hepsini reddettim: "Peynir kokusu beni rahatsız eder, eti zaten hiç sevmem, araba parçalarından da anlamam. Ama bana kumaş reyonunda bir iş vererseniz, işte onu iyi yaparım." demiştim. Kabul ettiler, iyi bir karar da oldu, çünkü Altona'da gerçekten çok sayıda Türk yaşıyordu ve insanlar memleketlerinden biriyle karşılaşmaktan memnundu.

Müşterilere karşı daima güler yüzlü ve yardımsever olmak benim için son derece doğaldı. Hiçbir müşteriye kabaca, "Tamam, tamam geliyorum!" diye bağırmadım. Bekletecek olsam bile bunu daima nazik ve sakin bir sesle söyledim. O zaman müşteriler de sabırla bekliyorlardı. Onları unutmayacağımı biliyorlardı. Kimi müşteri biraz sohbet edip küçük bir parça kumaş almak istiyor, bir diğeriye hemen alışverişini yapıp gitmek istiyor. Müşterinin gözüne bakarak bunları anlayabilmek gerek. Bir kez, Alman bir müşterim beni orada yalnızca gevezelik yapmakla itham etmiş, "Buraya gelin ve bana hizmet edin!" diye bana bağırıyordu. "Efendim?!" dediğimi hatırlıyorum, zira bu duruma inanamamıştım. Bana yönelttiği suçlama, yarım saattir başka bir müşteriyle konuşmaktı. Ona karşılık verdim: "Her müşteriye hizmet etmek zorundayım. Bu esnada da onunla konuşmalıyım, aksi halde ne istediğini bilmem mümkün değil. Diğer müşteri de sizinle eşit haklara sahip. Ona ne istediğini ve ne kadar istediğini sordum. Sonra hesap yaptım, gerekli kumaşı kesip kendisine verdim. Ancak bundan sonra sizinle ilgilenmek üzere buraya gelebildim." Bu açıklamanın ardından kendisine baktım. Bana neye ihtiyacı olduğunu açıkladı. Sonunda ona şöyle dedim: "Gördünüz mü? İşte şimdi biz de konuştuk. Bütün müşteriler eşittir."

Birçok yabancı Almanca konuşurken kendini iyi ifade edemez. Örneğin iki buçuk metre yerine, iki yarım metre der ya da sayıları parmaklarıyla gösterir. Böyle durumlarda hata yapmamak ve doğru hiz-

met verebilmek için dikkatli dinlemek gerekir. Benim için müşterinin hangi ülkeden geldiği fark etmezdi, sonuçta ben de bir yabancıyım. Müşterilerin herhangi bir güçlük yaşadığını fark ettiğimde yanlarına gider, bir elbise için kaç metre kumaş gerektiğini söyler ve gerekli her şeyi açıklardım. O zaman sevinir, seni bize Tanrı gönderdi, derlerdi. Sonuç olarak durumdan memnun kalırlar ve kumaşı satın alırlardı.

Hiçbir müşteriye hakaret etmemişimdir. Ama kimileri beni aşağılar, hakkımda küçük düşürücü ifadeler kullanırdı: “Ah, şu yabancı-nın teki, zaten hiçbir şeyden anlamaz!” Böyle durumlarda kendimi savunur, “Demek hiçbir şeyden anlamıyorum, o zaman herhalde boşuna duruyorum burada,” derdim. Bunun üzerine bir de hesap yapmayı, okuma yazmayı ya da sayı saymayı bilip bilmediğimi sorduklarında kimi zaman, “Beni buraya süs olsun diye koydular,” derdim. Eğer yabancıysanız, Almanlar son derece şüpheci oluyor. Size inanmıyorlar ya da onlarla yeterince ilgilenmediğinizi söylüyorlar. Bu tutum beni bugün bile hasta ediyor. Yine de genelde onlara olabildiğince uygun bir şeyler bulmaya çalışırdım. Bir müşteri dükkânı eli boş terk ettiğinde içim rahat etmezdi. Bu yüzden bir şeyler bulabilmek için elimden geleni yapardım. Yine de, “Seni pislik, ne işin var burada?” ya da “Pis yabancılar!” gibi laflarla hakaret eden insanlar da olurdu. Bu gibi durumlarda şefim beni hep destekledi. Birisi bana hakaret ya da küfür ettiğinde bunu sineye çekmememi, tepkimi anında göstermem gerektiğini söyler, daima arkandayım, derdi.

Şefim olan kadını gerçekten çok severdim, ancak onun işleri de yolunda gitmedi. 25 yıldır bu şirkette çalışıyor, uzun yıllardır kumaş bölümünün yöneticiliğini yapıyordu. Günün birinde genç bir züppeyi ona şef olarak atadılar. Genç adam ona “Siz” diye hitap etmemi istedi, bense ona “Üzgünüm!” diye yanıt verdim. Sanırım 23 yaşlarındaydı, yani çocuğumdan bile küçüktü! Bunun üzerine utanmazca bana Türkiye’de “Siz” şeklinde bir hitap tarzı olup olmadığını sordu. Bu genç adamı uzun süredir tanıyordum, burada altı yıldır çalışıyordu, bense tam yirmi yıldır. Üstelik her şeyi ondan daha iyi biliyordum. Ona her konuda bilgi verebilirdim ama aynı durum onun için geçerli

değildi. "Ben sana her an yardım edebilirim, ama sen bana edemezsin. Bu durumda nasıl olur da sen bana emir verebilirsin ki?" dedim. Kıpırmızı olmuştu.

Tartışmaya tanık olan iş arkadaşlarım sonradan yanıma geldiler: "Bunu yaptığın için sana teşekkür ederiz. Sonunda ilk kez biri ağzının payını verdi." Onlara neden ağızlarını açıp bir şey söylemediklerini sordum. Düşüncelerini dile getirdiği için şefler kimsenin boğazını kesmez. Belki birisi üç gün bana kızgın olur ama sonunda yeniden bana ihtiyacı olur. O zaman yanıma gelir, tatlı dille şunu ya da bunu yapıp yapamayacağımı sorar. Tıpkı bir kedi gibi. İnsan düşüncelerini söylemeli. Ben sözcükleri içimde tutamam. Bugüne dek yedi ayrı şirkette çalıştım ve hepsinde de ne düşünüyorsam söyledim, asla çekingen davranmadım. Eşim beni sık sık uyarmıştır: "Böyle her düşündüğünü söylemeyi sürdürürsen, işten atılacaksın!" Ama böyle bir olay yaşamadım.

2000 yılı sonundan bu yana işsizim. 21 yıl boyunca çalıştığım Kaufhof'un Altona'daki şubesi kapatıldı. Bina sahibiyle yapılan sözleşme sona ermiş. Biz çalışanlar binanın belli bir süre için kiralanmış olduğunu dahi bilmiyorduk. Sözleşmelerimizde emeklilik dönemimize dek çalışabileceğimiz ifade edilmişti. Ama iş oraya varmadı, henüz emekli değilim, bunun için birkaç ay daha beklemem gerekiyor.

Otuz yıldır Almanya'dayım, ömrümün yarısını bu ülkede geçirdim. Hep çalıştım, tüm bu yıllar içerisinde yalnızca bir kez, iki hafta süreyle işsizlik yardımı aldım. Yine de bir müşteri gelip bana, "Kendi

Çocukları Figen, Özgür ve Özlem ile.

memleketine dönsene, ne işin var burada?” dedi. Bu lafın altında kalacak değildim: “Bakın ben çalışıyorum, dilenmiyorum. Ve eğer biz çalışmazsak, sizin emekli maaşlarınız nereden ödenecek sanıyorsunuz?” Almanlar bizden hoşlanmadıkları zaman bize “Yabancılar” diyorlar. O kadar çok işsiz ve devlet yardımıyla geçinen genç insan var ki! Çalışan biri olarak, işsizlik parasıyla yaşayanların alabildikleri pahalı şeylere yetecek maddi gücünüz yok. Kesinlikle kıskanıyor değilim, gerçekten. Her zaman kendi kendime, “Güzel Allahım, bana ölene dek çalışabilmeyi ve kendi paramı harcamayı nasip et, hiç kimseden bir şey almak istemiyorum,” derim. Bugüne dek hiç devlet yardımı almadım, bunu hoş bulmuyorum. Şimdi işsiz olduğum için kendimi dilenci gibi hissediyorum. İş Bulma Kurumu’na gittiğim zaman kendimden utanıyorum. Ben otuz yıl boyunca çalıştım, dolayısıyla bu para benim hakkım, ancak yine de utanıyorum.

ÇOCUKLARIMIZIN BAŞINDA BEKÇİ KÖPEĞİ GİBİYDİK

Eşim hep Türkiye’ye dönmek istiyordu. Ancak çocuklar okula başladığında, bu konu birkaç yıllığına gündemden düştü. Çocuklar Almanca öğreniyorlardı, Türkçe “ikinci dil” haline gelmişti. “Anne biz burada yaşamaya alıştık, okula burada gidelim,” diyorlardı. Allaha şükür, asla okulla ve öğretmenlerle ilgili sorun yaşamadık. Çocuklarım daima çalışkan ve akıllıydı, bu yönden onlarla gurur duyuyorum. Hiç aptalca şeyler yapmadılar; spor, müzik, futbol, yani her an bir etkinlikle meşgullerdi. Eşim de daima onları takip ederdi. Dışarı çıkmaları, örneğin diskoya gitmeleri yasaktı. Akşamüstleri saat beşte, bir süre sonraysa akşam yedi de evde olmaları gerekiyordu. Başlarında bekçi köpeği gibiydik. Hırsızlık yapmamaları, aptalca işlere bulaşmamaları gerekiyordu. Bugün çocuklarımız onlara o şekilde davrandığımız için bize müteşekkirlere ve doğru yaptığımızı söylüyorlar. Çocuklarımla hepsi üniversiteye gitti. Ben onlardan çok memnunum ve onlar da ailelerinden memnunar.

Günün birinde, bizi Almanya’ya geldiğimiz için suçlayacaklarından endişe ettim hep. Böyle yaparak onları zor durumda bırakmış olmaktan korkuyordum. Türkiye’de yaşamış olsalardı 23 yaşında üni-

versite mezunu ve çoktan evlenmiş olabiliyorlardı. Sonuçta insanın bir bilgiyi anadilinde öğrenmesi kolaydır, fakat çocuklar burada her şeyi Almanca öğrenmek zorundaydı. Öte yandan yaşları çok küçüktü ve çabuk öğreniyorlardı. Küçük kızım Almanya’ya gelişinden birkaç hafta sonra öyle iyi Almanca konuşuyordu ki, gerçekten inanılmazdı. Bir süre sonra bana bir şeyler okumaya, okuduklarını Türkçeye çevirmeye başladı. Almanca bilmiyormuş gibi davranıyordum, o da bana, “Anne hâlâ Almanca anlamadığına inanmıyorum, bu kadar uzun zamandır buradasın,” diyordu. Ama ben üsteliyordum: “Hayır, sen bana okuyup tercüme etmelisin.” Onu böyle yapmaya zorladığım için sonradan bana çok teşekkür etti.

Tek bir veli görüşmesini bile kaçırmamışızdır. Zaman zaman birinden çıkıp bir diğerine yetişmem gerekirdi, çünkü iki ayrı okulda aynı günde veli toplantısı olabiliyordu. Bu bana asla yorucu gelmedi, asla bir çocuğumun görüşmesine gidip diğerine gitmezlik etmedim. Daima çocuklarım hakkında her şeyi bilmek istedim, her şeyleriyle ilgilendim. Hatta ayrıntılı olarak konuşmak amacıyla öğretmenlerini eve davet ettim ya da onları kendi evlerinde ziyaret ettim. Öğretmenler bu davranışlarımı elbette doğru buluyor, “Keşke tüm anneler sizin gibi olsa,” diyorlardı. Yabancı veliler için tercüman bulundurulmasına karşın, diğer veliler görüşmelere pek ilgi göstermiyordu. “Nasıl olsa bir şey anlamıyoruz, neden veli toplantısına gidelim ki!” diye düşünüyorlardı muhtemelen.

Dil engeli, okulların eğitim planında da göze çarpıyordu. Ne yazık ki, benim çocuklarımla devam ettiği okulda Türkçe dersi yoktu. Bu konuyu sınıf öğretmeniyle konuşmaya çalıştım: “Almanca, İngilizce, İspanyolca, tüm bunları öğrenecekler elbette, ama kendi anadillerini de öğrenmeleri gerek.” Elbette sınıf öğretmenin bu konuda herhangi bir etki gücü yoktu. Birçok arkadaşımızın çocuğu tek kelime Türkçe konuşmıyor. Türkiye’ye tatile gittiklerinde de onlarla alay ediliyor. Sonuçta diğer çocuklarla oynayabilmeleri ve büyüklerin sözlerini anlayabilmeleri gerek. Bu yüzden çocuklarımla anadillerini çok iyi öğrenmeleri benim açımdan çok önemliydi.

Oğlumuz Ömer diplomasını eline aldı. İslam bilimleri okuyan oğlumuz Özgür de öyle. Kızımız Özlem ise Türkoloji okudu. Özgür ve Özlem yüksekokulu en yüksek not ortalamasıyla bitirdiler. Çocuklarımızı sunduğumuz ilgi ve gösterdiğimiz özenin bir ödülü bu. Hiçbir şeylerini eksik bırakmadık ve tüm zamanımızı onlarla ilgilenerek geçirdik. Örneğin kızım harfleri düzgün yazamadığı ve öğretmeni onun yazısını düzelttiği zaman kızıma şöyle demiştim: “Benim yazım güzel değil; ama sizlerin yazısı güzel olmalı. Neden sırf yazın kötü diye notun kırılсын ki?” Zamanla öğretmenleri de çocuklarımızı nasıl desteklediğimi fark ettiler. Çocuklarımız okunaklı yazmayı öğrenmeli, okulda başarılı ve düzenli olmalıydılar.

Çocuklarımız artık evden ayrıldılar, yani biz görevlerimizi tamamladık. Eşim emekli, ben de emekli maaşımın bağlanmasını bekliyorum. Diğer birçok Türk ailesinin yaptığı gibi, yaşamımızın bu noktasında geri dönmeyi isteyip istemediğimizi düşünmeye başladık. Üstelik benim romatizmam var ve buradaki hava bana iyi gelmiyor. Fakat bütün çocuklarım ve torunlarım buradayken, ben kalkıp da temelli gide mem. Şu anki planımız bundan böyle yılın altı ayını burada, altı ayını da Türkiye’de geçirmek. Türkiye’de baş ağrısı nedir bilmez, fazla hasta olmaz insan. Bu sabah fark ettim de, 16 yaşından 23 yaşına kadar yalnızca iki kez doktora gitmişim: Bir kez diş doktoruna, bir kez de 18 yaşında cildiyeceye. Buradaysa romatizma, cilt sorunları ya da sinirsel ko-

Kocası ve torunlarıyla Almanya’da.

nular nedeniyle neredeyse her hafta doktordayım. Elbette şimdi 30-40 yaş daha yaşlıyım. İnsan gençken birçok şey dayansa da yaşlandıkça her şey güçleşir. Ama Hamburg’un romatizmalılar üzerinde zehir etkisine sahip olduğu da bir gerçek.

Çocuklarımız bize, “Günene taşınırsanız nasıl olur? O

zaman oradan bir ev de biz alırız," diyorlar. Oğlum zaman zaman İspanya ya da Portekiz'e taşınmamızı öneriyor. Ancak bizim zaten iki evimiz var, birisi Mersin'de, diğeri ise Adana'da. Adana çok sıcak, hava sıcaklığı sık sık 40 dereceye çıkıyor. Bu kadar sıcak bana ağır geliyor. Mersin'i de sevmiyorum. Doktorum Ankara yakınlarında, yüksek yerlerde yaşamamı önermişti, dağ havası bana iyi gelirmiş. Belki Antalya ya da Alanya gibi hem dağlık, hem de deniz kenarı olan bir yere gideriz. Buna da döndüğümüzde karar veririz.

"BABAANNE, SEN NEREDE DİNLENMEK İSTİYORSUN?"

Oğlumun en küçük oğlu olan torunum çok meraklıdır. İki yıl önce bana "Babaanne, sen nerede dinlenmek istiyorsun?" diye sormuştu.

Onu anlamadım. "Ne demek istiyorsun?" diye sordum. O zaman bana bir açıklama yaptı: "Yani, öldüğün zaman seni nereye gömmemizi istersin?" Ona şöyle yanıt verdim: "Doğduğum yere, yani büyükbabamın yanında." Torunum sormaya devam etti: "Peki ya büyükbabam?" Ona tahminimi söyledim: "Muhtemelen o da Türkiye'ye gömülmek ister." Bu yanıtla torunum da kararını verdi: "O zaman ben de Türkiye'ye gömüleceğim."

Oğlan büyükbabasını çok sever. Çocuklar burada da Türk mezarlığı olduğunu söylüyor. Orada kendilerine bir mezar da almışlar. Bizde birisi öldüğünde yıkanması ve beze sarılarak gömülmesi gerekir, tahta tabut içinde değil. Bir defasında kızım konuyu buraya getirdi: "Anne, sen endişe etme, biz hallederiz, seni yabancı ellere bırakmayız. Üstelik burada bir hoca da var. Türkiye'ye gömülmeni istemiyoruz. Sonra orada seninle kim ilgilenecek?"

Ancak ben konuya şöyle bakıyorum: Dualar Allaha gider. İster burada, ister orada dua edin, fark etmez. Nerede olursanız olun, tüm dualar Allaha gider. Çocuklarımla dua etmek için mezarımın başına gelmelerine hiç gerek yok. Dua etsinler yeter. Endişe etmelerine hiç gerek yok, o dualar bana gelecektir.

“Kader Böyle İstedi...”

İşçi CEMİLE SAMURKAŞ (1936)

Bunların hepsi kader," diyor Cemile Samurkaş. "Bu yolu seçmemi kader istedi. Seçtiğim yolun sonunda işte burada, bu evdeyim. Şimdiyse kader benden yazmamı istiyor, bu yüzden de çok mutluyum. Bu sakın günlerimde, düşünecek ve yazacak bol bol vaktim var."

Bugün altmışlarında ufak tefek bir kadın olan Cemile Samurkaş, yalnızca birkaç yıl okula devam edebilmiş. Yaşamı boyunca fabrika ve hastanelerde birçok farklı işte çalışmak zorunda kalmış, ancak gerçek yazgısını henüz bulmuş gibi görünüyor: Sözcükleri şiirlere dönüştürüyor. Kaderine küsmüş değil. Kısmetine böylesi taşlı bir yol yazılmış olmasını sorun etmiyor. Kader zaman zaman ona yardım etmek istercesine davranmış, yaklaşan kimi tehlikelere dikkatini çekmiş. Ancak hiçbir işe yaramamış, kara talih yine yapacağını yapmıştı.

Cemile Samurkaş, alçakgönüllü bir emekli maaşıyla Jenstedt'te bir sosyal konutta yaşamakta. Kaldığı apartmanın etrafı yüksek bir çitle çevrili. İçeriye, hapishanelerdeki ziyaretçi kapısını andıran bir güvenlik kapısından geçiliyor. Çitin ardında çocuklarıyla oturan ve sohbet eden kadınlar bu durumu yadırgamıyor. Oysa bir evin neden bu şekilde korunması gereksin? Bu sorunun yanıtını Cemile Samurkaş da bil-

miyor. Burada 15 yılı aşkın süredir yaşıyor. Günün birinde bu çiti yaptıklarını anımsıyor; ama çit onun hayatında hiçbir şey değiştirmemiş.

Cemile Samurkaş için en önemli şey, yaşam alanını kimseyle paylaşmak zorunda olmaması; yıllar önce İstanbul'dan yola çıkıp güç bir seyahatle İsviçre üzerinden Hamburg'a kadar takip ettiği eşiyile bile. Şöyle anlatıyor: "Çocuklarımla babalarıyla büyümesini istiyordum. Bu nedenle her şeye katlandım. Ama kader istemedi." Evliliğine ait tüm izler özenle yok edilmiş. Eşini anımsatan tek bir fotoğraf bile yok. Aslında Cemile Samurkaş uzun süre önce İstanbul'a dönebilirmiş, fakat orada kimsesi kalmamış. Böylece kaderinin belirlediği gibi Almanya'da kalmış.

Uzun zaman oldu, en az otuz yıl. Sabah namazını kılmış, açık gözlerle oturuyordum. Açık olan gönül gözüm müydü, yoksa dünya gözüm mü, şu anda hatırlayamıyorum. Bu ne anlama mı geliyor? Dünya gözüyle bu dünyaya ait şeyleri, gönül gözüyle ise çok daha farklı şeyler görürsünüz. Ne olduğunu ben de tam olarak açıklayamıyorum, cenneti görmek gibi bir şey. Aniden karşınızdadır. O gün de işte böyle olmuştu.

Önümden geçen bir kedi gördüm. Adımları öylesine güçlüydü ki, tüm ev sarsılıyordu. Tam o anda bir sesin "mart ayında," dediğini işittim. Ardından da tarihle saat verdi. İşte o gün, dedi ses, dikkatli olmalıydım. Korkmuştum. Bu olaydan birkaç gün sonra eşimle birlikte Winsen'e, tamir edilen arabamızı almaya gittik. Şiddetli bir yağmur yağıyordu ve Winsen'in virajlı yolunda arabamız kaymaya başladı. Kontrolü yitirip karşı şeride geçtik, hızla ağaçların arasına dalıp bir göle düştük. Yüzüm tamamen dağılmıştı. Bizi acilen Winsen'deki hastaneye götürdüler. Aynı gün ev sahibim de bir kaza geçirmişti. Sokakta yürürken kafasına bir ağaç dalı düşmüş, bu nedenle dişlerini yitirmiş. Kazanın olduğu gün, sesin bana fısıldadığı tarihti. Bugün bile mart ayında çok dikkatli davranırım.

Gönül gözüne hükmedemezsiniz. Ancak kendi istediği zaman ortaya çıkar. Gözlerinizle normal şekilde bakarken, aniden farklı şeyler görür ya da duyarsınız, tıpkı o sert adımlı kedi gibi. Yaşadığım bu olaylardan bugün bile korkuyorum. Yaşamım boyunca tam üç kez bana bir şeyler malum oldu, hepsi de gerçekleşti. Bugün böyle şeyleri artık yalnızca yakınlarımla ilgiliyse rüyamda görüyorum.

DÖRT GÖZLE BEKLENEN ÇOCUĞUN ADI: CEMİLE

Ailem, Isparta'nın Uluborlu ilçesinden gelir. Şehrin modern ve varlıklı ailelerinden biriydik. Uluborlu'da eski bir hanın yıkıntıları vardı. Bu han dört ya da beş nesildir ailemize aitti. Yazın sıcak aylarını daima Uluborlu'nun biraz dışında bulunan ve dışı sarmaşıklarla kaplı yazlığımızda, kışlarıysa şehirdeki evimizde geçirirdik. Babam memurdu. Evlenmeden önce belediye yönetiminde katipmiş, daha sonra mali işlerden sorumlu olarak çalışmış. Okuma yazma bildiğinden ona “büyük adam” derlerdi. İstanbul'dan ya da başka bir şehirden önemli konuklar ilçeye geldiğinde, mutlaka bizim eve de uğrarlardı.

Annemin uzun süre çocuğu olmamış. Sık sık hamile kalır, ancak halı dokuğu için hep düşük yaparmış. Nihayet 18 yıl sonra, 1935 yılında bu kez bana hamile kalmış.

Doğumum hakkında ailede şu öykü anlatılır: Bahçedeki çardakta konuklarımız varmış ve her zamanki gibi, şehrin doktorlarından bazıları da oradaymış. Babam bir yandan ud çalarken, bir yandan da konuklarla birlikte rakı içip eğleniyormuş. Doktorlardan biri babama, “Ahmet, eşin Fadime'yi muayene edeyim de çocuk sahibi olup olamayacağına bir bakayım,” demiş.

1930'lu yılların sonunda
anne ve babasıyla.

Günümüzde doktorlar inanılmaz şeyler başarıyor, ancak aslında hiçbir şey anlamıyorlar. Oysa o zaman doktorun annemin nabzını kontrol edip gözlerine bakması yeterli olmuş! Babamın arkadaşı olan doktor ona sormuş: "Ahmet bey, neler oluyor? Bana anlatın." Babam son derece mutsuz şekilde yanıtlamış: "Elimden bir şey gelmiyor. Çocuğu olmadığı için herkes eşıme 'katır gibi kısır' diyor." Doktor annemin elini tutup nabzını kontrol etmiş ve sonra gözlerinin içine bakmış ve şöyle demiş: "Ahmet bey size iyi bir haberim var: Eşiniz hamile. Ancak çocuğun dünyaya gelebilmesi için eşinizin mutlaka çiğ ciğer yemesi gerek."

Annem her şeyden önce evliliğimi kurtarmak için doktorun bu önerisini yerine getirmiş. Karaciğeri kuşbaşı kesip tuz ve biberle lezzetlendirerek yemiş. Her gün bir karaciğer. Doktor, annemin elini yukarıya uzatmasını yasaklamış, annem de bu yasağa uymuş; ayrıca yalnızca sırtüstü yatmasına izin varmış. Gerçek bu. Annem hamileliğinin yedinci ayındayken, ben dünyaya gelmişim. Bez bebek kadarmışım. Annemin yediği onca karaciğer nedeniyle bedenimde koyu lekeler varmış. Bu lekeler bugün hâlâ durur. Beni pamuğa sarıp sıcak kuma yatırmışlar. Annem yaralanıp öleceğimden korkmuş. Allah'a şükür, bir şey olmadı ve büyüdüm. Ama başımdan bir sürü felaket geçti.

Ben iki yaşındayken İstanbul'a taşındık. Babam İstanbul'daki askeri okulun yönetimine atanmış, bir süre sonra da bizi yanına aldırması-tı. Gedikpaşa'da bir ev satın aldı. Bu semtin bizim köyümüzden farkı yoktu. Çocuk olarak çekincem olmayıp herkesle konuştuğumdan askeri okuldaki tüm subaylar beni severdi. Zaman zaman şekerleme almam için bana para verirdi. Dört yaşlarındayken, yanımda bir askerle bakkala gidiyordum. Tüm çocuklar gibi ben de kaygısızdım ve şeker kutularına bir an önce varmak için askerin elini bırakarak yola fırladım. Karşıya geçerken korkunç bir kaza oldu ve tramvay bana çarptı. Haftalarca hastanede yattım. Fiziksel olarak herhangi bir hasar kalmamasına karşın, konuşmayı seven, bir kadar da çok konuşan ben, aniden kekelemeye başlamıştım. Bu durum, ailem için gerçek bir şok olmuştu.

Kazadan aylar sonra bile kekelememin hâlâ sürüyor olması üzerine, doktorlar aileme beni başka çocuklarla daha sık bir araya getir-

melerini önermişler. Ayrıca doğumumun hâlâ resmen kayıtlara geçmemiş olması nedeniyle, aileme yaşımı iki yıl büyötmelerini de tavsiye etmişlerdi. Böylece okula daha erken başlayabilecek ve daha çabuk gelişecektim. Ailem bu tavsiyeye uydu. Aslında 1936 yılında doğmuş olmama karşın, nüfus kayıtlarında 1934 doğumlu görünüyorum ve zaman içinde bu durumu ben de benimседim.

Babam Gedikpaşa'daki evimizi sattı ve Süleymaniye semtine taşındık. Burada okula başladım. Çocuklar sürekli benimle dalga geçiyor, alay ediyorlardı. Aslında buna şaşmamak gerek, minyon yapıyıldım ve diğerlerinden iki yaş küçüktüm, üstelik kekeliyordum. Korkunçtu! Her seferinde domates gibi kıpkırmızı oluyor ama sesimi bile çıkartmıyordum. Bir tek şarkı söylerken kekelemiyordum. Okulun daha ilk yılında sınıfta kaldım. Dördüncü sınıftaysa başka okula geçtim. Burada, beni gerçekten anlayan bir öğretmenim vardı. Okulda benden beklenen her şeyi başaramasam bile, öğretmenim beni sınıfta bırakmazdı. Bir süre sonra Meliha adında yeni bir öğretmen geldi. Günün birinde, hiç unutmam, okulların tatile girmesine iki hafta kala beni tahtaya kaldırdı. Tahtaya gittim ve heyecandan kekeledim. "Babana söyle, seni başka bir okula göndersin. Müfettişler geldiğinde senin yüzünden rezil olmaya hiç niyetim yok," dedi bana. Yıkılmışıldım. Gözyaşları içinde eve döndüm. Bu olaydan sonra babam beni bir daha asla okula göndermedi.

BABAMIN ÖNSEZİLERİ

Şimdi ne yapacaktım? Çok küçüktüm, henüz 10 yaşındayıldım. Ailem beni çalışmaya gönderdi; önce bir çikolata fabrikasında, daha sonraya bir ecza laboratuvarında çalışıldım. Her iki işyeri de babamın tanıdıklarına aitti. Eczanedeki çift ailem gibiydi, benimle çok yakından ilgileniyorlardı. Onları sonraları da hep ziyaret ettim. Eczanede yapılan işleri hızlı öğreniyor, kısa sürede ilerleme kaydediyordum. Sonunda bana iğne yapmayı da öğrettiler. Böylece yaşadığım semtteki insanlara iğne yapmaya başladım. Sağlık okuluna gitme ve hemşirelik eğitimi alma hayalleri kuruyordum; ama ne yazık ki, giriş sınavlarını geçemedim. Yine de en azından hastabakıcı olarak hastanede çalışmayı başardım.

Kaderin istediği şekilde, 16 yaşındayken hastanede eşimle tanıştım. Acil serviste görevliydim, genç bir adam sarışın, çok hoş bir kadını acil servise getirmişti. Adam, kadını denizde boğulmaktan kurtarmıştı. Ne yazık ki, geç kalınmıştı, genç kadın öldü. Dehşet içinde genç adama sordum: “Sevgili kardeşim, nasıl oldu olay?” Ancak o kaçamak davranıp bana yanıt vermedi.

Ertesi gün hastanede bir bulaşıkçı kadın yanıma gelip benimle konuşmak istedi. Bana elindeki mektubu vererek bir gün önce tanıştığım genç adamın annesi olduğunu söyledi. Mektubu açtım ve bunun bana yazılmış bir aşk mektubu olduğunu gördüm – tam dört sayfalık bir aşk mektubu! Mektubu yırtıp attım. Benim niyetim beyaz gömleğimi daha da beyaz yapmaktı. Yani hastanedeki görevimde ilerlemeyi tercih ediyordum. Bulaşıkçı kadınsa inatçıydı: “Seni oğlumla evlendirmezsem, Allah beni kahretsin!”

Yaz aylarıydı ve adetimiz olduğu üzere gittiğimiz Uluborlu yakınlarındaki, İstanbul’a taşındıktan sonra da satmadığımız evimizde, ailemle birlikteydim; Ramazan ayında bir cumartesi günüydü. Arkadaşım oyun oynuyor, ben örgü örüyor, annemse halı dokuyordu. Aniden arkadaşımın kapının önünde biriyle konuştuğunu duydum. Pencereden dışarı baktım. “Anne!” dedim sonra, “benimle evlenmek isteyen genç adam gelmiş.”

Genç adam bizi gördüğünde yukarı çıktı, annemin elini öptü. Annem hemen babama konuklarımız olduğu haberini gönderip eve gelmesini rica etti. Konuklar ailece gelmişlerdi. Arkadaşım ve ben, olması gerektiği gibi, Fadime teyzemlere gittik. O zamanlar erkeğin ailesi gidip kızı ailesinden ister, kız da o sırada orada bulunmazdı. Tüm bunlar evlenme seremonisinin parçasıydı.

Babam evlilik teklifini kabul ederek şöyle demişti: “İstanbul’da kız mı yok? Eğer bu genç adam kızımı gerçekten sevmeseydi, ailesiyle birlikte kalkıp bu kadar yol kat ederek buraya, Uluborlu’ya kadar gelmezdi.” Düğüne kadar uzun süre geçti, zira müstakbel eşim doğduğunda nüfus kaydı yapılmamış ve henüz resmi bir kimliği yokmuş. Müstakbel eşim, toplam on üç kez evlenen ve o dönemde üç eşi olan

kayınpederimin ikinci eşinden olan oğluydu. Böylece düğün tarihi belirlenene dek birkaç hafta geçti. Sonunda, tüm formaliteler tamamlandıgındaysa babam düğünü iptal etmeye karar verdi. Belki de bu genç adamın pek normal olmadığını sezdiğinden; ama ben babamın bu davranışına anlam veremedim.

Asla babama karşı gelmemiştim ama bu kez ona şöyle dedim: “Baba, bugüne dek adını hep büyük bir şerefle taşıdım, ama bu kez seni anlamıyorum!” Babam ise yalnızca, “Bu evliliği istemiyorum! Bu evliliği istemiyorum!” diyordu. Umutsuz durumdaydım: “İnsanlar ailemizle alay edecekler. Bunu kabul edemem baba. Acı çekmem, dilenmem gerekse de, evden ayrılmak zorunda kalacağım.” Babam bunun üzerine bana şöyle dedi: “Ben sırtımı yumuşak zemine yaslayamam, sağlam bir duvara ihtiyacım var.” Ama sonunda yumuşadı ve evlenmem razı geldi. Belki de diretmesi daha hayırlı olurdu.

Uluborlu’da evlenip yaklaşık bir ay sonra, artık kendimize ait bir dairemizin olduğu İstanbul’a döndük. Evimize ilk adım attığımız gün, eşim aniden başını duvarlara vurmaya, kendi boğazını sıkmaya ve evi tahrip etmeye başladı. Dehşete kapılmıştım. Yıldırım gibi eşimin ailesine koştum. Beni bekliyorlardı bile. Oğullarının hastalığını elbette biliyorlardı, ancak bu konuda onlar da çaresizdi. Eşimin rahatsızlığının ne olduğunu hiç kimse tam olarak bilmiyordu. Doktorların tek söylediği bunun bir akıl hastalığı olduğuydu. Kayınpederim, eşimin parmaklarına dualar yazdı, bana da bir sigara uzattı. Öksüre tıksıra sigarayı içtim. Ailesi oğullarının akıl hastası olduğunu, şizofren nöbetler geçirdiğini bizden gizlemişti. Kader benimle böyle oynamış ve benim bu adamla evlenmemi istemişti.

İlk çocuğum Mücella 3 Nisan 1961 tarihinde dünyaya geldi. 10 Mayıs 1963’teyse oğlum Hasan doğdu. 20 Temmuz 1966’da, şimdi Hamburg’ta yaşayan oğlum Ahmet dünyaya gözlerini açtı. Tüm bu yıllar içinde, eşim çocuklarımızla asla ilgilenmedi. Tüm paramızı kumarda ve başka kadınlarla harcıyordu. İstanbul’da bir akıl hastanesinde tedavi görmesine karşın, geçen yıllar içinde hastalığında hiçbir düzelme olmadı. Tedavinin sonuç vermediğini gören doktorlar, onu İsviçre’nin

Zürich şehrindeki bir kliniğe gönderdi. Orada yavaş yavaş düzeldi ve sonunda taburcu oldu. Sonra İsviçre'de kalıp bir fabrikada çalışmaya başladı. Klinikte kaldığı sürece bana her gün bir mektup yazmıştı. Ancak taburcu olup çalışma izninin çıkmasıyla ondan uzun süre hiç haber alamadım.

1970'lerin başında yeni aldığı arabayla İsviçre'de.

Bu arada ben de hastabakıcı olarak çalışmaya başlamıştım. Çocuk koğuşunda yatan 45 çocukla ilgileniyordum. Ancak görme bozukluğum nedeniyle eşim hâlâ İsviçre'deyken hastanedeki işimden çıkartıldım. Ellerim bomboş, kalmıştım. Annemle babam vefat etmişlerdi, eşimin ailesiye benimle ilgilenmiyordu. Eşimden hiç haber yoktu ve üç çocuğumla dünya üzerinde yapayalnız kalmıştım. Hayattayken babamı tanıyan hastanedeki bazı doktorlar, en azından sokakta yaşamak zorunda kalmayayım diye bana yardım etti ve bir tekstil fabrikasında bana iş buldular.

ÇOCUKLAR BABASIZ BÜYÜMESİN

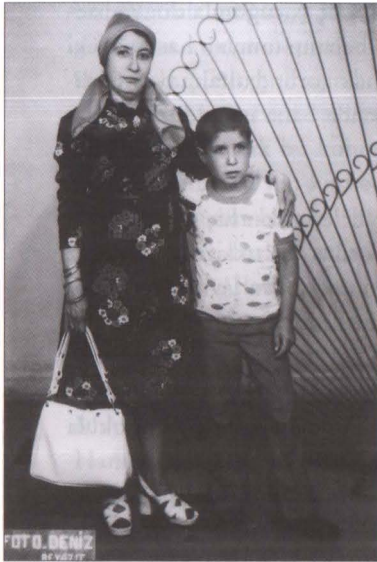
Sonunda 1969 yılı gelmişti. Uzun zamandır eşimden hiç haber almamıştım ve bu durum beni huzursuz ediyordu. Çocuklarımla babasız büyümelerini istemiyordum, böylece eşimin peşinden İsviçre'ye gitmeye karar verdim. Hastanedeki doktorlar bir kez daha bana ailem gibi sahip çıkıp tüm işlemleri halletti. Peki ama çocukları ne yapacaktım? Şansıma çok ilgili komşuları vardı. Kızım Mücella'yı onlara bıraktım. İki oğlumuydu önce bir çocuk yurduna, daha sonra yatılı okula gönderdim.

Kader bir kez daha yolunu çizmiş ve beni eşimin çalıştığı, İsviçre'de fabrikaya göndermişti. Uçakla Zürich'e gittim. Bizi bando mızıkaıyla karşıladılar, o zamanlar Türkler çok saygı görüyordu. Eşimle ben fabrikadaki ikinci Türk aileydik. Çalıştığımız bir tekstil fabrika-

şıydı, ben de iplikhane bölümünde çalışıyordum. İsviçre’de çocuklarımdan uzakta yaşamak çok zor geliyordu, bu şekilde nasıl sürdürebileceğimi bilmiyordum. Çocuklarımin geçimi için Türkiye’ye çok para gönderiyordum, İsviçre’de kazandığım paradan her yıl 6 bin lirayı buna ayırıyordum.

Eşimle birlikte bir işçi yurdunda yaşıyorduk. Bir gün, doktorun gecikmesi nedeniyle doğum yapan komşuma ben yardımcı oldum. Doktor geldiğinde doğuma kimin yardım ettiğini sordu. Ben de ona zamanında hastabakıcı olarak çalıştığımı anlattım. Doktor bana, hastanede onun yanında çalışmak isteyip istemeyeceğimi sordu. Ama bunu yapamazdım, çünkü İsviçre’deki oturma iznim, çalıştığım şirkete bağlıydı. Fakat fabrika yönetimi bana en azından, burada hemşire olarak çalışma olanağı sundu. Böylece bir vardiya normal işyerimde iplikleri makaraya sarıyor, diğer vardiyalardaysa ikişer saat fabrikanın hemşiresi olarak çalışıyordum. Bu şekilde biraz daha fazla para kazandım; amirim de benden çok memnundu.

Eşimle ilişkimiz geçen zaman içinde daha da kötüleşti. Ondan korkuyordum, çünkü bana çok kötü davranıyordu; bu yüzden ondan ayrıldım. Ne var ki şirketteki amirlerim, bir kez daha denemem için beni ikna etmeye çalıştı. Bir aile olmayı, en azından kızımı yanıma alabilmeyi çok istediğim için razı geldim. Gerçekten de Mücella’yı İsviçre’ye aldım; ama bir süre sonra, eşimin hiçbir aile üyesini “yanına aldırmayacağına” dair bir belge imzalamış olduğu ortaya çıktı. Böylece kızım yeniden İstanbul’a dönmek zorunda kaldı. Yalnız bundan böyle en azından okul tatillerinde bizi ziyarete

1970’li yılların ilk yarısında
oğlu Hasan ile Türkiye’de.

gelebilecekti. Mücella toplam bir yıl İstanbul'da benden uzak kaldı ama oğlanlar tam on yıl boyunca anne ve babalarından uzak büyüdüler.

Önceleri eşim maaşını, idare etmem için bana verirdi. Türkiye'de bir ev ya da daire satın almak için para biriktirebileceğimiz bir banka hesabı açmıştım. Ancak bu durum uzun sürmedi. Birkaç ay sonra para nedeniyle anlaşmazlıklar yaşamaya başladık. Eşim parasını bana vermek istemiyordu ve benimle tartışırken yine nöbet geçirdi. Bankada 2.500 frank biriktirmiştim; eşim bu parayı çekip ehliyeti olmamasına karşın kendine bir araba satın aldı. Araba kullanmayı bilmediğinden kaza yaptı – araba da hurdaya döndü elbette. Kader böyledir işte.

Para bulmak kolaydır, insan bulmaktır zor olan. Burada da söyledikleri gibi: Para mutluluk getirmez, sevgi satın alınamaz.

Bu deneyimden sonra daha akıllı davranmak istedim. Biriktirdiğim parayı artık bankada değil evde saklıyordum, çünkü eşimin de bankadaki ortak hesabımız için yetkisi vardı. Ne var ki, kader bana iyi davranmadı. Araba kazasından yalnızca birkaç hafta sonra fabrikada çalışırken, komşulardan eşimin evdeki her şeyi kırıp döktüğüne dair bir telefon aldım. Çocuğum için endişelendiğimden hemen eve koştum, Mücella tatil için yanımdaydı. Eve vardığımda ağlayan, kanlar içinde kalmış bir çocuk buldum. Eşim kızımı dövmüş, evdeki tüm parayı da çalmıştı. Evi terk etmişti, öyleyse bir daha geri dönmemeliydi.

HÂLÂ DERS ALMAMIŞTIM

Her defasında akıllandığımı sanıyordum, fakat hâlâ dersimi almamıştım. Eşimin günün birinde yeniden ortaya çıkacağını tahmin ediyordum, ancak aylar geçmiş olmasına karşın hiç ses yoktu. Günün birinde ailesinden, Hamburg'a, erkek kardeşinin yanına gittiği haberini aldım. Bir kez daha çocuklarım için sıcak bir yuva kurma arzusuna boyun eğdim. Oğullarımı kısa sürede yanıma alabileceğimi umuyordum hâlâ ve böylece bir kez daha eşimin peşinden yola düştüm. Bunu neden yaptığımı bugün kendime açıklayamıyorum.

Önceleri şanslıydım. Almanya'dan aile birleşimi vizesi alıp 1971 yılında kızım ile birlikte Geesthacht'a geldim. Üçümüz Hegebeckstrasse Sokağı'nda tek odalı bir evde yaşamaya başladık.

Eşim tersanede çalışmaya başlamıştı. Ancak Almanya'da daha iyi bir insan olmuş değildi. Çok sayıda kadına ve genç kıza tecavüz ettiğini öğrendim, benzer olaylar Türkiye'de de yaşanmıştı. Kadınlara eşinin doğum yaparken öldüğünü anlatıyormuş. Çok yalan söylerdi; ama sonunda yalanlardan inşa ettiği kule Almanya'da yerle bir oldu. Polis kısa sürede onun hakkında her şeyi öğrendi ve eşim hapse girdi.

Bir cilt kliniğinde hastabakıcı olarak çalışmaya başlayalı birkaç hafta olmuştu, fakat hastaların çok ağır olması nedeniyle –kimileri yüz kilonun üzerindeydi, bense o zamanlar ancak 34 kilo geliyordum!– işi bırakmak zorunda kaldım. Bir kez daha iş ve ev arıyordum. Geesthacht yakınlarındaki Tespe'de kiralık bir eve bakarken, ev sahibi kadın şöyle dedi: “Evimi sana, ancak benim yanımda çalışmayı kabul edersen kiralarım.” Kadının bir sepet fabrikası vardı. Eve baktım, üç odası vardı ve kirası, tüm masraflar dahil ayda 175 marktı. Teklifi kabul ettim, eve taşındım ve sepet fabrikasında üretim bandında çalışmaya başladım. Burada meyve ve sebze sepetleri imal ediyorduk.

Kızı Mücella ile İsviçre'deki evde, 1970'lerin sonu.

Bir süre sonra eşim hapis-haneden çıktı ve yeniden kapıma dayandı. Önce, yanımda yaşamasına izin verdim; ama onu başka bir kadınla yakalamam bardağı taşıran damla oldu. Çok fazla hata yapmıştı; onu temelli kovdum. Ayrılmış olmamıza karşın, hâlâ anahtarı olduğundan bir gün evime gelip paramı çalmıştı. Kiramı bile ödeyemeyecek durumda kaldım. Günün birinde fabrikada kendimi kaybettim. Öyle ki, usta-başına saldırmaya bile kalkıştım.

Şansıma çok anlayışlı bir adamdı ve bana mesai bitiminde beklememi söyledi. Ona durumu anlattım, o da polisi çağırdı; hatta kriminal polis bile eve geldi. Her şeyi incelediler, parayı bulmak ümidiyle yatak takımlarının içine bile baktılar. Son olarak parmak izi aradılar; gerçekten her yerde eşimin parmak izleri vardı.

Böylece suçlu ispatlanmıştı. Daha önce hapis yatmıştı ve gözetim altında salınıverdiği birçok suçu vardı. O güne dek onu hep korumuş, yaptıklarını akıl hastalığına vermiştim. Ama bu kez yapabileceğim bir şey yoktu. Polis, bir kez daha suç işlemesi durumunda sınır dışı edileceğini bildirmişti. Bu son olay da bu anlama geliyordu. Eşim pasaportuna işlenmiş olan bu bildirgeyi rötuşla silmeye çalıştı, ancak sonuçta 1974 yılında sınır dışı edildi. Bu olaydan bu yana ondan hiç haber almadım.

Böylelikle 1974 yılı benim açımdan bir kader yılı oldu. Aynı yıl sepet fabrikası da kapatılmıştı. Önce bunun bir tatil olduğunu sandım ama bir hafta sonra postayla kâğıtlarım geldi. Sorup soruşturduğumda sadece “Üzgünüz!” dediler – ansızın işsiz kalmıştım. Aman Allahım, delireceğimi sandım. Kısa süre önce İstanbul’da bir daire almıştım ve taksitleri ödeyebilmek için mutlaka çalışmak zorundaydım. Umutsuzca yeni bir iş aramaya başladım. Ayda bir gün balık pazarında çalışıyordum. Kısa süre içinde, şans eseri Glinde’de bir metal fabrikasında bir iş buldum. Emekli olana dek de orada çalıştım. 1978 yılında işyerinde bir tüp patlandı ve gözümü yaraladı. Ameliyat olmak zorunda kaldım. Zaten çok iyi görmeyen gözlerim, bu olaydan sonra bir daha eski gücüne kavuşamadı. Böylece 1979 yılında yüzde 100 engelli belgemi alarak erken emekliliğe ayrıldım. O günden bu yana ayda 124 euro emekli maaşı alıyorum; ev kiramsa Federal Sosyal Hizmetler Dairesi tarafından ödeniyor.

Eşimin sınır dışı edilmesinin ardından, Hamburg’ta Mücella’yla yalnız kaldım. Bunun ardından Türkiye’de yatılı okuyan iki oğlumu da yanıma almaya çalıştım ama onları getirtebilmem 1979 yılını buldu. Büyük oğlum Hasan Almanya’dan hoşlanmadı ve Türkiye’ye dönüp orada evlendi. Şimdi İstanbul’da küçük bir dükkânda çanta satı-

yor. Kızım da İstanbul'da evlendi ama şimdi o da yine Hamburg'ta yaşıyor. Küçük oğlum Ahmet ise tren garındaki Mr. Minute adlı dükkân-da çilingir olarak çalışıyor. Eşimden ayrıldıktan sonra çocuklarımla yalnız yaşadım ve bir daha evlenmedim. Zaten neden evlenecektim? Çocuklarımla babasından yeterince çektim.

YAZI YAZMAK VE YAŞLILIK

Yaşım ilerlediğinde, Allah beni yazı yazmaya itti. Bir şeyler görmemi sağlayan, yine o gönül gözüydü. Halen yaşadığım bu eve 1986 yılında taşındım. Evdeki ilk gecemdi; PVC yer kaplaması hariç ev henüz bomboştu, içeride tek eşya yoktu. Kıştı, Kasım ayı ve her yer karla kaplıydı. Oğlumla birlikte ilk kez burada geceleyecektik. Kaloriferi açtım. Ceket ve mantolarımızı üzerimize yorgan yaptık. O gece odanın duvarları kapıya kadar tümüyle sarmaşıkla kaplandı. Ben bunu yaşadım, fakat gerçek mi yoksa rüya mı olduğunu bilemiyorum. Sarmaşığın içinden bir ses yükseldi: "Kalk ve yaz!" dedi. Sese sordum: "Ne yazayım?" Ses yanıt verdi: "Kalk ve 'Kader Gülmedi Bana' diye yaz!" Ertesi gün kalktım ve 'Kader Gülmedi Bana' adını verdiğim ilk şiirimi yazdım.

Böylece yazmaya başladım. Düzenli olarak yazıyordum ve şiirler yavaş yavaş bir kitap oluşturuyorlardı. Çocuklarımla ve tanıdıklarımın yazdıklarım hakkında ne düşündüklerini bilmiyorum. Yazmak bana destek oluyor. Ben öldükten sonrada, bu yalan dünyada şiirlerim okunmaya devam edilecek. Bundan gurur duyuyorum. Birkaç insanı doğru yola yönlendirmeyi başarabilirsem, öbür dünyada bunun karşılığını göreceğime inanıyorum.

Günlerimi okuyarak ve yazarak geçiriyorum. Zaman zaman uykusuzluk çektiğimde televizyon seyrederek, bir şekilde kendimi oyalıyorum. Huzurevine, arkadaşım Bedriye Furtina'yı ziyarete giderim. Böylece zaman geçer. Eskiden, St. Pauli'de bir Türk-Alman kadın derneğine gidiyordum. Burası aracılığıyla Bergedorf'da düzenlenen çay saatlerine katılmaya başladım. Bazen de Atatürk yandaşlarının bir araya geldiği Atatürkçü Düşünce Derneği'ne uğrarım. Bu dernek, resmi ma-

kamlarla sorun yaşadıklarında emeklilere yardımcı olmaya çalışır. Eskiden bizler için geziler de düzenlerlerdi ama artık yapmıyorlar. Üyelik aidatı çok yükseldiği için altı aydır derneğe gitmiyorum, bu miktarı ödemem mümkün değil. Davet edildiğimde arkadaşlarımı ya da akrabalarımı ziyarete giderim. Bunun dışında evde oturmayı tercih ediyorum. Bir kadın tek başına nereye gidebilir ki, yalnız olduğunuzda bir aileyi ziyaret etmeniz bile hoş karşılanmaz. Zaten artık yaşlandım, kalp krizi geçirdiğimden bu yana da sağlık sorunları yaşıyorum.

Sık sık Türkiye'ye gitmeyi parasal açıdan karşılayamıyorum. Bu yıl oğlum beni Türkiye'ye gönderdi. Bir ay kaldım, zaten daha uzun kalmak istemem. Türkiye'miz çok güzel, fakat şiddet olayları bizi aşağı çekti. Kimi emekliler yılın yarısını Türkiye'de geçiriyor, sonra Hamburg'a dönüyorlar. Ben bunu kesinlikle istemiyorum, Almanya'da mutluyum. Oğlumu özlediğimde telefon edip onunla konuşuyor ya da ara sıra İstanbul'a onu ziyarete gidiyorum. Kızım Mücella ve diğer oğlum Ahmet zaten burada yaşıyorlar, onları burada ziyaret ediyorum.

Tüm insanlar için belirleyici olan Allahlarına yakın olup olamadıklarıdır. Dini vecibelerin yerine getirilebilmesi her yerde mümkün olmalı. Bu kural Müslümanlar için olduğu kadar Hristiyanlar ve Yahudiler için de geçerlidir. Tüm bu dinlerin kitaplarının kaynağı Allah'tır. Tevrat ve İncilin yanı sıra Hz. Davud'a inen Zebur da hep aynı kaynaktan gelmiştir. Zeburda olan Tevrat ve İncilde de vardır; Tevrat ve İncilde olansa Kur'an-ı Kerimde de yer alır. Kitaplar aslında değişmemiştir. Onları değiştiren ve bozan biz insanlarız. Allah'ın kitabı TEKTİR. Allah TEKTİR ve tüm dinlerin üzerindedir.

Ben şuna inanırım: İçinde olanı yalnızca Allah bilir. Sen kendini bilersen, yalan söylemez, kimseye iftira atmazsan, ailen dağılmaz. İyi olana doğru çaba gösterirsen, Allah da senin yanında olur.

Her şey sevgiyle başlar.

Bu yaştan sonra Hacca gitmeyi düşünmüyorum. Gerekli de görmüyorum. Bence insan Hac seyahatini ruhunda da yapabilir. Mekte'ye gidip dini bir unvan almak marifet değil. İnsan her yerde hacı olabilir. Hatta burada, oturduğu yerde bile. Elbette ancak Allahın

emirlerini yerine getirirse. Ben bu fikirleri şiirlerimde de dile getirmeye çalışıyorum:

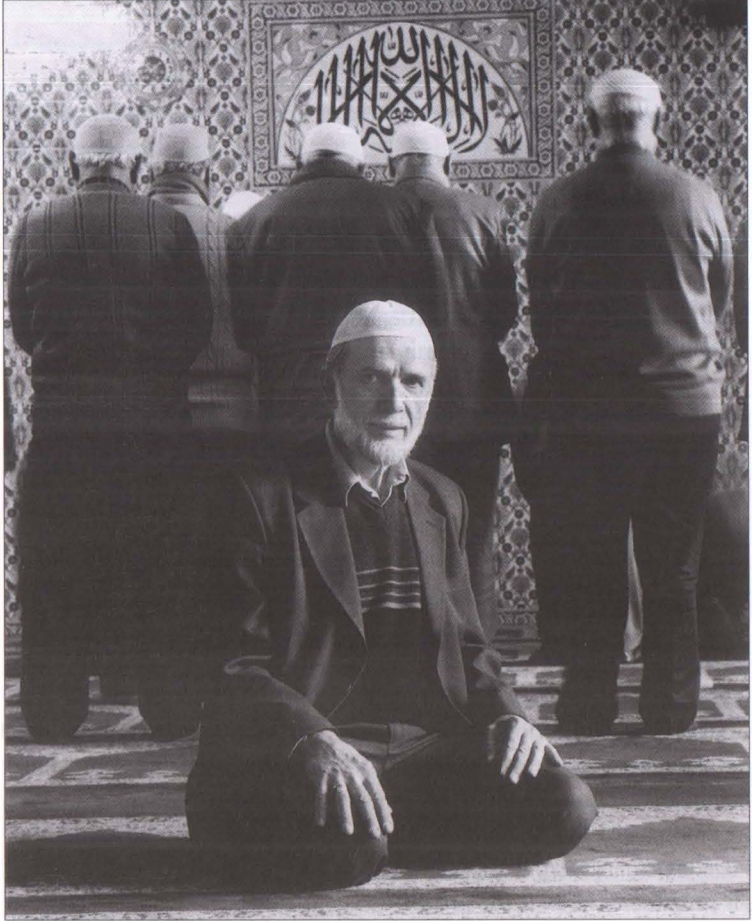
Okyanus Kadar Bilge Olmak

*Okyanus kadar bilge olmuşsun, neye yarar
Faydasızca akıp gitmiş isen
Kimse elini uzatmaz sana
Çamura battığın zaman
Mücadele edeceğiz
Cesaretimizi yitirmeden ve yorulmadan.
Ve göreceğiz,
Veda çanı biz farkına varmadan çaldı*

Cemile Samurkaş

“Biz Burada Kalıcıyız...”

CAMİ KURUCUSU HAYRULLAH ŞENAY (1944)

St. Georg semtindeki Böckmannstraße Caddesi'nde bulunan Merkez Cami'nin kapısından içeri girenler, kendine özgü bir dünyaya adım atmış olur. Sol tarafta, dini içerikli kitaplar, müzik kasetleri ve etkinliklere ait bilgilerin temin edilebileceği bir kitapçı var. Birkaç adım ötede, yine sol kolda bir berber müşterilerini beklemekte. Karşı çaprazda bulunan lokantada birkaç erkek oturmuş tavla oynayıp sohbet etmekte, bir yandan da çaylarını yudumlamaktalar. Üst katlarda kadınlar ve erkekler için ibadet odaları ve son olarak binanın halka açık olmayan üçüncü katındaysa yönetim ofisleri bulunuyor. Hayrullah Şenay burada, geniş ve modern bir büroda çalışıyor.

Yoğun sarı, kırmızı ve mavi renklerin hakim olduğu iki tablo, ince bilgisayar ekranı, modern ofis mobilyaları ve krom kaplama lambaların yaydığı yönetim havasını dengeleyen bir görüntü meydana getirmekte. "Resimlerden biri semah yapan dervişleri, diğeriye Allahın insanlara hediye ettiği ateşi simgeliyor," açıklamasını yapıyor Hayrullah Şenay. Bu bürodan yalnızca St. Georg semtindeki cami yönetilmiyor. Burası Kuzey Almanya'daki 18 camiyi kapsayan "Kuzey Almanya İslam Dernekleri Birliği"nin (IDB) merkezi. Hayrullah Şenay Hamburg'un ilk

“gerçek” camisinin kurulmasıyla yalnızca ilgilenmekle kalmamış, bu süreçte etkin biçimde çalışmış da. Önceleri inançlı Müslümanlar toplanmak için birtakım bodrum katları ya da eski depolarda buluşurmuş. Hayrullah Şenay, İslam cemaatleri arasındaki ilişkileri güçlendiren kişilerden biri aynı zamanda. İDB’nin ilk başkanı olarak geçirdiği yılların ardından, artık kendini daha az yormayı seçmiş ve Şimdi birliğin başkan vekilliği koltuğunda oturuyor.

Hayrullah Şenay sakince çayını karıŐtırmakta. İnançları ve itikatları için yaşamış biri o. Birinci nesil Türk göçmenlerin başardıkları hakkındaki geniş bilgi sahibi: “İlk nesil örnek birer vatandaŐtı. Kimsenin elini sürmek istemediği, en pis işleri yaptılar. Türkler ucuz işgücüydü, tutumlulardı ve budalaca sorunlar çıkartmıyorlardı; ama Almanlar bu çabaları hep görmezden geldi. Ne yazık ki, çoğumuz çocuklarımızla benzer deneyimler yaşamak zorunda kaldık; birçok çocuk anne baba-sına Şu soruyu sordu: ‘Neden ben küçükken, bana hiç zaman ayırmadınız?’ Oysa bizler yalnızca onlara ve memleketteki ailelerimize layık oldukları gibi bir yaşam sunmaya çabalıyorduk.”

Tren kompartımanında dört kişiydik. Ben daha önce Almanya'da bulunmuştum ama yine benim gibi Türk diğer üç kişi, kuzeydeki bu bilinmez ülkeye ilk kez gidiyordu. Münih'e vardığımızda tüm yol-
luğumuz tükenmişti fakat alışveriş yapmak için tren garından ayrılma-
ya cesaret edemiyorduk. Gerçi ben Münih'i biraz tanıyordum, ancak
dükkân ararken ara sokakların birinde kaybolma riskimiz vardı. Bu
yüzden ancak gardaki büfeye kadar gidip biraz peynir ve ufak tefek bir
şeyler daha aldım. Döndüğümde arkadaşlara, "Bakın size bir şeyler
getirdim," dedim. Bir de torbadan çıkarttığım bir iki kızarmış pilici
gösterdim. "Nereden buldun bunları?" diye şaşkınlık gösterdi yol ar-
kadaşlarım. Tıpkı iş için büyük şehre gitmesinin ardından köyüne elin-
de şeker ve çikolatalarla dönen bir baba ve onu sevinçle karşılayan ço-
cukları gibiydik. Çocuklar mutlulukla babalarının etrafında zıplayıp
binlerce soru sorardı – üç arkadaşım da beni aynen böyle karşıladı.

Münih garında, Hamburg'a gidecek olan trene bindik. Yolculu-
ğumuz toplam dört gün, dört gece sürdü. Hamburg'a vardığımızda ha-
va çoktan kararmıştı. Bu yolculuğu, çocukluğumda Saraybosna'dan İs-
tanbul'a yaptığım yolculukla kıyasladığımda ilkinin çok daha yorucu

olduğunu söyleyebilirim. Yıllar önce Türkiye'ye gittiğimde yanımda annem ve babam, yani benimle ilgilenen yetişkinler vardı. Oysa Hamburg'a vardığımızda, bizimle ilgilenecek kimsecikler yoktu. Ne bir arkadaş, ne bir akraba ne de tanıdık bir yüz. Hiç kimse. Hamburg tren garında indiğimizde, tabiri caizse serseriler gibi ortalıkta dolaşmaya başladık. Aniden Türkçe bir ses işitildi: "Gaswerk'e gelen var mı?" Hamburg havagazı fabrikasında çalışan bir Türk, firmadan yanında bir Almanla gelmiş, ona tercümanlık yapıyordu. Biz nasıl tek kelime Almanca anlamıyorduksak, görevliler de tek kelime Türkçe bilmiyordu.

Dördümüzü arabalara bindirdiler ve kısa süre sonra da Barmbek semti, Osterbek Caddesi'ndeki işçi yatakhanelerine vardık. Yatakhane ısıtma sistemi olan dört tahta barakadan meydana geliyordu. Her barakada yaklaşık altı oda, her odadaysa dört, beş yatak vardı. Kötü bir yer olduğu söylenemez ama sonuçta baraka barakadır. Ranzalarda uyuyorduk. Bu tür bir konaklama bana yabancı değildi, askerlikten alışkıntım ne de olsa. Odalarında dört ya da beş kişi bir arada yaşıdığımız bu yatakhane, aynı zamanda tüm sosyal yaşamımızı da meydana getiriyordu. Buluşulabilecek başka bir yer yoktu. O zamanlar memleketten gelen gazete, kitap, çay ya da kahve de bulmak mümkün değildi. Sekiz yılımı bu yurttan geçirdim – burası yalnızlığın eviydi.

GEMİ KAZASI SONRASI GİBİ

22 Mart 1944 tarihinde Yugoslavya'da, Saraybosna yakınlarındaki Sancak'da dünyaya gelmişim. On dört yaşıma geldiğimde ailem Türkiye'ye göç etti. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Müslüman olduğumuz için Bosna'da ayrımcılığa maruz kalıyorduk; bu yüzden ülkeyi terk edip İstanbul'a taşındık. Sancak şehrini ardımızda bıraktığımızda, zengin bir aile olduğumuzu söylemek mümkün değildi. Bu göç yılları, yoksulluğun yanı sıra dil sorunlarıyla boğuşarak geçti. Böylece, henüz çok genç yaşlarda çalışmak zorunda kaldım. 1964 yılında askere gittim. Askerlik görevimin sona ermesiyle Massey Fergusson traktör fabrikasında iş buldum. Şirketin durumu dışarıdan iyi gibi görünse de, içerideki bilgi sahibi insanlar kurumun çok da iç açıcı bir geleceği ol-

madığını fark edebilirdi. Nihayetinde 1970 yılında işten çıkartıldım. Altmışlı yılların sonlarıyla yetmişli yılların başlarında özel ve iş hayatından birçok arkadaşım Almanya'da çalışmak için Türkiye'de açılmış olan bürolara başvurdu. O dönemler Almanya'nın ekonomik mucizeyi yaşadığı dönemdi. Kulağımıza orada hemen iş bulunabildiğine dair söylentiler geliyordu.

İlk kez 1970 yılında, üç aylığına turist olarak geldim Almanya'ya. Kayınpederim ve kayınbiraderim Münih'de çalışıyorlardı. Onlar sayesinde bölgeyi tanıdım. Turist vizemin süresi dolduğundaysa Türkiye'ye geri döndüm. Ramazan ayı boyunca ne yapmam gerektiğini düşündüm. Almanya'ya yine turist olarak mı gitmeliydim? Kimi işverenlerin turistlere çalışma izni alabildiklerini duymuştum. Kaynakçılık işinde biraz deneyimim vardı ve sonunda 1971 yılında başvurumu yaptım. Almanya'ya gitmek isteyenlerin, Türk ve Alman hükümetlerinin emek göçü hakkında imzalamış oldukları sözleşme gereği aşması gereken türlü engeller vardı. Bunlardan ilki İş Bulma Kurumu bürokrasisi, ikincisiyse Alman devletinin kendi doktorları tarafından yapılan şu "ünlü" sağlık kontrolleriydi. Elbette Almanlar kendi bakış açılarından haklıydı, hasta birini işçi olarak almak istemiyorlardı. Doktorlar bizi kelimenin tam anlamıyla baştan ayağa kontrolden geçiriyorlardı. Hatta röntgenler çekiliyor, dişlerimizin çürük olup olmadığı bile kontrol ediliyordu. Tüm kontroller sonunda "sağlıklı" damgasını alarak, 21 Mayıs 1971 tarihinde Münih'e doğru hareket eden trende yerimi aldım.

Takip eden yıllarda devamlı yüz yüze kalacağımız sorunlar, daha ilk günden kendini göstermişti. Burada kendimizi ne kadar yalnız ve terkedilmiş hissed-

Hamburg doğalgaz üretim merkezi lojmanında, 1972.

ceğimiz belliydi. Çünkü ne bizi Almanya'ya gönderen Türk Devleti yetkilileri, ne de yıkılmış bir Almanya'nın endüstrisinin ve altyapısının yeniden yapılandırılması için emek gücüne gereksinim duyan Alman Devleti, işçilerin sorunları için herhangi bir çözüm geliştirmemişti. Türk hükümeti Almanya'ya işçiler gönderdiğinde bu insanların toplumsal, kültürel ve dini sorunları olacağını hiç düşünmemişti. Elbette bu devletimizin büyük bir ihmaliydi. Üstelik bizler, kuralları Alman toplumunkinden çok farklı olan Müslüman bir toplumdan geliyoruz. Alman Devleti bizleri en zor, en pis işlerde çalışmak üzere çağırdı, bir Almanın ya da herhangi bir Avrupalının emek gücünü kullanmayı talep edemeyeceği türde işlerde çalıştırmak için. Elbette bunun ücretini de ödüyorlardı. Ancak bu insanların, toplumsal ve kültürel gereksinimleri bir yana, çevrelerini anlayabilmeleri ve kendilerini ifade edebilmeleri için gerekli hazırlıkların yapılması, belli ki sorumlulardan hiçbirinin aklına gelmemişti.

Bunun sonucu olarak bazı arkadaşlarımızın barlara, “birahanelere” gitmeye başlaması şaşılacak bir durum değil. Başka ne yapabilirlerdi ki? Ne onlara yol gösterip yardımcı olacak biri ne de insanların gidebilecekleri bir yer vardı. Bizim insanımız saf ve inançlıdır, ancak burada kendilerine yol gösterecek kimse olmadığından, insanlarımız sağda solda yollarını kaybettiler. Bizi buraya tek başımıza gönderdiler, tıpkı sırtımızda birer paraşütle uçaktan aşağıya atar gibi. Nihayetinde Almanya'da herkes etrafında kendisine destek olacak birilerini aramaya başladı, tıpkı bir gemi kazası sonrasında kurtulan yolcuların yaptığı gibi. Herkes ilk bulduğuna dört elle sarılmıştı.

ALMANCA DERSİ

Günlük yaşamdaki en büyük engellerden biri dil sorunuydu. Türklerin çoğu, tren garının karşısında bulunan ve Türklerin alışveriş yaptığı birkaç yerden biri olan ünlü Kepa Alışveriş Merkezi'nde buluşurlardı. Bunun yerinde şimdi Karstadt'ın spor mağazası bulunuyor. Merkezi, otobüs ve trenle kolay ulaşılabilen konumu nedeniyle tercih ediliyordu – öyle ya o zamanlar kimsenin arabası yoktu. Kepa'da buluşur, alış-

veriş sırasında birbirimize yardımcı olurduk. Sürekli aynı sorun yaşıyorduk, örneğin yumurta arar, ancak bir türlü bulamazdık; en azından bildiğimiz beyaz peynire biraz olsun benzeyen bir peynir türü bulmaya çalışırdık. Almanca konuşamadığımız için de, kimseye soru soramazdık. Raflarda satılan her şeyi alamazdık, çünkü dikkatli olmak, dini gerekliliklere uymak zorundaydık. Geçmişte Almanya’da, bizim gibi doğudan gelen Asyalı insanların yiyebileceği, içebileceği fazla şey bulunmazdı. Türk vatandaşlarımızın açtığı dükkânlar da yoktu henüz.

Bir defasında son derece tipik bir olaya tanık oldum: Bir iş arkadaşım tavuk eti almak istiyor ve Alman satıcıya markette tavuk eti bulunup bulunmadığını sormaya çalışıyordu. Satıcı kadın onun ne istediğini anlamadı. “Ne demek istiyorsunuz?” diye sordu. “Ne” sözcüğünü öğrenmiştik gerçi ama nasıl yanıt verileceğini hâlâ bilmiyorduk. Bunun üzerine müşteri olan arkadaşım derdini, elleri, ayakları ve tüm mimiklerini kullanarak ve “gıt gıt gıdak!” sesleri çıkararak anlatabildi. Ancak bir sonraki sorunumuza çözüm bulunmuş değildi: Kasabın verdiği bu et, dinimizce mubah mıydı? Sorumuz, sormayı başaramadığımız için cevapsız kalmıştı; ama eti aldık, sonuçta beslenmemiz gerekiyordu.

İşe ilk başladığım tarihi hâlâ net olarak hatırlıyorum: 25 Mayıs 1971’de Hamburg doğalgaz tesislerinde çalışmaya başladım; gaz boruları döşüyordum. Doğal gaz merkezi pompalar yardımıyla her bir sokağa, oradan da evlere dağıtılıyordu. Bizim görevimiz, yağmur, çamur, kar demeden çukur kazmak, boruları döşeyip yalıtımını ve kaynak işlerini yapmaktı. Biz Türkler, doğal gaz tesislerindeki en zor ve en pis işleri yapıyorduk, bilgisayar başında oturan ve işini telefonla yürüten çalışanlardan değildik. Doğal gaz sözkonusu olduğundan, sıklıkla güvenlik riskleriyle karşılaşıldığından birçok acil durum meydana geliyordu. Gece gündüz çalışmak, herhangi bir sorun yaşandığında, anında olay yerinde olmak zorundaydık. İlk yıllarda, işçilerin yaklaşık yarısını Türkler oluşturuyordu. İşverenler Türkleri çalışkan ve başarılı buluyorlardı.

Türk ve Alman çalışanlar arasındaki iletişim sorununun çözülmesi gerektiğini sonunda şirket yetkilileri de kabul etti ve bir tercüman

1972'lerde Blaumann'da kaynakçılık yaparken.

tutuldu. Akşamları, mesai bittiğinde tercüman bize Almanca dersi veriyordu. İyi niyetinden kuşku duymadığım bu deneme, değişik nedenlerle başarılı olamadı. Öncelikle herkeste fiziksel bir bitkinlik sözkonusuydu. Yağmur altında, soğukta tüm gün çalıştıktan sonra Almanca dersine geliyorduk.

Ne bir sıcak çorba içebiliyorduk ne de önümüze bir fincan çay koyan vardı. Ruh halimiz de genelde bozuktu; ailelerden, eş ve çocuklardan, memleketten uzak olmak, insanın ruh sağlığını etkiliyor.

Bunun ötesinde bizim insanlarımız neden Almanca dersi almaları gerektiğini anlayamıyorlardı. Genel kanı buraya çalışıp para kazanmak ve sonunda geri dönmek için geldiğimiz yönündeydi. Gelenlerin büyük kısmı "Burada belki iki, belki dört yıl çalışıp traktör alacak ya da ev yapacak kadar para biriktirir, sonra da geri dönerim," diye düşünüyordu. Tüm bu nedenlerden dolayı, kimi şirketlerin açmış olduğu dil kurslarına katılım pek de yüksek olmuyordu. Alman yöneticiler, başlangıçta yirmi, otuz kişi olan kurs katılımcılarının, birkaç ay içinde beş kişiye düştüğünü fark ettiklerinde, dil kursunun kapatılmasına karar verdiler. O zamanlar, Almanca konuşabilen Türklerin sayısı bir elin parmaklarını geçmiyordu.

Dolayısıyla ilk nesil Türkler ve Almanlar arasında bugün hâlâ iletişim sorunları varsa, düşünce tarzımız nedeniyle bunda bizim de payımız olduğunu kabul etmek gerek. Alman ekonomisinin birkaç yıl içinde yapılamayacağı baştan belliydi. Almanya'da emek gücü ihtiyacı sürerken Türkiye'de ekonomik durum kötüleşmekte, üstelik siyasi istikrarsızlık baş göstermekteydi. Kısacası, burada kalmamız için yeterli neden vardı.

GELECEĞİ İPOTEK ALTINA ALMAK

Dil sorunu başlangıçta çözülmüş ve zaman içinde diğer toplumsal gereksinimler de dikkate alınmış olsaydı, bugün, yani kırk yılı aşkın bir süre sonra, Türklerin hâlâ toplumla bütünleşemedikleri iddiasını dinlemek zorunda kalmazdık. Ben, bütünleşmeyi geniş ölçüde başardığımızı düşünüyorum. İlk nesil içinde, yani Almanya’yı kuranlar arasında, bu topluma zarar veren biri hemen hemen yoktur. Kanunsuzluk ilk nesilde pek görülmez. Daha sonraki nesillerdeyse kanunlarla ihtilaf oranı artmıştır; bunun nedenlerinden biri de, ne Türk ne de Alman Devletinin, sürekli Almanya’da yaşayacak insanlara nasıl yardım edilebileceği konusunda herhangi bir fikir üretmemiş olmasıdır. Öte yandan iletişim sorunları yalnızca dili bilip bilmemekle de sınırlı değildi. Alman iş arkadaşlarımız şaka yollu “Seni gibi yabancı!” dediklerinde, ciddi olmadıklarını bilsek bile yeterince kırılıyorduk. Üstelik zaman zaman “Pis yabancı!” da deniyordu.

Türk insanı çalışkan ve yeteneklidir. Çeşitli Avrupa ülkelerinden gelen tüm işçiler arasında en zor ve en pis işleri, en düşük maaş karşılığı yapanlar Türklerdi. Almanya bugün bu standardı yakalamışsa, bunu o ilk yıllarda Almanya’ya gelen Türklerin çalışkanlığına borçludur. Bu insanların arasında, yaşadığı tüm ruhsal baskıya karşın beş, altı hatta yedi yıl boyunca bir kez bile doktora gitmeyen kişiler vardı. Ben de onlardan biriydim. O dönemde sağlık sigortası kurumu, üç ay geçerli sevk kâğıtları veriyordu. Eğer bunları kullanmaz ve yıl sonunda iade ederseniz, belli bir miktar parayı –yaklaşık yirmi mark kadar– geri alıyordunuz. Beş ya da altı yıl boyunca, hatta belki de daha uzun süre, bu parayı almışım, zira bu süre içinde hiç doktora gitmedim.

İnsanlarımız hakkında genel bir yargı vardı: “Zaten Anadolu’dan kalkıp gelmiş. Öküzlerini tarlada bırakıp Almanya’ya gelen adamdan ne olacak? Zaten hiçbir şey anlamaz!” Yeni bir şey öğrenemeyecek kadar aptal ve beceriksiz olduğumuz önyargısıyla sık sık karışılıyorduk. Bunun doğru olmadığını kanıtlayan şu örneği verebiliriz: 1971 yılında, biz geleli henüz üç, bilemedin beş ay olmuş, çevreyi bile tanıyamamıştık ki, firmanın kaynakçılara ihtiyacı vardı. Devlet

gözetiminde, ticaret odası denetiminde ve onlarla işbirliği içinde firma kaynakçı yetiştirme kursu düzenlemişti. Yanlış hatırlamıyorsam kurs-ta on iki Türk, on da Alman katılımcı vardı.

Kurs birkaç ay sürdü ve sonunda bir uygulamalı, bir de kuram-sal sınava girdik. Kursu katılan tüm Türkler sınavı geçip diplomaları-nı almıştı. Üstelik Almanca bilmememize, hemen hemen hiçbirimiz Türkiye’de uzun süre okula devam etmemiş olmamıza karşın. Çoğun-luğumuz ancak ilkokulu bitirebilmiş, en iyimiz ortaokuldan mezun ol-muştu. Öte yandan Almanların yarısı sınavda kaldı. Üstelik bizden çok daha iyi bir okul eğitimi aldıkları halde: Normal koşullarda bir Al-man, en az lise mezunudur, ki bu da on yıl demektir. Üstüne bir de mesleki eğitim yapsa, asgari on, on iki yıllık bir eğitim almış demektir. Bunları anlatmaktaki amacım, biz Türk Müslümanların küçümsenme-mesi gerektiğidir.

EVLE İŞ ARASINDA MEKİK DOKUMAK

Almanya’ya geldiğimde, evli ve biri kız, biri erkek olmak üzere iki çocuk babasıydım. Üçüncü çocuğum yoldaydı. Bugün iki kızım, iki oğ-lum ve on bir torunum var. Üçüncü çocuğum dünyaya geldiğinde, Al-manya’daydım. Çocuğumun doğumunu birkaç gün gecikmeli haber almıştım, zira o dönemde Türkiye’deki evlerin çoğunda telefona rast-lanmazdı. Ayrıca Türkiye’yle Almanya arasında doğrudan telefon bağ-lantısı da yoktu. Kaldığımız yatakhaneyle telefon bulunmuyordu. Telefon etmek ya da telgraf çekmek için postaneye gitmek gerekirdi. Telgraf daha hızlı bir yöntemdi; birkaç sözcük yazar, görevliye verir-dik, o da hemen gönderirdi. Akşam çekilen telgraf, ertesi gün yerine ulaşırdı. Telefon edebilmek içinse, bir listeye adınızı yazdırmanız, son-ra bir, bir buçuk saat kuyrukta sıranın gelmesini beklemeniz gerekiyor-du, çünkü her postanede telefon bulunmuyordu. Elbette mektup yaz-mak da mümkündü ama onun yerine ulaşması en az bir hafta sürerdi.

Çocuğumun doğumunu bir hafta sonra elime geçen mektupla öğrendim. Gerçi yaklaşık olarak ne zaman beklendiğini biliyordum ama malum, kesin emin olmak mümkün değildir. Zaman zaman tele-

fon ediyordum ama sürekli aramam olanaksızdı. Doğum haberinin bende uyandırdığı duyguları tarif etmek imkânsız, bunu yaşamış olmak gerek. Üzgündüm, evimi çok özlüyordum. Tam altı aydır ailemden uzakta olduğum gerçeği bir tokat gibi yüzüme çarpmıştı. Mayıs ayında Almanya'ya gelmiştim, çocuğumsa 2 Ekim tarihinde doğmuştu. Şimdi düşündüğümde aklım almıyor. Çocuğumu ilk kez yılbaşında, yani neredeyse üç aylıkken görebildim, çünkü izin alabilmek için en az yedi, sekiz ay çalışmış olmak gerekiyordu.

Yılda dört hafta izniniz vardı, ayrıca firma iki, üç hafta kadar ücretsiz izin de veriyordu. Böylece, bütün yıllık iznini bir seferde aldığınızda yedi haftaya kadar Türkiye'de kalabilirdiniz. Ben iznimi genellikle bölerdim, kim bilir, her an kötü bir şey ya da tam tersi çok güzel bir şey olabilir ve mutlaka memlekete gitmek gerekebilirdi. İznimin tamamını kullanırsam, böyle bir durumda çaresiz kalabilirdim. Birkaç hafta memlekete gitmek zorunda kalıp bu nedenle buradaki işimi kaybetme riskine girmek istemiyordum.

Öte yandan Türkiye'deki ailenizi buraya getirmek de hiç kolay değildi. Sorunlar daha ev ararken başlıyordu. Seksenli yılların başına kadar aileleri Almanya'ya getirmek çok güçtü, zira emlak piyasası tamamen karaborsanın elindeydi. Tek ya da iki odalı evler için 10 bin, 15 bin, hatta 20 bin mark ödemek gerekiyordu. Bu evler de eski yapı, banyosu olmayan, koridorunda birçok ailenin ortak kullandığı tek tuvaleti olan binalardaydı. Böyle evlerde yaşayan insanlarımızın çoğu, çamaşır leğeninde yıkanmak zorunda kalıyordu.

Başta burada yalnızca üç, dört yıl kalacağımızı düşünürken yetmişlerin sonlarıyla, seksenlerin başlarında bu tutum yavaş yavaş değişti. Bu dönemde, ailelerimizi Almanya'ya getirmeye başladık. Türkiye'deki ekonomik ve siyasi sorunların, geri dönüşümüzü güçleştirdiğini görüyorduk. Ama Almanya'da yalnız yaşamak da yavaş yavaş ruhsal sorunlara ve depresyonlara yol açıyordu. Bu nedenle 1979'da kesin dönüş yapmaya karar verdim. Tam dönmeyi planladığım bu dönemde, bir iş arkadaşımın yardımıyla iki buçuk odalı bir ev buldum. Böylece ben de, diğer on binlerce kişi gibi ailemi Almanya'ya yanıma getirdim.

ZORLUKLAR İÇİNDE BİR BAŞLANGIÇ

1979 yılında ailemin Almanya'ya gelmesiyle, benim de artık buradaki yaşamıma farklı gözle bakmam gerekiyordu. Belki hayat boyu burada kalacak şekilde değil ama belli ki, bir süre daha burada olacaktık. Çocuklar burada okula gitmeye başlamıştı ve sorunlarıyla ilgilenmemizi bekliyorlardı. Örnek olarak o zamanlar yabancı öğrenciler için özel sınıfların açılması hakkındaki tartışmayı hatırlıyorum. Etraflıca düşünmem gerekiyordu. Çocuklar Türkiye'de birinci, üçüncü ve dördüncü sınıflarda okuyor ve Almanya'ya geldiklerinde doğal olarak tek kelime Almanca bilmiyorlardı. Yeni gelen aileler için herhangi bir Almanca kursu da açılmamıştı. Aslında Alman Devleti ve mevcut hükümetinin bu hizmeti sağlaması gerekirdi. Bunun yerine, okullarda yabancı öğrencilere özel sınıflar açmayı tercih ettiler. Otuz Türk öğrenciyi bir sınıfa tıktığınızda ne olur? Yabancı olarak kalmaya devam ederler. Ne devlet, ne de okullar bu çocuklara Almanca öğrenmeleri için yardımcı olmadı. Biz ailelerse buranın eğitim sistemini tanıımıyorduk. Bizim dil sorununuz, çocuklarımızın dil sorunundan daha büyük olduğu için, biz de onlara yardımcı olamıyorduk. Bugünkü yardımcı özel dersler o

zamanlar yoktu, ders verecek yetkinlikte insan bulmak olanaksızdı.

Benim çocuklarım da iki ya da üç yıl boyunca güçlük çektiler. Sonunda, en azından meslek lisesini bitirip eğitim sahibi oldular. Başlangıçta dil sorunları için yardım alabilselerdi, çocuklarımdan daha yüksek liselerde eğitim alabileceklerine bugün bile eminim. Zaman zaman tercüman aracılığıyla ya da yettiği kadar kendi Almancamızla

İş arkadaşlarıyla sohbet ederken (soldan beşinci).

çocukların öğretmenleriyle konuşurduk. Bu görüşmelerden biliyorum ki, çocuklarım aslında okulun en iyi öğrencileri arasındaydı.

Biz göçmenlerin çocuklarına zamanında daha fazla fırsat tanınmış olsaydı, bugün hepimizi rahatsız eden bu can sıkıcı konu, yani 1990 yılından bu yana Türk çocukları arasında artış gösteren ve bir türlü kabullenemediğimiz suç oranı yüzünden endişelenmek zorunda kalmazdık. Toplumsal bütünleşme anlamında daha ileri bir noktada olurduk üstelik. Eğer bir insana eğitim yolunu açmaz, ona yardımcı olmazsanız bir yerlerde takılıp kalacaktır. Kişi o noktada ne yapacağını bilemezse, günün birinde, kötü bir şeylerle karşılaşması son derece doğal. Bu bir döngüdür: İyi bir okul eğitimi olmayan kişi, mesleki eğitim fırsatı bulamaz, mesleki eğitimi olmayan kişi de iş bulamaz. Peki iş bulamayan bir insan ne yapar? Şüphesiz aptalca şeyler – ister Alman olsun, ister Fransız ya da Türk, hiç fark etmez.

DİNDEN ÖYLECE ÇIKILMAZ

Dile, kültüre ve toplumsal hayata dair sorunların ardından, dini meseleleri de mutlaka gündeme getirmeliyiz. Bizler Müslüman bir toplumdan ve Müslüman bir ülkeden geliyoruz. Kendi dilimizi konuşmayı sürdürürken inançlarımızı ve kültürümüzü terk etmemiz beklenemez. Türklerin Almanya'ya gelişi yaklaşık 1960 yılında başlamıştı; on yıl sonra Hamburg'ta yaklaşık 70 bin Türkün yaşadığından söz edilmekteydi. Bu insanların ibadet edebilecekleri tek bir cami dahi yoktu. 1970 yılı sonlarında bazı kişiler bir araya gelerek, kâğıt üstünde bile olsa bir cami derneği kurdular. Derneğin merkezi Hansaplatz'da, uyuşturucu ve fuhuş ticaretinin kol gezdiği yerdeydi. Burada bir bodrum katı bulunmuş ve yaklaşık kırk kişilik bir cemaat burada cuma namazı kılmaya başlamıştı. Görevli imamlar olmadığı için, cemaat içinden birisi seçilir ve namazı o kıldırırdı. Seçilen kişi ya da kişiler bu işi ancak bildikleri kadar yapıyorlardı. Ben cuma ve bayram namazlarına giderdim. Mekân rutubetli ve karanlık olsa da hiç yoktan iyiydi.

1960 ile 1983 arasındaki yirmi yılı aşkın bir süre boyunca devletimiz Almanya'da yaşayan Türklerin ne tür sorunları olduğu hakkın-

da hiç fikir yürütmemiştir. Yetmişli yılların ortalarında bizler, başka çaremiz kalmadığı için kendi aramızda örgütlenip bir topluluk haline gelmeye başladık. Buluşup sorunlarımızı konuşacağımız ve ibadet edeceğimiz mekânlara ihtiyacımız vardı. Türk dernekleri bu amaçla kuruldu. 1974 yılında Böckmannstrasse Caddesi 11 numarada yer alan ve 100 ile 150 kişi arası alabilecek büyüklükteki geniş bir salonda bir cami kuruldu. Burası Hamburg'ta buluşabileceğimiz tek yerdi. O güne dek bulduğumuz geçici çözüm, bayram günleri için, Hansaplatz Meydanı yakınları ya da Alster yolu üzerinde, 300 ile 500 kişi arası alabilecek kadar büyük, ancak çok pahalı salonlar kiralamaktı. İki, üç gün boyunca buraları temizler, ortalığı süpürür silerdik; ardından tüm bu zor koşullar altında da olsa dinimizin gerekliliklerini yerine getirebilmek için halılar, örtüler bulur, mekâna taşırdık.

Derneğimiz yıllar boyunca para topladı ve 1977 yılında Böckmannstraße'deki eski Hammonia yerine havuzunu satın aldı. Bu eski havuzun cami olarak kullanılabilmesi için, binanın tamamen yeniden inşa edilmesi gerekiyordu. Gece gündüz, hatta hafta sonlarında gece yarısına dek çalışıyorduk. Boyacılar badana, kaynakçılar kaynak yapıyor, bir diğeryse tamiratla uğraşıyordu. Yenileme çalışmalarını bir şirkete yaptıracak paramız yoktu, zaten binayı yarım milyon mark ödeyerek almıştık, ki bu meblağ o günlerde, bugün olduğundan daha fazla para demekti.

1974 yılından bu yana derneğin üyesiyim, dolayısıyla en yaşlı üyelerinden biriyim. Dernekte bugüne dek her kademede çalışmış, onarımdan yük taşımaya ve dernek yönetimine dek her işi yapmışımdır. Arkadaşlarımın kurduğu diğer derneklerde de hem fikirsel, hem de fiili olarak yardım ettim.

Altmışlı ve yetmişli yıllarda devletimiz tarafından çok yalnız bırakıldığımız eleştirisini başta dile getirmiştım. Şimdi memleketimizden de destek alıyoruz. 1980 askeri darbesinin ardından gelen hükümet bizi hatırlamıştı anlaşılan. Hükümet, Diyanet İşleri Başkanlığı'nı Avrupa'ya daha fazla imam göndermek ve camiler kurmakla görevlendirmişti. Bugün Kuzey Almanya'da yaklaşık 80 cami ve mescit bulunmakta.

BİRİNCİ MEMLEKET, İKİNCİ MEMLEKET

Hamburg doğal gaz tesislerinde yüksek basınç boruları üzerinde 28 yıl boyunca kaynakçı olarak çalışarak bu devlete ve topluma hizmet ettim. 1999 yılında, altmış yaşına dek aşamalı olarak ön emeklilikle sonuçlanacak bir geçiş uygulamasından yararlandım. 2004 yılı nisan ayında ön emekliliğe ayrıldım. Gerçi emekli maaşım pek fazla değil, ama ben savurgan bir insan değilim. Zararlı alışkanlıklarım ve gereksiz harcamalarım olmadığı için, ister burada isterse bir gün geri dönecek olursak Türkiye’de bu para bana yetecektir.

Geri dönecek miyiz? Bu kararda her birimizin memleketine ne kadar bağlı olduğu önemli bir rol oynayacaktır. Kimi otuz, kimi kırk yıldır burada yaşıyor olsa da, Türkiye birinci nesle doğal olarak çok önemli bir aidiyet hissi vermeyi sürdürecektir. Orada doğmuş, orada büyümüşlerdir; hele ki aile büyükleri hâlâ hayattaysa, konunun sorgulanmasına bile gerek yoktur. İkinci nesil içinse, durum biraz farklı, onların anne babaları burada. Kendi adıma geçen zaman içinde ilk memleketimin Hamburg, ikincisininse Türkiye haline geldiğini söyleyebilirim. 58 yaşındayım ve 32 yıldır Almanya’da yaşıyorum, çocuklarım ve torunlarım da burada yaşıyorlar, dolayısıyla bunun son derece normal bir gelişme olduğunu düşünüyorum. Öte yandan Türkiye’ye olan bağlılığı da asla yitirmedim, her şeyden önce, eksiksiz döşenmiş bir ev orada beni bekliyor. Annem ve erkek kardeşlerim orada yaşıyor, babamın ve dedemin mezarları da ziyaretimi bekliyor. Dolayısıyla Türkiye’den asla tamamen kopamayız, artık birinci memleketimiz olmasa da kendimizi hâlâ oraya bağlı hissediyoruz.

Almanya’daki günlük yaşam ve genel gidişatla çok ilgileniyor ve elimden geldiği, dilimin yettiği oranda ekonomi, siyaset, çevre ve diğer alanlardaki gelişmeleri takip etmeye çalışıyorum. Almancam kursuz değilse de, tercümana gereksinim duymadan günlük hayatımı büyük oranda idare ediyorum. Fakat resmi ortamlarda tercüman yardımına başvuruyorum, çünkü Almanca kurslarına katılamadım. Yalnızca daha önce bahsettiğim, şirketin düzenlediği kursa iki, üç ay kadar gitmiştim, çünkü hep aynı şeyi düşünüyordum: “Bir yıl sonra geri

döneceğim... iki yıl içinde...” Dokuz yılın sonunda ailemi Almanya’ya getirdiğimdeyse, artık burada kalacağımız belli olmuştu. Ya dil kursu? İhmalkâr mı davranmıştım, yoksa fırsat mı bulamamıştım? Asıl nede-
nin hangisi olduğunu bilmiyorum. Belki de hepsi.

Hem Türk, hem Alman televizyonlarını izliyorum, ancak takip ettiğim yazılı basında Türk gazeteleri ağırlıkta. Zaman zaman Alman basınına da göz atıyorum, fakat bazı gazeteler çok utanmaz ve bu durum, gerek kültürel, gerekse dini nedenlerle bizim açımızdan kabul edilemez. Gerçi doğruyu söylemek gerekirse, bir kısım Türk basını da onlardan geri kalmıyor, hatta kimi zaman daha bile kötü olabiliyorlar. Bu Türk gazetelerini de okumam, velev ki, çok önemli bir haber olacak ya da kulağımıza bu gazetelerde okunmaya değer özel bir konu olduğuna dair bir duyum gelecek. Bugün internet sayesinde tüm gazeteleri, özellikle siyasi köşe yazılarını okuma şansımız var.

En yakın dostlarım Türktür, ancak iyi arkadaş olduğum Alman, Yunan ya da İtalyan iş arkadaşlarım da var. Son iki yıldır çalışmıyorum, bu nedenle artık onlarla pek sık görüşemiyoruz. Fakat zaman zaman şirkete gidip onları ziyaret ederim. Örneğin beraber çalıştığım arkadaşlarımdan biri, iş dışında tanıdıklarına iş yapan bir oto tamirci. Arabamda tamir edilmesi gereken bir şey olduğunda, doğrudan ona giderim. İşimi en kısa sürede halledeceğini bilirim. Bazen arkadaşlarla telefonlarız. Şirkete gittiğimde, beni daima dostça, kimi zaman da, “Vay, her geçen gün gençleşiyorsun!” gibi sözlerle karşılarlar. Ben de her seferinde yanımda pasta ya da bir paket kahve gibi ufak armağanlar götürürüm.

Alman komşularımızla da sık sık selamlaşırız. Yaşadığımız binada bir fotoğraf stüdyosu var. Orada çalışan hanımla sık sık sohbet ederiz. Ne zaman bir sorunu olsa, bizden yardım ister. Örneğin kışın kar yağdığında kapısının önünden kar kürerken bizimkinin önünü de temizler, aynı şekilde ben de öyle yaparım.

Eşim Almanya’da hiç çalışmadı. Buraya geldiğinde, çocuklar henüz çok küçüktü ve anne olarak evde zaten çok sorumluluğu vardı. Daha önce de söylediğim gibi, savurgan bir insan olmadığımдан, kazancım hepimize yetiyordu. Dolayısıyla eşimi çalışmaya göndermem için

herhangi bir neden yoktu. Özellikle eğitimsiz kadınların en pis işleri yapmak zorunda olduğunu görüyordum. Onurlu demek istemem ama Müslüman bir Türk olarak eşimi böylesi bir işe göndermeyi kişiliğime yakıştıramıyorum. Türkiye’de yaşayan anne babama da ben baktım, erkek kardeşlerime yardım ettim. Ben erkek kardeşler arasında en büyük benim. Bizim kültürümüz ve aile yapımız Avrupalılardan farklıdır. Benim ikisi kız olmak üzere dört kardeşim var ve erkek kardeşlerime askere gidene dek yardım ettim. Allah’a şükür kazancım daima yetti. Bugün eşimle yalnız yaşıyorum, çocuklarım evlendi ve kendi evlerinde yaşıyorlar. Almanya’da tüm aile bir arada yaşamak çok zor. Hepimizin tek çatı altında yaşayabileceği büyüklükte evler burada maalesef yok.

BİZ BURADA KALICIYIZ

Görünen o ki, biz burada kalıcıyız. Artık istesek de geri dönemeyiz, çünkü çocuklarımız ve torunlarımız burada yaşıyorlar. Babam vefat etti, annemse 83 yaşında. Kim bilir daha ne kadarlık ömrü var. Aile büyükleri öldükten sonra, çocuklar ve torunlar daha fazla önem kazanıyor. Türkiye’de bu yıl iki buçuk, geçen yıl ise tam dört ay geçirdim. Ancak temelli geri dönmemiz mümkün görünmüyor. Dönmek için değil, kalmak için buradayız ve en az on yıldır bu konuyu bu şekilde dile getiriyoruz. Bizim kültürümüzde, misafirliğin üç gün sürdüğü söylenir. Biz üç gündür değil, otuz yılı aşkın süredir burada yaşıyoruz artık, yani artık misafir değiliz. Bizi hâlâ misafir olarak görmek, Alman toplumunun yapabileceği en büyük hatalardan biri olur. Alman Devleti ve Alman toplumu, göçle ortaya çıkan sorunları çözmek için son derece ciddi siyasi yollar geliştirmelidir.

1976’larda St. Georg’da İnşaat iskeleleriyle sarılmış caml.

Bu ülke, biz Türklerden çok faydalandı ve gelecekte de faydalacaktır. Buraya işçi olarak geldik, geçen zaman içindeyse yüz binlerce çalışana iş imkânı veren on binlerce işveren çıktı aramızdan. Ne devlet, ne de siyasetçiler bu durumu görmezden gelemeyiz. Onlar da bunu nihayet anlamış görünüyor. Aralarında SPD'nin de bulunduğu bazı siyasi partiler, son seçimlerden önce camilerimizi ziyaret etti. Ben Altona'da, caminin hemen arkasında oturuyorum. Hem SPD hem de Yeşiller üyesi siyasetçiler bizimle ilişkiye geçti, cemaatimizle sohbet etti. Her ne olursa olsun, siyasetçilerin, bundan böyle yabancıları görmezden gelemeyeceklerini anlamış olmaları olumlu bir gelişme.

Son Federal Parlamento seçimlerinde, yabancıların oyları mevcut hükümetin iktidarda kalmasını sağlamıştır. Özellikle de Türklerin oyları. Şahsen ben, erişebildiğim herkese, iki koalisyon partisinin kazanması için çağrı yapmıştım, çünkü bize en yakın duran onlar. Haklarımızı, bizim dilediğimiz düzeyde olmasa da, en güçlü şekilde savunacak olanların da onlar olduğuna inanıyorduk.

Benim Alman vatandaşlığım henüz yok, ancak kızlarımdan biri Alman vatandaşlığına geçti. Diğer kızım Danimarka'da yaşadığından buna ihtiyacı yok. Burada yaşayan her iki oğlumsa Alman vatandaşlığı fikrine henüz ısınamadılar. "Bize ne getirecek ki?" derlerdi hep. Ancak son dönemde bu tutumlarının yavaş yavaş değiştiğini görüyorum. Ben şahsen vatandaşlık fikrine yakın duruyorum ama bu konuda herhangi bir somut adım atmış değilim. Kızım Alman vatandaşlığı için başvurduğu dönemde yabancılar bürosu henüz Amsinckstrasse'deydi. Kızımın belgelerini teslim etmek için oraya beraber gittik. Gitmişken ben de hem bilgi hem başvuru belgeleri aldım. Geçenlerde evrakları karıştırırken bu boş formlar elime geçti. Bir şekilde konuyu ihmal etmiş ya da fazla önemsememişim. Ama yeni nesli, özellikle Almanca konuşan gençlerimizi Alman vatandaşlığına geçmeleri konusunda teşvik ediyoruz. Bu yapılacak tek doğru şey, çünkü buradan ayrılmayacağımıza göre, kendimizi yalnızca ekonomik yaşama katılımı ile sınırlamamalıyız. Siyasi alanda da belli hakları elde edebilmenin yolu vatandaşlıktan geçiyor. Geçen zaman içinde bunu gitgide daha iyi anladım.

“Ortak Noktaları Arıyorum...”

SOSYAL PEDAGOG CENGİZ YAĞLI (1956)

Cengiz Yağlı, enerjik ve mizah duygusu gelişmiş bir insan, fakat zaman zaman kendisini akıntıya kürek çeker gibi hissettiğini ve her şeyi bir kenara atmak istediğini söylüyor: “Siyasetçiler devamlı bize gelip sırtımızı sıvazlar. Ama konu paraya geldiğinde, hepsi buz gibi davranır.” Cengiz Yağlı’nın bahsettiği 1990 yılında kendi kurduğu ve tıpkı birçok toplumsal kurum gibi son yıllarda büyük maddi sıkıntılarla mücadele eden “Bergedorf Türk Emekliler ve Yaşlılar Derneği”. 49 yaşındaki sosyal pedagog, kurulduğu dönemde ülke çapında benzeri olmayan bir girişim olan bu derneği, başlangıçta bir tür kendi kendine yardım grubu olarak vücuda getirmiş. Cengiz Yağlı bu konuda şöyle diyor: “Bergedorf’da yaşı ilerlemiş Türklere sunulan hiçbir olanak yoktu. Sonuçta Almanya’da yaşayan Türk emeklilerin sayısı gitgide artmakta.”

Cengiz Yağlı iskartaya çıkarılmış bir ofis konteyneri bulmuş; önceleri danışma merkezine dönüştürülen bu konteyner zamanla her gün açık bir buluşma noktası haline gelmiş. Önceleri yalnızca erkeklerin geldiği merkezin günümüzdeki ziyaretçilerinin neredeyse yarısını kadınlar oluşturmakta. Cengiz Yağlı bazı olayları anımsıyor: “Başta erkekler kendilerine hizmet edilmesini bekliyorlardı. Bir gün herkes için yemek

pişirdim ve bir erkek olarak da bunun yapılabileceğini gösterdim. Zamanla, çay demlemenin erkeklerin sorumluluğu olduğu anlayışı iyice yerleşti.”

Ayda bir kez Bergedorf'daki “Hous im Park”'ta (Parktaki Ev) çay saati verilmekte. 1995 yılından bu yana, Türk ve Alman emekliler bu fırsat çerçevesinde bir araya geliyor. Buharı tüten semaverin yanında bir kahve makinesi, masalardaki tabakladaysa helva ve çikolatalı kurabiye bulunmakta. Dernek, Körber Vakfı'ndan Ute Ising ile birlikte, her ay farklı bir konuyu ele alan bu küçük kültür değişimini düzenlemekte. “Geçenlerde bu yaşlı insanlar çocukluklarında oynadıkları oyunlar hakkında konuşurlarken, çoğu oyunun birbirine benzediğini fark ettiler. Sadece Almanya'da birçok oyuncak hazır satın alınırken Türkiye'deki bir köyde elde yapılıyordu. Hepsi çocukluklarına geri döndüler,” şeklindeki sözlerini şöyle sürdürüyor Cengiz Yağı: “Bu buluşma sonrasında son derece mutlu şekilde yanıma geldiler ve bu güzel öğleden sonra için bana teşekkür ettiler.” Tüm maddi kaygılara rağmen bu işe devam etmesi için sosyal pedagoga cesaret veren de böylesi anlar zaten: “Eğer bu insanlar buraya gelemezlerse, buluşabilecekleri başka hiçbir yerleri yok. O zaman da evlerinde, televizyon başında oturacaklar.”

Birkaç ay önce, annemin çocuklarıma benim doğumumu anlattığı güne dek, doğum günümün 23 Ekim olduğunu sanıyordum. O gün annem, gül mevsiminin hemen ardından dünyaya geldiğimi iddia etmişti. Bütün şaşkınlığım ile itiraz ettim: "Hayır anne, mümkün değil. Benim doğum günüm ekimde, gül mevsimiyse mayıs sonu, haziran ortalarıdır." Annem ısrar etti: "Seni dünyaya getirdim ve hemen ertesi gün tarlaya gül toplamaya gittik." Elbette bunu en iyi o bilir. O günden beri, 1956 yılı yaklaşık olarak mayıs sonu, haziran başı arası bir tarihte doğduğumu söylemeyi yeğliyorum.

Ailem uzun yıllar göçebe yaşamış, Toros Dağları'nda odunculuk ve doğramacılıkla uğraşmıştır. Annemle babam, muhtemelen bu el sanatını yapabilen tek boy olması nedeniyle "Tahtacı" olarak anılan bir Türkmen boyunun birer mensubuydu. Cami, okul ya da benzeri büyük binaların doğrama işleri söz konusu olduğunda Tahtacılar çağırılırdı. Endüstriyel ahşap işlemeciliği öncesi dönemden bahsediyorum. Annem ve babam ağaç gövdelerinin kabuğunu soyar, bunları testere yardımıyla kalas haline getirir ve doğrudan inşaatta kullanırlardı. Benim doğumumdan birkaç yıl sonra, 1960 civarında Isparta'da yerleşik

düzene geçmişler. Antalya'nın yüz kilometre kadar kuzeyinde yer alan Isparta, yaklaşık 1100 metre rakıma sahiptir ve Yunanistan'daki Sparta'dan göç edenler tarafından kurulmuştur – dolayısıyla ben de Sparta'lıyım.

Rüya gibi bir çocukluğum oldu, dünya üzerinde hiçbir çocukla yer değiştirmek istemezdim. Macera, sevgi ve çalışma dolu bir dönemdi. Ailenin ortanca çocuklarından biri olmam –benden büyük üç, benden küçükse bir erkek kardeşim vardı– nedeniyle yetiştirilmem konusunda kimsenin endişesi olmadı. Böylece diğerlerinin arasında “kaynadım” ve son derece özgür kalabildim. Bugün bile hâlâ çocukluğuma dair öylesine güzel anılarım var ki, yalnızca kendi çocuklarıma değil, tüm çocuklara böyle güzel bir zaman diliyorum. Bugün hâlâ motosikletle çocuklarımı alıp çocukluğumda kızıldericilik ya da tarzancılık oynadığım veya yüzmeye gittiğimiz yerlere götürürüm onları. Bir defasında onlara, belli bir tür odundan nasıl flüt yapılabileceğini göstermiştim. Genel olarak ailemin bana her şeyden önce özgüven aşıladığına inanıyorum ve esasında verilecek en büyük hediye de budur.

Tüm köy nüfusu akrabalardan oluşuyordu. Bu nedenle bütün kapılar biz çocuklara açıktı, biz de kapı kapı dolaşırdık. Eğer annemin pişirdiği yemeğini sevmezsek teyzelerimizin kapısını çalar, nerede sevdiğimiz bir yemek varsa orada yerdik. Altı teyzem ve bir dayım vardı. Teyzelerimden yalnızca biri okuma yazma biliyordu, çünkü küçük erkek kardeşine bakmak için onunla birlikte okula gitmişti – okula gönderilmesinin yegane nedeni buydu. Ailedeki kadınların hiçbirisi, tıpkı annemle babam gibi okuma yazma bilmiyorlardı. Hiç okula gitmemişlerdi. Dayım daha sonraları İstanbul ve Ankara'da krallar gibi yaşadı, zira ailedeki tek erkek çocuktı ve üniversiteye gidip müzik öğretmeni olabilmesi için ailedeki herkes canını dişine takıp çalışıyordu.

Fabrikanın soğutma sisteminden gelen sıcak sudan faydalandığımız için bir halı fabrikasının yakınlarında oturuyorduk. Evlerimizde henüz sıcak su olmadığından, bu suyu toplar ve çamaşır yıkamak için kullanırdık. Evimiz iki katlı olsa da hepimiz aynı odada uyurduk, evin diğer odaları kullanılmazdı. En büyük ağabeyim ergenliğe girdiğinde,

tek başına bir odada kalmak istemiş, ancak kısa süre sonra vazgeçip yeniden ortak yatak odamıza geri dönmüştü. Birbirine bağlı bir aileydik, her şeyi bir arada eğlenirdik.

Paramız her zaman kısıtlıydı ama çocukluğumda asla yoksul olduğumuzu hissetmedim. Gereksinim duyduğumuz her şeye sahip olduğumuzu düşünüyordum. Haftalık pazara gittiğimizde, portakalı on, elmayı beş kilodan az almazdık. Kilerimizi doldurduğumuzdan tüm hafta yetecek kadar yiyeceğimiz olurdu. Çocuk olarak çalışmak bizler için son derece doğaldı. Örneğin altı yaşındayken ayakkabı boyacılığı yapmaya başladım. Bir yandan okula devam ediyor, tatillerde ve okul sonrası saatlerdeyse çalışarak cep harçlığımı çıkartıyordum. Sık sık annemle işe gider ya da babamın kamyonunda ona eşlik ederdim.

Annem ve babam çok çalışkan insanlardı ve bizleri de aynı şekilde işe alıştırarak yetiştirmeleri son derece doğaldı. Bağımsızca çalışırken bir de üstüne üstlük yaratıcı olabilmek çok önemli ve değer verilen bir meziyetti. Biz çocuklar kesinlikle çalışmaya zorlanmadık, evde oturup oyun oynama seçeneğim vardı. Ancak bunu yapmak bana keyif vermiyordu, mutlaka bir şeyler yapmalıyım. Üstelik kazandığım parayı da dilediğimce harcayabiliyordum, ki bu da beni çalışmaya teşvik ediyordu. Kazandığım bu para sayesinde lisede kendime yılda iki, üç takım elbise diktirebilmiştim. Sınıfımdaki diğer çocuklar avukat, doktor ya da müdür çocukları, bir başka deyişle zengin ailelerin çocuklarıydı. Fakat okuldaki görüntümden, göçebe bir ailenin çocuğu olduğumu anlamak mümkün değildi. Herkes bizim de zengin bir aile olduğumuzu sanıyor, ben de bu durumun tadını çıkartıyordum.

1940'lı yıllarda annesi (solda) ve teyzesi folklorik giysiler içerisinde.

İlkokulu bitirdikten sonra, ortaokula devam ettim. Ailemizde ortaokula giden ilk kişi bendim. Daha okula başvuru aşaması bile başlı başına bir maceraya dönüşmüştü. Anne babam da yalnızca üç, dört yıl ilkokula gitmişlerdi ve okul başvurusunun nasıl yapılacağını bilmiyorlardı. Dolayısıyla kendi işimi kendim yapmak zorundaydım. Önce gerekli aşaları yaptırmalı, ardından okul kimliği için fotoğraf çektirmeliydim. Evimizde ne takım elbise, ne de kravat olmadığından bunları fotoğrafçıdan ödünç aldım. Elbette tüm giysiler üzerime çok büyük gelmişti, gömlek üzerimden dökülüyordu, ceketin kolları çok uzundu, kravatsa yerlere kadar sarkıyordu. Neyse ki, vesikalık fotoğraf olacaktı ve giysiler dikkat çekmiyordu. Sonunda tüm belgelerimi hazırlayarak okula gittiğimdeyse, okul müdürü bana şöyle dedi: “Her şey iyi, güzel. Okulumuza başvurmak istemene de çok memnun oldum, arna bu formları mutlaka velinin imzalaması gerekiyor!” Ümitsizce geri döndüm; onca çaba harcamıştım ama hepsi boşa çıkmıştı. Okulun önünde, ne yapacağımı bilmez halde öylece kalakaldım. Bana doğru yaklaşmakta olan bir adam gördüğümde, aniden aklıma bir fikir geldi. Yanına gittim ve benim için bir iyilik yapıp yapamayacağını sorarak velim olarak başvuru belgelerime imza atmasını rica ettim. Yüzüne baktı. “Bu iyi bir şey, elbette yaparım!” dedi bana. Böylece okula kayıt olabildim. Bu adam yerel gazetede çalışan bir gazeteciydi; kendisiyle bugün bile görüşürüz.

Lisede fen bilimleri bölümünde okudum. Asıl amacım spor öğretmeni olmaktı. Futboldan maratona, bokstan haltere, yer jimnastiğine kadar sporun her alanında çok başarılıyım. Ancak dayım, fen bilimleri alanında öğretmen olmaya çok uygun olduğumu söylemişti. Onun sözünü dinleyip Isparta’daki üniversitenin biyoloji, kimya ve fizik öğretmenliği bölümlerine başvurdum. Almanya’ya gelmeden önce Türkiye’de iki yıl yüksek öğrenim gördüm. Bu dönemde Türkiye’deki siyasi

1965’lerde ortaokula kayıt edilmek için çekilen fotoğrafta ceket ve kravatlı.

ortam sorunluydu ve fakültede çok büyük bir baskı altındaydım. Fakültem, Milliyetçi Hareket Partisi taraftarları, yani “Bozkurtlar”ın hâkimiyetindeydi.

Halkımız toplumsal açıdan daha ziyade sol eğilimlidir; özgür yetişmiş ve fazla dindar olmayan bir topluluktur. İslâm ile ilişkimiz oldukça sınırlıydı. Milliyetçi baskılarıysa ise daha lise yıllarındayken yaşamaya başlamıştık; ama kendimizi korumayı biliyorduk. Asla “Bozkurtlar”ın yanında yer almıyor, bu nedenle sık sık sorunlar yaşıyorduk. Eğer pes etmiş olsaydım, öğrenimimi sürdürebilirdim, ancak genç bir insan çok kolay taraf değiştirmez, tam tersi kendini korur – tıpkı bugün en büyük kızımın bana isyan etmesi gibi. Okulda bu tür tartışmalar çok sık yaşanırdı; zamanla durum benim için tehlikeli bir hal aldı. Korkmuyordum ama bu tartışmalardan sıkılmıştım. Ayrıca dünyayı tanımak istiyordum. Ne de olsa damarlarımda göçebe kanı taşıyordum ve kervanımı alıp yoluma devam etmeliydim.

O dönemde birçok kişi Almanya’ya gidiyordu ve benim de Hamburg’ta yaşayan bir kuzenim vardı. Babama gidip ona şöyle bir pazarlık önerdim: “Baba, ben burada kalamam, Almanya’ya gitmek istiyorum. Düğünüm ve askerliğim için biriktirdiğin parayı sen şimdiden bana ver. Ben o parayla Almanya’da bir düzen kurana dek idare ederim. Bundan sonra da herhangi bir şeyimle ilgilenmene gerek kalmayacak.” Babam bana güvendi ve iki kamyonundan birini sattı, parasını da cebime koydu. Böylece 18 Mart 1976 tarihinde Lufthansa’ya ait bir uçakla İstanbul’dan Hamburg’a gittim.

EVDEN GELEN KASETLER

İlk dönemde Billstedt’te yaşayan kuzenim ve onun ailesinin yanında kaldım. Bana küçük bir oda vermişlerdi, ben de bunun karşılığında ev işleriyle ilgileniyor, küçük oğullarına bakıyordum. Kuzenim bir pastanede çalışıyordu ve işe çok erken saatte gitmek zorundaydı. Eşiyse Bochum’da üniversite öğrenimini sürdürüyordu. Sabahları küçüğü ben giydiriyor, kahvaltısını yaptırıyor ve onu anaokuluna götürüyor, ayrıca yemek pişiriyor ve evi temizliyordum. Daha sonraları, Noel gi-

bi dönemlerde kuzenime pastanede de yardım ettim. Bir defasında iki günde neredeyse on bin çörek pişirmiştik.

Küçükluğümden bu yana alışık olduğum üzere, burada da başından itibaren bir çocukla yoğun temas içindeydim. Bu nedenle kimi Alman ailelerde gözlemlediğim bazı davranış biçimlerini akıl almaz buluyordum. Örneğin, ağlayan bebeklerin bebek arabaları içinde balkonda öylece bırakıldıklarına ve aileleri tarafından ne kucağa alınarak, ne sarılarak, ne de başka bir şekilde sakinleştirilmediklerine sıklıkla tanık oluşumu asla unutamam. Bunun için mantıklı bir açıklamaları da vardı: “Temiz hava iyi gelir, bebeği yorar ve böylece iyi uyumasını sağlar.” Bizdeyse bebeklerin olabildiğince ağlamaması için uğraşılır. Annenin bebekle ilgilenmeye zamanı yoksa onu teselli edecek bir teyze, abla ya da büyükanne vardır. Ben bu şekilde büyüdüm.

Yabancı davranış biçimleri ve alışkanlıkları şaşkınlık içinde izliyordum. Yine de bu yabancı ülkede kendimi iyi hissediyordum ve bu yabancılık macerasına atılmaya hazırdım. Öte yandan derin bir kararsızlık da hissediyordum, zira ailemden uzaklaşmaktan çekiniyordum. Kalabalık aile ortamlarımızda yaptığımız sohbetleri özliyordum. Sonuçta kendi kararımı verme özgürlüğüm olsa da, ailemizde her konu iki kez, üç kez tartışılırdı. Almanya’daysa yapayalnızdım. Türkiye’de geçirdiğim yirmi yılın ardından önce buna alışmam gerekiyordu.

Ailemle konuşarak haberleşmek yerine, yalnızca mektup yazabiliyordum. Anne babamın evinde telefon yoktu, bu nedenle kasetler

On altı yaşlarında köyünde.

aracılığıyla iletişim kuruyorduk. Günlük yaşamımıza dair anlatacaklarımızı kasete kaydederek, birbirimize selam ve sevgilerimizi yollardık. O kasetleri hâlâ saklarım, seslerini işitmek harika birer anı benim için. Almanya’da geçirdiğim ilk yıllarda büyükannemi ve amcamı yitirdim. Böyle za-

manlarda evde olamamak berbat bir deneyimdi. Bizde bir akrabanın vefat haberi alındığında iş güç bırakılır. Hemen cenaze evine gidilir ve herkes ölümü olması gerektiği gibi karşılar. Tüm bu olaylar olduğunda Almanya'daydım, her şeyi çok geç haber almış ve ailemin matemi-ni paylaşamamıştım.

Her şeye karşın, Almanya'ya geliş nedenimi asla unutmadım. İlk iş olarak okul konusunu yoluna soktum. Türkiye'de ilk ve orta öğ-retim toplam on iki yıl olduğundan, orada aldığım diploma burada ge-çerli değildi. Bu nedenle Almanya'da bitirme sınavına girebilmek için bir yıl üniversite hazırlık kolejine devam ettim. Burada Brezilya'dan, Vietnam'dan, dünyanın dört bir yanından insanlar vardı. Böylece bir-çok insanla ilişki kurma şansım oldu. Çok meraklı ve öğrenmeye he-vesliydim. Türkiye'de yaşadığım dönemde hiç zenci birini tanımamış-tım ve özellikle seyrettiğim Tarzan filmlerinin etkisiyle mutlaka bir zenci arkadaşım olsun istiyordum. Koleji bitirdiğim 1979 yılında ku-zenimin yanından taşındım ve Berliner Tor yakınlarında öğrenci yur-dunda kendime bir oda kiraladım. Berliner Tor Meslek Yüksekoku-lu'nda elektroteknik öğrenimi almaya başlamıştım. Burada müstakbel eşimle tanışacaktım.

BİZİM KANIMIZDAN DEĞİL

Sanırım eşim bana, çok güvenilir bir insan olduğum için aşık oldu. Ba-na gözü kapalı güvenebileceğini hemen anlamıştı. Örneğin, ehliyeti ol-masına karşın, arabası olmadığından hemen hemen hiç sürüş deneyi-mi yoktu. Ona bir Vosvos hediye ettiğimde ne söyleyeceğini bileme-mişti. “Sana olan sevgim bin marktan çok daha fazla eder,” dedim. Bunu laf olsun diye söylememiştim; söylediğimde ciddiydim ve hâlâ da böyle düşünüyorum. Bin markı bir ayda yeniden kazanabilirim ama parçalanmış bir ilişkiyi yeniden onarmak o kadar kolay değildir. Bu dönem içinde ona her anlamda destek oldum ve yıllar sonra bana, bu-nun onu ne denli etkilediğini anlattı, çünkü tıpkı benim gibi o da aile-sinden bunun önemini öğrenmişti. Böylece tüm farklılıklarımıza kar-şın ilk ortak noktamızı da bulmuş olduk.

Türkiye'ye ilk ziyaretimi ancak 1979 yılında yapabildim. Aileme kız arkadaşımın ve evlenmek istediğimizden bahsettim. Annem hemen gidip bize nişan yüzükleri satın almış, fakat babam duruma karşı çıkmıştı. Biz endogam bir toplumuz, yani geleneksel olarak kendi toplumumuzun üyeleriyle evleniriz. Diğer Türk topluluklarından bir kişiyle evlenmek bile alışılmış bir şey değildi. Bu nedenle evlilik hakkındaki planlarım babama son derece yabancıydı ve bu konuya karşı çıkıyordu. Annemse, "Kiminle evleneceğini en iyi kendin bilirsin. İşte yüzükleriniz, kıza benden selâm söyle," dedi. Ailem bana, kız arkadaşımın, kendimi korumam gereken bir erkek kardeşi olup olmadığını sormuş ve bana zarar vermesini önlemek amacıyla pencerelerimi daima kapalı tutmamı öğütlemişlerdi. Ancak ben "Almanya'da her şey çok farklı, orada insanlar böyle konulara karışmıyor," diyerek onları yatıştırdım.

Birkaç hafta sonra, ocak ayında telgraf çekerek aileme düğün tarihimizi bildirdim. Babamdan derhal yanıt geldi: "Sevgili oğlum Cengiz, ben seni Almanya'ya evlenmen için değil, öğrenim görmek için gönderdim. Ama eğer illa evleneceksen bari bizim kanımızdan birisiyle evlen." Bu mesaja şöyle bir yanıt yazdım: "Sevgili babacığım, telgrafını aldım. Ne yazık ki, kan grubunu yazmayı unutmuşsun, yazsaydın ben de eşimi buna göre seçerdim." Annem daha sonraları babamın bana ne kadar öfkeli olduğunu ama kendisinin, "Bunu hak ettin, Ali, oğlumuzun kiminle evlenmek istediği seni hiç ilgilendirmez," diyerek beni savunduğunu anlattı. Böylece konu kapanmıştı. Babam epey uzun bir sürenin ardından eşimle ilk kez karşılaşana dek, bir daha bu konuda konuşmadı. Bu ilk karşılaşma sonrasında, "İyi bir seçim yapmışsın, eşini beğendim!" dedi.

Eşimin ailesindeyse, evliliğimize karşı çıkan kayınvalidemdi. Ama eşim de, tıpkı benim gibi kararlı davrandı. Kayınvalidemin bizim beraberliğimizi kabullenmesi gerçekten çok uzun zaman aldı. Onun bu ihtiyatlı ve tereddütlü tavrını normal karşılıyordum, zira ailesi benim gibi birini daha önce tanımamıştı, oysa eşim bu duruma çok sinirlenirdi. Ailesinin günün birinde beni kabulleneceğinden emindim. Eşim ve ben 1980 yılında, tanışmamızdan bir yıl sonra evlendik. Alman bir ka-

dinla evli olmak hiçbir zaman kolay olmadı. Almanların aile ilişkilerini bile başlı başına çok karmaşık buluyorum, bir yandan son derece mesafeli, diğer yandansa bir o kadar karışık. İnsan böylesi bir ilişki yaşadığında, ne kadar farklı yetiştirildiğimizi daha kolay fark ediyor. Üstelik ikimizin de son derece farklı kişilikleri var. Eşim tıpkı ailesi gibi disiplinli ve öngörülü bir insandır. Bense biraz daha dağınığımdır, yine de randevularımı bir yere not etme gereksinimi duymam, zira her şey kafamda yazılıdır. Bu gibi konular başta aramızda sorunlar yaşanmasına neden oldu. Farklılıklara olumlu yönden bakmak da mümkün – nihayetinde farklılıklarımızla birbirimizi tamamlıyorduk. Bende olan bir özellik onda yoktu, onda olanlarsa bende yoktu.

Düğünümüz de bizim alıştığımız anlamda bir düğün değildi. Sonuçta belediye binasında nikâhlanan iki gariban öğrenciydik. Nikahın ardından eşimin ailesi birlikte yemek yiyebileceğimiz bir restoran bulmuştu. Benim açımdan bu gerçek bir kutlama sayılmazdı. Yemekte toplam on iki kişiydik ve ailemin yanımda olmaması yüzünden kendimi berbat hissediyordum. En azından kuzenimle eşi benimleydi.

Eşim sayesinde çok sayıda Almanı yakından tanıdım. Elbette daha önceden de oradan buradan tanıdığım, zaman zaman ziyaret ettiğim Almanlar vardı. Şimdiyse onları çok daha yakından gözlemleyebiliyor, ne denli farklı, ne denli katı ve gelenekçi olabildiklerini görüyordum. Eşim de son derece tipik bir Alman aileden geliyor. Güvenilir, düzenli, çalışkan ve zaman kavramı gelişmiş insanlar, ancak zaman zaman dik kafalı ve inatçı da oluyorlar. Onlardan gerçekten çok şey öğrendiğimi söyleyebilirim. Aslında başka seçeneğim de yoktu, çünkü o noktadan sonra artık geri dönmem söz konusu olamazdı. Kendimi yayından çıkmış ok gibi hissediyordum. Bir aile kurmak, kendi ayaklarım üzerinde durmak ve bir çocuk yetiştirmek, hep yeni hedeflerdi. Bu yeni deneyimleri yaşamak gerçekten harikaydı.

FARKLILIKLAR YERİNE ORTAK YÖNLER

İlk çocuğumuz olan kızımız, 1980 yılının mayıs ayında, düğünümüzden üç ay sonra dünyaya geldi. Onunla gurur duyuyorduk. Kızım

Yeğeniyle beraber öğrencilik yıllarında Billstedt'te.

dört aylıkken, son derece eski, yolda sık sık onarmam gereken bir arabayla Türkiye'ye gittik. Düşünüyorum da, gerçekten çok cesurmuşum, bugün olsa aynı şeyi yapmazdım. Ailem geleceğimizi bilmiyordu, onlara haber vermemiştik; daha önceleri de haber vermezdim. Köye vardığımız sabahın erken saatlerinde bebeği bir çantaya

yerleştirerek ailemin kapısına bıraktık. Az sonra uyandığında, küçük kızım ağlamaya başladı. İşte o anda annem, Cengiz'le ailesinin geldiğini anlamıştı.

İlk çocuğumuzu büyütürken bu konuda deneyimli olan bendim, çünkü eşim ailenin en küçük çocuğuydu. Bu nedenle ben en büyük kızımızla çok ilgilenmişimdir. Sanırım bu yüzden aynı kızımın annem ve babamla ilişkisi çok iyidir. Babaannesi ve büyükbabasıyla yakın ilişki yaşamış, hatta dokuz yaşındayken tatilini tek başına Türkiye'de, onların yanında geçirmiştir. Büyük kızım bugün çok iyi düzeyde Türkçe ve Almancanın yanı sıra öğrenci değişim programıyla Amerika'ya gittiğinden çok iyi İngilizce de konuşuyor. Daima özgüven sahibiydi, kendi yolunu seçti ve yaşamını kendi başına organize etti. Şimdi yüksek öğrenimini yarıda bıraktı; ebe olmak istiyor. Kızımın kendi fikri bu ve iyi olacağını düşünüyor. Bu konuda ona: "Ne yapacağına kendin karar vermelisin," dedim. Bana sorarsanız başka yetenekleri olduğunu düşünüyorum ama karar verecek olan kendisi.

İkinci kızımızın 1989 yılında dünyaya gelmesinin hemen ardından Billstedt-Horn semtindeki yeni bir yerleşim bölgesinde dört odalı bir daireye taşındık. Oğlumuz 1995 yılında doğdu. Beş yaşına bastığı 2000 yılında Boberg'de bir ev alıp oraya taşındık. Bugün küçük kızımız Bergedorf'daki Luisengymnasium Lisesi'ne, oğlumuzsa ilkokula devam ediyor.

Çocuklarımla onlardan beklediklerim, benim için önemli olanlar ve beni memnun edecek şeyler konusunda daima çok açık konuştum. Bu konuda, tıpkı zamanında ailemin bana davrandığı gibi açık davrandım. Kendi ayakları üzerinde durabilen, kendine saygı duyan bireyler olmalarını diliyorum. Mutlu olmayı, yaşamlarını organize etmeyi ve diğer insanlarla dayanışma içinde yaşamayı başarabiliyorlarsa, geri kalan kısmını kendileri belirleyebilirler. Her insan farklıdır çünkü ve asla bir başkasını kendi şablonuma göre etkilemeye çalışmam. Ailemizde ilişkilerin yolunda gitmesinin tek nedeni budur. Örneğin, din konusu ne benim ailemde, ne de eşimin ailesinde çok önemli bir konu değildi. Benim ailem daha çok Şamanist inanca bağlıdır, eşimse Hristiyanıdır. Henüz ilişkimizin başındayken din konusunda istediğimiz gibi davranabileceğimiz, ancak diğerinden kendisine eşlik etmesini beklemeyeceğimiz konusunda fikir birliğine vardık. Aynı şekilde, ikimiz de çocuklarımıza kendi inancımızı aktarabilecektik. Eşimin çocuklarımıza Hristiyan değerlerini öğretmesine asla karşı çıkmazdım. Alman kültürü diye tanımlanan her ne varsa, ki buna elbette Noel de dahil, eşim çocuklarımıza öğretebilir, bence hiçbir zararı yok. Öte yandan benim öğretmek istediğim konulara da o karışamaz.

Biz çocuklarımızı, farklılıklar yerine ortak noktaları arayacak şekilde yetiştirdik. Yeterince farklı yönümüz var; ama bir arada olduğumuzda önemli olan ortak noktalarımızdır. Birçok insan farklılıklara dayanarak hareket eder: “Sen Hristiyanısın ya da Yahudisin, ben Müslümanım, sen sarışsın, ben esmerim,” gibi. Hayır, böyle olmamalı, bu dünyaya geliş nedenimizi düşünmek gerek. Dostluğa, güvene, girişkenliğe ve huzurlu bir beraberliğe ihtiyacımız var. Eğer bunları istersek, bir arada yaşayabiliriz. Çocuklarımızı da işte bu bilinçle yetiştirdik.

YAŞLILAR İÇİN BİR FIRSAT

İlk kızımızı dünyaya geldiğinde, biz henüz üniversite öğrencisiydik. Çocuğu gündüzleri kreşe bırakıyorduk. Ben hem okuyor, hem çalışıyordum. Yıllarca balık pazarında muz sattım, hatta bu dönemde Hamburg şivesini öğrendim. Daha sonraları, çocuk dünyaya geldiğinde hi-

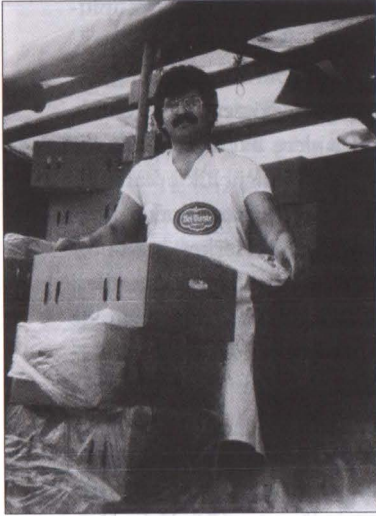
permarkette kahve raflarını tasnif ettim. Çalıştığım tüm işyerlerinin kapısı bana açık kalmıştır. Daima iyi çalışmış olmam nedeniyle günün birinde yeniden işe ihtiyaç duyup geri döndüğümde, bana hemen bir yer ayarlarlardı. Bu sayede mali açıdan sıkışık zamanlar yaşadığımızda, kısa vadeli ek para kazanma olanağım hep olmuştur. Böylece, tıpkı ailemden alışık olduğum gibi, kıt kanaât geçinerek yaşadık.

Bu arada, ön lisans diplomamı aldıktan sonra elektroteknik öğrenimini bıraktım. Çok fazla laboratuvar çalışması ve araştırma yapmam gerekiyordu, çocuk sahibi birinin bunları yapması olanaksızdı. Böylece sosyal pedagoji eğitimi almaya başladım, hatta bir süre sonra eşim de bu alanı tercih etti. Eğitimle eşzamanlı olarak Kızılhaç'ta danışmanlık yapmaya da başladığımda eşim bana, "Sosyal hizmet uzmanlığı, iş olarak senin için biçilmiş kaftan," dedi. Mezun olduktan sonra, 1985 yılında Federal Almanya İşçi Yardımlaşma Derneği AWO'da sosyal hizmet uzmanı olarak işe başladım. Doğrusu uzun süre bu görevi iş olarak algılamadım, zira ilgilenmem gereken konular, Türkiye'de ailelerin doğal görevleriydi.

1989 yılında babamın vefat etmesi, Almanya'daki mesleğimi de fazlasıyla etkiledi. Babamın vefatını takip eden aylarda annem tamamen içine kapanmış, hiç kimseyi yanına yaklaştırmaz olmuştu. Hayat arkadaşlarını kaybettiklerinde yaşlı insanların nasıl tepkiler verdiğini ve toplumun bu konuya nasıl yaklaştığını düşünmediğimi o zaman fark ettim. Sosyal hizmet uzmanı olarak görevimi sürdürürken, bu yalnızlaşmanın her zaman kişinin eşini kaybetmesiyle ortaya çıkmadığını gözlemledim. Birçok yaşlı Türk, gerek göç sürecinde ailelerinin dağılmış olması, gerekse Türk ailelerinin Almanya'da bağlarının giderek zayıflaması ve genç nesillerin yaşlı nesillerle eskisi gibi ilgilenmemesi benzeri nedenlerle emekli olduğunda yalnızlığa düşüyordu. Gözlemlediğim bu duruma bir tepki olarak, 1990 yılında yaşlı insanlara buluşma, sohbet etme ve karşılıklı olarak yardımlaşma olanağını sunan "Bergedorf Türk Emekli ve Yaşlılar Derneği"ni kurdum. Babamın vefatı, Almanya'daki işimin ciddi anlamda değişmesine bu şekilde katkıda bulundu.

Sosyal hizmet uzmanlığı sayesinde, kısa zamanda Alman toplumunun çok katı kuralları olduğunu, burada kendi yaşamını biçimlendirmek isteyen herkesin bu kurallara uymasının çok önemli olduğunu fark ettim. Biz yabancılar için bu kurallara uyum göstermek özellikle çok önemli, zira aksi halde hızla yeniden derinlere bataabiliriz. Türkiye’de böyle katı kurallar yoktur, insan ne zaman bir güçlkle karşılaşsa ailesi yanındadır. Türkiye’de sık sık başarısızlığa uğrama hakkını tanırsınız kendimize. Ancak bu durum da sorun yaratır: Herkes sırtını bir başkasına dayar. Herhangi bir terslik olduğunda, dostları ya da ailesi yanında olacaklardır: “Aldırma, boş ver! Sabah ola, hayrola. Dairede yeterince çalıştım, artık rahatıma bakmak istiyorum.” Isparta’daki arkadaşlarım böyle konuşuyorlar. Kahvede oturmak, tavla oynamak ve içmek istiyorlar. Kesinlikle bana göre değil! Ben daha çok tartışmak, bir şeyler organize etmek, düzenlemek, birilerine yardımcı olmak, birilerini harekete geçirmek isterim. Yanlarında oturup onların anlattıklarını dinlediğimde, kendimi çok çaresiz hissediyorum. Böylesi anlarda sırt çantamı alıp kendimi doğanın kollarına atmayı tercih ederim.

Çevremde her zaman yeterince insan vardır. Eksikliğini hissettiğim şey insani yakınlık değil, tam tersi kendime zaman ayırabilmek. Buraya edindiğim bir özellik bu. Almanya’ya ilk geldiğim dönemde, buradaki insanların neden yalnız kalmak istediklerini, neden kendilerine zaman ayırma ihtiyacı hissettiklerini anlayamıyordum, çünkü Türkiye’den aşına olmadığım bir alışkanlıktı bu. Buradaki yaşamım tıpkı bir iş makinesi gibi, bu ödemem gereken bir bedel. Burada her şeyi ben organize etmek ve halletmek, her işle şahsen ilgilenmek zorundayım. Burada yalnızım. Yanımda akrabalarımın olmasını dilerdim, o zaman yaşam çok farklı olurdu. Ne var ki, o zaman da şu an sahip olduğum bazı şeyleri yeniden kaybedeceğimin de bilincindeyim: Kişisel yeteneklerimi ve kendi kafamı kullanma bağımsızlığını. Çünkü sürdürdüğüm yaşam ne kadar rahatsa, insan o denli az şey öğreniyor. Daha fazla öğrenmek isteyen kişinin daha fazla emek harcaması gerekir, ki bu zorlayıcıdır. Durumumdan şikâyet etmiyorum, ancak bedenim zaman zaman rahatlamak istiyor. Türkiye’ye gittiğimde ağabeyimin

1978'lerde Balıkpazarı'nda
muz satarken.

mangalı yakması ve tüm malzemeyi taşıması, bu sırada hiçbir şey yapmak zorunda olmamak hoşuma gidiyor. Bu nedenle her yıl Türkiye'de geçirdiğim birkaç haftayı çok dinlendirici buluyorum.

Almanya'da geçirdiğim bu 27 yıl içinde hiç şüphesiz değiştim. Her iki toplumda da rahat hareket edebiliyorum ve en farklı durumlarda dahi sorun çözebilecek durumdayım. Bu geçen zaman içinde Almanların da değiştiğini gözlemliyorum. Kayınvalidem ve kayınpederim çocuklarımdan öğrendikleri şekilde artık onları rahatça, çekincesiz kucaklayıp öpüyorlar. Türkiye'ye geldiklerinde ailemin çocuklarımla ne kadar içten ilişkileri olduğunu gördüler. O zaman kendilerinin neden böyle davranmadıklarını

sormuş olmalılar. Benim de kayınvalidemle olan ilişkim on ya da on beş yıl öncesine göre çok farklı. Kayınvalidem artık alışveriş için Türk dükkanlarına da gidiyor, oysa eskiden bunu asla yapmaz, cesaret dahi edemezdi. Kayınvalidem gerek benimle, gerekse ailemle yaşadığı kişisel deneyimleri sayesinde, artık Türklerin yaşlı insanlara nasıl davrandıklarını da biliyor. Ancak tüm bu bilgilerin kaynağı yalnızca kişisel temaslar, eğer kızları benimle, bir Türkle evlenmeseydi, bu aile kendiliğinden böyle bir gelişim gösteremezdi. Yaşam bir verme ve alma sürecidir; bizler her ikisini de yapmaya hazır olduğumuz sürece, ortaya mutlaka iyi sonuçlar çıkar. Değişmiyormuş gibi davranmamalıyız, zira böylesi bir iddiayla ile sadece kendimizi kandırmış oluruz.

Elbette siyasi ve toplumsal çevre koşulları da değişti: Bugün artık herkesin alışverişte, yolculukta, lokantada, komşu çevresinde, spor salonlarında, sinema ya da tiyatrodaki yabancılarla ilişkisi var. Oysa geçmişte durum farklıydı. Eğer eşim ve ben mücadeleci insanlar olma-

saydık, bugünlere ulaşmayı asla başaramazdık. Eşimin ailesinin gözünde başarısız duruma düşseydik, aramızdaki mesafe daha da büyürdü – burada kural böyledir Kabul görebilmek için bir yabancı olarak, bir Almandan iki kat fazla çaba harcamanız gerekir. Daha yetenekli olmak, yolları açmak ve saygı kazanmak gerekir. Bugün bile hâlâ iş başvurularında Alman adaylar Türk adaylara tercih ediliyor.

Öte yandan, bugün birçok siyasi parti geçmişe oranla daha Türk dostu oldu, çünkü yürürlüğe giren yeni vatandaşlık kanunu sayesinde çok sayıda Türk seçimlerde oy kullanma hakkını elde etti. Aniden siyasetçilerden dostça jestler ve projelerimi destekleyeceklerine dair sözler almaya başladım. Ama iş ciddiye binip para sözkonusu olduğunda hemen mesafe koyuyorlar. Bunu özel hayatımda da yaşıyorum: Kayınvalidem bir yandan damadı olarak benimle iyi bir ilişki kurmak, diğer yandansa her şeyi kendi doğru bildiği şekilde yapmayı, benim ona karışmamamı ister. Türkiye’deyse durum farklıdır: Ya ailesinizdir ve kararlarınızı ortak alırsınız, ya da aile değilsinizdir.

Geçen zaman içinde Türkiye’deki yaşam da çok ilerledi: Isparta’da yaşayan ailemi ziyarete gittiğimde, anne babamın ve kardeşlerimin geçen zaman içinde ne kadar değiştiklerini görüyor, bu değişim ve geçişlerin oldukça sorunsuz gerçekleşmiş oluşuna çok seviniyorum. Geçmişte birisi anneme, cennet gibi bir yeri tarif etmesini istediğinde vereceği yanıt, “Kaloriferli bir ev, sıcak su ve bir küvet,” olurdu. Tüm bu hayaller bizim Almanya’daki evimizde gerçeğe dönüştü, ve artık annem de bunlara sahip. Geçmişte hayal ettiği her şey, artık yaşamının bir gerçekliği olabilmişse, bu yaşanan değişimin derecesini gösterir. Annem, kışın bile çalışmak zorunda olan bir oduncu değil artık. Emekli oldu, dolayısıyla kendisine ait bir geliri var ve yaşamını kendi düzenliyor, kendi şekillendiriyor.

200 YILLIK KÜLTÜREL FARK

Anne babamla çocuklarım arasında kültürel olarak neredeyse 200 yıllık bir fark var. Buna karşın hepimiz gayet iyi anlaşabiliyoruz, zira bizler daima birbirimizle konuşmuş, ortak noktaları bulmaya çalışmışız-

dır. Uzaklaşmak, kimseden yardım görmeksizin kendi başına kalmak benim açımdan da bir şeyler öğrenebilmek için bulunmaz bir fırsattı. Yeni bir şeyler öğrenmek ancak yeni deneyim ve meydan okumalarla mümkündür, özellikle de kişi böyle zamanlarda yalnızsa ve kimseden yardım almıyorsa. Öte yandan, bu kültürel yolculuk çok da yorucu bir seyahat oldu. Buna karşın bir kültürden diğerine yaptığım bu yolculukta hiç kimseyi kaybetmedim. Sonuçta, verdikleri eğitim ve bana örnek oluşlarıyla, yürüdüğüm bu yolu mümkün kılan atalarımıdır, bu benim kanım ve ruhumdur. Onlardan uzaklaşmam ve “Onlar ilkindir,” demem sözkonusu bile olamaz. Aksine onlar çalışkan ve zeki insanlardı. Umarım çocuklarım da bu mirastan kendilerine düşen payı alır, tıpkı bir bayrak yarışındaki gibi. Ben yaşamı şu şekilde görüyorum: Biz bayrağı kendimizden sonra gelene veririz, çocuklarımızın onu ne kadar uzağa taşıyacağınıysa bekler ve zamanla görürüz. Ailem göçebe bayrağımızı Isparta’ya getirmiş, ben de onu Almanya’ya taşımıştım. Çocuklarımin onu nereye götüreceğiye, kendi kararları olacak. Ben şahsen, birinin Kanada’ya, diğerinin ise Çin’e ya da Japonya’ya gitmesini dilerim.

Hamburg’a gelmiş olmaktan son derece memnunum, çünkü Almanya’da Hamburg dışında bir şehirde yaşamak istemezdim. Özellikle Alster kıyısında çok anım vardır. Türkiye’den gelip su kıyısındaki o güzel evleri gördüğümde, bu binalar buradaki yaşam standardını simgeliyordu benim için. Bugünse, Alster kıyısında saatlerce koşarak, zayıflamak adına kendilerine eziyet çektiren insanlar, bu villalardan daha fazla gözüme batıyor. Benim geldiğim dünyayla ne kadar farklı ve çelişkili! Annemle babam asla şişman insanlar olmadılar, tüm yağlarını yaptıkları ağır bedensel işle yakarlardı. Eğer biraz daha kilolu olsalardı, eminim bundan gurur duyarlardı. Bugün Alster kıyısında yürürken bu insanları gözlemlemek, bütün geçmişimi bir araya getiriyor.

Sık sık karşılaştırmalar yaparım, dünle bugün, burasıyla orası arasında. Köklerime olan ilgim her geçen gün daha güçleniyor ve şimdi en büyük dileğim, adımın kökenini araştırırken ilgimi çeken Moğolistan’ı görmek. Amcam bana Cengiz adını, tıpkı Bismarck’ın Alman

kavimlerini bir araya getirmesi gibi, tüm Moğol boylarını tek çatı altında toplamayı başaran Cengiz Han'a öykünerek vermiş. Ayrıca Cengiz okyanusla da ilintili bir isim, "gökyüzünün rengi gibi" ve "uçsuz bucaksız" gibi anlamları var. Türkler, benim soyumun da dahil olduğu Türkmen boyları ve Moğollar akrabadır ve adım da bunun bir ifadesidir. Moğolistan'a yapacağım bir ziyaretle, oradaki insanların yaşam tarzlarını, dini hayata geçişlerini ve geçimlerini nasıl sağladıklarını görmeyi ve bugün Hamburg'ta sürdürdüğüm yaşamın, onların yaşamlarıyla herhangi bir benzerlik, ortaklığa sahip olup olmadığını araştırmayı isterim.

“Ben Pes Etmem...”

SENDIKACI HÜSEYİN YILMAZ (1950)

Hüseyin Yılmaz güler yüzlü, nazik biri. Görüşme saatlerinde insanların anlattıkları her şeyi gülümseyerek dinlemekte. Kendisine danışanların sorunlarını çözmek için bir yol bulmaya çalışmakta. Sendikanın yabancı işçilerden sorumlu görevlisi olarak bu onun işi. Öte yandan bir hedefe ulaşmak söz konusu olduğu ya da “kendi” insanların çıkarlarının tehlikede olduğunu hissettiği anlarda son derece ınatçı da olabilmektedir. İnsanları örgütlemeyi hobilerinden biri olarak nitelendiren sendikacı, yaşamı boyunca doğru bildiği yoldan ayrılmamış. “Gençlik yıllarımda da böyleydi,” diye anlatıyor. “Bir gün okuldayken, bir öğretmen saçlarımın uzun olduğu gerekçesiyle beni eve göndermiş, onları kestirmemi söylemişti. Ertesi gün okula gittiğimde, saçlarım hâlâ aynı uzunlukta idi ve öğretmen bana bir daha karışmadı.”

Böylesi bir tutuma Hamburg’ta “net bir çizgi çekmek” denir. Hüseyin Yılmaz da kendisini bu şekilde tanımlıyor: “Net biçimde Türk kimliği taşıyorum. Bu sayede hem bir mevkii temsil edebilirken farklı görüşlere de açık olabiliyorum.” Görüşme saatlerine yaklaşık 40 farklı ulustan insan geliyor: “Sendikaya katılmış olmaktan dolayı asla pişmanlık duymadım. Gerçi önemli bir kariyer yapamadım ama zaten bu

benim için önemli olan hiçbir zaman bu değildi. Ben daima, insanlarla temas halinde olmayı tercih ettim.” Yaptığı işin her zaman olumlu karşılık bulmadığının farkında. Tüm “yabancıları” ülkeden atmak isteyen birçok Almanla karşılaşmış bugüne dek. “Buna rağmen, durum seksenli yıllardaki kadar kötü değil. O dönemde bir ay boyunca her gece tehdit telefonları, işi ölüm tehdidine kadar vardırıran, kimin yazdığı belirsiz hakaret dolu mektuplar almıştım.”

Öte yandan, Hüseyin Yılmaz’ın unutamadığı tek anı bu açık tacizler değil. Günlük yaşamda da sık sık “yabancı oluşunu” yüzüne vuran ufak durumlar. Örneğin birkaç yıl önce, genç bir çift olarak çocuklarını anaokuluna yerleştirmeye çalışmış ama çabaları sonuçsuz kalmış. Sonunda onlara sendika binasının karşısındaki anaokulunu bulmuş. “Anaokulu da bir göçmen çocuğu almayı planlıyordu ve tek aday da bizdik. Buna rağmen, bir Alman çocuğunu almayı tercih ettiler. Gösterilen gerekçeyse, bu çocuğun okula daha kolay uyum sağlayacağıydı.” Böyle bir şeyin insanın midesine oturduğunu kabul ediyor Hüseyin Yılmaz. Ama niye bu nedenle pes etsin ki?

Almanya'ya gelip yükseköğrenime başladığımda etrafıma bakınmış, vatandaşlarımın nerelerde buluştuklarını öğrenmiştim. Kimi Türk derneklerine gittim ve buralarda çalışan kişilerle sohbet ettim. Böylece kısa süre içinde Hamburg'ta yaşayan Türklerin karşı karşıya kaldıkları güçlüklerin neler olduğunu öğrendim. Şehir ve bürokratik işleyiş hakkında yeterli bilgi sahibi olduğumda, günlük sorunlarını çözmek için onlara yardımcı olmaya başladım. Bu yardım kimi zaman bir form doldurmak, kimi zamansa onlarla birlikte doktora gitmekti. Artık meslek grupları rehberine bakarak nerede bir Türk doktor ya da avukat bulabileceğinizi öğrenebilirsiniz, oysa o günlerde henüz böyle bir olanak yoktu. Öncelikle bir Türk öğrenci derneğinde, daha sonraya sosyal demokrat bir işçi derneğinde yer aldım. Sözünü ettiğim dönem yetmişli yılların ortalarıydı. İşçi derneğinde yer alan Dr. Harun Gümrükçü adındaki arkadaşım bir gün bana sordu: “Gelip bizimle çalışmak ister misin? Alman Sendikalar Birliği'nde yabancı işçilere yönelik bir danışmanlık kadrosu var.” Teklif fazlasıyla ilgimi çekmişti ve kısa süre içinde çok sayıda Türk işçiyle temasa geçtim.

Çalışanlarla yaptığım sohbetlerde açık şekilde ortaya çıkan şuy-

du: İşyerlerinde yaşam, ancak çalışanlar hiçbir şeye itiraz etmedikleri ve “Baş üstüne, nasıl isterseniz!” dedikleri sürece güzeldi. Kafa tutmaya, “Böyle gitmez! Artık fazla mesai yapmayı kabul etmiyoruz!” demeye başladığındaysa sorun çıkıyordu. Üst üste iki, hatta üç vardiya yapan işçiler tanıyorum, elbette ustabaşları bu işçileri çok seviyordu. Böylesi bir çalışma temposu yalnızca yorucu değil, aynı zamanda sağlığa zararlıydı. Bir tersanede kaynakçı olarak çalıştığınızda, asbestle temas geçtiğinizden büyük oranda pislik solumak zorunda kalırsınız. Bünyelere o günlerde girmiş olan hastalıkları işte bugün görüyoruz.

Bizler, daha o dönemde insanlarımıza her şeye göz yummak zorunda olmadıklarını açıklamaya çalışıyorduk. İsimiz zordu, çünkü ilk neslin büyük kısmı dikkat çekmek istemiyordu. Burada ancak suya sabun dokunmadıkları sürece hoş karşılanacaklarını hissediyorlardı. Öte yandan haklarına sahip çıkanlar da vardı. İşe bu kişilerden başlamak istiyorduk. Düşüncelerimizi, yabancı iş arkadaşlarımızı sendika çalışmalarına nasıl kazandırabileceğimiz sorununa odaklanmıştı. Siyasi cephedense özünde iyi niyetli olan, fakat uygulamada bizi engelleyen işaretler de geliyordu. “Biz sizin yerinize hallederiz,” şeklinde dile getirilen bu yaklaşımları elbette çok güzel ve onurlu buluyorum; ama uzun vadede iyi bir yol değildi. İnsan bir şey istiyorsa, elde etmek için kendisi çaba harcamalıdır.

ŞEHİRDEKİ YAŞAM PERSPEKTİFİ

1950 yılında Antalya’nın batısında yer alan Akçay isimli bir köyde dünyaya gelmişim. Babam çiftçiydi ve çiftçilerin çoğu gibi o da, gelişmek için şehre taşınması gerektiğini düşünüyordu. O zamanlar büyük şehre gitmek istediğinizde, ne zaman ve hangi araçla gideceğinizi önceden planlamanız gerekirdi. Köyümüz Antalya’dan yalnızca 140 kilometre uzakta olmasına karşın, yolculuk günlerce sürüyordu. Üçüncü yolculuğun ardından, babam şansını Antalya’da denemeye karar verdi. Sonraları bize, çocuklarının geleceğini düşündüğünü, köyde artık hiçbir olanak kalmadığını görerek bu kararı verdiğini anlatmıştı. Antalya’da önceleri annemle babamın birlikte işlettikleri bir bakkal dükkâ-

nımız, daha sonraysa bir bıçkıhanemiz oldu. Antalya'da mali durumu-muz hiç fena değildi. Öte yandan köklerimiz köydeydi. Sıklıkla oraya giderdik, ne de olsa akrabalarımızın tamamı hâlâ orada yaşıyordu.

Yani henüz sekiz, dokuz yaşlarındayken köyden kente taşınarak ilk göç deneyimimi yaşamıştım. O dönemde yalnızca yaklaşık 20 bin nüfusuna karşın, Antalya bize muazzam büyük görünmüştü. Bizden farklı çok sayıda insanın yaşadığı büyük bir şehirdi burası bizim için. Babam benim için iyi bilinen bir okul buldu. İlkokulun üçüncü sınıfına başladım. Sınıftaki diğer çocuklar, kimin nereden geldiğine çok dikkat ediyorlardı. Ben kendimi onlardan biri gibi hissetsem de, giysilerimden ve konuşmamdan benim köyden geldiğimi hemen anlamışlardı. Okul-da birçok şımarık çocuk vardı. Örneğin, babası doktor olan bir kız anımsıyorum. Okulun hemen karşısında otururdu ve öğlenleri yemeği okula getirilirdi. Biz de aile içinde şımartılmıştık, ancak maddi anlam-da değil, sevgi ile. Şehir yaşamına kısa sürede alışmıştım ve fazla arkadaşım olmadığı halde, kendimi okulda da rahat hissediyordum. Birkaç ay sonra, tüm okul bir şenlik hazırlığında ve öğretmenimiz dans etmek için kimlerin gönüllü olduğunu sordu. Çevreme bakındım, kimse-nin gönüllü olmadığını fark edince en arkadan elimi kaldırdım. Diğer çocukların hepsi bana gülmüştü. Ama gerçekten muhteşem bir etkinlik olmuştu, hâlâ o güne ait fotoğraflarım vardır. Tıpkı Alman karnavalı gibiydi; tüm çocuklar, ilginç şapkalar giymiş ve dans etmiştik.

Biz beş kardeşiz, kız kardeşlerimin adları Fatma ve Şerife, erkek kardeşleriminkilerse Şefik ve Necdet. Ben en büyükleriyim. Hem anne hem babamız çalışırdı, biz çocuklar genelde büyükannemizin yanında kalırdık. Eğitimimi ona borçluyum. Büyükannem de Antalya'da yaşı-yordu, ancak şehir onun hoşuna gitmezdi, köyde yaşamaya alıştıktı, inekleri ve koyunlarının yanında kendini daha iyi hissediyor, bahçeyle uğraşmayı seviyordu. Okul zamanında Antalya'ya gelir, tatil dönemin-deyse biz çocuklar onunla birlikte köye giderdik. Harika zamanlardı.

Çok iyi bir öğrenci değildim, sınıfta kaldığım bir yıl dışında hep ortalama bir başarıya sahiptim. En sevdiğim dersler fen bilimleriydi, bu yüzden fizik ya da matematik öğrenimi görmek istiyordum. 1968

yılında liseyi bitirdim, üniversiteye de devam edebilirdim ama bu dönemde Almanya'ya gitmeye hazırlanan Antalyalı bazı arkadaşlarım bana onlarla birlikte gitmek isteyip istemediğimi sordu. Evde yaşanan uzun tartışmaların ardından, bu maceraya atılmaya karar verdim. Çocukluğum süresince Türkiye'de çok sık yolculuk etmiş ve bunu daima çok heyecan verici bulmuştum. Aileminse endişeleri vardı, yabancı bir ülkede güçlükler yaşayacağımı düşünüyorlardı. Ancak sonuç olarak bana şöyle dediler: "Eğer bunu mutlaka istiyorsan, git. Ama biz, dört beş yıl sonra geri dönmeni istiyoruz." Sonradan tutamayacağımı bilmeden onlara bu konuda söz verdim.

Beni çok uzun süredir tanıyan öğretmenim de ailemin endişelerini paylaşıyordu: "Gitme Hüseyin. Bana sorarsan sen yabancı bir dili öğrenmeyi asla başaramazsın." Bu öğretmenime çok saygı duymama karşın, ona şöyle yanıt verdim: "Ben bunu deneyeceğim, eğer başaramazsam tekrar geri dönerim. Yitip gideceğim bir yerde, ne pahasına olursa olsun kalacak değilim." Şimdi öğretmenimin yanılmış olmasından dolayı çok mutluyum. Dışlı bir insanım ve kolay pes etmem. Bu özelliğim yaşamımda hâlâ önemli bir rol oynar: Pes etmemek, ancak inatçı da olmamak, bir amaca göz kararı ve gerçekçilik anlayışıyla ulaşmaya çalışmak. İlerideki çalışmalarım da daima bu çizgiye sadık kalmaya çalıştım.

İKİ HAFTA, OTUZ İKİ YIL OLDU

24 Kasım 1970 tarihinde demiryoluyla Almanya'ya geldim. Ailem, Antalya'dan İstanbul'a dek bana eşlik etmiş ve beni Sirkeci tren garına getirmişti. Veda acılı oldu, çünkü bir yandan ileriye bakıp yaşamın yeni bir safhasının başladığını hissederken, tüm ailemi ve arkadaşlarımı geride bırakıyordum. Gerçekten de hiç kolay olmadı.

Münih'e kadar oldukça zorlu bir yolculuk yaşadım. Tren çok doluydu, her yerde bavullar vardı ve insanlar koridorlarda oturuyorlardı. Yolculuk bu koşullarda günlerce sürdü. İnsan yol boyunca konuşulan dilleri anlamıyor, ne zaman nerede olduğunu bilmiyordu. Kimi zaman tren saatlerce duruyor, insan nedenini bilmeden bekliyordu.

Planım, ilk önce Iserlohn'da bulunan Goethe Enstitüsü'nde Almanca kursuna gitmekti. Almanya'ya vardığımdaysa mucizeye benzer bir olay yaşadım. Trenden indim ve uzakta, Antalya'dan tanıdığım arkadaşım Cavit İnci'yi gördüm. Onun da bu şehirde olduğuna inanamıyordum. Böylece ilk engel ortadan kalkmış oldu. Aslında bir sonraki planım, amcamın yaşadığı Frankfurt'ta yüksek öğrenim görmektir; ama Hamburg'ta yaşayan bir arkadaşım telefonla beni davet edince zevkle kabul ettim. Arkadaşım, iki arkadaşıyla birlikte Altona'da yaşıyordu, ev sahipleri de bir Türktü. Bunlar 1971 yılı nisanında oldu. Bavulu topladım ve iki haftalığına Hamburg'a doğru yola çıktım. Bunun üzerinden tam 32 yıl geçti.

Babasıyla Antalya'da, 1972.

Arkadaşım beni üniversiteye götürdü; orada ahşap işletmeciliği bölümü olduğunu öğrendim. Konu beni çok etkilemiş, babamın da keeste imalathanesi olduğundan bana evimi anımsatmıştı. Bunun ötesinde geleceği olan bir alan olduğunu düşünüyordum. Üniversitedekiler beni son derece içten karşılamışlardı. Öğrenim göreceğim ortam da bu hoş karşılamayla uyumluydu. Fizik, kimya ve orman bilimleri bölümleri ayrı yerlerde olsa da, öğrenciler bir arada ders alıyordu. Bölüm müdürü bana, "Sizi okulumuzda görmekten zevk duyarız. Siz öncelikle hazırlık kolejine gidin, sonra yeniden konuşalım," dedi. Bunun üzerine, Frankfurt'ta yaşayan amcama kısa bir mektup yazdım: "Amcacığım, en kısa zamanda sizi ziyarete geleceğim; ama Hamburg'ta kalmaya karar verdim."

Başta Almanya'daki tüm yaşam masraflarımı ailem karşılıyordu. Sonuçta babamın isteği, benim kısa sürede geri dönebilmemdi. Bu dönemde varını yoğunu satarak bana yatırım yapmaya da hazır. Bense bunu kesinlikle istemiyordum, zira başarılı olup olamayacağım önceden belli değildi. Ne yüksek öğrenimimi tamamlayıp tamamlayamayacağımı

ne de Türkiye'ye dönüp dönmeyeceğimi bilmiyordum. Üstelik beni burada okutabilmeleri için ailemin çok fazla çalışması gerekiyordu. Kimi Türk burslarını da araştırdım. Ancak bu olanak yalnızca Türkiye'ye geri dönmek koşuluyla veriliyordu. Böyle bir sorumluluğu almak istemiyordum. Bir daha asla Türkiye'ye dönmek istemediğimden değil, hayır, yalnızca burada çalışırken kendimi baskı altına sokmak istemiyor, her şeyin sonunu açık bırakıp özgürce karar vermek istiyordum.

Böylece okulun yanı sıra çalışmaya başladım ve birçok farklı iş öğrendim. İlk işim bir depoda paketleri dizmekti. Ardından bir buçuk yıl boyunca günde dört ile beş saat arası postanede çalıştım. Akşam üzeri saat beşte işbaşı yapıyor ve kimi zaman saat gece on bire dek çalışıyordum. Bir süre sonra üniversitede, öğrencilere iş imkânları sunan bir ofis olduğunu öğrendim. Buradaki ilanlara bakarak ehliyeti olanların daha fazla şansı olduğunu fark ettim. Böylece direksiyon dersleri almaya başladım. Yalnızca dokuz ders yetmiş, onuncu derste ehliyetimi alabilmişim – ehliyet sınavı o zamanlar bugünkü kadar zor değildi.

Ehliyetim cebimde öğrenci iş ofisine gittim ve gerçekten de hemen bir iş buldum. Alster kıyısında araçla mektup dağıtacağtım. Ancak bir sorun vardı: Ben ehliyet sınavını bir Volkswagen'le vermişim, oysa şimdi son derece yabancı olduğum bir kamyonet kullanmam gerekiyordu. Dar bir sokakta geri gitmem gerektiği fakat geri vitesi bulamadığımda bu sorunla yüzleştim. Birkaç başarısız denemenin ardından, sonunda tek yön bir sokağa tersten girip gözüme kestirdiğim bir boşluğa park ettim ve oldukça uzun bir yolu yaya gittim. Bir sonraki seferdeyse artık vitesleri çözmüştüm.

ŞİMDİLİK BURADA KALIYORUM

Olağan koşullarda, bir öğrenci olarak burada çalışma iznim olmaması gerekirdi, ancak şans eseri başlangıçta geçici nitelikteki oturma iznim, çalışma iznini içeren bir niteliğe dönüştürüldü. Bunun sonucu olarak tam zamanlı işlerde çalışma hakkım doğmuş oldu. Ancak durumum hâlâ kesin olarak düzene girmemişti. Uzun yıllar boyunca, oturma iznimi her yıl yeniden uzattırmam gerekti. “Ne zaman ülkeni-

ze geri döneceksiniz?" diye soruyorlardı her defasında. Her yıl yabancılar dairesine gidip Almanya'da daha ne kadar kalacağıma dair soruları yanıtlamam gerekiyordu. Ayrıca, yanıtını kendim bile bilmediğim sorularla dolu o formları da doldurmalıyım. Soruların hiçbirinde, "Henüz bilmiyorum" ya da "Zaman gösterecek" gibi seçenekler yoktu, ne planladığınızı açık ve net şekilde tanımlamak zorundaydınız. Formlara neler yazdığımı artık hatırlamıyorum bile.

Yabancılar dairesine yaptığım bu ziyaretler sırasında zangır zangır titrerdim ve tüm vücudumdan ter boşanırdı. Öyle ya, oturma izninin uzatılmamasına karar verilebilirdi. Böyle bir durumda bavulu toplayıp ülkeyi terk etmekten başka yapılacak bir şey olmayacaktı. Bir defasında yabancılar dairesine iki arkadaşım ile birlikte gitmiş, bekliyorduk. Sıra bana geldiğinde görevli memurun odasına girdim. Memur kadın, telefonda çocuğuyla konuşuyordu. Konuşmasını bitirmesini bekledim. Ardından uzun uzun benimle konuştu. Konuşma çok uzun sürmüştü, bu arada dışarıdaki arkadaşlarım gitgide huzursuz olmaya başlamış, zira yabancılar dairesinin oturma iznini iptal ettiğini ve beni sınır dışı etmek istediğini düşünmüşler. Sırf odada uzun süre kalmış olmam, gerçek anlamda korkmalarına neden olmuştu. Bu olay, nasıl her an sınır dışı edilme korkusu ya da ülkemize kendi rızamızla geri dönmemize neden olacak denli büyük bir baskı altına alınma duygusuyla yaşadığımızı gösteren güzel bir örnek.

Çalışarak kendi öğrenim masraflarımı karşılıyor olmam, okulunun uzamasına neden oldu. Üniversiteyi ancak 1979 yılında bitirebildim. Almanya'da geçirdiğim üçüncü yılın sonunda babama, büyük olasılıkla bir daha geri dönmeyeceğimi söylemiştim. Ailemin bu fikre alışması zaman aldı. Benim için de kolay değildi. Onlarla bu konuda çok açık konuştuğumu söylesem, abartmış olurum. Babama, artık beni beklememelerini söylemiştim. Umutlarını asla kesmediklerini biliyorum; oysa bir daha bana doğrudan bir şey sormadılar. Arkadaşlar, tanıdık ve akrabalarsa bugün bile hâlâ ne zaman döneceğimi sorar ama ailem sormaz. Onlar yalnızca ne zaman emekli olacağımı soruyor, çünkü bunun Türkiye'ye dönmem anlamına geleceğini düşünüyorlar.

“Şimdilik burada kalıyorum,” demeye cesaret edebilen azınlığa dahilim. Konuk işçilerin çoğu, Almanya’da yalnızca birkaç yıl kalacaklarına inanıyorlardı. Türkiye’de hazırlanan iş sözleşmeleri de buna göre hazırlanmıştı. İşçiler Almanya’da belli bir süre yaşadktan sonra, evlerine yazdıkları bir mektupla burada bir yıl daha kalacaklarını bildiriyorlar, bir yılın sonundaysa üzerine altı ay daha ekleniyordu. Günün birinde, Türkiye’de yaşayan aileleri yıldan yıla yalnızca boş sözlerle oyalandıklarını fark ediyorlardı. Bense onları böyle bir beklentiye sokarak idare etmek istemedim, zira her ne kadar sonunda gerçekleşmese de, o zamanlar geleceğimin araştırma alanında olduğuna inanıyordum.

GELİN BİZE!

Meslek hayatımın kırılma noktası, 1977 yılından bu yana sürdürdüğüm gönüllü danışmanlık görevini almaktı. Bu iş sırasında, o zamanlar HDW ve Blohm & Voss olan tersanelerde çalışan kimi arkadaşlarla tanıştım. Aralarında Mehmet Yılmaz adında biri vardı. Benim babamın adı da Mehmet Yılmaz’dı; yaşları da birbirine yakındı ama aramızda herhangi bir akrabalık yoktu. Bu arkadaşın yazısı çok kötüydü ama mükemmel bir örgütlenme yeteneği vardı; sendika işini ondan öğrendim. Örneğin molaların nasıl değerlendirileceğini, el ilanı, gazete ya da kendi hazırladığınız söylevin insanlara nasıl ulaştırılacağını. Mehmet Yılmaz iş arkadaşlarına gider ve şöyle derdi: “Bugün bu gazeteyi okumayacağınızı bi-

Berliner Tor Öğrenci Yurdu’nda bir partide, 1974.

liyorum arkadaşlar, kim bilir, belki de ekmeğinizi paketlemek için kullanacaksınız. Ama bunun için ne kadar emek harcadığını ve yalnızca sizler için hazırladığını unutmayın. Kendiniz için bir şeyler yapmak istiyorsanız, bunu okuyun.”

Ruiz Quentanilla adında, dil öğretmeni bir İspanyol arkadaşı ve ilk el ilanlarını

anımsıyorum: "Gelin bize. Güven çok önemlidir. Bizimle olduğunuzda bir şeyleri değiştirebilirsiniz. Bize uğrayın." Bence bu çok etkileyici bir ilandı, özellikle şu, "Gelin bize!" ifadesinden kendi adıma ben de etkilendiğim. Burada söz konusu olan yalnızca sorunlarımız değildi. Buradaki yaşamın şekillendirilmesiyle ilgilensek de bir arada eğlenmek de istiyorduk. Bu insanı yaşama bağlar.

1 Eylül 1980 tarihinde sendikadaki, bugün de hâlâ sürdürmekte olduğum asli görevime başladım. DGB Hamburg'un merkez şubesinde yabancı işçiler için çalışıyorum. Burada iş kanunu, yabancılar kanunu ve sosyal haklar hakkında soruları olan kişilere danışmanlık veriyoruz. Fakat günümüzde ağırlık genç göçmenlerin eğitim çalışmalarına kaymış durumda. Dört yıl boyunca tüm bu çalışmaları gönüllü olarak yaptım, bir yandan da farklı şirketlerde çalıştım. Böylece iş yaşamının birçok yüzünü tanıma fırsatım oldu. O dönemde iş konusunu uzun uzun düşündüm, zira öğrenimini aldığım orman bilimleri alanında çok sayıda iş olanağı vardı. Ama sonunda gönlümde yatan asıl işin sendikacılık olduğunu hissettim.

BOSTANLAR VE DERNEKLER

Evlendiğimde 40 yaşındaydım, bir yıl sonra da ilk kez baba oldum. Kendisi de Türkiyeli olan eşim Güngör'ü uzun zamandır tanıyordum. Evliliğimden önce, Alman bir kadınla on üç yıl süren bir ilişkim olmuştu. Bugün bile zaman zaman kendisiyle telefonlarız.

Eşimle, benden bir çalışma için bilgi istediğinde tanışmıştık. Daha sonra bir başka vesileyle Köln'de düzenlenen bir etkinlikte karşılaştık. Birbirimizi yakından tanımamızsa Ramazan Avcı adlı Türk gencinin 1985 yılında Hamburg Wandsbek'te dazlaklar tarafından öldürülmesinin ardından gerçekleşti. Irkçılığa ve yabancı düşmanlığına karşı ortak bir tavır almak istemiş ve protesto eylemleri düzenlemiştik. Bunun dışında 1986 yılında birlikte "Türk Göçmenler Birliği"ni kurduk. Böylece zaman içinde yakınlaştık. Yani bizimkisi o ünlü ilk karşılaşma anlarından biri değildi, her şey zamanla ilerledi. Güngör, henüz küçük bir çocukken Almanya'ya ailesinin yanına gelmiş ve lise eğitimini Lü-

neburg'da tamamlamıştı. Bugün Çevre Bakanlığı'na bağlı bir kurumda çalışıyor.

Oğlumuz Alican şimdi on iki yaşında ve Bergedorf'ta ortaokula devam ediyor, kızımız Suna ise sekiz yaşında ve ilkokul öğrencisi. Türklerden sık sık, "Çocuklar, biz sizin için çalışıyoruz, ne yapıyorsak sizin için," sözünü duyuyorum. Oysa ben çocuğum için bir şeylerden feragat ettiğimi hissetmiyorum. Çocuğum doğduğunda doğum izni aldım. Bu, Alman erkekleri arasında bile çok yaygın değil, oysa harika bir deneyim. İnsanın çocuğuyla çok daha yoğun bir ilişkisi oluyor. Üstelik bez değiştirmek ya da biberonla beslemek çok zor işler de değil. Benim hayat görüşüm asla eşimin evde oturması ve çocuklara bakması, benimse kariyer yapmam ve eve para getirmem şeklinde olmamıştır. Aile için para kazanmak elbette gerekli, ancak hayattaki her şey bu değil.

Çocuğu olunca, insan sık sık eğitim sorunlarını tartışıyor. Bence çocuklar bağımsız olmalı ama aynı zamanda sınırlarını da bilmelidir. Benim hedefim, oğlumun doktor çıkması değil, hem kendisi hem de toplum açısından kabul edilebilir bir insan olması. Aynı şey kızım Suna için de geçerli. Ben, çocukların da söz sahibi oldukları türde bir eğitimi doğru buluyorum. Aile içinde her konuda konuşmamız ve tartışmamız sayesinde çocuklarım, kimi konularda arkadaşlarından daha önde olmuşlardır.

Oğlum Alican'ın doğumunun ardından Hamburg'un dış semtlerinde kiralık bir daire aradık fakat bulamadık. Sonuçta Bergedorf semtinde müstakil bir ev satın aldık. Artık ilgilenebileceğim bir bahçem vardı. Evin bizden önceki sahibi bahçede çiçek ve patates yetiştirmişti ve ben de bahçe işini seviyordum. Ancak benim öyle bakımlı bir bahçe bostan düzeni anlayışım yoktur, daha çok bir karışım oluşturmaya çalışırım. Örneğin kışlık bahçede limon yetiştiriyor, onları yemek yaparken de kullanıyorum. Hem iyi büyüyorlar ve hem de çok su ve lezzetli oluyorlar. Ayrıca kış bahçemde bir incir ağacı, bir zakkum ve Türkiye'den getirdiğim diğer birkaç bitki de var. Öte yandan, çocuklarımızın ihtiyaçlarını da göz önünde tutmalıyım. Çocuklar büyü-

dükçe, bahçemizdeki çim alan da büyüyor, çünkü çocuklar oyun oynamak için bu tür bir alan arıyorlar.

Bergedorf'a taşınmamla nasıl amatör bir bahçıvan olmuşsam, oğlum sayesinde de Alman kulüp yaşamıyla tanıştım. Komşumuz Annette bir gün, oğlu Fabio'yla birlikte Alican'ın da futbol antrenmanına gitmek isteyip istemeyeceğini sormuştu. Oğlum o zaman beş yaşındaydı; bu teklifi kabul ettim. Kısa bir süre sonra Alican, üzerinde kulübe üye olmak isteyip istemeyeceğimiz sorusunu taşıyan bir kâğıtla eve geldi. Ben de, "Kulüp yaşamı güzeldir, üye olalım," dedim. Ancak o zaman bütün bunların ne denli düzenli ve külfetli olduğu hakkında bir fikrim yoktu. Oğlum şimdi haftada iki kez antrenmana, hafta sonlarında da futbol maçına gidiyor. Ya annesi ya ben de her seferinde bu programa bağlanmış durumdayız.

Aynı şey kızım için de geçerli. O da dans kursuna gidiyor ve birimizin onu götürmesi gerekiyor. Piyano dersleri de alıyor ve elbette oraya da götürülüyor. Tüm bunları planlanmak gerek. İnsan kendisi geçmişte böylesi sorumluluklar yaşamamışsa, her şeyi günlük yaşamın düzeneğine oturtmak elbette biraz güç. Bu noktada, kimin ne zaman boş zamanı olduğuna göre hareket ediyoruz, zira hem eşim, hem de ben çalışan insanlarız.

Komşu çevremizde kendimizi çok rahat hissediyoruz ama nihayetinde Almanya'da, Türkiye'de sözkonusu bile olamayacak davranış biçimleri var. Çevreme baktığımda hep planlanmış ziyaretler görüyorum. Bunlar çoğunlukla Alman arkadaşlarım ve tanıdıklarımın birbirlerine Noel, doğum günleri ya da diğer özel günlerde yaptıkları ziyaretler. Birini ziyaret etme gereksinimi duyulan o sıradan anlarda ziyarete gitmiyorlar. Bize yabancı bir tarz bu. Çocukların da, yetişkinlerin ha-

Antalya'daki doğunu, 1950.

reketlerini nasıl taklit ettiklerini gözlemlemek mümkün. İki çocuk oyun oynarken, üçüncü bir çocuk yanlarına yaklaştığında, yeni gelen çocuğa, “Hayır, şimdi oynayamayız, benim zaten arkadaşım var,” diyorlar. Bizler böyle davranmayız. Üçüncü bir çocuk gelip, oyuna katılmak istediğini söylediğinde, çocukların kendi aralarında anlaşmaları gerekiyor. Bunun, kültürlerimiz arasındaki farkların tipik bir örneği olduğunu düşünüyorum.

Bu farklardan biri de, buradaki insanların yan yana ama birbirlerinden habersiz yaşamları. Pöseldorf’da bir adamın, vefatından altı ay sonra ölü bulunduğunu duyuyorsak, bu olay, sözkonusu adamın altı ay boyunca hiç aranmadığını gösterir. Bu durum, içinde yaşadığımız toplum için son derece tipik. Sorumluluklarınızı yerine getirdiğiniz, kiranızı ödediğiniz ve elektrik faturanız banka hesabınız tarafından karşılandığı sürece, yokluğunuz kimsenin dikkatini çekmez, komşularınız da bunu fark etmez. Bu bir itham değil, yalnızca üzerinde düşünülmesi gereken bir yaşam tarzına dikkat çekiyorum. Biz Türklerse başka bir yaşam tarzı biliriz. Bu nedenle önceden bildirmeden yapılan ziyaretleri normal buluyorum. Habersizce bir yere gittiğim anda beklediğim elbette benim için yemek hazırlanması değil, yalnızca sohbet etmek. Eğer uygun bir zaman değilse, evime dönerim.

BİR NESİL ZAMAN KAYBI

Bunlar özel yaşama dair örnekler. Ancak Türk göçmenlerle Almanların uzun zamandır günlük yaşamı paylaştıklarını ve bunu yapmayı sürdüreceklerini gösteriyorlar. Ben uzun yıllardan beri, biz Türklerin burada sürekli olarak kalacağımızdan emindim. Ancak yetmişli ya da seksenli yıllarda bu görüşü açıkça dile getirmek uygunsuz bulunurdu. Şu an iktidarda olan hükümet, 1998 yılında yaptığı koalisyon anlaşmasında Federal Almanya’nın göç alan bir ülke olduğunu ifade edene dek, uzun yıllar geçmesi gerekmişti. Kullanılan güzel ifadeye göre, “geri dönülmez bir süreç” sözkonusuydu.

Bu tespitin yapılmış olması, bizim tam bir nesil boyu zaman kaybetmiş olduğumuz gerçeğini değiştirmez, çünkü bu durum, 1980

öncesinde de biliniyordu. 1973 yılında konuk işçilerin işe alımına son verilmesinin ardından, politikalarını, sürekli olarak burada kalabilmemizi sağlayacak şekilde oluşturabilirlerdi. Bu şans boşa harcanmıştır. Yabancılar Yasası daima sınırlamalar üzerine kurulmuştur. Toplumsal bütünleşme konusunda belirleyici bölüm, hep geri dönme seçeneği olmuştur: Konuk işçiler burada yaşadıkları sürece katılım gösterebilmeli ama daha sonra geri dönmeliydiler. Ne var ki insan bir bütündür, yalnızca bir parçanızı veremezsiniz.

Alman toplumu ne homojen ne de tek kültürlüdür. Bu nedenle temel soru şu olmalıdır: Diğerleriyle nasıl bir ilişki içinde olmalıyım? Bu konu Almanya’da iletişim alanında başlıyor. Burada tek suçlu televizyon ya da internet değil. Bizler, kişiler arası iletişim alanındaki yeteneklerimizi geliştirmek zorundayız. Birbirimiz hakkında çok az bilgiye sahibiz ve bu durum genç nesiller arasında da pek farklı değil. Onlar arasında çift yönlü bir gelişme görüyorum. Bir taraftan Alman gerçekliğine çok daha yakınlar, zira Almanlarla aynı okula gidiyor ya da birlikte çıraklık eğitimi alıyorlar, Almanlar ve göçmenler. Öte yandan kendini toplumdan soyutlama yönünde bir gelişme de söz konusu, örneğin yalnızca Türklerden oluşan takımlar kuran spor kulüplerinde. Birçok genç insan kültürel farklara karşı özgüvenli bir tutum içinde. Bu gençler, ailelerinin Türkiye kökenli olduğunu ve kendilerinin de bu gerçeğin arkasında durduklarını ifade ediyor. Geçmişe göre farklı bir durum.

İlk nesil olabildiğince az dikkat çekmeye çalışırdı. Neden bu şekilde davrandıklarını anlamak zor değil. Bu sessizlik ya da dikkat çekmeme halini, ikinci ve üçüncü nesillerde artık görmüyoruz. Bu nedenle günümüzde tartışmalar daha yoğun yaşanıyor. Daha fazla şey talep ediliyor; işleri her zaman kolaylaştırmasa da böylesi daha iyidir. Günün birinde sosyal bir patlama yaşamaktan çok daha iyi.

YENİ ÇOKKÜLTÜRLÜ ALMANYA

Bizler buradaki konumumuzu sağlamlaştırdık artık. Geçen zaman içinde Almanya’da yalnızca Türk kökenli yabancıların sayısı 2,2 milyona ulaştı ve bu insanlar elbette Almanya’da kalacaklar. Yabancı kökenli

genç insanların kamusal alanda ve siyasette pasif aktörler olarak değil, yavaş yavaş etkin taraflar olarak yer aldığına tanık olmaktayız; artık Türk kökenli hakim ve polisler var. Birkaç hafta önce gazetede beş yabancı kökenli kadın hukukçunun savcı ya da hakim olmayı başardığına dair bir haber vardı, ki bu hâlâ pek alışılmış bir durum değil.

Bir şirkette çalışan bir Türk kadın işçinin, şirketin işçi temsilcisi seçilişini de anımsıyorum. Hemen ertesi gün işçi temsilcisiyle görüşmek isteyen iki kadın işçi gelmiş. Başörtüsü takan kadın işçi temsilcisi, onlara kiminle görüşmek istediklerini sormuş. “Şirketin işçi temsilcisiyle görüşmek istiyoruz,” yanıtını almış. “Buyurun, lütfen oturun. Sizin için ne yapabilirim?” diyerek onları yanıtlamış işçi temsilcisi. İki kadın işçi şaşkınlık içinde karşılık vermiş: “Yok, biz bir işçi temsilcisiyle konuşmak istiyoruz.” Bu başörtülü kadının oranın temizlik görevlisi olduğunu düşünmüşlerdi, oysa bu kadın şirketteki işçiler arasın-

da en faal olanlardan biriydi. Bugün bile Alman çalışanlar, özellikle de erkek işçiler kendisinden çok çekinir; ama bu durum ne yazık ki hâlâ bir istisna olmayı sürdürmekte. Tanık olduğum bir başka örnek de şuydu: Şirketlerdeki işçi temsilcileri için de seminerler düzenlerim. Böyle bir seminer sırasında Ganalı bir hanım, “Wandsbek’de bizden birinin bir banka şubesinde çalıştığını gördüm,” dedi. Bizden biri, yani bir Afrikalı! Seminerde bulunan tüm katılımcılar, o kişiyi bulabilecekleri adresi sordu. Bu hâlâ önem verilen bir durum.

Çünkü hâlâ bizleri reddeden Almanlar var. Kısa bir süre önce banliyö treninde gazetemi okurken,

1 Mayıs 1965'te şehir parkında.

tam karşımda oturan bir adam bana “PKK? Öcalan?” dedi. Hiç istifi mi bozmadım. Adam iğnelemeyi sürdürdü: “Yabancılar. Kapı dışarı!” Sakince gazetemi katlayıp adama döndüm: “Benimle konuşmak mı istiyorsunuz? O zaman doğrudan bana söyleyin.” Adam ortamı kışkırtmayı sürdürdü: “Bütün yabancıları sınır dışı etmeliyiz!” Kısaca cevap verdim: “Neden bahsediyorsunuz siz? Ne demek istediğinizi anlamıyorum.” Adam gitgide sinirleniyor, bense sükûnetimi koruyordum. Ne yazık ki, kompartımandaki kimse tartışmaya ilgi göstermedi. Herkes umursamazca önüne bakmayı sürdürüyordu. Sonunda en azından yanımda oturan adam dayanamayıp adama döndü: “Kendinizden utanın! Sizin gibi insanlarla alakadar olmak istemiyorum!”

Bir Türk ya da bir yabancı olarak, bugün hâlâ bu tür durumlarla uğraşmak zorunda kalmak çok yazık. Oysa Hamburg’da yaşamaktan eskisi kadar memnunum. Umarım bu fazla iyi niyetli bir yaklaşım değildir. Antalya’yı ve oradaki çevremi de seviyorum. İkisini karşılaştırmak istemem. Her iki şehirde de yaşam güzel. Annem ve babam hâlâ Antalya’dalar ve hâlâ tarlalarımızın olduğu Akçay Köyü’nde de hâlâ görüştüğümüz insanlar var. Köy kışın çok soğuk olur ama yazın çok hoştur. Annemle babamın yaşamı Antalya ve Akçay arasında gidip gelerek sürüyor. Emekli olduğum zaman benim yaşamımsa muhtemelen üç kutuplu olacak: Hamburg, Antalya ve Akçay.

Gerçekten Çok İyi Almanca Konuşuyorsun

AYDAN ÖZOĞUZ*

2001 yılında yerel parlamentoya seçildiğimde, günlük bir Türk gazetesi “Kendisi Hamburg Eyalet Parlamentosu’nda artık *bizim* çıkarlarımızı temsil edecek” ifadesini kullanmıştı. Bu cümle daha sonra da beni sıklıkla meşgul edecekti. Böylesi bir beklentinin altında yatan manasızlık kendini ilk bakışta belli etmez. Herhangi bir Türk derneği tarafından davet edildiğimde, göçmen sorunlarının bir temsilcisi olarak onların beklenti ve endişelerini de ciddiye almam ve bu konuda çalışmalar yapmam haklı bir beklenti olabilir. Gazetenin dile getirdiği beklentinin olanaksız olan kısmıysa daha çok *bizim* çıkarlarımız başlığı altında toplananlardır.

Günümüzde Almanya’da 2,1 milyon Türk vatandaşı yaşamaktadır. Geçmiş yıllarda bu sayı daha yüksekti, 2,4 milyona ulaşmıştı. Sayılar arasındaki bu fark ne yapılan bir hilecilikten ne de insanların kitleler halinde Türkiye’ye kesin dönüş yapmalarından kaynaklanır. Bunun ardındaki neden daha çok, son birkaç yıldır dikkat çekici derece-

---

(*) 1967 doğumlu olan Aydan Özoğuz, Körber Vakfı bünyesindeki “Türk-Alman Diyalogu” projesini hayata geçirmiştir. Özoğuz, 2001 yılından bu yana Hamburg Eyalet Parlamentosu üyesi ve SPD (Sosyal Demokrat Parti) partisinin grubu göç konusu sözcüsüdür.

de artan Alman vatandaşlığına geçişlerdir. Yalnızca Hamburg'ta yaklaşık 75 bin Türk kökenli Alman vatandaşı yaşamakta. Bu kadar çok sayıda insanın beklentileri ne kadar benzeşebilir? Çıkış noktaları tamamen farklı, hedefleri, endişeleri, korkuları son derece kişisel. Yalnızca bu kitapta anlatılan aynı neslin on bir temsilcisine ait yaşam öyküleri dahi, birbirlerinden tamamen farklı. Bu durumda, bir kişinin böylesine büyük bir grubun çıkarlarını temsil etmesi mümkün müdür? Sorunun akılcı bir yanıtı vardır: Aslında hayır! Bir kişinin hoşuna giden bir şeye, bir diğeri umursamaz yaklaşacak, hatta ayak direyecektir. İlk nesil Türk göçmen grubu içinde büyük siyasi uçurumlar açılmaktadır. Günümüzde bu ayrılıklar en fazla İslâm ve Kemalizm konularında yaşanmakta. Her iki tarafta da radikal kişiler olduğundan herkesi memnun edecek bir toplum profili ortaya koymak sürekli bir mücadeleye gerektirmektedir.

Bu durum kesinlikle konuk işçilerin çalışmak için buraya gelmelerinin bir sonucu değil yalnızca. Altmışların ve seksenlerin başlarında Türkiye'de yaşanan askeri darbe dönemlerinde ve özellikle huzursuz geçen yetmişli yıllar boyunca çok sayıda sol görüşlü aydın, öğretmen ve gazeteci Avrupa ülkelerine kaçmışlardı; bunların arasında Almanya da vardı. Bunların arasında örneğin Türkçe anadil derslerine Kürtçe derslerinin de eklenmesi gibi tartışmaları başlatan binlerce üniversite öğrencisi de vardır. Sözkonusu bu tartışma, daha sonra Türkiye'ye sığınmış ve şiddetli tartışmalara neden olmuştur. Sözü edilen gruplara, henüz el-lili, altmışlı yıllarda gelerek burada küçük ya da orta ölçekli firmalar kuran iş adamlarını da eklemek gerekir. Almanya'daki Türk kökenli toplumu oluşturan farklı toplumsal davranışlar karışımı bu şekilde meydana gelmiştir. İlk nesil Türk olarak toplumsallaşmış, bir başka deyişle gençliğini Türkiye'de geçirmiş ve ailesinin büyük bir kısmını orada bırakmıştı. Seksenli yıllardaysa konuk işçiler, zaman içinde Türkiye'ye gönderdikleri çocuklarını yeniden yanlarına aldılar.

İkinci nesil için bu dönem, tamamen farklı yaşam koşullarından gelen Türk yaşlılarıyla yakınlık kuracakları bir süreç anlamına geliyordu. Burada uzun süre birçok görüşü paylaştığım, birlikte ilk siyasi

fikirlerimi şekillendirdiğim ve bunları dile getirmeye çalıştığım kimi arkadaşlarımla Türkiye’de muhtemelen asla karşılaşmayacağıma eminim. Almanya’daysa adeta ortak bir kaderi paylaşmaktayız, Türk göçmenlerin ikinci nesliyiz. Aynı dili konuşuyor, benzer şeylere sinirleniyor ve kimilerimizin arasında son derece çabuk oluşan o yakınlık ve dayanışmanın faydalarını yaşıyoruz.

Yetmişli yıllarda Federal Almanya, o güne kadar zaten pek fazla uygulamaya geçmemiş olan aile birleşmesine yasal sınırlamalar getirdi. Burada yaşayan ve artık ailelerini asla yanlarına getiremeyecekleri endişesine kapılan kadın ve erkekler, eşlerini ve çocuklarını kitleler halinde yanlarına getirmeye başladı. Bu nedenledir ki, sözkonusu dönemde büyük bir göçmen kfilesi Almanya’ya geldi. Ancak Almanya bu duruma hazırlıklı değildi. Yaşanan sonuçlardan biri, tek kelime Almanca konuşamayan çocuklarla dolu sınıflardı. Ansızın neslim yeniden farklılıklarla karşı karşıya kalmıştı. Bir tarafta burada doğmuş ve çoğunlukla Alman bir çevrede büyümüş olan; evlerinde Türkçe, dışarıda, oyun parklarında, okul ve arkadaş çevresindeyse Almanca konuşan bir grup vardı. Diğer taraftaysa tek kelime Almanca bilmeden buraya gelmiş çocuklar. Bazı şehirlerde bu çocuklar için, derslerin Türkçe yapıldığı, Almancanın da dil dersi olarak okutulduğu “ulusal geçiş sınıfları” adı altında özel sınıflar oluşturuldu.

Bunun dışında öğleden sonraları konsolosluğun açtığı derslere katılma olanağı vardı. O dönemde, ki yirmi yıl öncesinden bahsediyoruz, anadilde eğitim görme konusunda fazla seçeneğimiz yoktu. Almanca bilmeyen, sadece Türkçeyi daha iyi konuşmamız ve Türkiye hakkında bilgi edinmemiz konusunda bizlere yardımcı olmaları beklenen konsolosluk öğretmenleri vardı. Bu derslerde güçlük çekmiştim, çünkü öğretmenler burada sürdürdüğümüz yaşamı tanımıyorlardı ve çocukların ebeveynleriyle yaşadıkları çatışmalar hakkında yeterli bilgiye sahip değillerdi. Başlangıçta bu kursta bir destek alabileceğinize dair umudumuz varsa da, kısa sürede zamanda sözkonusu olanın, yaşamın diğer boyutlarından tamamen kopuk, sadece bir Türk eğitimi olduğu ortaya çıktı. Erkek kardeşimle beraber bu derslere bir yıl bile de-

vam etmedik. Bugün Türkçe artık her yerde konuşuluyor. Şehrin kimi semtlerinde alışveriş, kuaför, büfe, seyahat acentesi gibi çoğu ortamda gereksinimimi Türkçe konuşarak halledebiliyorum.

Küçüklüğümden itibaren her iki dili de kusursuz konuşabildiğime dair ifadelere, henüz okul çağımdayken bile şaşırırdım. Kuşkusuz, bunu iyi niyetle söylüyorlardı ama çevremdeki Almanların hangisi bu değerlendirmeyi yapabilirdi ki? En azından bir dil, diğeri gibi öğrenilmemiş olmasından dolayı daima eksik kalır. Dil öğrenmenin kendiliğinden meydana geldiğine dair iyi niyetli varsayım, sonunda birçok acı kadere neden olmuştur. Özellikle Almanca ile sorun yaşayan bir öğrencinin en azından anadilini mutlaka kusursuz konuştuğunun varsayıldığı durumlarda. Bugün biliyoruz ki, bu varsayım yalnızca çok ender durumlarda doğrudur ve genellikle hiçbir dil doğru dürüst öğrenilememiştir. Burada yetişen genç insanlar, Almancayla sorun yaşadıklarında mutlaka ve zaman geçirmeden destek almalıdır.

Çok dilli olmak her şeyden önce büyük bir fırsattır. Her yaz Türkiye'ye gittiğimizde, en moda sözleri öğrenirdim ve Türkçe bilgime olan güvenim biraz daha artardı. Almancayla ise, tıpkı kendi neslimden diğer birçok kişi gibi, fazla güçlük yaşamadım. Öte yandan elbette bunun aksi örnekler de vardı, özellikle de eğitime ve dil öğrenimine fazla önem verilmeyen ailelerde. Ne yazık ki bu durum, bizden sonra gelen üçüncü nesilde de sık sık görülmekte. Bu konuda ebeveynlerin tutumları önemli rol oynamaktadır. Hatta bu tutumun ebeveynlerin kişisel eğitim düzeylerinden bile daha önemli bir rol oynadığı kanısındayım. Anne babaları, yalnızca birkaç yıl okul eğitimi almış sıradan konuk işçiler olan başarılı genç insanlara dair çok sayıda örnek göze çarpmakta: Sanatçılar, gazeteciler, siyasetçiler, aktörler, yazarlar vb. Ama düşük eğitim düzeyi, okulun pek de önemli olmadığı görüşüyle birleştiğinde, bu gibi ailelerin henüz ergenlik çağındaki çocukları zamanlarını okul yerine başka şeylerle ilgilenererek geçirirler. Bu durum Alman ailelerinde de benzer bir görüntü sergilemektedir.

Artık Alman okullarında görev yapan, Alman eğitim sistemini ve buradaki yaşamı iyi tanıyan Türk kökenli öğretmenler de var. Kimi

okullarda, öğrencilerin ailelerinin geçmişlerine ve kaderine ilgi gösteren yegâne kişiler bu öğretmenler oluyor. Türk kökenli öğrencilerse bu tutuma, sözkonusu öğretmenlerle kurdukları özel bir güven ilişkisiyle teşekkür ediyor. Bu öğretmenler, yaşanan sorunların tek nedeninin ailelerin beslediği maço kültürü olduğuna inananların iddialarını çürütüyorlar.

Birçok aile, çocuklarının aile ve kökenlerine yakınlığını sürdürmeleri amacıyla, Almanya’da çocukları için zararlı olacağını düşündükleri şeylere izin vermemeyi denediler. Bu yasaklar, partilere gitmek ya da kız arkadaşı yatılı misafirlğe kalmak gibi son derece basit örneklerle başladı. Buna karşın Türkiye’de olduğumuz dönemlerde hemen hemen her şeye izin verilirdi. Ebeveynlerimiz bu yolla Türk kültürüyle yakın bağlar kurmayı ve Alman kültürünün tüm kötü etkilerini engellemeyi umuyordu.

Türk ailelerin en büyük korkuları alkol ve uyuşturucu sorunlarıyla Alman toplumunda yaşanan yalnızlaşmaydı. Türkler arasındaysa herkes bir şekilde dayanışma içindedir, insan yalnızlık çekmez. Bu durum ister istemez nesiller arasında birçok konuda verilen tavizleri, tahammül edilen tartışmaları ve kimi zaman ufak tefek beyaz yalanları beraberinde getirir. Diğer yandan, hiç kimse bir akrabası vefat ettiğinde ya da zor anlarında yalnız bırakılmaz, bayramlar coşkuyla kutlanır ve olabildiğince çok zaman beraber geçirilir. Genelde birçok kişiyi bir arada tutan ve toplumsal yapılardan kopmalarına engel olan da yine bu beraberlik hissidir.

Benim neslim, neredeyse her gün tekrarlanan şu tür sorulara yanıt vermek zorundaydı: “Demek adın Aydan. Nerelisin? Öyle mi, pekâlâ Türkiye’ye ne zaman geri döneceksiniz?” Daima ve yeniden aynı soru. Bu sorunun her yerde eninde sonunda sorulacağını hissediyor ve zaman zaman bu yüzden saldırganlaşabiliyordum. Ama buna rağmen yıllar boyu kibarca yanıt verdim. Sorunun beni rahatsız eden yanı, başkalarının kendilerine, günün birinde Almanya’dan ayrılmayı isteyip istemedikleri sorusunu sormak zorunda olmayışlarıydı. Bir diğer konu, ne kadar iyi Almanca konuştuğuma dair aldığım övgülerdi.

Hatta kimi zaman, özellikle de karşımdaki kişinin lehçesi ve dili kullanış şekli hoşuma gitmediği durumlarda, Almanca bilgim hakkında değerlendirme yapılmasını küstahlık olarak algıladım. Türkler ve diğer farklı kökenli arkadaşlarımızla bir araya geldiğimizde bu tür basmakalıp sorulara gülerdik.

Okula gittiğim dönemde sık sık, kendim gibi bir arkadaşım olmasını diledim. Adımın doğru telaffuzu, domuz eti yemek istemeyişim, İslâm'ı, okuldaki din dersinde anlatılan İslâm kavramından farklı uygulamalarda bulunduğumu, yapmak zorunda kaldığım açıklamalar beni kimi zaman çok yoruyor, hatta ara sıra sinirlerimi bozuyordu. Zira tıpkı bugün olduğu gibi, o zamanlar da, yemeğin içindeki bir miktar domuz yağının domuz eti sayılmadığını düşünen ya da Ramazan ayında "içeğim bir yudum suya" sevgili Tanrı'nın mutlaka göz yumaacağı yönünde vaaz veren sabit fikirli öğretmenler vardı. Tıpkı bugünkü gibi o zamanlar da insanların kendi adetleri ve düşünce biçimleriyle kendi özgürlük tanımlarının doğruluğundan bu kadar emin olmalarının, çevredeki insanlar için yaşamı çok zorlaştırdığını düşünüyordum. Bu düşünceye öylesine saplanıyorlardı ki, diğer insanların farklı olmak isteyebileceklerini akılları almıyordu.

Bu tür sorunlarla sık sık anne ve babama başvurur ve her seferinde onları, neden tüm bunları yaşamak zorunda olduğumu açıklamak mecburiyetinde bırakırdım. Bu durumlarda annem oturur ve bize, gerektiğinde okulda kendimiz hakkında açıklamalar yapabilmemiz, ortamı geçmişten kalan önyargılara bırakmamamız için gereksinim duyacağımız bilgileri aktarırdı. Ya da sadece kendi kültürüm hakkındaki soruları yanıtlayabilmem için gerekli olacak kadarını. Türkiye'de ölümlerimizi hangi adetlerle toprağa verdiğimizizi ben nereden bilebilirdim ki? Annem bu geleneklerimizi bana açıklama becerisine ya da isteğine sahip olmasaydı ne yapardım? Ya babam bize, yıllarımızı okula giderek harcamak yerine dükkânına daha sık gitmemiz ve işe yardım etmemiz gerektiğini söyleseydi?

İlerleyen yıllarda ebeveynleri eğitim süreçlerinde daha az yardımcı rol oynamış kimi yaşatılarımı tanıdım. Bu tür bir örnek bilinçli

olarak bu kitaba da dahil edilmiştir. Çünkü toplumumuzu çok meşgul eden bir konu bu. Çok yakın, candan bir arkadaşım bir gençlik çetesine girmişti. Yaşanan olaylar, onun birkaç yıl hapis yatmasıyla sonuçlanmıştı. Arkadaşım babasının onu, hiçbir şeyi sineye çekmemesini aklına soktuğunu anlattı. Babasına göre, her ne olursa olsun şerefini koruması gerekiyordu. Yumruklar ve dövüşler, okulda alınacak başarılarından daha değerliydi.

Bu arkadaşım bugün, başka gençlerin de aynı yola girmelerini engellemeye, onlara içinde bulundukları çıkmaz sokağı göstermeye ve bir hükümlünün yaşadığı umutsuzluğu anlatmaya çalışıyor. Bu çalışmaları için aslında takdir görmesi gereken inananlardan takdir gördüğü de söylenemez. Destek almak istediği bazı ilk nesil göçmenlerle moral bozucu kimi deneyimler yaşadı. Dile getirilir hale gelmeden önce can sıkıcı konulara el atma özgüveni de ilk olarak ikinci nesilde gelişmeye başladı. Ancak yaşlıların desteğine ihtiyacımız var.

Annem ve babam Hamburg'a altmışlı yılların başında tüccar olarak gelmişler. Hamburg'ta yalnızca bir avuç Türkün yaşadığı, bunların bayram günleri konsolosluk binasında bir araya geldikleri, konsolos ve kurum memurlarıyla daha çok dostça ilişkiler yaşadıkları zamanları biliyorlar. Bugünse Türk konsoloslukunda çalışan memurlar kimi günlerde hücum eden kalabalıkla güçlkle başa çıkıyor ve geçmişte yaşanan çok sayıda siyasi gösteri ve saldırı teşebbüsü sonrasında artık kimi binalarda, örneğin Hamburg'ta bulunan konsoloslukta "demir parmaklıklar ardında", yani kordon ve koruma altına alınmış halde çalışıyorlar.

Altmışlı yılların başlarında babam, cuma namazlarını kılabilmek için bir cami aramak zorundaydı. Sünnî bir Türk olarak kendine uygun bir cemaat henüz bulamamıştı. Bu nedenle Pakistanlı "Ahmediye" hareketine ait bir camiye gidiyordu. Bir süre sonra konuk işçilerin, dolayısıyla camiye gelen kişilerin sayısı artmış ve günün birinde cami gazetecilerin ani ziyaretine uğramıştı. Babam Bild Gazetesi'nde çıkan, cami kapısı önünde dizilmiş ayakkabılarla dolu resmi bugün bile unutamaz. O zamanlar Almanlar için özel, şarkçı bir görüntüydü bu. Da-

ha sonralarıysa Müslümanlarla en çok ilgilenen kurum kiliseler oldu. Büyük şirketler de Müslüman çalışanlarına ibadet odaları tahsis etmişlerdi.

Türk ve Sünnî cemaati ancak zamanla genişlemiştir. 1960 askeri darbesi sonrasında Türkiye’den kaçarak gelmiş ve Steindamm’da bir bakkal dükkânı açmış olan eski bir milletvekilinin yardımıyla dükkânın deposunda güzel bir mescit kurulabilmişti. Göçmen işçiler, işten çıktıktan sonra ve hafta sonlarında depoyu onarmak ve mescidi düzenlemek amacıyla bir araya geliyorlardı. Bunlar çoğunlukla, cuma namazlarını cemaatle birlikte kılmak isteyen sıradan işçilerdi. Artık yaşlanmış ve emekli olmuş olan, bir arada ibadet etmek ve bir şeyler paylaşmak için camide toplanan, böylece yaşamlarının sonbaharını yapayalnız geçirmek istemeyen bu adamları, bugün bile hâlâ kitle içinde görüyoruz. Ancak köktendinciler ve İslâmcılar hakkındaki manşetlerin gazetelerde hüküm sürdüğü günümüzde, bu insanlar gitgide daha arka planda kalmakta ve camilerin, yalnızca kötü eylemlerin planlandığı kurumlar olduğuna dair bir izlenim oluşmakta.

Otuz yıl sonra, 2001 yılı Ramazan ayında, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* adlı gazetenin muhabiri, henüz yeni seçilmiş bir parlamenter olarak bana bir gün boyunca eşlik etmek için izin istedi benden. Söylediğine göre Ramazan ayında oruç tutan bildiği tek Parlamenter benmişim. Bu ricayı zevkle kabul ettim ve onu bir günü benimle beraber geçirmesi için davet ettim. Günlük planımıza bir de cami ziyareti ekledim. Ramazan ayında birçok camide kalabalık iftarlar düzenlenir. İftarı camide yapmak ne dini bir görev, ne de yaygın bir alışkanlıktır. Genelde bu amaçla bir akraba ya da dostun evinde toplanılır. Davet eden birileri mutlaka olur, böylece Ramazan ayında evde yalnız geçirilen akşamlar çok enderdir. Bense bu genç muhabir hanımın bir cami ziyaretini daha ilginç bulacağını düşünmüştüm. Böylece, onu Ramazan ayında birçok camide düzenlenen ve Müslüman olmayan kişilerin de davet edilmesi öngörülen iftarlardan birine götürdüm.

Kimi camilerde gençler idareyi üstlenmiş durumdalar. Bu gençler İslâm’ı daha bilinçli bir şekilde yaşamaya ve onu Alman toplumuy-

la bütünleştirmeye çalışıyorlar. Ancak bu sürecin tamamen sorunsuz ilerlediği de söylenemez. Bu insanlar bir taraftan çok iyi Almanca konuşuyor ve Alman toplumunu tanıyorlar. Bunlar iletişimi kolaylaştırmakla beraber bir anlamda güçleştiriyor da. Müslüman olmayan bir toplumun içinde dinlerini eskisinden daha bilinçli şekilde yaşıyor ve kendilerinden bir önceki neslin üzerinde hak iddia etmediği yeni talepler dile getiriyorlar. Bu durum ev sahibi toplumu da devamlı kararlar almak zorunda bırakıyor. Öte yandan kimi cami ve örgütlerin gerek mali gerekse siyasi anlamda güçlü yurtdışı bağlantıları var. Bazıları Federal Anayasa Koruma Dairesi tarafından izlenmektedir. Üye sayıları oldukça az olmasına karşın bu kurumlar, kamusal algılama sürecinde oldukça önemli bir rol oynamakta. Burada eleştirdiğim, konu hakkında yeterli bilgi olmaksızın yargıya varılması. Bunun bir uzantısı olarak 11 Eylül sonrasında Almanya'da birçok kişi gözaltına alınmış, haklarında hiçbir suç unsuru bulunmaması nedeniyle hemen ardından yine serbest bırakılmıştır. Bazı gözaltı gerekçeleri, kimi vatandaşların yaptığı, birinin arabasında bomba taşıdığı ya da buna benzer içerikli çılgınca ihbarlardı. Bu tür suçlamalardan biri bile doğru çıkmamıştır. Terörizmle mücadele etmekle İslam dinine mensup her komşunuzu potansiyel terörist olarak görmeye çalışmak farklı şeylerdir.

Diğer insanların dindarlığını dışarıdan gözlemleyen ikinci nesilde genel olarak daha serinkanlı bir tutum görüyorum. Bu nesil, olabilecek en geniş çaplı çoğulculuğun devamı için çalışmaktadır. Bana eşlik eden o genç muhabir hanım, bana asla tek başına camiye gitme cesaretini gösteremeyeceğini itiraf etmişti. Ayrıca, birçok caminin iki Almanya'nın yeniden birleşmesinin kutlandığı gün herkese kapılarını açtığından ve diğer zamanlarda camilerle hiçbir ilişkisi olmayan kişileri davet ettiğinden de haberi yoktu.

Yan yana büyümüş olmamıza karşın, hâlâ birbirimiz hakkında bilmediğimiz çok şey var. Benim hissettiğim çarpıcı farklardan biri şu oldu: Burada doğmuş bile olsalar Almanya'da yaşayan Türkler için, yabancılar dairesine yapılan ziyaretler çocukluğun ilk yıllarından itibaren yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır. Çocukluk ve gençlik yıllarımda

anne babamla birlikte tren garının yanında bulunan Bieberhaus bina-sına gitmek zorundaydık. Oraya gitmekten nefret etmeyen bir kişi bi-le tanımıyorum. Saatler boyunca beklemek, kimi zaman vaktin yetme-mesi ya da eksik bir belge nedeniyle ertesi gün yeniden gelmek zorun-da olmak ve çoğunlukla son derece nezaketsiz memurlara katlanmak. Her defasında da aynı duygu oluşurdu içimizde: “Almanlar bizi sev-miyor işte!” Sırf memurun ne istediğini hemen anlayamadığı için, biri-lerinin annemi rencide ettiğini hissettiğimde içimde uyanan o mücade-lecti duruşu çok net anımsıyorum. Bu tür deneyimler bilincimin şekil-lenmesinde çok güçlü bir rol oynamış ve maalesef bu etki olumlu yön-de olmamıştır. Birçok kişi tarafından Alman toplumuyla bütünleşme-nin başarılı bir örneği olarak görünmeme karşın, bu “biz ve onlar” hissi asla tam olarak yok olmadı. Yıllar sonra, aynı binanın bir üst ka-tında neredeyse tam tersi bir deneyim yaşayacaktım: Boş koridorlar, beklemek yok, kibar, yardımcı olan, nazik bir memur. Burası –o za-manlar son derece ender gerçekleşen– Alman vatandaşlığına geçiş iş-lemlerinin yapıldığı kattı.

Bir yurtdışı bursuna başvurmak zorunda olmasaydım ya da ai-lemden gerekli desteği alamasaydım, henüz seksenli yılların sonunda Alman vatandaşlığına girmeyi belki de düşünmezdim. Annem ve ba-bam bize daima Türk kültürünü, Türkçeyi ve inançlarımızı öğretmeye çalışmışlardı. Köklerimizi iyi tanımalıydık. Ama aynı zamanda bu top-lumun birer parçası olduğumuzu da söylerlerdi. Bizi burada yetiştirmiş ve iyi bir eğitim almamızı mümkün kılmışlardı. Alman pasaportu al-mak için başvurmamızı da son derece mantıklı buluyorlardı. Kendile-ri içinse böylesi bir başvuru asla sözkonusu olmadı. Almanya’da hep misafir olduklarını söylerlerdi; şimdi de emeklilik günlerinin büyük bölümünü Türkiye’de geçiriyorlar. Bu konuda ailelerde çok farklı yak-laşımlar var. Kimileri yaşanan tüm ayrımcılık ve kabullenmeme nede-niyle Türkiye Cumhuriyeti pasaportlarından vazgeçmek istemiyor. Bu-nu gayet iyi anlayabiliyorum ve benim vatandaşlık başvurusu yaptığım dönemde her iki pasaporta aynı anda sahip olmak mümkün olduğu için memnunum. Elbette kendini Alman toplumu içinde gerçekten ra-

hat hissetmediği halde, yıllarca burada bir düzen kurmak için çaba harcamış olması dolayısıyla burada yaşamayı sürdüren kişiler de var. Birçoğunu ise özellikle çocukları ve torunları burada kalmaları ya da sık sık buraya ziyarete gelmeleri için özellikle çocukları ve torunları zorlamakta.

Bizler burada kaldık ve yavaş yavaş birer Alman'a dönüşmekteyiz. Farklı köklere, farklı dillere sahip, ailelerinin memleketlerine ve yaşam tarzları hakkında yoğun duygulara galip olan Almanlarız. Alışılmış klişelerin dışında saç ve ten rengine sahip Almanlarız. Ve bizler farklı bir dine mensup Almanlarız. Tüm bu öğeler birbirlerini tamamlamakta ve günümüz Almanya'sını oluşturmaktadır. Ebeveynlerimiz yalnızca bizleri değil, 21. yüzyılın Almanya'sını da şekillendirmiştir.

Türk-Alman Diyalogu

Körber Vakfı çeşitli aktiviteler çerçevesinde Almanlar ve Türkleri biraraya getirmektedir. Düzenlenen sempozyumların, diyalog projelerine verilen desteğin ve başka kurumlarla ortak yürütülen projelerin amacı, Türklere ve Almanlara her iki kültürün farklılıklarını anlamalarına ve kendi kültürlerinin özelliklerine başka gözle bakmalarına olanak sağlamaktır. Körber Vakfı 1992 yılından bu yana çalışmalarını Federal Almanya'da yaşayan en büyük göçmen topluluğu olan Türklere ve Türkiye'ye karşı varolan önyargıları azaltmak amacıyla yürütmektedir. Her sene düzenlenen sempozyumlar Almanya'dan ve Türkiye'den siyasal ve toplumsal aktörleri bir araya getirerek hem iki devlet arasındaki ilişkilerde göze çarpan temel sorunların hem de toplumları ilgilendiren konuların tartışıldığı bir ortam sunmaktadır.

Körber Vakfı bunun ötesinde her yıl Türk-Alman işbirliğine örnek oluşturan projelere toplam 50.000 avro tutarında destek vermektedir. Hamburg Lalesi Ödülü ise Türk-Alman komşuluk ilişkilerinin güçlendirilmesi amacıyla her yıl Hamburg'daki bir uyum projesine verilen 10.000 avro değerindeki bir ödüdür. Körber Vakfı'nın başka kuruluşlarla birlikte düzenlediği aktiviteler ise Türkiye kökenli Alman politikacıları biraraya getiren toplantılar ve Alman gazeteciler için Türkiye'ye düzenlediği araştırma gezileridir. Berlin'de üç ayda bir düzenlenen kahvaltı toplantıları ise Türkiye uzmanı Alman siyasetçilerine fikir alışverişinde bulunmak üzere bir çerçeve sunmaktadır.

**Deutsch-
Türkischer
Dialog**

www.deutsch-tuerkischer-dialog.de

Körber-STIFTUNG

Forum für Impulse

Körber Vakfı
Yeni Adımlar Forumu

edition Körber-STIF

Körber Vakfı Ya

BERGEDORFER
GESPRÄCHSKREIS

Bergedorf Tartışma Toplantıları

Transatlantik Fikir Yarışması
USABLE

Deutsch-
Türkischer
Dialog

Türk-Alman Diyalogu

Hstory Network for Young Europeans

Eustory Genç Avrupalılar Tanış Ağı

Geschichtswettbewerb
des Bundespräsidenten

Jugendliche forschen vor Ort

Almanya Federal Cumhurbaşkanı Tarih Yarışması
Gençler Yaşadıkları Yerleri Araştırıyor

Avrupa Bilimi Körber Ödülü

Deutscher Studienpreis
Der Wettbewerb für junge Forschung

Alman Yükseköğrenim Ödülü
Genç Bilim Ödülü

theater
haus im park

»Haus im Park« Tiyatrosu

KÖRBER
FotoAward

Körber Foto

Boy
Gober
Preis

Boy Gobert O

BegegnungsCent
HAUS
im Pa

»Haus im Park« Buluşma M

Demokrasiyi ayakta
tutan toplumsal diyalog ve
ortak çözüm arayışlarıdır. Körber
Vakfı projeleriyle bireylerin toplumsal tar-
tışmalara aktif katılımını sağlamayı amaç-
lamakta, yeni fikirlerin oluşmasına ortam yarat-
maktadır.

Kamu yararına çalışan özel bir vakıf olan Körber
Vakfı siyaset, eğitim, bilim ve uluslararası diyalog
alanlarında katılım amacını güden bir forumdur.
Vakfın yarışmalarında ve toplantılarında faaliyet gös-
teren bireyler birçok açıdan kazanç sağlamaktadır:
Sahip oldukları bilgileri başkalarıyla paylaşma,
sorunları tanımlama ve yeni atılımlar yapma
olanağı elde etmektedirler.
Körber Vakfı yarattığı bu olanaklarla gün-
lük yaşamdaki demokrasi kültürüne
katkıda bulunmaktadır.

İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları'nın Göç Çalışmaları dizisinde yayımladığı bu kitap Almanya'da Türkiye üzerine çalışmalarıyla tanınmış Körber Vakfı'nın yayını. Kitap Almanya'ya ilk giden Türk işçilerinin yaşam öykülerinden oluşuyor. Kitaptaki yaşam öykülerini okuduğumuzda, Almanya'ya ilk giden Türklerin Alman toplumuna nasıl ayak uydurduklarını, herşeyi ile çok farklı olan başka bir dünyada kendi dünyalarını kurarken karşılaştıkları sorunları çarpıcı sahnelerle öğreniyoruz. Bu kitaptaki yaşam öyküleri Almanya'ya ilk giden işçilerimizin tümünün kırsal bölgelerden gelen ya da köy kökenli olmadıklarını, tam tersine birçoğunun daha önce yurtdışında yaşamış, Türkiye'de yaşamını şehir ve kasabalarda sürdürmüş olduğunu, bir kısmının ise eskiden Osmanlı egemenliğinde olan Avrupa topraklarından göç eden ailelere mensup olduğunu gösteriyor.

Kitaptaki on bir yaşam öyküsünde işçiler, öğrenciler, tüccar ve zanaatkarlar, doğdukları ülkedeki köklerini, gelenek ve göreneklerini, yabancı bir ülkede geçen zor yıllarını, sessizce verdikleri mücadeleleri, yeni bir topluma alışma süreçlerini ve kimi gerçekleşen kimi de akim kalan hayallerini hatırlıyor, değişen kaderleriyle yeniden biçimlenen yaşamlarını anlatıyorlar.

Kapakta resmini gördüğünüz Nermin Özdil de bunlardan biri... Özdil, 1973'te henüz genç bir kadinken neden Türkiye'den ayrıldı? Neden Almanya'da kaldı? Otuz yıldır Almanya'da yaşayan Nermin Özdil için artık Hamburg yaşadığı ev, Türkiye ise anıların ve tatillerin ülkesi. Artık Almanya'da yaşayan birçok Türk için Türkiye, anıların ve tatillerin ülkesi değil mi ?

"Hepimizi derinden etkileyen bir kitap bu. Bizleri, kahramanlarının açık yürekliliğiyle etkiliyor. Benim yaşitlarım için ebeveynlerimizin neslinin temsilcileri kadın ve erkekler şaşırtıcı bir dürüstlikle anlatıyorlar öykülerini. Onları hiç bu şekilde dinlememiştik. Kitabı okudukça bu yaşam öyküleri Türklerin Almanya'ya göç tarihine, Türkiye'nin tarihine – bizim kendi tarihimize dönüşüyor. Bu öykülerde kendimizi buluyoruz."

Dilek Zaptçioğlu

Fotoğraflar: **Ulrike Rustemeyer**

ISBN 975-6176-31-8

www.bilgiyay.com

edition Körber-STIFTUNG

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI